

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Стефан Б. Стојановић

Функционално-семантичко поље
перфектности у руском и српском језику

Докторска дисертација

Београд, 2017

University of Belgrade

Faculty of Philology

Stefan B. Stojanović

Functional-semantic field of perfect in Russian
and Serbian languages

Doctoral thesis

Belgrade, 2017

Белградский университет
Филологический факультет

Стефан Б. Стоянович

Функционально-семантическое поле
перфектности в русском и сербском языках

Докторская диссертация

Белград, 2017

Ментор:

др Људмила Поповић, редовни професор, Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,

Чланови комисије:

Датум одбране:

ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧКО ПОЉЕ ПЕРФЕКТНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

резиме

Ова дисертација представља истраживање граматичког значења перфектности у руском и српском језику. Под *перфектношћу* подразумевамо значење које упућује на ситуацију у прошлости која се посматра из садашњости. Перфектност разматрамо одвојено од *резултативности*, коју сматрамо посебним граматичким значењем. Под перфектношћу подразумевамо све типове перфектности који се обично издвајају у литератури посвећеној лингвистичкој типологији.

Обично се издвајају четири типа перфектности: 1) *перфектност резултата*; 2) *перфектност свежих вести / перфектност недавне прошлости*; 3) *перфектност искуства*; и 4) *перфектност трајне ситуације*. Наше истраживање је показало да су перфектност свежих вести и перфектност недавне прошлости различита значења, а да се потоња може схватити као посебан и најчешћи случај употребе перфектности резултата. Следећи истраживања Лебедеве (1959а, 1959б), као посебно перфектно значење подразумевали смо и *квалитативну перфектност*. Анализом грађе из оба језика издвојила су се још два посебна перфектна типа: *чињенична перфектност* и *количинска перфектност*; као и два посебна резултативна типа: *медијалне резултативне конструкције* у српском језику, и *локативне резултативне конструкције* у обама језицима.

Дисертацију смо поделили у десет глава. У првој глави одређен је предмет дисертације и дат кратак историјат његовог проучавања. У другој глави, посвећеној задацима и методологији, поставили смо као основни циљ утврђивање структуре функционално-семантичког поља перфектности у руском и српском језику, односно идентификовање морфолошких средстава способних да изразе ово значење, услова под којима га изражавају и рангирање морфолошких средстава по способности изражавања поменуто значење. Одлучили смо се да појаву која је предмет дисертације проучавамо

на одвојеним корпусима руског и српског језика, а не преводним, пре свега зато што је перфектно значење типично за разговор, драмске текстове, новинске чланке и сл, који нису превођени, али и због тога што нисмо сигурни колико превод одражава реалну разлику у употреби одговарајућих глаголских облика.

Наредних седам глава посветили смо глаголским облицима способним да самостално или уз одговарајућа средства актуелизације изразе перфектно значење (одговарајуће глаголске облике сличне форме и порекла у српском и руском језику, нпр. прошло време у руском и перфект у српском језику, груписали смо у заједничке главе): 3. – трпним партиципима у предикативној функцији; 4. – прошлом времену / перфекту; 5. – партиципима без копуле (крњем перфекту) у српском језику; 6. – аористу, 7. – радним партиципима прошлог времена у руском језику; 8 – герундима свршеног вида / прошлог времена; 9. – садашњем времену / презенту несвршеног вида. У десетој глави изложили смо закључке.

Ово истраживање показало је да перфектно значење у оба језика најпотпуније и најдоследније изражава прошло време, односно перфект. У оба језика перфектност веома успешно изражавају и трпни партиципи с нултом копулом / копулом у презенту, али уз нешто више ограничења. Дошли смо до закључка да су ова два средства у оба језика централна, односно да ФСП перфектности има два центра, јачи – прошло време / перфект; и слабији – трпни партиципи с нултом копулом / копулом презенту. Остали анализирани глаголски облици чине периферију ФСП перфектности.

Могућ је још један модел ФСП перфектности – полицентричан, где би сваки тип перфектности имао свој центар и своју периферију. Перфектност резултата најбоље изражавају прошло време / перфект и трпни партиципи. Трпни партиципи и овде испољавају мању доследност у изражавању овог значења од прошлог времена, односно перфекта. Квалификативну перфектност изражавају претежно медијални трансформативни глаголи, најчешће инхоативни. Перфектност свежих вести у српском језику има

морфологизирано средство изражавања, а то су партиципи без копуле, док одговарајуће средство у руском језику не постоји. Перфектност искуства претежно је везана за егзистенцијално општефактичко значење несвршеног вида. У оба језика значење перфектности искуства најдоследније и уз најмања контекстуална ограничења изражава прошло време / перфект глагола несвршеног вида. У српском језику, за разлику од руског, слободно се граде трпни партиципи од несвршених глагола, па чак и непрелазних, те се у српском и овај облик издваја као слаб центар микропоља перфектности искуства. Количинску перфектност у оба језика претежно изражавају прошло време / перфект и трпни партиципи свршеног вида у комбинацији с одредбама за трајање са завршеним интервалом и различитим средствима који указују на број резултата, смањење или повећање неке величине. Чињеничну перфектност у оба језика углавном изражавају прошло време обеју видова и трпни партиципи свршеног вида. Центар микропоља перфектности трајне ситуације у оба језика чини садашње време / презент несвршеног вида у комбинацији с одредбама за трајање с отвореним интервалом.

Може се закључити да оба језика показују висок ниво корелације по питању изражавања граматичког значења перфектности.

Кључне речи: перфектност, резултативност, перфект, глагол, руски језик, српски језик, синтакса глагола, функционална граматика.

Научна област: словенска лингвистика.

Ужа научна област: синтакса глагола.

УДК:

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ ПЕРФЕКТНОСТИ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

резюме

Настоящая диссертация представляет собой исследование грамматического значения перфектности в русском и сербском языках. Под *перфектностью* мы подразумеваем значение, указывающее на ситуацию в прошлом, наблюдаемую из настоящего момента. Перфектность была исследована нами отдельно от *результативности*, которую мы считаем отдельным грамматическим значением. Под *перфектностью* мы подразумеваем все типы перфектности, обычно выделяемые в работах по лингвистической типологии.

Обычно выделяются четыре типа перфектности: 1) *результативная перфектность*; 2) *перфектность свежих новостей / иммедиатная перфектность*; 3) *экспериенциальная перфектность*; и 4) *континуативная перфектность*. В данном исследовании установлено, что перфектность свежих новостей и иммедиатная перфектность являются отдельными значениями, и что последнюю можно считать отдельным и наиболее типичным проявлением перфектности результата. Исходя из исследований Г. Ф. Лебедевой (1959а, 1959б), мы считали отдельным перфектным значением и *качественную перфектность*. Анализ материала обоих языков показал необходимость выделить еще два типа перфектности: *фактическую перфектность* и *количественную перфектность*; а также и два отдельных типа результативных конструкций: *медальные результативные конструкции* (только в сербском языке) и *локативные результативные конструкции* (в обоих языках).

Диссертация была разделена на десять глав. В первой главе был определен предмет диссертации и была представлена краткая история изучения вопроса. Во второй главе, посвященной целям и методологии, в качестве основной цели назначено определение структуры функционально-

семантического поля перфектности в русском и сербском языках, то есть выявление морфологических средств способных выразить данное значение, условий, при которых это возможно, а также и рангирование морфологических средств в соответствии с их способностью выразить данное значение. Мы решили исследовать явление, являющееся предметом диссертации, используя отдельные корпуса русского и сербского языков, а не переводы, прежде всего с учетом того, что перфектное значение типично для диалога, драматургий, газетных статей и проч., которые не переводились, но также и по причине неуверенности в том, что перевод действительно отражает реальную разницу в использовании соответствующих глагольных форм.

Следующие семь глав мы посвятили глагольным формам способным самостоятельно либо в содействии с соответствующими средствами актуализации выразить перфектное значение: 3. – страдательным причастиям в предикативной функции, при чем глагольные формы схожей формы родственные формы исследовались в общих главах; 4. – прошедшему времени / перфекту; 5. – причастиям без связки (усеченному перфекту) в сербском языке; 6. – аористу, 7. – действительному причастию прошедшего времени в русском языке; 8 – деепричастиям совершенного вида / прошедшего времени; 9. – настоящему времени / презенту несовершенного вида. В десятой главе представлены выводы.

Данное исследование показало, что перфектное значение в обоих языках наиболее последовательно выражается прошедшим временем, то есть перфектом. В обоих языках перфектность успешно выражается и страдательными причастиями с нулевой связкой / связкой в настоящем времени, но при бóльших ограничениях. Мы пришли к выводу, что эти два средства являются центральными в обоих языках, то есть, что ФСП перфектности имеет два центра: сильный – прошедшее время / перфект, и слабый – страдательные причастия с нулевой связкой / связкой в настоящем времени. Остальные анализируемые глагольные формы представляют собой периферию ФСП перфектности.

Возможна еще одна модель ФСП перфектности – полицентрическая, в которой каждый тип перфектности имел бы свой центр и свою периферию. Результативная перфектность лучше всего выражается прошедшим временем / перфектом и страдательными причастиями. Страдательные причастия и здесь показывают меньшую последовательность в выражении данного значения, чем прошедшее время, то есть перфект. Качественная перфектность выражается преимущественно медиальными глаголами, обозначающими переход в новое состояние (обычно инхоативными). Для выражения значения перфектности свежих новостей в сербском языке существует отдельное морфологизированное средство – это причастия без связки, в то время как в русском языке соответствующее средство не существует. Экспериментальная перфектность прежде всего связана с общефактическим экзистенциальным значением. В обоих языках экспериментальное значение наиболее последовательно и с наименьшими контекстуальными ограничениями выражается прошедшим временем / перфектом несовершенного вида. В сербском языке, в отличие от русского, свободно образуются страдательные причастия от глаголов несовершенного вида, даже и от непереходных, так что в сербском языке и эта форма выделяется в качестве слабого центра микрополя экспериментальной перфектности. Количественная перфектность в обоих языках преимущественно выражается прошедшим временем / перфектом и страдательными причастиями совершенного вида в содействии с показателями длительности с истекшим интервалом и показателями, указывающими на количество результатов, повышение или сокращение определенного значения. Фактическую перфектность в обоих языках в основном выражают прошедшее время / перфект обоих видов и страдательные причастия совершенного вида. Центр микрополя континуативной перфектности в обоих языках занимает настоящее время / презент несовершенного вида и показатели длительности с неистекшим интервалом.

Можно сделать вывод, что исследованные языки показали высокий уровень соответствий касательно выражения грамматического значения перфектности.

Ключевые слова: перфектность, результативность, перфект, глагол, русский язык, сербский язык, синтаксис глагола, функциональная грамматика.

Научная дисциплина: лингвистика славянских языков.

Конкретная область: синтаксис глагола.

УДК:

Садржај

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	1
2. ЗАДАЦИ И МЕТОДОЛОГИЈА	27
3. ТРПНИ ПАРТИЦИП У ПРЕДИКАТИВНОЈ ФУНКЦИЈИ	29
3.1. Уводне напомене	29
3.2. Објекатска дијатеза	35
3.3. Субјекатска дијатеза	38
3.4. Дводијатезни тип	42
3.5. Посесивна дијатеза	48
3.6. Безлични тип	54
3.7. Резултати	59
3.8. Употреба копуле	65
3.9. Трпни партиципи несвршеног вида	84
3.10. Лексичко значење	89
3.11. Логички субјекат	104
3.12. Одредбе за време	110
3.13. Ред речи	140
3.14. Одричне реченице	140
3.15. Опште упитне реченице	156
3.16. Координација с другим речима	159
3.17. Одредбе за место	164
3.18. Остале одредбе	172
4. ПРОШЛО ВРЕМЕ / ПЕРФЕКТ АКТИВНЕ ДИЈАТЕЗЕ	179
4.1. Квалификативна перфектност и резултативно значење	179
4.2. Перфектност резултата	214
4.3. Несвршени вид и перфектност искуства	232
4.4. Чињенична перфектност	273
4.5. Количинска перфектност	278
4.6. Чисто претеритално значење	281
5. ПАРТИЦИПИ БЕЗ КОПУЛЕ У ПРЕДИКАТИВНОЈ ФУНКЦИЈИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	291
6. АОРИСТ	316

7. РАДНИ ПАРТИЦИП ПРОШЛОГ ВРЕМЕНА У РУСКОМ ЈЕЗИКУ	344
8. ГЕРУНД СВРШЕНОГ ВИДА / ГЕРУНД ПРОШЛОГ ВРЕМЕНА У АДВЕРБИЈАЛНОЈ ФУНКЦИЈИ...	350
9. САДАШЊЕ ВРЕМЕ / ПРЕЗЕНТ	357
10. ЗАКЉУЧЦИ	364
СКРАЋЕНИЦЕ И СИМБОЛИ	390
ГРАЂА	391
ЛИТЕРАТУРА	402

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

На самом почетку ове дисертације логично се намеће одређивање обима појаве коју ћемо у овој дисертацији називати *перфектношћу*. Перфектност се може тумачити шире или уже, у зависности од приступа, обухватајући или не обухватајући: 1) будућу и прошлу перфектност (плусквамперфектност); 2) резултативност; 3) друге типове перфектности осим перфектности резултата.

Ни у руском (Хамбургер 1988:235, Пупинин 2005:86, Терентјева 2008, Кашкин 2010:50), ни у српском језику више не постоји морфолошко средство специјализовано искључиво за изражавање перфектности: руски перфект се претворио у опште прошло време (Маслов 1988:76, Плунгјан 2011:390–391), о чему недвосмислено говори његов руски назив – *прошедшее время*; у српском језику пак имамо облик који је развио и друга неперфектна значења.

За језике с морфолошки израженом перфектношћу карактеристично је још и постојање тзв. *перфектног низа* (Маслов: 1987:198, 1988:66,69, 1998) или *перфектне групе* (Маслов 1998) – низа перфектних облика који су супротстављени неперфектним облицима, што није случај ни у српском, ни у руском језику. Линдстед (2000:366) уз то наводи да будућа и прошла перфектност поседују неке посебне одлике које их одвајају од садашње перфектности. Стога је јасно да се у руском и српском језику значење садашње перфектности може проучавати одвојено од плусквамперфектног значења и значења будуће перфектности, те ће се у овом раду под *перфектношћу* подразумевати искључиво садашња перфектност, односно *перфектност у ужем смислу* (Маслов 1988:66).

1.1 Перфектност и *резултативност* се код многих аутора, како страних, тако и домаћих, не препознају као различита значења. Ово није необично ако се узме у обзир да су ова значења сродна и да имају нека

заједничка семантичка обележја. Често се, директно или индиректно истичу следећа заједничка обележја резултативности и перфектности¹:

1.1.1. *Темпорална биситуативност (темпорална екстензија)*²: Перфектна и резултативна ситуације обухватају два временска плана (у нашем случају план садашњости и план прошлости) (Маслов 1987:195, 1988:64; сл. и у Бондарко 2005а:607, Кашкин 1983:67; 2010:49, Петрухина 2009:150, Ландер 2003:1).

1.1.2 *Каузалност*: Садашњи и прошли план повезани су узрочно-последичном везом (Маслов 1987:195, 1988:64). Ово важи за оне врсте перфектности код којих се чува резултат у садашњости, што, као што ћемо видети из даљег текста дисертације, не мора увек бити случај.

1.1.3. *Актуелност (релевантност)*³: Радња или њени ефекти су актуелни у садашњости (Кашкин 1983:67, 2010:49 и другде; Хамбургер 1988; Бајби и др. 1994:54,61,96; Буланин 1996:161; Линдстед 2000:366; Терентјева 2008:12,41, 2009; Плунгјан 2011:387–389; Дал, Велупилаи 2013; Горбова 2014). Ова одлика, која се обично наводи за перфектност у целини, најтипичнија је, заправо, за *прототипску перфектност*, односно *прототипско значење перфекта* (Сичинава 2008:733), *перфектност у ужем*

¹ Терентјева, која *резултативност процеса у прошлости* сматра једном од карактеристика перфектности, идентификује као друге њене семантичке карактеристике још и *завршеност процеса у прошлости* и *актуелност* (Терентјева 2008:12,14,16,29,41). Завршеност процеса у прошлости, заједно с извесном резултативношћу, одговара делимично једино перфектности резултата, али не и осталим перфектним значењима (в. поглавље 1.2). Стога ни резултативност, ни завршеност нису узети у обзир као релевантне семантичке карактеристике перфектности у овој дисертацији. Полазећи од горенаведених обележја, Терентјева (2009:8–9) чак потпуно одриче могућност изражавања перфектног значења статалним глаголима, и уопште глаголима несвршеног вида.

² Ово обележје се у (Онипенко 2004:344) назива *перфективним*: „Страдательное причастие перфективно. Перфект соединяет наблюдаемое состояние и ненаблюдаемый процесс“. Терминима *перфектив*, *перфективни аспект* се у лингвистици по правилу назива свршени вид, док се *перфект* користи у значењима наведеним ниже, где је указивање на два временска плана само једна од особина перфекта, те терминологија из (Онипенко *ibid.*) неће бити прихваћена.

³ Кашкин (2010:57) истиче да перфект представља „субјективно глаголско време“ (*Перфект является субъективным глагольным временем*), односно у језицима који имају перфект говорно лице само одлучује да ли ће информацију о догађају у прошлости представити као актуелну (за себе или саговорника) или не (в. део о ситуативно-прагматичкој могиvacији за употребу перфекта у (Кашкин 2010:50–57)).

смислу (*perfect proper* (Линдстед 2000:366)), *собственно перфектное значение* (Татевосов 2015:72–73)) – *перфектност резултата*⁴ у нашој терминологији, која се, стога, код неких аутора назива још и *перфект текуће релевантности* (*current relevance perfect* (Линдстед 2000; Сичинава 2008:733))⁵. Зељдович (2002:35) истиче да код перфектне ситуације никакви релевантни ефекти не морају да се чувају, а да таква ситуација ипак може бити перфектна, објашњавајући појаву перфектног значења *заинтересованошћу* говорног лица за ту ситуацију, односно да сама та заинтересованост чини саму ситуацију актуелном. Слично и Татевосов (2015:72–75) истиче да ни резултат у ужем смислу код перфектности, па чак ни перфектности резултата, не мора да се чува, те, сматрајући да су уобичајено навођени атрибути перфектности – релевантност, последице радње, ехо, утицај на учеснике комуникације – нејасни, даје објашњење перфектности која се у суштини своди на Рајхенбахов модел перфектности (1947:289–290) (в. 1.1.4). (Татевосов 2015:75–78)⁶. Дал (1985:133) као заједнички именилац перфектних значења не наводи релевантност, већ управо референтну тачку одвојену од тачке догађаја, такође се враћајући на Рајхенбахово одређење перфекта. Даљи текст ове дисертације показује да актуелност, иако суштинска за перфект и присутна код перфекта у већини случајева, бледи код периферних перфектних значења и губи се код перфектних значења која се граниче с претериталношћу.

1.1.4. *Референтна тачка у тренутку говора*: у оба значења догађај или стање посматрају се из тренутка говора. Рајхенбах (1947:289–290), који своју теорију временске оријентације глаголских облика илуструје примерима из енглеског, а нешто мање и из француског и немачког језика, истиче да се код

⁴ На пример, Татевосов (2015:72) наводи следећу дефиницију перфектности резултата: „Перфект резултата [...] карактеризуется тем, что описываемая ситуация имеет место в прошлом, а ее итоговое состояние тем или иным образом релевантно для ситуации коммуникации и ее участников.“

⁵ „A CR [current relevance; C.C.] perfect is a perfect in its most central, prototypical meaning.“ (Линдстед 2000:368).

⁶ Татевосов (2015:75–78) не оперише појмом референтне тачке већ појмом фокусног времена, те перфект тумачи као облик код кога се десна граница фокусног времена увек подудару с временом говорења.

енглеског садашњег перфекта референтна тачка (*reference point*) поклапа с тренутком говора (*point of speech*). О референтној тачки код садашњег резултатива нисмо нашли експлицитне наводе, али је више него јасно да се стање ствари у тренутку говора мора посматрати из тренутка говора. У даљем тексту дисертације постаће јасно да код перфектности и резултативности у руском и српском језику није, заправо, толико релевантан тренутак говора као референтна тачка, колико *садашњост*, односно да се код перфектних значења у словенским језицима радња оријентише према *садашњости*, која, за разлику од ситуације у енглеском језику, где се перфект увек оријентише према тренутку говора, може да се подудари с тренутком говора, али и с неком другом тачком, нпр. текућим, општим временом приче (код приповедања) или временом главне радње (у изричним реченицама) (детаљније у 3.8.3).

Следеће семантичке карактеристике, међутим, јасно одвајају перфектност од резултативности:

1.1.5. *Ретроспективност*: Код перфектности фокус је на плану прошлости, док је код резултативности фокус на плану садашњости (в. Дал 1985:134; Маслов 1987:196, 1988:64–65; Хамбургер 1988:237; Сиљницки 1988:96–97; Бајби и др. 1994:54, 96; Ландер 2003:1; Падучева 2010:265)⁷. Другим речима, код перфектности се прошли догађај посматра из тренутка

⁷ Као важну особину перфекта Кашкин (1983:69) истиче временску неодређеност радње у прошлости. Ово ограничење, међутим, иако типично за перфект, само је тенденција. И сам Кашкин (2010:74–76) наводи примере перфекта који је употребљен с тачном временском одредницом, чак и у језицима у којима такво ограничење важи – енглеском и шпанском, истичући да је употреба *дистантног перфекта*, како он назива овакав временски одређен перфект, заправо потпуно уобичајена у језицима као што су немачки, француски и италијански. Дал (1985:137–138) истиче да, премда се перфект у мањој мери јавља с тачном временском одредницом, ово није универзално правило. Овај аутор (*ibid.*) истиче да је перфект лакше употребити уколико је одредба за време под акцентом, односно у рематском положају, пошто онда представља нову информацију, односно референтна тачка није већ задата контекстом, што фаворизује тумачење референтне тачке као одвојене од тачке догађаја [односно *ретроспективност* (С.С.)]. Линдстед (2000:370–371) такође не сматра ово ограничење општим за перфект, доводећи појаву употребе перфекта с одредбама за тачно време у везу с губљењем код перфекта обележја текуће релевантности. Хамбургер (1988:246) слично сматра да је временска неодређеност радње карактеристична за енглески језик, а да код руског перфектног значења такво ограничење не постоји. Јатриду и др. (2002:154) такође наводи да ово ограничење важи само за неке језике.

говора и таква перспектива се назива *ретроспективном*. Код резултативности стање које се чува у тренутку говора посматра се из те исте тачке, и таква перспектива се назива *синхрон*. Рајхенбах (1947:289–290) заправо овако и дефинише садашњи перфект у енглеском језику: то је по њему облик код кога се референтна тачка (*reference point*) поклапа с тренутком говора (*point of speech*), док је сам догађај, односно тачка догађаја (*point of event*), у прошлости. Управо ће ретроспективност и бити за нас основна карактеристика перфектности, она која је својствена сваком перфектном значењу⁸, чак и оним значењима далеким од прототипских и граничним с претериталношћу. Ретроспективност узрокује следећа два обележја перфекта:

а) *Акционалност*: Перфектност упућује на радњу (Кашкин 1983:67; Маслов 1987:196, 1988:64–66; Недјалков, Јахонтов 1988:7–8,15–17; Бајби и др. 1994:61, 96; Буланин 1996:161), док резултативност изражава стање (Недјалков, Јахонтов 1988:6; Маслов 1987:196, 1988:64; Књазев 1988:350; Бајби и др. 1994:54,63,69,96 и другде; слично и код Буланина (1973), који оперише терминима *квалитативно* (37), односно *статично обележје* (45)).

б) *Претериталност*: Време перфектне ситуације је прошло, док је време код резултативног значења садашње (Кашкин 1983:67; Маслов 1988:69; Бајби и др. 1994:54,69).

У вези с акционалношћу и претериталношћу перфектности, односно статалношћу и презентношћу резултативности, граматички облици с овим значењима испољавају различиту спојивост с одредбама. Резултативно значење актуелизују, односно доказују одредбе које указују на стање у садашњости, а на перфектно значење указују одредбе које указују на то да је реч о радњи у прошлости. Тако се, рецимо, северноруски субјекатски

⁸ „Since the ‘readings’ of PFCT [perfect (C.C.)] co-occur so often in one and the same language-specific category, the question naturally arises what unites them. It seems to me that the common factor – which will be as close to a ‘Gesamtbedeutung’ for PFCT as we can come – is that both involve a point of reference (in Reichenbach’s sense) which is different from the ‘point of event’, although the role of the R [point of reference (C.C.)] will be slightly different in each case“ (Дал 1985:133).

результатив (у оним говорима у којима није добио и перфектно значење) не може употребити у следећем контексту:

*Он *приехавши сегодня ночью* (Трубински 1988:395)⁹.

Одредба за тачно време у прошлости *сегодня ночью* указује на прошли временски план, а истовремено и на то да је у питању радња, а не стање. С друге стране овај облик могуће је употребити с одредбом за трајање *целую неделю*, која указује на то да је у питању стање које се чува у садашњости:

Целую неделю уехавши (Трубински 1988:396).

Поређења ради наводимо следећи пример с глаголом у прошлом времену, који не може изражавати резултативно значење:

*Она *целую неделю уехала* (пример С.С.)

Следећи примери такође илуструју различито понашање резултативних и перфектних облика када су у питању одредбе:

Филипа *сейчас нет, уехавши, раненько уехал* (Трубински 1988:369);

Оба сына у меня *померши, в ту войну померли* (ibid).

На резултативност указују одредбе за трајање (Недјалков и Јахонтов 1988:57; Књазев 1988:350–352, 2007:486–487; Маслов 1987:198–199; Милошевић 1973:427, 429; Петрухина 2009:150): *долго, целую неделю, весь месяц, все еще* и сл, односно *дуго, целу недељу, већ десет година*, као и одредбе које указују на свевременску, хабитуалну или итеративну ситуацију (в. Књазев 1988:354; Буланин 1973:46, Маслов 1987:199; Танасић 2005:348,405, 2009б:99; Милошевић 1973:427,429): *всегда, как правило*, односно *увек, ваздан, по правилу, стално*. Претериталност и акционалност актуелизују, односно доказују одредбе за тачно време у прошлости (в. Буланин 1973:46, Књазев 1988:350–355, 2002:89; Маслов 1987:198–199; Коновалова 1978б:57; Ивић.М. 1981:20; Милошевић 1973:430): *в воскресенье, только что*, односно у

⁹ Примере ћемо давати поштујући ауторову интерпункцију, употребу великих и малих слова, писање речи одвојено или заједно. Све примере из српског језика наводићемо ћирилицом. Примере из руског на латиници даваћемо ћирилицом.

петак, малочас и слично. Ове одредбе ћемо и надаље користити као тестове на резултативност, односно акционалност.

1.1.6. *Неспецифичност ефеката радње*: Неки аутори истичу да су код перфекта ефекти радње неспецифични (Ландер 2003:1), и да се не односе ни на једног конкретног учесника ситуације (Недјалков 1980:148; Недјалков, Јахонтов 1988:15), док *резултатив* означава „конкретно, лексикографски детерминисано стање, настало као последица завршетка радње“ (Плунгјан 2011:389). Даљи текст дисертације показује да је ова тврдња у основи тачна, али да постоје изузеци, поготову када је у питању квалификативна перфектност, код које се управо специфични ефекти радње односе на једног конкретног учесника ситуације.

1.1.7. *Неспецифичност по питању лимитативности*: Процес који доводи до стања код резултативности мора бити такав да има границу, финалну тачку (Плунгјан 2011:387–388)¹⁰, односно да изражава промену стања (Бајби и др. 1994:65–66), док перфектно значење може да изрази глагол било које семантике (Недјалков, Јахонтов 1988:15)¹¹, па чак и нелимитативан глагол (в. Хамбургер 1988:239; Татевосов 2015:74).

1.1.8. *Неспецифичност по питању прелазности/дијатезе*: Резултативна конструкција је непрелазна (изузев посесивне резултативности)¹² (Недјалков, Јахонтов 1988:15), док перфектна

¹⁰ Дефинишући такозвано оштерезултативно значење, Нејалков и Јахонтов (1988:35–36) наводе *лимитативност* (*terminativity* у енглеском преводу, *предельность* у руском оригиналу (Недјалков, Јахонтов 1983:25–26; слично и у Недјалков 1980:143)), као предуслов способности глагола да образује резултатив, али такође и низ изузетака у различитим језицима, где се резултативи понекад могу образовати и од нелимитативних глагола (Недјалков, Јахонтов 1988:35–36). Када је у питању конкретно-резултативно значење, поред лимитативности појављују се и друга семантичка ограничења (Недјалков, Јахонтов 1988:29–34; слично и у Недјалков 1980:146–147), која доводе до тога да је у појединим језицима могуће чак саставити коначан или скоро коначан списак свих глагола од којих је могуће образовати резултативну форму (Недјалков 1980:148; Недјалков, Јахонтов 1988:35).

¹¹ Бајби и др. (1994:69, 74–78) указују ипак на извесну проблематичност употребе перфекта са статалним глаголима.

¹² Више о типовима дијатезе резултативних конструкција у тачки 3.11 и поглављима 3.2–3.6.

конструкција може бити и прелазна¹³ и непрелазна. С тим у вези, да би прелазан глагол био употребљен у резултативној конструкцији, на пример објекатској, он мора да промени дијатезу, док у перфекту дијатеза остаје увек иста (Недјалков, Јахонтов 1988:15; слично и у Недјалков 1980:148).

1.2. Горенаведене разлике између перфектности и резултативности заправо највише одговарају разликама између перфектности резултата и праве резултативности. Осим перфектности резултата постоји, међутим, више врста перфектности, од којих неке имају већ много мање сличности с резултативношћу¹⁴. Обично се у лингвистичкој литератури издвајају четири типа перфектних значења (Меколи 1971:104, Комри 1981:56; Дал 1985:132, 1994б:3000; Дал, Велупилаи 2013; Томола 1993:136; Бајби и др. 1994:61–63; Књазев 2002:83; Јатриду и др. 2002:154–156; Горбова 2013:66, 2014:277): *перфектност резултата, перфектност недавне прошлости, перфектност искуства и перфектност трајне ситуације*.

1.2.1. *Перфектност резултата* (резултативна перфектност, перфектност садашње / текуће релевантности, перфектност у ужем смислу, прототипска перфектност): означава радњу у прошлости која има последице, ефекте у садашњости, односно која је актуелна, релевантна у садашњости (због својих последица). Следећи пример то јасно илуструје:

– Зорик дом *покрасил*, пристройку к сараю *сделал* (Плохая мать).

У датом примеру без додатног контекста, нпр. неке одредбе за време која указује на период који одавно није актуелан, нпр. *в детстве*¹⁵, јасно је да

¹³ Недјалков и Јахонтов (1988:42), као доказ да је руски дијалекатски субјекатски резултатив почео да добија особине перфекта наводе управо чињеницу да је почео да се користи и с прелазним глаголима.

¹⁴ Плуњган (2011:393) управо тако и посматра настанак ових других перфектних значења: „Перфект может также, потеряв резултативное значение, развить другие значения из универсального грамматического набора. Наиболее типичны три таких значений: имедиатное, експериенциальное и эвиденциальное.“

¹⁵ „Глагол СВ [совершенного вида (С.С.)], как и перфект, обозначает событие, результат которого актуален в момент речи, но только при отсутствии временного модификатора (*Мой дядя сломал ногу*); обстоятельство времени, относящее события в прошлое, подавляет компонент «актуальность в момент речи» (*Пять лет назад мой дядя сломал ногу*)“ (Падучева:1998:150). Додали бисмо да ово важи за временске одредбе које се односе на

се резултати ових двеју радњи исказаних облицима *покрасил* и *сделал* чувају у садашњости и да су резултати, ефекти, последице¹⁶ актуелни за говорно лице, а вероватно и адресата.

1.2.2. *Перфектност недавне прошлости* (имедијатни перфект, перфект свежих вести): радња у прошлости завршила се недавно, те је радња актуелна за садашњост због саме близине садашњости, пошто је већа вероватноћа да ће радња која се догодила у недавној прошлости имати ефекат на садашњост, него радња која се догодила у дубљој прошлости (в. Дал 1985:136; Горбова 2014:280–281)¹⁷. Навешћемо један пример с аористом из српског језика:

А, овај, шта оно *хтедох* да те питам, *побеже* ми мисао... (Лаушевић).

У датом примеру видимо да је у питању догађај који се догодио управо. Резултат ове радње је још увек актуелан због временске близине тренутку говора – говорно лице још увек не може да се сети шта је хтело да каже. Заправо перфектност недавне прошлости може да се посматра као посебан случај перфектности резултата – оно што радње из недавне прошлости чини перфектним јесте актуелност њихових резултата, која је само вероватнија што је догађај ближи тренутку говора. Дал (1985:133) наводи да се перфектност резултата и перфектност недавне прошлости прилично преклапају¹⁸ (сл. и у Томола 1993:136, Горбова 2014:278). Сматрамо да ову врсту перфектности нема потребе издвајати као посебну. Слично мишљење има и Хамбургер (1988:237) када је у питању руски језик,

дубљу прошлост. Одредба *вчера* уопше не би учинила догађај неактуелним – јасно је да је некоме ко је дан раније сломио ногу нога још увек сломљена и да је такав догађај још увек актуелан.

¹⁶ Више на тему последица перфектне радње у поглављу 3.7.

¹⁷ Књажев (2002:86) указује на интересантну везу перфектности резултата и перфектности недавне прошлости, наводећи да се у минималном контексту, без навођења времена радње, перфекат (у овом случају трпни партицип без копуле) интерпретира као недавни догађај или догађај из непосредне прошлости.

¹⁸ „One further reservation about (i–iv) [i - perfect of result, ii – experiential perfect, iii – perfect of persistant situation, iv – perfect of recent past (C.C.)] regarded as types of situations in which PFCT [perfect (C.C.)] may be used is that these sets are not necessarily disjoint. In particular, (i) and (iv) overlap quite considerably“ (Дал 1985:133).

сматрајући да је раздвајање перфектности резултата и перфектности недавне прошлости сувишно за језик као што је овај¹⁹.

С друге стране, у српском језику барем, постоји посебно средство за саопштавање свежих вести – партицип без копуле, односно крњи перфект. Навешћемо пример из српског језика:

Ухапшен дилер хероина у Нишу (Блиц, 24.1.2016).

У овом примеру партицип *ухапшен* означава радњу која се можда и није догодила управо, она се могла заправо догодити претходног дана, али представља вест, новину. Чини нам се да би се, барем што се тиче српског језика, могао издвојити посебан тип перфектности – *перфектност свежих вести*, без претендовања на типолошку универзалност овог значења.

1.2.3. *Перфектност искуства* (експеријенцијална, егзистенцијална, неодређена, уопштено-фактичка перфектност²⁰): у ширем смислу изражава да се радња догодила барем једанпут, односно није се догодила ниједанпут (у одричним реченицама) или се пита да ли се радња догодила икада (у упитним реченицама), у току неког временског периода; у ужем смислу означава да уз то сада неки учесник ситуације може имати или немати искуство у тој радњи²¹. Навешћемо два примера:

- (а) Жалоб от населения по поводу плохой работы не *поступало* (Московский комсомолец, 23.12.2004);
- (б) Просто, ну я же *ездил* на поезде... На поезде! То есть *садился* на поезд, *ехал* в Москву или из Москвы... То есть все мы *ехали*... (Одновр).

¹⁹ По нашем мишљењу следећи цитат из (Горбова 2014) вероватно објашњава због чега је уопште перфектност недавне прошлости и издвојена као посебан тип перфектности: „Выведен он [иммедиатный перфект (С.С.)] был, по-видимому, в немалой степени на том основании, что англ. ПЕРФЕКТ, строго соблюдающий ограничение на сочитание с темпорально-специфическими адвербиалами, делает исключение для адвербиалов с семантикой immediатности – *recently* 'недавно' и его синонимов“ (Горбова 2014:279–280).

²⁰ Књажев (2002:87) користи и термин *неодређена прошлост* (неопределенное прошедшее). Кашкин (2010:64) користи и термин *уопштено-фактички перфект* (обобщенно-фактический перфект), а предлаже и термине *кратни перфект* (кратный перфект) или *парцијални перфект* (парциальный перфект).

²¹ Поделу перфектности искуства на перфектност искуства у ужем и ширем смислу нашли смо у (Линдстед 2000:369).

У примеру (а) саопштава се просто да се нека ситуација досад није догађала. У примеру (б) говорно лице самопштава не само да је вршило одређене радње у току свог живота, већ и да има искуства у тим радњама, то искуство га на неки начин карактерише.

Дал у (Дал 1985) перфектност искуства (коју он назива *експеријенцијалност*) третира као посебну категорију, одвојену од перфектности (139–144). Дал ово мотивише чињеницом да у девет језика у његовом узорку постоји експеријенцијал као посебан глаголски облик специјализован за изражавање перфектности искуства, и да у тих девет језика поменути облик не може изражавати остала значења која обично идентификујемо као перфектна (139–140). Облик специјализован за изражавање перфектности искуства релативно је редак у материјалу и по аутору представља периферну категорију (141). Још ређи су језици који имају истовремено и перфект, и експеријенцијал – Дал (142) наводи свега два таква језика – сундијски и индонезијски, која оба припадају западноиндонезијској групи језика. На другом месту пак – у (Дал, Велупилаи 2013), Дал излаже нешто другачије мишљење, те као два основна значења перфекта наводи резултативно и експеријенцијално, узимајући у обзир као перфектне само оне конструкције које изражавају оба ова значења.

Татевосов (2015), позивајући се на податке Дала (1985) и Вострикове (2009), експеријенцијалност третира као посебно граматичко значење, примећујући ипак да се експеријенцијалност типолошки најчешће комбинује или с перфектношћу (61,69–78), или пак с претеритом (69–71) у један глаголски облици, и да се ретко изражава засебним глаголским обликом, специјализованим за ово значење (71,72).

Ми се у овој дисертацији нећемо бавити граматичким статусом категорије експеријенцијалности. Тако нешто је и немогуће на узорку од свега два језика. Експеријенцијално значење ћемо третирати као перфектно, називајући га *перфектношћу искуства*, пре свега због малог броја језика који има експеријенцијал као посебан облик и још мањег броја језика који

истовремено има и експеријенцијал, и перфект, али и због тога што се ово значење тесно преплиће с осталим перфектним значењима, која се не могу проучавати одвојено од перфектности искуства.

1.2.4. *Перфектност трајне ситуације* (инклузивна, универзална, континуативна перфектност): радња је започела у прошлости и још увек траје у садашњости, с тенденцијом да се настави и у будућности. Навешћемо један пример:

Мы с 11 лет красимся оттеночным шампунем на НГ и на летние каникулы (Ева).

Видимо да је радња фарбања косе започела када је група лица укључујући и говорника имала 11 година, и да траје до садашњости, с тенденцијом да се настави и у будућности.

Комри (1976:60) истиче да многи језици значење перфектности трајне ситуације изражавају садашњим временом (нпр. француски, немачки, руски), односно овај аутор сматра да је ово значење заправо типично за енглески језик, а не за перфект уопште. Дал (1985:137), међутим, истиче да, премда се ово значење у многим језицима изражава или презентом или немаркираном категоријом, доста језика из његовог упитника користи управо перфект у овом контексту. Може се поставити питање да ли је ово значење заиста перфектно или је овде у питању само проширена садашњост, како сматра, на пример Хамбургер (1988:240). С обзиром да се ово значење традиционално сматра перфектним, ми ћемо га укључити у перфектност и бавити се њиме у глави 9, односно оставићемо питање граматичког статуса овог значења језичким типолозима.

1.2.5. Анализирајући типове перфектног значења прошлог времена свршеног вида у руском језику, Лебедева (1959а:143, 144–148, 1959б:212, 219–223) издваја и значење које назива *квалитативно значење перфекта*, где се „изражавању постојећег стања које је резултат завршене радње

придодаје изражавање квалитативне карактеристике субјекта радње²² (Лебедева 1959а:144, 1959б:219; превод С.С.) Навешћемо један пример:

Он ничега не видит, ничега не слышит. Он *ослеп* и *оглох* (Рафаэль).

У овом примеру облици прошлог времена *ослеп* и *оглох* представљају више својства лица о коме је реч, него радње у прошлости које су до тих својстава довеле. С обзиром да *квалитативна перфектност* има више особина које је зближују с резултативношћу, о чему ће бити више речи у 4.1.13, може се рећи да ово перфектно значење представља перфектно значење гранично с резултативношћу, те смо га ми у овој дисертацији издвојили као посебно перфектно значење. У току израде ове дисертације издвојили смо још два нова перфектна значења – *количинску перфектност* и *чињеничну перфектност*.

1.2.6. *Количинском перфектношћу*²³ саопштавају се, евидентирају постигнути резултати, број догађаја, смањење или повећање неког показатеља за одређени интервал. Навешћемо следећи пример:

На сегодњашњи дань закључено 16 договоров на общую сумму 15150 тыс. руб. [...] (Биржа, 12.8.2002).

У наведеном примеру видимо да је резултат радње изражене трпним партиципом достигнут шеснаест пута у периоду који траје до садашњости, односно евидентира се количина постигнутих резултата за тај период.

1.2.7. *Чињенична перфектност* је најудаљенија од резултативности, и представља стање гранично с чистом претериталношћу. *Чињенична перфектност* представља просто саопштавање о конкретном догађају локализованом у конкретном времену у прошлости, чињеницу, која се посматра из садашњости. Резултат оваквог догађаја или његови ефекти,

²² „[...] здесь к выражению наличного состояния прибавляется выражение качественной характеристики субъекта действия“ (Лебедева 1959а:144, 1959б:219).

²³ Анализирајући типове мотивације за употребу перфекта, Кашкин (2010:54) наводи и следећи тип мотивације: „Перфект мотивируется подведением итогов за какой-то период времени высказывания“. Оваква дефиниција у потпуности одговара нашој дефиницији количинске перфектност. Примери које наводи, међутим, најчешће не одговарају количинској перфектности.

уколико постоје, више нису актуелни, а саму ситуацију за перфект везује још једино референтна тачка у времену говорења с ретроспективном перспективом. Чињенична перфектност се, међутим, у потпуности уклапа у Рајхенбахово (Рајхенбах 1947:289–290) схватање перфекта. Ово перфектно значење у великој мери одговара Кашкиновом *дистантном перфекту* (Кашкин 2010:72–76), за који овај аутор каже да се спорадично може срести и у језицима као што су енглески и шпански²⁴, а чак врло често у немачком, италијанском и француском језику (76). Даћемо пример чињеничне перфектности:

В опросах *участвовали* учащиеся одиннадцатых (выпускных) классов школ (Человек, 2005, № 5).

У наведеном примеру само се наводи чињеница, податак да се неки конкретан догађај догодио у неко конкретно време у прошлости. Актуелност оваквог догађаја, уколико је још има, своди се само на информативну вредност новог податка. Оваква реченица би могла бити део неког извештаја или чланка. Референтна тачка је, за разлику од референтне тачке код претериталности, у времену говорења, на шта указује и немогућност замене историјским презентом без промене перспективе. У случају замене историјским презентом, референтна тачка се пребацује у прошлост, перспектива постаје синхрона, односно цео догађај посматра се у развоју:

В опросах *участвуют* учащиеся одиннадцатых (выпускных) классов школ.

1.3. Узимајући у обзир горенаведену аргументацију, у овој дисертацији под перфектношћу ће се подразумевати перфектност одвојена од резултативности, али која укључује осим перфектности резултата и друге типове перфектности. На овом месту даћемо и своју дефиницију перфектности, онако како ће овај термин бити коришћен у дисертацији: *Перфектност је ситуација у прошлости која се посматра из садашњости. У*

²⁴ И Горбова (2014) наводи неке примере из шпанског језика који по нама одговарају чињеничној перфектности. Тако је у следећем примеру у шпанском оригиналу употребљен перфект, док је у руском преводу употребљено садашње време: „1437: Роже Арраски **воспитывается**_{pf.pres} при остенбургском дворе как товарищ детских игр будущего герцога Фердинанда. 1437: Roger de Arras **se ha criado**_{perf} en la corte ostenburguesa como compañero de juegos у estudios del futuro duque Fernando“.

циљу разграничења перфектности од њој сродне резултативности, овде ћемо одмах дати и дефиницију резултативности: *Резултативност је стање у садашњости настало као последица радње у прошлости.*

1.4. Термини *перфект*, *перфектно* и *резултативно* значење дуго су у употреби. *Перфектом* се називао облик специјализован за исказивање значења перфектности резултата и резултативног значења, која су третирана као исто значење. Временом се појавило мишљење да су перфектност и резултативност ипак различита значења, те се појавио и термин *резултатив* како би се означио облик специјализован за изражавање резултативног значења²⁵. По Плунгјану (2001:2, 2011:388) термин *резултатив* (облик специјализован за изражавање резултативног значења) први пут је употребљен у (Недјалков и др 1974), а по истом аутору (*ibid.*) термин се независно и скоро истовремено појављује и у (Косериу 1976). Нови термин *резултатив* детаљно је објашњен и разграничен од перфекта (а самим тим и перфектност од резултативности) у зборнику *Типология резултативных конструкций* (Недјалков 1983б).

И пре увођења термина *резултатив* и разграничења перфектности и резултативности, односно перфекта и резултатива, у руској лингвистици је примећено да „перфектно значење“, које се изједначавало с резултативним, у руском језику боље изражавају северноруски предикативно употребљени герунди и посесивне конструкције с кратким трпним партиципима, као и књижевни кратки трпни партиципи употребљени предикативно без копуле, него пак прошло време (нпр. Житомирски 1915:5–6; Шахматов 2001:486,489²⁶; Собољевски 1939:199–200; Виноградов 1972:439–448; Лебедева 1959а, 1959б). Постојање ових облика у руском језику вероватно је и допринело томе да совјетски лингвисти временом издвоје резултативност као посебно значење.

²⁵ Придев *резултативан*, међутим, по Маслову (1988:85) већ дуго је у употреби.

²⁶ Прво издање је изашло постхумно 1925–27. г.

Један од првих ко се бавио „перфектношћу“ у руском језику био је Алексеј Шахматов (2001:486,489)²⁷. Шахматов је термином *перфект* означио оно што се у овој дисертацији назива *објекатски резултатив*²⁸ – трпни партицип свршеног вида без копуле у предикативној употреби. Иако се назив *перфект* за горенаведени облик није усталио, за њега се понекад (нпр. Маслов 1987:197) користи назив *Шахматовљев перфект* (рус. *шахматовский перфект*).

Житомирски (1915:5–6) запажа да прошло време у руском језику више није облик специјализован за изражавање резултативности, већ да се резултативно значење правилно изражава герундом свршеног вида у предикативној функцији (*субјекатски резултатив*²⁹ у терминологији коришћеној у дисертацији).

Собољевски (1939:199–200)³⁰ примећује да се латински *perfectum praesens* активне дијатезе на руски најбоље преводи герундом свршеног вида у предикативној функцији, док, с обзиром на одсуство активног резултатива у књижевном руском језику, уобичајени руски еквивалент – прошло време – захтева додатна средства актуелизације. Што се тиче латинског садашњег перфекта пасивне дијатезе, аутор (*ibid.*) наводи да за овај облик и у књижевном руском језику постоји адекватни еквивалент – кратки трпни партицип свршеног вида.

Говорећи о значењима прошлог времена у руском језику, Виноградов (1972:439–448) термине *резултативно значење* и *перфектно значење* користи равноправно и у истом значењу, али не оспорава мишљења Собољевског (445) и Житомирског (447) да резултативно значење активне дијатезе најбоље могу изразити дијалекатски облици на *-вши*, односно, када је у питању пасивна дијатеза – трпни партицип.

²⁷ В. претходну напомену.

²⁸ В. поглавље 3.2.

²⁹ В. претходну напомену.

³⁰ Преузето из Виноградов (1972:445).

Лебедева (1959а, 1959б) је истраживала услове под којима се остварује, односно средства којима се актуелизује перфектно значење код руског прошлог времена, не правећи, нажалост, никакву разлику између перфектности и резултативности. Лебедева је користила термин *результативан*³¹ да означи прототипску перфектност – перфектност резултата, подразумевајући под *перфектношћу* искључиво перфектна значења која бисмо ми идентификовали као перфектност резултата и квалификативну перфектност. Ипак овај аутор сматра трпни партицип без копуле у књижевном језику, као и северноруске субјекатске и посесивне резултативне конструкције, за формалан израз „перфектности“. Значај радова Лебедеве (ibid.) састоји се и у томе што се у њима по први пут дефинише *квалификативно значење перфекта* или *квалификативна нијанса перфектног значења*³², што је нама и послужило као полазиште да ово значење у овој дисертацији издвојимо као посебно перфектно значење, одвојено од перфектности резултата.

Важан помак у истраживањима перфектности и резултативности представља објављивање зборника *Типология результативных конструкций* (Недјалков 1983б), у коме су перфектност и резултативност доследно третирано као два различита граматичка облика. Зборник се, пре свега, бави типолошким истраживањем резултативних конструкција, али, с обзиром да се резултативно и перфектно значење често у језицима изражавају истим (или сличним) средствима, у овом зборнику се може наћи и обиље информације везано за перфектност и перфект. Зборник је 1988. г. на енглески (уз измене и допуне, и додатне текстове) превео Б. Комри. Ми ћемо се у овој дисертацији позивати управо на измењени и допуњени Комријев превод (Недјалков 1988). Питање перфектности и резултативности као граматичких значења и њихово разграничење обрађено је у студији

³¹ В. поднаслов поглавља „Собственно перфектное (или результативное) значение. Общая характеристика перфектного значения“ (Лебедева 1959б:212), у коме се говори о перфектном значењу које бисмо ми идентификовали као перфектност резултата.

³² „Качественное значение перфекта или качественный оттенок перфектного значения“ (Лебедева 1959а:145; сл. и Лебедева 1959б:219).

Недјалкова и Јахонтова (1988); изражавање и историја перфектних и резултативних значења у индоевропским језицима, укључујући и словенске, у раду Маслова (1988). Чланак Књазева (1988) је посвећен специфично изражавању резултативности и перфектности трпним партиципима у руском књижевном језику, док се Трубински (1988) бавио питањем перфектности и резултативности у руским, претежно северним, дијалектима.

Основне идеје о перфектности и резултативности, односно аргументе за то да се ова два значења третирају као посебна, Недјалков је изложио још у радовима који су настали 70–80. година 20. века: Недјалков и др. 1974, Недјалков 1980, 1983а.

Након објављивања (Недјалков и др. 1974), а поготову (Недјалков 1983б, односно Недјалков 1988), многи руски, односно рускојезични аутори, прихватају да су резултативност и перфектност различита граматичка значења (нпр. Књазев 1981, 1988, 2002, 2007; Зељдович 2002:35; Ландер 2003; Плунгјан 2001:2³³, 2011:387–394; Сичинава 2008; Петрухина 2009:150–151; Кашкин 2010; Горбова 2014:311–312).

Маслов перфектност и резултативност подводи под исти термин – *перфектност*, сматрајући резултативно значење примарним (Маслов 1987), али прави разлику између перфектности и резултативности, називајући прву *акционалном*, а другу *статалном перфектношћу* (рус. *акциональная и статальная перфектность*) (1987, 1988:64–66, 1998). У (Маслов 1988:64), међутим, у духу опште терминологије зборника, аутор недвосмислено наводи да је *статална перфектност* једнака *резултативности*. Рад из 1979. године (Маслов 1987) представља посебно значајан допринос изучавању перфектности, због тога што је то први и најобимнији покушај обраде теме перфектности у оквиру теорије функционалне граматике. За ово дело је

³³ Па ипак, Плунгјан (2001:2) каже и следеће: „[...] с другой стороны, резултативное значение можно сближать и со значением перфекта, частным случаем которого (называемым «статальным перфектом», или «перфектом состояния») оно, строго говоря, и является [...]“.

значајно и то што аутор разматра и различите случајеве перфектности по степену удаљености од резултативног значења, у којима се може препознати не само значење перфектности резултата, која се обично подразумева под перфектношћу, већ и нека друга перфектна значења.

Бавећи се претежно условима под којима се код трпног партиципа у предикативној функцији реализују резултативно и перфектно значење, Књазев у својим радовима доследно одваја перфектност од резултативности (Књазев 1981, 1988, 2002, 2007:497–525). Књазев је и један од првих руских лингвиста који је под перфектношћу подразумевао не само перфектност резултата, него и остале врсте перфектности (Књазев 2002, 2007:497–525). Књазев у каснијим својим радовима (Књазев 2002, 2007:497–525) трпни партицип у перфектном значењу назива *пасивни перфект*. Буланин (1996), који је вероватно први и предложио назив *пасивни перфект* за трпни партицип без копуле у предикативној функцији у чисто перфектном значењу³⁴, чак је сматрао да овај облик треба издвојити као посебан претеритални облик и укључити га у парадигму руских временских облика.

У руској лингвистици постоји и другачија употреба термина *перфектност* и *резултативност*, где се под *перфектношћу* подразумевају резултативност и перфектност резултата (које се не разликују међусобно) изражене одговарајућим глаголским облицима, док се *резултативност* везује за достизање границе радње означене одређеним глаголом.

Приближно овакву употребу термина *резултативност* и *перфектност* (и сл.) налазимо у функционалној граматичи. Теоретичари функционалне граматике, а међу њима А. Боднарко, резултат посматрају у оквиру семантичке категорије лимитативности. Бондарко (1987г:56) резултат дефинише на следећи начин: „резултат [је] таква граница коју

³⁴ Назив *перфект* за трпни партицип у предикативној функцији први је употребио Шахматов (2001:486,489; прво издање 1925–1927), али га је он користио у значењу које више одговара објекатском резултативу.

достиге процес усмерен на њу“³⁵ (превод С.С.) Резултат, односно процес усмерен ка достизању тог резултата, у стању су да искажу само видски парњаци, од којих глагол несвршеног вида изражава усмереност радње на границу, док глагол свршеног вида изражава саму границу, односно резултат (Бондарко 1987г:57)³⁶. Када су пак у питању конкретни глаголски облици способни да изразе значење резултата (које Бондарко у том случају назива *перфектно значење*), Бондарко у (Бондарко 1971:94–102) перфектно значење углавном везује за прошло време свршеног вида,³⁷ не правећи разлику између перфектности резултата и резултативности³⁸ и не идентификујући остала перфектна значења као перфектна. У (Бондарко 2005а:607)), међутим, аутор перфектно значење везује пре свега за трпни партицип у предикативној функцији, наговештавајући да је управо ово средство специјализовано за изражавање перфектности³⁹. Од осталих средстава способних да изразе перфектност Бондарко (*ibid.*) издваја облике прошлог времена, атрибутивно употребљене трпне и радне партиципе прошлог времена и герунд свршеног вида. Традиционално схватање перфектности као граматичког значења које укључује значења која се у терминологији ове дисертације називају *резултативност* и *перфектност резултата* налазимо и код других руских аутора (нпр. код Шатуновског

³⁵ „Результат – это такой предел, которого достигает направленный на него процесс.“ (Бондарко *ibid.*)

³⁶ Овакве глаголе Бондарко у почетку назива *результативные глаголы* (1987г:57), док касније користи назив *тендентивные глаголы* (2002:399–405). Термин *тендентивные глаголы* (нпр. 2002:399–405), који, у ствари, одговара шире прихваћеном термину *телични глаголи*, у вези је с опозицијом *тендентивная / нетендентивная предельность*.

³⁷ Бондарко (1971:86–88) наводи и ретке случајеве перфектности код глагола несвршеног вида које је издвајао у посебну групу, о чему ће више речи бити у 4.3.31–4.3.33.

³⁸ Неразликовање перфектности резултата и резултативности можда најбоље илуструје следећи цитат: „В перфектном значении этих последних форм [глаголов совершенного вида; С.С.] существенную роль играет элемент результативности: обозначается состояние как результат предшествующего действия или действие, результат которого актуален для более позднего временного плана.“ (Бондарко 1971:88).

³⁹ „Разновидностью конкретно-фактического типа употребления сов. вида является выражение *наличного результата* (*перфектная разновидность*) [...] Значение наличного результата наиболее устойчиво у форм страдат. причастий глаголов сов. вида. Для остальных названных форм это лишь одна из возможных функций. Возможность ее реализации зависит от контекста, лексического значения и способа действия глагола, от его переходности или непереходности.“ (Бондарко 2005а:607).

(2009:93–97), Пупинина 2005:96⁴⁰). Шељакин (1987:73–79) резултативно значење везује за лимитативне глаголе, у оквиру којих издваја читав низ акционалних класа.

Припадници Московске семантичке школе резултативно значење везују за несвршени вид, пре свега за општефактичко значење у прошлом времену (нпр. Гловинска 1982, Падучева 2010:32–52), али и за тзв. акционално (Падучева *ibid.*). Резултат се схвата слично као и у оквиру функционалне граматике – као достизање унутрашње границе, али такво достизање унутрашње границе које је само импликатура⁴¹. Овакво схватање резултативности подразумева да резултат не само да не мора да буде сачуван у референтној тачки⁴², већ да је, заправо, његово нечување обавезан услов за општефактичко резултативно значења (Падучева 2010:43–48), а да је пак код акционалног резултативног чување резултата могуће, али необавезно (43–52). Под *перфектношћу*, међутим, Падучева подразумева следеће: „резултирајуће стање траје у тренутку говора“⁴³ (2010:57; слично и на стр. 37, 54, 159). С обзиром да Падучева (2010:54) за перфектност везује и ретроспективну референтну тачку, може се извести закључак да под *перфектношћу* Падучева подразумева перфектности резултата. Слично схватање перфектности и резултативности налазимо и код Гловинске (2001:176).

⁴⁰ То се види из следећег цитата: „В случае глагола *уходить* – *уйти* семантический признак прекращения действия явным образом не выражается, как и при употреблении многих других приставок, ср. *перейти* (*улицу*), *обойти* (*дерево с правой стороны*). В подобных примерах есть результативность, но не всегда имеется перфектность, поскольку перфектность связана с «застывшим» результатом, некоторое время неизменным во времени“ (Пупинин 2005:96).

⁴¹ „[...] если для СВ [совершенного вида; С.С.] достижение предела – коммуникативный центр высказывания, то для НСВ рез. [несовершенного вида результативного; С.С.] это импликатура.“ (21). Даље на истој страници: „[...] достижение предела входит в общий фонд знаний или в общее поле зрения собеседников“ (Падучева *ibid.*). Слично и на стр. 57.

⁴² Ово нечување резултата код „резултативног“ значења аутор назива „разобщенность действия с моментом речи“ (Падучева 2010:37–39, 57–58), и дословно каже „Разобщенность – это отрицание перфектности“ (57).

⁴³ „Итоговое состояние длится в момент речи“ (Падучева 2010:57).

Онипенко (2004:343) користи термине *статив* и *результатив* (*результативни, процесуални* или *динамички пасив*, односно *перфектив* (sic!)), где под *стативом* подразумева „завршни стадијум процеса, без упућивања на претходно стање“ (343, превод С.С.), а под *результативом* стање, представљено као резултат претходног процеса (ibid.)⁴⁴ Дефиниције одговарају уобичајеним дефиницијама статива и резултатива (нпр. Недјалков, Јахонтов 1988:5–6), међутим примери које аутор наводи (Онипенко 2004:343), који су сви с трпним партиципима, одговарају резултативу и акционалном пасиву, а не стативу и резултативу⁴⁵, на шта упућују и алтернативни термини *процесуални пасив* и *динамички пасив* за *результатив*.

1.5. Постоји неколико радова који имају функционални приступ перфектности у руском језику: Бондарко 2005а:607–608; Маслов 1987; Пупинин 2005; Терентјева 2008, 2009; Горбова 2013 2014. Функционално семантичким пољем перфектности су се експлицитно бавили Маслов (1987) и Пупинин (2005). Оба рада перфектност и резултативност третирају као варијанте исте семантике.

Маслов (1987) тако у оквиру перфектности издваја два типа перфектности: статалну – која би одговарала резултативности, и акционалну – која би одговарала перфектности. ФСП перфектности би по овом аутору било централизовано, а њен центар би чинила статална перфектност, изражена Шахматовљевим перфектом, а на периферији би било прошло

⁴⁴ „Статив представляет завершающую стадию процесса, без отсылки к предшествующему положению дел. Когда данное положение дел представлено как результат предшествующего процесса, то есть с отсылкой к предшествующему положению дел, такой предикат квалифицируют как результатив“ (Онипенко 2004:343).

⁴⁵ За статив: „Вхожу и вижу: окна раскрыты (окна настежь), вещи разбросаны (вещи на полу), книги свалены в угол (книги в углу).“ а резултатив: Быстро были открыты окна, разбросаны вещи, сдвинута мебель, книги свалены в угол.“ (Онипенко 2004:343). Трпни партиципи у првом примеру јасно указују на резултат неке претходне радње, док у другом примеру копула и одредба за начин брзо јасно подвлаче акционални карактер целе ситуације, што искључује резултативно тумачење (али не и перфектно) ових трпних партиципа.

време, које углавном изражава акционалну перфектност (односно перфектност у смислу ове дисертације).

Пупинин (2005:88–89), међутим, оспорава дато Масловљево мишљење, и ФСП перфектности види као полицентрично, с јаким центром, који би чинио Шахматовљев перфект, и слабир – који би чинило прошло време.

Дисертација Терентјеве *Эволюция функционально-семантической категории перфектности в русском языке* (2008) има за тему поређење категорије перфектности у староруском и савременом руском језику. Према нам наслов дисертације обећава функционално семантички приступ овој тематици, Терентјева се у суштини бави изражавањем перфектних значења у староруском перфекту и савременом руском прошлом времену, не узимајући у обзир друга морфолошка средства којима се могла или се још увек може изразити перфектност. У оквиру (Терентјева 2008, 2009) аутор не разматра ни трпне партиципе, тако да не знамо да ли аутор под *перфектношћу* подразумева и резултативност или не. Резултативност као важно обележје перфектности Терентјева наводи на пуно места и у (Терентјева 2008), и у (Терентјева 2009), али аутор термин *резултативност* користи аспектолошки – као достизање унутрашње границе (нпр. Терентјева 2008:16). Терентјева као обавезна обележја перфектности издваја актуелност, резултативност и завршеност радње (2008, 2009), те стога не дозвољава могућност да перфектност могу да изразе и статални глаголи, односно глаголи несвршеног вида уопште, будући да не поседују особине резултативности и/или завршености радње. Терентјева (2008, 2009) стога, судећи по примерима, од перфектних значења подразумева искључиво перфектност резултата у ужем смислу.

Горбова (2013, 2014) се не бави самом структуром ФСП перфектности у руском језику, али анализира учесталост употребе различитих морфолошких средстава изражавања перфектности на основу руских превода шпанског перфекта, односно превода руских глаголских облика

перфектом у шпанском језику, те се може рећи да има функционални приступ. Горбова (2013:67, 2014:285–318) налази да је доминантно средство изражавања перфектног значења у савременом руском језику прошло време, претежно свршеног вида, док трпни партицип налази периферним средством исказивања перфектности у руском језику (Горбова 2014:289–290, и другде). Ипак, аутор примећује да када је у питању значење перфектности искуства, у руском језику ово значење изражава претежно прошло време несвршеног вида (Горбова 2014:317).

Бондарко (2005а:607) је под перфектношћу подразумевао она значења која се у овој дисертацији називају резултативношћу и перфектношћу резултата, односно није одвајао резултативност од перфектности, те је сходно томе као централно средство изражавања перфектности издвојио кратки трпни партицип без копуле. С обзиром да ниједан од ових радова схватање перфектности не подудара с оним из ове дисертације, може се закључити да се ФСП перфектности у значењу у коме се користи у овој дисертацији може сматрати за руски језик још увек неодређеним.

1.6. Када су страни аутори у питању, перфектност је, с обзиром да перфект постоји у већини западноевропских језика, дуго била проучавана. С обзиром да представљање литературе везано за истраживања перфекта у појединим несловенским језицима далеко превазилази оквире теме ове дисертације, представимо само најзначајнија истраживања, претежно типолошког карактера.

Рајхенбах (1947:289–290) је први обратио пажњу на референтну тачку код перфекта и на његову перспективу. Овај аутор перфект, тачније енглески садашњи перфект који је узео као пример, дефинише као облик чија се референтна тачка поклапа с тренутком говора, док се тачка догађаја налази у прошлости [тј. посматра ретроспективно⁴⁶; примедба С.С.] Ово одређење

⁴⁶ Не испуштајући из вида да су референтна тачка и перспектива две различите ствари, ми ћемо ипак надаље у овој дисертацији ради сажетости користити терминологију типа *ретроспективна референтна* и *синхрона референтна* тачка Падучеве (нпр. 2010:42), које се могу налазити у садашњости, али и у неком другом времену (нпр. *синхрона референтна тачка у садашњости* код резултатива и садашњег времена, *синхрона*

перфекта и ми сматрамо његовим најтачнијим одређењем, те ћемо га и користити као дефиницију перфекта и надаље у целој овој дисертацији.

Меколи (1971:104) у енглеском језику први издваја четири типа перфекта која се обично наводе у литератури. Ову типологију даље развија Комри (1981:56–61)⁴⁷, који, за разлику од Меколија, даје ширу слику перфектних значења на примеру већег броја језика. Комри (*ibid.*) Меколијев *stative* (stative) преименује у *перфектност резултата* (perfect of result), и тај термин за ову врсту перфектности, у коју је Комри укључивао и резултативност, касније је ушао у ширу употребу.

Након објављивања радова Недјалкова (Недјалков и др. 1974; Недјалков 1980, 1983а), односно објављивања зборника (Недјалков 1983б), идеја да перфектност и резултативност представљају одвојена граматичка значења почиње да буде шире прихваћена и на Западу. Следеће важно дело из лингвистичке типологије било је (Дал 1985). У (Дал 1985) по први пут су раздвојени резултативност и њему најсродније перфектно значење – перфектност резултата (129–153), и уведени термини ужег и ширег резултата (133–135). И низ других научника (нпр. Бајби и др. 1994:51–105; Линдстед 2000; Плунгјан 2001:2; Кашкин 2010; Татевосов 2015) бавио се типолошким карактеристикама перфекта, доследно га разграничавајући од резултатива.

За истраживања перфектности у руском језику важан је и чланак холандског истраживача Хамбургера⁴⁸ (1988), који се бавио изражавањем перфектности и аористног значења код руског прошлог времена. Овај чланак је значајан пре свега зато што се бави свим перфектним значењима, а не само перфектношћу резултата, која се обично и подразумева под *перфектношћу* када су у питању истраживања овог значења у руском језику.

референтна тачка у прошлости код наратива, *ретроспективна референтна тачка у садашњости* код перфекта и сл.)

⁴⁷ Први пут издато 1976. г.

⁴⁸ Нисмо успели да сазнамо ког је пола Хамбургер, овде га стога наводимо у мушком роду.

1.7. У домаћим истраживањима синтаксе глагола перфектност као граматичко значење у српском језику није била предмет ниједне научне студије. У оквиру појединих глаголских облика помињано је, међутим, „перфектно“ значење, али су под њим подразумеване искључиво перфектност резултата и резултативност, које нису одвајане, односно које су третиране као једно исто значење. Остала перфектна значења, премда помињана, нису довођена у везу с перфектношћу.

Резултативно или перфектно значење, тачније перфектност резултата, експлицитно је навођено искључиво за партиципске конструкције: пун перфект активне дијатезе (Маретић 1963:628–629; Мусић 1926:128; Белић 1926-1927:121; Брабец и др. 1952:225–226; Стевановић 1968а:52; Живковић 1963:415–419; Ивић.М. 1981:19–24, 1995:192–193, 196–197; Мразовић, Вукадиновић 1990:121; Танасић 2005:392; Кликовац 2011-2012:26), крњи перфект (Стојановић.Љ. 1921:197–198, 1922; Грицкат 1954; Стевановић 1968а:62–73, 1974:616–619–624; Танасић 2005:396–397; Кликовац 2011–2012:31), перфект пасивне дијатезе (Ђорђић 1931:165–166; Маретић 1963:649–650; Стевановић 1956:209–212, 216; Милошевић 1973, 1974; Ивић.М. 1981:19–22; Танасић 2005:404–408), посесивну резултативну конструкцију с трпним партиципом (Номаћи 2007:608–610; Поповић 2014а), активни партицип употребљен атрибутивно (Стевановић 1940, 1958, 1962, 1968б:416–417, 1974:720–725; Мразовић, Вукадиновић 1990:109), трпни партицип употребљен атрибутивно (Ђорђић 1931:118–119; Белић 1933:263; Стевановић 1956:209–212, 1962, 1968б:417–418, 1974:725–734; Мразовић, Вукадиновић 1990:112). Нека перфектна значења називају се, међутим, и из описа употребе аориста, имперфекта⁴⁹, као и из појединих описа употребе презента и герунда, о чему ће више речи бити у одговарајућим поглављима.

⁴⁹ Ми се у овој дисертацији нећемо бавити имперфектом, с обзиром да је у данашњем српском језику имперфект у већини дијалеката изгубио.

2. ЗАДАЦИ И МЕТОДОЛОГИЈА

Главни задатак ове дисертације јесте одређивање структуре функционално-семантичког поља перфектности у руском и српском језику. У том циљу проучаваћемо глаголске облике за које на основу прегледа литературе постоје индиције да могу да изразе перфектно значење. Сродни глаголски облици (нпр. прошло време у руском језику и перфект у српском језику) биће проучавани заједно, у оквиру истог поглавља (за разлику од облика који постоје само у једном од језика, нпр. радног партиципа прошлог времена на *-вший* у руском језику или аориста у српском језику, где то није могуће). Средства актуелизације перфектног значења код појединих граматичких облика проучавана су заједно с тим облицима, у комбинацији с којима настаје перфектно значење.

Поред *поређења употребе средстава за исказивање перфектности у руском и српском језику*, задатак дисертације биће и *утврђивање структуре ФСП перфектности у сваком од ових језика*. За анализу је коришћена оригинална грађа, а не оригинал из једног језика и превод из другог језика. Пре свега, преводну грађу би тешко било наћи, с обзиром да ретроспективна референтна тачка у садашњости (која се најчешће подудара с тренутком говора) код перфектности захтева и посебну врсту текстова, а то су у нашем истраживању углавном биле драме и новински чланци, који, углавном, нису превођени. Поставља се и питање репрезентативности превода, односно питање у којој мери преводи заиста представљају праве еквиваленте оригинала, и у којој мери, стога, *поређење превода и оригинала одражава реалне разлике у употреби језичких средстава у двама језицима*.

Грађу смо углавном налазили путем интернет-корпуса: *Националног корпуса руског језика* (НКРЯ) – за руски језик, и *Корпуса савременог српског језика* (КССЈ) – за српски језик. Уз свега неколико изузетака, користили смо примере који су оригинално настали на циљном језику, а не преводе на циљни језик.

Осим главног задатка – утврђивања ФСП перфектности у овим двама језицима, током израде дисертације наметнуо се и низ споредних задатака и питања. С обзиром да су перфектност и резултативност сродна значења, а да их српски лингвисти не разликују, као један од задатака ове дисертације наметнуо се задатак *разграничења перфектности и резултативности на материјалу српског језика* (на грађи руског језика ово питање је виšekратно разматрано). Такође, у српској лингвистици су се под *перфектношћу*, односно *резултативношћу* подразумевале искључиво перфектност резултата и резултативност, тако да се поставио задатак *утврђивања средстава за изражавање осталих перфектних значења*. Врло брзо током израде дисертације поставило се и питање *да је могуће сваки случај употребе глаголског облика у перфектном значењу класификовати у четири општеприхваћена типа*, односно питање *деталније диференцијације перфектних значења*.

3. ТРПНИ ПАРТИЦИП У ПРЕДИКАТИВНОЈ ФУНКЦИЈИ

3.1. **Уводне напомене.** У руском језику трпни партиципи представљају морфологизирано средство за исказивање резултативности (Књазев 1988:343). Резултативно значење овог облика истиче велики број аутора (Шахматов 2001:486,489; Буланин 1963, 1973; Красиљникова 1973; Коновалова 1978а, 1978б; Комри 1981:54,84–85; Недјалков 1980:150, 1983а; Недјалков, Јахонтов 1988:47–48; Дал 1985:135; Маслов 1987, 1988; Књазев 1988, 2002, 2007:104,106–107 и на другим местима; Онипенко 2004:343–344; Петрухина 2009:150–151; Шатуновски 2009:94–95).

Резултативно значење трпног партиципа добро је познато и у домаћој србистици, и помиње га велики број аутора који су се бавили синтаксом глаголских облика (нпр. Ђорђевић 1931:145,162–167⁵⁰; Белић 1933–1934:200; Стевановић 1956:209–212,216, 1974:726; Милошевић 1973, 1974; Ивић.М. 1981:19–22; Танасић 1993, 2005:404–407, 2009б, 2009в; Станојчић 2000б:403; Фекете 2007; Номаћи 2007:608–610; Поповић 2014а; Пипер, Клајн 2014:393).

Ми ћемо се у овој дисертацији бавити искључиво трпним партиципима у предикативној функцији, с обзиром да се синтагме с трпним партиципима лако могу трансформисати у одговарајуће реченице у којима трпни партицип има перфектно, резултативно или неко друго значење, нпр. *Прочитанная книга – Книга прочитана* (перфектно значење); *Покрашенный забор – Забор покрашен* (резултативно или перфектно значење); *Девушка, одетая во все новое – Девушка одета во все новое* (резултативно значење) итд. Ово ограничавање на предикативну функцију допринеће концизности излагања.

⁵⁰ Према нас наслов Ђорђевићеве студије – *О старословенским трпним партиципима* – упућује на то да су њена тема трпни партиципи у старословенском језику, аутор даје доста материјала и из савременог српског језика.

У језицима у којима се резултатив и пасив прелазних глагола комбинују у један облик⁵¹ резултативна варијанта овог облика се често назива *статални пасив*, док се нерезултативна конструкција назива *акционални пасив*⁵² (Недјалков, Јахонтов 1988:45, слично и у Маслов 1988:69–70).

За трпни партицип у резултативном значењу у стручној литератури такође се користе и следећи термини⁵³: *статив* (Буланин 1973; Коновалова 1978а, 1978б; Онипенко 2004:343), *статални пасив* (нпр. Буланин 1963, 1973; Коновалова 1978а, 1978б; Красиљникова 1973:186), *пасив стања* (Буланин 1973), *статални перфект* (Маслов 1987, 1988, 1998), *објекатски резултатив* (Недјалков, Јахонтов 1988, Књазев 1988), *перфект* (Шахматов 2001:486,489; Красиљникова 1973), Шахматовљев перфект⁵⁴ (Маслов 1987). Наведени термини или одражавају чињеницу да је у овом облику резултативно значење комбиновано с пасивним, или сведоче о поистовећивању статалности и резултативности, односно перфектности и резултативности.

⁵¹ Поред овог типа, постоје и типови резултатива који се не комбинују с пасивом, какав је, на пример, немачки резултатив (Недјалков 1980:149; 1983а:85; Недјалков, Јахонтов 1988:46), где резултатив и пасив имају различите помоћне глаголе – *sein* 'бити' за резултатив, *warden* 'постајати' за пасив. *Das Fenster ist geofnet* 'прозор је отворен' (резултатив), *Das Fenster wird geofnet* 'прозор се отвара, прозор бива отворен' (пасив).

⁵² Онипенко (2004:343–345) акционални пасив још назива и *процесни* или *резултативни пасив* или само *резултатив*, што уноси доста забуне, ако се узме у обзир уобичајена употреба термина *резултатив*. Разлог за овакву употребу термина код Онипенко лежи у чињеници да аутор код трпних партиципа у њиховој уобичајеној резултативној употреби не види везу с предходном ситуацијом, а да такву везу налази код трпних партиципа употребљених акционално. Другим речима, аутор правилно дефинише термине, али примери који наводи не одговарају њиховим дефиницијама које аутор даје. Термин *процесни пасив* користи још и Буланин (1963).

⁵³ Преглед термина којима се именују резултативи различите дијатезе у појединим језицима може се наћу у (Недјалков 1980:150) и (Недјалков, Јахонтов 1988:17–18).

⁵⁴ Шахматов (2001:486, 489) је перфектом називао трпни партицип свршеног вида с нултом копулом у предикативној употреби. Иако се назив перфект за горенаведени облик није усталио, за њега се понекад користи назив *Шахматовљев перфект* (нпр. Маслов 1987:197). Термин *пасивни перфект*, међутим, у новијим радовима користе Буланин (1996) и Књазев (2002, 2007:497–525), који под овим термином подразумевају трпни партицип употребљен у перфектном значењу.

3.1.1. Недјалков и Јахонтов (1988:8 и другде) издвајају неколико „типова дијатезе“ када су у питању резултативне конструкције на основу тога коју семантичку улогу има реченични члан на који се односи стање изражено резултативном конструкцијом. Навешћемо неколико реченица на руском језику као илустрацију:

- (а) Но ложка *покрыта* лаком. Вот в нескольких местах лак потрескался (ДТ);
- (б) Я цыганский Байрон, Я в цыганку *влюблён* (Мученики);
- (в) Вагон *наполнен* людьми (ДЧ);
- (г) Общаясь с ним, не верилось, что Алан – калека, с детства у него ноги *парализованы*, он ходит на костылях и так далее (Месяц);
- (д) И кстати, в нем отдельной строкой *указано*, что бухгалтер вправе корректировать форму карточек для своего удобства (УНП, 3.8.2004).

У примеру (а) резултат радње односи се на објекат одговарајуће активне реченице *ложка* (ложку покрили лаком), те такву дијатезу називамо *објекатском*. У примеру (б) резултат се односи на субјекат одговарајуће активне реченице *я* (я влюбился). Овакву дијатезу називамо *субјекатском*. У примеру (в) могуће су две интерпретације. Могуће је схватити да се вагон напунио људима, односно радњу је могуће схватити медијално, и у том случају *вагон* је субјекат одговарајуће активне реченице (вагон наполнился людьми). Радњу је могуће схватити и активно (люди наполнили вагон), и у том случају *вагон* је објекат одговарајуће активне реченице. Овакав тип дијатезе, где се резултат може односити и на субјекат, и на објекат одговарајуће активне реченице, називамо *дводијатезном*. У примеру (г) имамо посесивну конструкцију. Резултат се односи на објекат посесивности - *ноги*. Међутим, с обзиром да је објекат посесивности део тела посесора, резултат се више односи на посесора, него објекат поседовања. Овакав тип дијатезе називамо *посесивном*. На крају, реченица може бити и безлична (д). Овакав тип дијатезе називамо *безличном дијатезом*.

У литератури се помињу трпни партици у резултативном значењу различитих типова дијатезе у руском језику (које често нису исто овако именоване): објекатска резултативност (Шахматов 2001:486, 489; Буланин

1963, 1973; Красиљникова 1973; Коновалова 1978а, 1978б; Маслов 1987, 1988; Недјалков 1980, 1983а; Недјалков, Јахонтов 1988:47–48; Књазев 1988, 2002, 2007:104,106–107 и на другим местима; Онипенко 2004:343, Шатуновски 2009:94–95)), субјекатска резултативност (Књазев 1988:343), дводијатезна резултативност (Недјалков 1983а:88–89, Недјалков, Јахонтов 1988:12, Књазев 1988:345–346), посесивна резултативност (Недјалков, Јахонтов 1988:26, Маслов 1988:80–81), безлична резултативност (Књазев 1988:347). У српском језику се типови дијатезе конструкција с трпним партиципима експлицитно не наводе, али срећемо наводе који недвосмислено упућују на различите типове дијатезе⁵⁵.

3.1.2. У резултативним конструкцијама копула може бити у различитим временима, а темпорална вредност целе конструкције одговара темпоралној вредности копуле (Књазев (1988:352) за руски језик; слично и Милошевић (1973:424–425) за српски језик). Тако у следећим примерима с одредбом *всегда*, која доказује резултативно значење трпних партиципа, имамо садашње резултативно значење (а), прошло резултативно значење (б), будуће резултативно значење (в):

- (а) Надеюсь, там *открыто*. Ничего, что воскресенье, он всегда *открыт*... (Окна);
- (б) Дом Генри Торо всегда *был открыт* и гостеприимен (Воскобоев);
- (в) Наш дом *будет* всегда *открыт* для вас (Юнкера).

Због одредбе *всегда*, која указује на свевременост, примери (б) и (в) могу се схватити и тако да стање изражено партиципом обухвата и садашњост (*дом всегда был открыт, дом всегда будет открыт – дом и теперь открыт*). Без ове одредбе трпни партиципи у реченицама (б) и (в) неће указивати на стање које може да обухвати и садашњост, али значење више неће бити тако недвосмислено резултативно.

⁵⁵ Тако, рецимо, анализирајући трпне партиципе од тзв. медијалних повратних глагола (Стевановић 1974:727–734), аутор поставља питање: „[...] откуд употреба облика трпног придева у придевској функцији и с придевским одликама у случајевима где се трпни придев не односи на објекат, него на субјекат“; указујући на тај начин на субјекатску и објекатску дијатезу; док Ђорђевић (1931:163–164) говори о „двојаким извору радње“, што одговара дводијатезном типу. Међутим, може се рећи да Стевановић и Ђорђевић ипак нису јасно разучили различите типове дијатезе код трпних партиципа.

3.1.3. Поред резултативног значења трпни партиципи у руском и српском језику могу да изразе и друга значења, која руски и српски лингвисти често не издвајају као посебна. Најчешће се не издвајају као посебна три сродна граматичка значења – резултативност, перфектност резултата, статалност, што је посебно уочљиво из горенаведене терминологије коришћене за означавање резултативног значења и њему сродних значења код трпног партиципа. *Резултативност* представља стање које претпоставља претходни догађај, односно стање настало као резултат радње у прошлости (Недјалков, Јахонтов 1988:6). *Статалност*, с друге стране, представља стање неке ствари без икакве претпоставке о његовом пореклу, односно стање које не упућује ни на какву претходну радњу која је до тога стања довела (Недјалков, Јахонтов *ibid.*)⁵⁶. *Перфектност*⁵⁷ представља радњу у прошлости, „која наставља да буде релевантна и у садашњости“ (Недјалков, Јахонтов 1988:15)⁵⁸. Сва три значења могу бити изражена трпним партиципима. Поред ових трију сродних значења, трпни партиципи могу изражавати и *чисто претеритално значење* – значење радње у прошлости која ни на који начин није повезана са садашњошћу. Даћемо неколико примера из руског језика као илустрацију резултативног (а), статалног (б), перфектног (в) и чистог претериталног значења (г):

- (а) Ничего, что воскресенье, он всегда *открыт* (Окна);
- (б) Кожа всех людей *окрашена* пигментами [...] (Химия и жизнь, 1967, № 6).
- (в) Дело в том, что в области недавно *открыт* завод по производству кубиков «Галина Бланка», поэтому борьба за долю на рынке идёт нешуточная (Советская Россия, 15.2.2000);

⁵⁶ „The term resultative is applied to those verb forms that express a state implying a previous event. The difference between the stative and the resultative is as follows: the stative expresses a state of a thing without any implication of its origin, while the resultative expresses both a state and the preceding action it has resulted from” (Недјалков, Јахонтов 1988:6)

⁵⁷ Ова дефиниција перфектности, која се најчешће наводи, одговара, заправо, највише перфектности резултата или прототипској перфектности. Даљи текст дисертације показаће да се релевантност полако губи када се одаљавамо од прототипског значења перфектности. Ипак, засад ћемо се задржати на оваквој дефиницији, с обзиром да аутори који не одвајају резултативност од перфектних значења у ово јединствено значење укључују управо оно које се у овој дисертацији назива *перфектношћу резултата*.

⁵⁸ „The term **perfect** is used here to refer to a form that expresses an action (process, or state) in the past which has continuing relevance for the present.” (Недјалков, Јахонтов 1988:15).

(г) Когда *был открыт* замаскированный вход и они увидели американца, генерал воскликнул [...] (ТУ).

У примеру (а) партицип изражава пре свега стање, али такво стање које је последица неке радње: неко је морао нешто да отвори да би то било отворено. На то да је реч о стању, а не о радњи, указује и одредба *всегда*. У примеру (б) партицип означава стање, али такво стање које није последица неке радње у прошлости: кожу није у неком тренутку била безбојна или у другој боји, па се онда обојила пигментима, већ се њено стање обојености само представља као последица неке радње у прошлости. Овакву врсту статива Козински (1988) назива *derived stative* (*изведени статив*, *морфолошки статив*; моји предлози превода овог термина), за разлику од *лексичких статива* (*lexical statives*), код којих се стање не представља као последица неке фиктивне радње у прошлости⁵⁹. Лексички стативи могу бити придеви (нпр. *Кожа у нее мягкая*), статални глаголи (*Кожа у него висит*). У примеру (в) партицип изражава радњу која се недавно догодила, на шта указује одредба *недавно*. Ова радња има последице у садашњости – говорник руског језика ће лако разумети да је фабрика још увек отворена. У примеру (г) партицип изражава радњу која нема везе са садашњошћу. Целокупна ситуација је део наратива⁶⁰, референтна тачка је у прошлост, а евентуалне

⁵⁹ Примери које наводи Козински (1988:510–511) указују на то да резултативи и лексички стативи понекад могу имати слично значење. На пример, многи придеви, који су као врста речи специјализовани за изражавање стања, означавају заправо стања која су нова, односно која представљају резултат неке претходне радње, нпр. *мртав*, *зreo*, *белестан* и др. (примери оригинално на енглеском из (Козински 1988:510–511)).

⁶⁰ На питање референтне тачке у наративу није лако дати јединствен одговор. Падучева (2010:286) наводи следеће: „Повествовательный текст является результатом отчуждения высказывания от субъекта речи, от говорящего; он интерпретируется в условиях неполноценной коммуникативной ситуации, в нарративном режиме. В нарративном режиме отношения предложения к моменту речи не существует [...] – хотя бы потому, что не существует полноценного говорящего. Конечно, читая роман, мы имеем общую идею о том, что повествователь рассказывает нам о том, что было (в прошлом); однако, как замечает Ю. С. Маслов, то же прош. время используется и в научно-фантастических романах, где действие может относиться к будущему [...] В нарративном режиме видо-временная форма интерпретируется не относительно момента речи, а относительно другой точки отсчета – текущего момента текстового времени.“ Слично и Плунгјан (2011:348) сматра да је наратив на неки начин ван времена: „В каком-то смысле можно утверждать, что нарративные тексты вообще расположены «вне» реального времени.“ Ми се свакако с овим слажемо када су у питању текстови који описују измишљене догађаје – ауторска фикција, као и када се описују догађаји у будућности, који се исто представљају као да су се догодили у прошлости. Међутим, могуће је и приповедање о

последнице за садашњост нису битне. Ми се сталношћу и чистом претериталношћу у овој дисертацији нећемо бавити.

3.1.4. Српски лингвисти углавном описују трпни партицип с аспекта предикатске и атрибутивне функције, односно у вези с глаголским и придевским значењима тог облика, код којих може превагнути једно или друго значење (нпр. Белић 1933–1934:200; Стевановић 1956:209–212, 1974:725–734; Милошевић 1973:423, 1974:139–140 и другде; Танасић 1993:174–175, 2005:404, 2009б:95,97, 2009в:102 и другде). С тим у вези се и резултативна конструкција најчешће посматра као именско-копулативна, односно копулативно-придевска (Милошевић 1973, 1974; Стевановић 1974:726; Танасић 1993:175, 2009б:95, 2009в:102)⁶¹.

3.2. **Објекатска дијатеза.** Код објекатске дијатезе резултат се односи на логички објекат реченице (Недјалков, Јахонтов 1988:9). У примеру:

Но ты *изранен* весь! (МСЗП)

трпни партицип *изранен*, који се овде, без додатног контекста, најпре може схватити у резултативном значењу, односи се на логички објекат (пацијенс) ове реченице, представљен граматичким субјектом у номинативу – заменицом *ты*, што се јасно види уколико ову реченицу трансформишемо у активну реченицу

Тебя всего *изранили*,

реалним догађајима у прошлости којима је говорник, на пример, присуствовао – у оквиру мемоара, новинских репортажа, а, што је много битније, приповедање може бити и усмено – уз присуство адресата, и у том случају се не може рећи да је референтна тачка ван времена – она је тада без сваке сумње у прошлости. С обзиром да се и у једном, и у другом случају користе иста средства, односно да се измишљени догађаји у књижевности представљају као догађаји који су се реално догодили у прошлости, а такође и то да је усмено приповедање о реалним догађајима у прошлости ипак примарно са становишта комуникације, ми ћемо референтну тачку у наративу било које врсте – и ону која је заиста у прошлости, и ону која је ван времена – третирати исто – као *референтну тачку у прошлости*.

⁶¹ Буланин (1963, 1973) конструкцију с трпним партиципима свршеног вида у резултативном значењу такође сматра именском копулативном: „Устранение указания на связь с действием приводит к тому, что в семантике причастия качественность начинается преобладать над глагольностью, вследствие чего причастие адъективируется“ (Буланин 1973:38–39).

где је *тебя* директни објекат. Навешћемо још неколико примера с објекатским резултативима:

– Стой, девојка! Под ноги смотри – тут всё *перепахано!* (Сторона);

Тело Бояркова *привалено* двумя камнями (КП);

Огнями яркими вся вотчина *расцвечена*, даже на деревьях они сияют звёздами разноцветными (Мурзилка, 2002, № 12).

3.2.1. У свим овим примерима трпни партиципи означавају стање у коме се нешто налази, и најпре се могу схватити у резултативном значењу. Овим трпним партиципима лако се могу додати одредбе које актуелизују резултативно значење, при чему се значење које ови трпни партиципи изражавају у минималном контексту суштински не мења:

– Стой, девојка! Под ноги смотри – тут обычно весной *перепахано*;

Тело Бояркова уже два дня *привалено* двумя камнями;

Огнями яркими уже трое суток вся вотчина *расцвечена*, даже на деревьях они сияют звёздами разноцветными.

Посебан случај представљају трпни партиципи који изражавају стање које не подразумева никакву претходну радњу која би довела до тог стања. Пример:

Стена скал вкривь и вкось *изрезана* ущельями [...] (ЕлФ);

Ово село је као и село у Швајцарској *окружено* брдима (Хероји).

Јасно је да изглед стена не подразумева претходну радњу која је до тог стања довела, већ да се стање само представља као производ неке претходне радње. Значење таквих партиципа је *статално* (Недјалков, Јахонтов 1988:6, Књазев 1988:344), односно такви облици се називају *стативима* (ibid.). Статално значење се среће и у другим типовима дијатезе⁶². С обзиром да статално значење не подразумева праву радњу која је претходила стању, односно да је значење овако употребљених трпних чак и ако их схватимо као метафорично, као стање које се замишља као настало у резултату неке

⁶² На пример, у посесивној (в. поглавље 3.5): *Ведь не только радужная оболочка, но и вся остальная часть глазного яблока окрашена у них в карий цвет* (Знание – сила, 2003).

радње, и даље резултативно, а никако перфектно, ово значење неће бити предмет нашег истраживања.

Трпни партиципи објекатске дијатезе могу имати и акционално значење (Књазев 1988:343–344; сл. и у Недјалков 1980:150, 1983а:84). Под акционалним значењем подразумевамо различита претеритална нерезултативна значења, код којих је фокус на радњи, а не на стању: перфектно, прошло перфектно, чисто претеритално. Ми се засада нећемо бавити разграничавањем различитих акционалних значења. Намера нам је да на почетку просто објаснимо различите типове дијатезе трпних партиципа и покажемо који типови дијатезе могу изражавати само статално, а који само акционално значење. Како ће се у оквиру акционалног значења актуелизовати перфектност разјаснићемо у другим тачкама посвећеним средствима актуелизације резултативног, односно перфектног значења.

У примеру (а) трпни партицип изражава радњу у прошлости, а не стање у садашњости. На ово указује логички субјекат у инструменталу. Овом примеру је стога могуће додати одредбу за време која упућује на прошлост, без промене темпоралне вредности трпног партиципа (б). Непосредни резултат радње се чува: јасно је да су они још увек раздвојени, односно да нису у вези. Из контекста је јасно да су актуелни и посредни ефекти ове радње – људи много говоре о томе да је он њу оставио, и њој је због тога криво. Ипак, с обзиром да је фокус на радњи, а не на стању, овом примеру немогуће је додати неку одредбу за трајање или понављање (в).

- (а) Мне не жаль, что я тобой *покинута*, жаль, что люди так много говорят... (СП);
- (б) Мне не жаль, что я вчера тобой *покинута*, жаль, что люди так много говорят...
- (в) *Мне не жаль, что я тобой все еще *покинута*, жаль, что люди так много говорят...

Објекатску дијатезу могу имати скоро искључиво партиципи од прелазних глагола (Књазев 1988:346), што проистиче из чињенице да само ови глаголи могу имати у основном облику директни објекат. Књазев (*ibid*)

ово наводи за руски језик, али потпуно је јасно, а то и наш материјал потврђује, да ово важи и за српски језик.

3.2.2. Домаћи србисти (нпр. Белић 1933–1934:200; Стевановић 1956:209–212, 1974:725–734; Милошевић 1973:423 и другде; Танасић 1993:174–175, 2009б:95, 2009в:102) такође често наводе резултативно и акционално значење трпног партиципа, не спецификујући, међутим, његову дијатезу. Из примера које наводе, као из описа саме појаве, јасно да је реч пре свега о објекатској дијатези. Када је акционално значење у питању, аутори не издавају посебно перфектно значење, с обзиром да се резултативност и перфектност у српској лингвистици поистовећују.

У примеру (а) трпни партицип се може схватити и резултативно, и акционално (перфектно). Ова два значења даље се могу актуелизовати одговарајућим одредбама (б – резултативно, в – перфектно):

- (а) Јесу ли врата добро *замандаљена*, јесмо ли нас две безбедне? (Вила);
- (б) Јесу ли врата ноћу увек *замандаљена*, јесмо ли нас две безбедне?
- (в) Јесу ли врата малочас *замандаљена*, јесмо ли нас две безбедне?

3.3. **Субјекатска дијатеза.** Стање означено трпним партиципом субјекатске дијатезе⁶³ односи се на субјекат одговарајуће активне реченице. Навешћемо један пример:

А если эмоции в основном негативные, то сверх меры перегружена печень, хронически *воспален* желудочный пузырь или поджелудочная железа (Домовой, 4.4.2002).

У овом примеру партицип *воспалён* се односи на субјекат одговарајуће активне реченице (*желудочный пузырь воспалился*). Реченицу *воспалён желудочный пузырь* могуће је трансформисати у реченицу с непрелазним глаголом у активном облику:

Воспалился желудочный пузырь,

⁶³ У субјекатски резултатив спадају и северноруски дијалекатски герунди свршеног вида у предикативној функцији, типа *Она уехавши*. У овој дисертацији се нећемо бавити оваквим облицима због ограничења везано за обим дисертације и немогућност прибављања одговарајућег дијалекатског материјала.

из које се види да се партицип *воспалён* односи на логички субјекат реченице.

3.3.1. Субјекатски резултативи могу се схватити шире и уже. У ужем смислу *некомбиновани субјекатски резултатив* гради се од непрелазних глагола, обично повратних, који имају значење промене стања живог субјекта (Књазев 1988:344–345). По значењу овакви глаголи су типично медијални – субјекат одговарајуће активне реченице није вршилац радње, агенс – он доживљава радњу – он је експеријенсер. Као што видимо из горенаведеног примера, субјекатски резултативи могу се односити и на неживе субјекте (у овом случају желудац). Многи повратни глаголи у значењу стицања особине у књижевном језику ипак не граде трпне партиципе (*ibid.*) Аутор (*ibid.*) наводи следеће некомбиноване субјекатске резултативе од неповратних непрелазних глагола: *ослаблен* (од *ослабеть / ослабить*)⁶⁴, *заржавлен* (*заржаветь*), *заплакан* (*плакать*); и од повратних глагола: *влюблен* (*влюбиться*), *растерян* (*растеряться*), *воспален* (*воспалиться*). Недјалков (1983а:88) поред облика *заплакан* наводи и облик *заспан*.

У ширем смислу субјекатски резултативи обухватају и субјекатски употребљене дводијатезне резултативе (в. поглавље 3.4) који се мотивишу повратним глаголима. Субјекатски употребљених дводијатезних резултатива има далеко више од некомбинованих (Књазев 1988:345). Навешћемо неколико примера из наше грађе с некомбинованим субјекатским резултативима које наводи Књазев:

Лорд скорее *растерян*, чем зол (Дом);

Марья Федоровна *заплакана* – привязалась к месту, к людям, к своей работе в заводских яслях (ВГ);

В животе у нее была открыта дверца, я так и знала – петли *заржавлены*, а смазать эту фрау не дотумкается (Немец);

⁶⁴ Уколико је мотивисан прелазним глаголом *ослабить*, партицип *ослаблен* може имати и објекатску дијатезу. На пример: *Когда организм ослаблен, пусть даже небольшой простудой, лучше не подвергать его дополнительным испытаниям* (Прививки).

Он *был заспан* и одет, как беженец (Пираты).

У грађи смо поред ових субјекатских резултатива нашли и неке се не наводе у литератури:

[...] неувовимо бросали писъма две девушки, сделавшие вид, что никого они не ждут, начальника с «новеньким мальчиком» не слышат и так *сосредоточены* на работе, что все их помыслы поглощены трудом, и только трудом, нужным Родине (Обертон)⁶⁵;

Я *наслышан был* и от коллег по несчастью, таких же предпринимателей, что и как у них отнимали (Лента).

3.3.2. Трпни партиципи субјекатске дијатезе увек имају резултативно значење, односно не могу имати акционално значење (Књазев 1988:343, 356). Ове партиципи се лако слажу с одредбама за трајање радње и понављање (а), али их је немогуће употребити с одредбама које упућују на прошлост (б):

(а) А если эмоции в основном негативные, то сверх меры перегружена печень, хронически⁶⁶ *воспален* желчный пузырь или поджелудочная железа (Домовой, 4.4.2002);

Лорд целый день скорее *растерян*, чем зол;

Марья Федоровна уже неделю *заплакана* – привязалась к месту, к людям, к своей работе в заводских яслях;

В животе у нее была открыта дверца, я так и знала – петли все еще заржавлены, а смазать эту фрау не дотумкается;

Он всегда *заспан* и одет, как беженец;

Неувовимо бросали писъма две девушки, сделавшие вид, что по субботам так *сосредоточены* на работе, что все их помыслы поглощены трудом;

(б) *У меня на прошлой неделе хронически *воспален* желчный пузырь;

*Лорд прошлой ночью скорее *растерян*, чем зол;

*Марья Федоровна неделю назад *заплакана*;

*Петли два года тому назад *заржавлены*;

⁶⁵ Могуће је рећи: *Внимание сосредоточено*; и тада се ова реченица може трансформисати у активну: *Он сосредоточил внимание*. Са живим субјектом, међутим, није могуће употребити повратни глагол у активној реченици: *Он сосредоточен* – *Он сосредоточился*, **Его сосредоточили*.

⁶⁶ Одреба *хронически* која указује на хабитуалну ситуацију већ актуелизује резултативно значење.

*Он вчера *заспан* и одет, как беженец;

*Неуловимо бросали письма две девушки, сделавшие вид, что шесть часов тому назад *сосредоточены* на работе, что все их помыслы поглощены трудом.

3.3.3. Расправљајући о употребљивости радних и трпних партиципа од повратних глагола, Стевановић (1974:727–734) наводи и пар примера трпних партиципа „од повратних медијалних глагола [...] с доиста медијалним значењем“, који „према себи немају прелазних глагола“ (Стевановић 1974:733). И премда су сви наведени облици (*набрекнут, отечен, цркнут, некрплодиран*) код Стевановића (1974:733–734) наведени у атрибутивној функцији, лако можемо да их замислимо употребљене у предикативној функцији, где би им дијатеза била субјекатска. Ево неколико примера с некомбинованим субјекатским резултативима из српског језика:

Ана је забезекнута, не зна шта би рекла (Кусур);

[...] и сама видиш какво је ограничење мога положаја а он *је лудо заљубљен* (Уговор);

Као што видиш, сва *сам укочена* и распадам се од тегоба (Уговор);

Ана је нервозна, напета, усредсређена (Уговор);

Буца је *надрндан*. (Кум).

Овамо спадају и следећи партиципи које смо нашли у материјалу: *иживљен, задихан, везан* (везати се за некога), *парализован, уплахирен, унезверен, искежен, загледан*.

3.3.4. Као и у руском језику, за трпне партиципе од повратних глагола [субјекатски резултатив и дводијатезни резултатив у субјекатском значењу; С.С.] Ђорђевић (1931:164) наводи да „не образују пасивни перфекат“ [другим речима, не може имати акционално значење; С.С.] Танасић (2005:405) наводи да „кад трпни придев није настао од прелазног глагола, он нема глаголско значење и никад не исказује пасивну дијатезу“⁶⁷.

⁶⁷ Пример који аутор (ibid.) наводи је партицип „замишљен“ од глагола „замислити се“.

Резултативима субјекатске дијатезе стога је могуће додати одредбе за трајање и понављање (а), односно не могу им се додати одредбе за тачно време у прошлости (б):

(а) Ана је још увек забезекнута, не зна шта би рекла;

И сама видиш какво је ограничење мога положаја, а он је већ дуго лудо заљубљен;

Као што видиш, већ три дана сам сва укочена и распадам се од тегиба;

Ана је увек нервозна, напета, усредсређена;

Буца је често надрндан;

(б) *Ана је малочас забезекнута, не зна шта би рекла;

*И сама видиш какво је ограничење мога положаја, а он је пре три дана лудо заљубљен;

*Као што видиш, сва сам пре два дана укочена и распадам се од тегиба;

*Ана је прошле године усредсређена;

*Буца је недавно надрндан.

3.4. **Дводијатезни тип.** Као посебан тип дијатезе издваја се дводијатезни тип, где се резултат може довести у везу и с прелазним глаголом, и с непрелазним, најчешће повратним глаголом од исте основе (Недјалков 1983а:88, Недјалков, Јахонтов 1988:12, Књазев 1988:345–346). Овакви трпни партиципи могу, се у складу с њиховим значењем у одговарајућем контексту, посматрати и као субјекатски, и као објекатски. Тако се у реченици:

Чёрный, борода, как у них, *одет* во всё ихнее: жилетка кака-то, рубашка ниже колен (МСЗП);

облик *одет* може довести у везу и с правим повратним глаголом *одеться*, и с прелазним глаголом *одеть*. У овом примеру је јасно да се човек сам обукао (нпр. његова брада нам говори да је реч о одраслој особи), те да се овај трпни партицип може схватити једино као субјекатски резултатив од глагола *одеться* (*Он оделся во все ихнее*). У другом контексту, рецимо, да је реч била о веома малом детету овакав облик би се могао схватити и као

трпни партицип објекатске дијатезе, образован од глагола *одеть* (*Его одели во все ихнее*).

3.4.1. Из контекста, међутим, често није јасно да ли је дводијатезни резултатив употребљен субјекатски или објекатски (Недјалков 1983а:89, Књазев 1988:345–346), што понајвише и оправдава издвајање оваквих трпних партиципа у посебан дијатезни тип. То је посебно чест случај када према прелазном глаголу стоји медијални повратни глагол, за разлику од дводијатезних партиципа где наспрам прелазног глагола стоји прави повратни глагол који означава радњу коју субјекат активно врши сам на себи⁶⁸. У случајевима када према прелазном глаголу стоји медијални повратни глагол, који су и најмногобројнији у нашој грађи, разлика између субјекатски и објекатски схваћеног трпног партиципа је само у фокусу, тј. у томе да ли је радња више схваћена као изазвана споља или да се одвија некако сама од себе, медијално. Из контекста ово најчешће није јасно. Тако се у следећем примеру трпни партицип *закрыт*, на пример, може довести у везу и с глаголом *закрыться* (*Магазин закрылся*), и с глаголом *закрыть* (*Магазин закрыли*):

Магазин еще *закрыт* (ПД).

Слично ни у следећем примеру из контекста није јасно да ли се техника сама од себе покварила (*Вся техника поломалась*) или ју је неко намерно покварио (*Всю технику поломали*):

Горючего нет, и вся техника *поломана* (Фетисыч).

3.4.2. Дводијатезни трпни партиципи у субјекатском значењу у руском језику могу имати само резултативно значење, а у објекатском могу имати и акционално значење (Књазев 1988:356). У примеру који смо већ наводили трпни партицип *одет* употребљен је субјекатски, и може имати искључиво резултативно тумачење (а), што можемо потврдити могућношћу употребе

⁶⁸ Нпр. *он је обријан*, где се из одговарајућег контекста обично види да ли се неко *сам обријао* или га је неко *обријао*, нпр. берберин.

одредби за трајање или понављање (б), односно немогућношћу употребе одредби за тачно време у прошлости без промене значења (в):

- (а) Чёрный, борода, как у них, *одет* во всё ихнее: жилетка какая-то, рубашка ниже колен (МСЗП);
- (б) Чёрный, борода, как у них, всегда *одет* во всё ихнее;
- (в) *Чёрный, борода, как у них, два дня тому назад *одет* во всё ихнее.

Трпни партицип у примеру под (в) с одредбом *два дня тому назад* може се схватити искључиво објекатски, тј. да су га обукли пре два дана, односно немогуће је тумачење по коме се лице само обукло.

3.4.3. Дводијатезни трпни партиципи од глагола емоција, међутим, не могу бити акционални с нултом копулом, али могу с копулом у прошлом времену. Књазев (1988:356) ово показује на примеру дводијатезног партиципа *испуган*, који је немогуће употребити у чисто акционалном контексту реченице **он только что испуган*, у коме су актуелизована семантичка обележја претериталности и акционалности. У следећим примерима трпни партиципи имају недвосмислено резултативно значење, на шта указују одредба *всегда*, координација с резултативом субјекатске дијатезе и садашњим временом, као и одредба за меру *слишком*:

Дима стеснительный человек – но не всегда, когда *восхищен* чем-то (ГГ).

И вот он растерян, *огорчен*, порой даже тоскует, и тогда он приезжает сюда (Факультет)

[...] бесполезно сейчас говорить детям, что пугать других детей нехорошо, они слишком *увлечены* (Лагарпов).

Ако применимо исти тест, видећемо да је немогуће употребити одредбу *только что* ни с овим партиципима: **только что восхищен, огорчен, увлечен*. С копулом у прошлом времену, међутим, ови партиципи звуче нормално, а означавају или стање или настанак стања (Књазев 1988:356–357):

Дима только что *был восхищен* чем-то;

И только что *был огорчен*;

Бесплезно сейчас говорить детям, что пугать других детей нехорошо, они только что были увлечены игрой.

3.4.4. За српски и старословенски језик Ђорђевић (1931:163–164) наводи тзв. „двојаки извор радње“ код трпних партиципа. Стевановић (1974:727–734) наводи велики број трпних партиципа од разноразних повратних глагола који сви, уз ретке изузетке, имају прелазне парњаке без речце *се*. Стевановић (ibid.), додуше, наводи искључиво примере атрибутивне и полуатрибутивне употребе, али на страни 726 каже да се овакви трпни партиципи врло често срећу и „у функцији одређивања именица, било као атрибут, као апозитив или као *придевски део предиката*.“ Запазили смо да дводијатезни трпни партиципи могу бити у одговарајућем контексту употребљени субјекатски или објекатски, као и у руском језику. У контексту следеће реченице:

Ја верујем, сигурна сам то јест да *је* она и сад ту негде *скривена* у кући, да никад није ни одлазила, иако је недвосмислено отпуштена [...] (Уговор);

партицип *скривена* мотивише се повратним глаголом *скрити се*, а не прелазним глаголом глаголом *скрити*. На субјекатско тумачење указује перфект *није одлазила*, који подразумева активно учешће агенса. Партицип *скривена* лако бисмо у другачијем контексту мотивисати и прелазним глаголом (Наруквица је добро *скривена*). У следећем примеру партицип *запуштена* је употребљен објекатски, с обзиром да се кућа није сама запустила, већ су је запустили:

Кућа је лепа и богата, мада сувише велика и *запуштена* (Уговор).

Даћемо још неколико примера за субјекатски употребљене (а) и објекатски употребљене (б) трпне партиципе:

(а) То је Дуцин исписник, али тазе *обријан*, добро *обучен*, *намирисан* и *упицањен* (Кум);

Обучена је као служавка, са белом везеном кецељом преко кратке сукњице и деколтиране блузе (Уговор).

(б) И је ли мртав и *затрпан* у неком буцаку, одакле пишти његов дух, или жив *засидан* и мучен до ужасног вапаја, до очајања, какво невино биће никад раније није осетило (Уговор);

По Вашем наређењу, око двора *је просута* слама, а жандарми упозоравају пролазнике да између себе не говоре гласно (Вила).

3.4.5. Као и у руском језику, често није јасно да ли је дводијатезни партицип употребљен субјекатски или објекатски. Тако следећој реченици:

Задња палуба јахте *је испуњена* сватовима (Вила);

одговарају две реченице: (а), у којој је повратни глагол употребљен медијално, и (б), у којој је повратни глагол употребљен активно:

(а) Задња палуба јахте *се испунила* сватовима;

(б) Сватови *су испунили* задњу палубу.

Још пар примера:

Престолонаследник *је одвојен* од света; једино друштво су му наставници и ми, дворски официри (Вила);

Покушава да се испетља из ћебета, којим *је покривена* (Кусур);

Пут *је расквашен*, тешко је отићи до града! (Хероји).

3.4.6. Као и у руском језику, субјекатски употребљени дводијатезни партиципи могу имати искључиво резултативно значење, док објекатски употребљени могу имати и резултативно, и акционално. Тако се следећем примеру, који смо већ наводили:

То *је* Дуцин исписник, али тазе *обријан*, добро обучен, намирисан и упицањен (Кум);

лако може додати одредба *увек*, која актуелизује хабитуалну радњу, актуелизујући тиме резултативно значење (а). На основу прагматичких фактора закључујемо да је овај резултатив субјекатске дијатезе – реч је о одраслом човеку, и претпостављамо да се сам брије, облачи и сл. У другачијем контексту, рецимо да је употребљен једино партицип *обријан*, могло би се схватити и да је Дуцу обријао неко други, на пример берберин (мање је вероватно да га је неко други обукао, намирисао и сл.), односно овај партицип би се могао схватити и као објекатски употребљен. Овом партиципу се, међутим, не може додати одредба која актуелизује акционално значење, а да партицип задржи субјекатску дијатезу. Ако додамо одредбу за

тачно време у прошлости, једино објекатска интерпретација постаје могућа (б):

- (а) То је Дуцин исписник, али увек тазе *обријан*, добро обучен, намирисан и упицањен;
- (б) То је Дуцин исписник, али малочас *обријан*, добро обучен, намирисан и упицањен.

Другим речима, ако додамо одредбу за тачно време у прошлости, то значи да се Дуцин исписник није обријао и обукао сам, него су га обукли и обријали.

3.4.7. Као и у руском језику, трпни партиципи од глагола са значењем емоција и сл. с копулом у презенту по правилу имају резултативно значење. У следећем примеру глагол има чисто резултативно значење:

Народ је *уплашен* и већ с првим мраком затвара се у куће (Политика, 24.10.2006).

Овом партиципу је немогуће додати одредбу за тачно време. Упореди:

*Народ је прошле године *уплашен*.

Врло често уколико оваквим партиципима додамо одредбу за тачно време у прошлости, нпр. *малочас*, они мењајући своје граматичко значење уједно мењају и лексичко значење. Узмимо, на пример следеће реченице:

- (а) Здрав човек је глуп човек, јер је *отворен*, без заштите и неопходне опрезности [...] (Уговор);
- (б) Здрав човек је малочас *отворен*;
- (в) Ана је потпуно *скамењена* и гледа у празно. (Кусур);
- (г) Ана је малочас *скамењена*.

У примеру (б) *отворен* може имати само значење физичког отварања; рецимо, ову реченицу можемо употребити у контексту неке операције, обдукције. Пример (г) бисмо могли употребити у некој бајци – *Ана је малочас претворена у камен, Ану су малочас претворили у камен*.

Ипак, нашли смо један пример где је дводијатезни партицип од глагола који као прелазан спада у глаголе каузације емоција у објекатском значењу употребљен у акционалном значењу:

Милан изађе још увек размишљајући да ли је он то управо понижен од сопственог сина или није (Вила).

3.5. Посесивна дијатеза. Посесивне конструкције с трпним партиципом срећу се претежно у разговорном руском језику (Маслов 1988:80–83; сл. и у Красиљникова 1973:188)⁶⁹. Ефекти радње означене трпним партиципом код овог типа дијатезе односе се на објекат, који, међутим, припада субјекту (објекат може бити део тела субјекта, нешто што њему припада или нешто што је у директном контакту са субјектом), тако да на тај начин новонастало стање карактерише више субјекат, него објекат (Недјалков, Јахонтов 1988:9). Руски језик значење посесора када је у питању предикативна посесивност изражава несубјекатском конструкцијом – конструкцијом *у + генитив*⁷⁰. Ова одредба може одговарати посесору, агенсу али и другим аргументима (Књазев 2002:95, Поповић 2014а; слично и Маслов 1988:81). Анализираћемо следећи пример:

Скоро весна, а у моего любимого зонтика *сломана* спица (Даша, 2004, № 10).

У овом примеру трпни партицип се односи на жицу, међутим, како је жица део кишобрана, стање изражено трпним партиципом односи се на цео

⁶⁹ У дијалектима постоји и друга врста посесивног резултатива - с герундом свршеног вида типа *Он надевши шапку* (Недјалков, Јахонтов 1988:9–10). Овакви резултативи имају директни објекат, што је нетипично за резултативне конструкције, које су типично непрелазне (Недјалков, Јахонтов 1988:15). Ова тип резултатива се може сматрати подврстом субјекатских (Недјалков 1983а:84), с обзиром да је посесор истовремено и вршилац радње. У даљем тексту нећемо се бавити оваквим резултативима, с обзиром да излазе из оквира наше теме – имају искључиво резултативно значење, а као друго, користе се искључиво у дијалектима, што такође излази из оквира наше теме. Такође се у северноруским дијалектима среће и посесивна конструкција с агентивном допуном израженим конструкцијом *у + ген.* и трпним партиципом у чисто перфектном значењу (Маслов 1988:82; Трубински 1988), нпр. *У кого здесь налито* (пример из (Маслов *ibid.*)) 'Кто здесь пролил (воду)'. Ове конструкције, иако перфектне, неће бити предмет наше дисертације, с обзиром на њихов чисто дијалекатски карактер.

⁷⁰ Ретко, у техничком дискурсу, може се јавити и субјекатска конструкција с глаголом *иметь* у случају када граматички субјекат реченице одговара инаниматном објекту претходно обављене радње: *Truphone 3 имеет улучшенное качество звука при VoIP-звонках* (Поповић 2014а:41). На истој страници аутор наводи и пример с глаголом *получить*: *Skitch.Alfa Romeo MiTo получил модернизированные моторы и улучшенное оснащение.*

кишобран. Посесор (у најширем смислу) *зонтик* није агенс. Посесор се може схватити као бенефицијент или пацијенс, тј. радња која се догодила над жицом *тиче се кишобрана*, односно радња ломљења жице *догодила се над кишобраном*. Књазев (2002:94) наводи да посесивне контрукције с трпним партиципима могу имати и статално [резултативно], и акционално значење. С обзиром да жица представља део кишобрана, стање изражено трпним партиципом снажно одређује кишобран, те трпни партицип у горенаведеном примеру има резултативно значење. Ово је лако доказати додавањем одговарајуће одредбе за трајање (а). Акционално тумачење овог партиципа је мање вероватно, тако да додавањем одредбе за тачно време у прошлости добијамо помало неприхватљиву реченицу (б):

- (а) Скоро весна, а у моего любимого зонтика все еще сломана спица;
- (б) ?Скоро весна, а у моего любимого зонтика в субботу сломана спица.

3.5.1. Књазев (2002:94–97) наводи да посесивни тип може имати акционално, тачније акционално перфектно значење. У другачијем контексту, који не указује на стање у коме се кишобран сада налази, могуће је додати и одредбу за тачно време у прошлости, чиме се актуелизује акционално значење. С обзиром на јако резултативно значење трпних партиципа у конструкцијама с посесивном дијатезом, што је вероватно последица урођене статалности посесивне конструкције, додавањем одредбе за тачно време добијају се помало необичне реченице (а). Облик прошлог времена у овом контексту даје сасвим нормалне реченице (б):

- (а) ?У моего любимого зонтика в субботу сломана спица;
- (б) У моего любимого зонтика в субботу сломалась спица.

Посесор који је истовремено и бенефицијент или пацијенс такође може бити и живо биће. И у том случају у одговарајућем контексту могу се одговарајућим одредбама актуелизовати оба значења. Тако у примеру (а) одредба *у него* одговара пацијенсу или бенефицијенту, с обзиром да никако не можемо схватити да је лице само себи разбило колена. Трпни партицип у овом примеру најпре се може схватити у резултативном значењу, што је лако

доказати додавањем одговарајуће одредбе, при чему се значење суштински не мења (б). Могуће је додати и одредбу за тачно време, чиме се актуелизује акционално значење (в). У сваком случају одредба за тачно време много боље се слаже с прошлим временом, него с трпним партиципом (г):

- (а) Врачи открили, да у пострадавшег *разбита* коленка, и пустили га дома (Известия, 6.6.2002);
- (б) У пострадавшег уже два дана *разбита* коленка;
- (в) У пострадавшег два часа назад *разбита* коленка;
- (г) Пострадавшем два часа назад *разбили* коленку;

Књазев (2002:95) наводи да одредба *у + ген.* може да има и значење агенса, и да се у таквом случају ова одредба има значење блиско агентивној одредби у инструменталу. Маслов (1988:82) указује да код посесивног типа дијатезе на акционално значење може указивати агентивно значење одредбе *у + ген.* Навешћемо један такав пример:

А у олигархов билет куплен, банки за рубжом, паспорт загранични (Советская Россия, 23.8.2003).

У овом примеру одредба *у олигархов* замењива је одредбом у инструменталу (а), с обзиром да одредба *у олигархов* има значење вршиоца радње. Ово постаје још очигледније уколико се овај пример упореди с једним од претходних примера, где одредба *у любимого зонтика* не може бити замењено одредбом у инструменталу:

- (а) Билет куплен олигархами;
- (б) *Сломана спица моим любимым зонтиком.

Иако одредба *у + ген* има значење агнеса, овој реченици такође можемо додати одредбу која доказује резултативно значење без битне промене значења:

А у олигархов билет всегда куплен, банки за рубжом, паспорт загранични.

Цео контекст ове реченице указује на хабитуалну ситуацију, пре свега множински облици. Када би контекст био другачији, када би рецимо

именице биле у једнини, уз одговарајућу одредбу одредбу за време добило би се акционално значење:

А у олигарха в пятницу куплен билет, банк за рубезом, паспорт заграничний.

Слично се и у следећим примерима (а), у којима се одредба у + *ген.* може најпре схватити као агенс, одговарајућим одредбама може актуелизовати како резултативно (б), тако и акционално значење (в). Реченице с одредбом за тачно време звуче потпуно нормално:

(а) У неё *разработан* свой метод, как войти в норму (Вечерняя Москва, 14.3.2002);

Не *припасён* ли у Барайски и на этот случай какой-нибудь сюрприз? (Культура, 8.4.2002);

(б) У неё уже долго разработан свой метод, как войти в норму;

Не *припасён* ли у Барайски всегда и на этот случай какой-нибудь сюрприз?

(в) У неё вчера разработан свой метод, как войти в норму;

Не *припасён* ли у Барайски сегодня утром и на этот случай какой-нибудь сюрприз?

У горенаведеним примерима граматички субјекат представља предмет који припада субјекту, али који је отуђив. У случајевима када се одредба у + *ген.* одговара агенсу а граматички субјекат има значење дела тела (примери под (а)) одредбом за тачно време у прошлости не може се актуелизовати акционално значење (примери под (б)).

(а) Он только смотрит, задрав голову, и рот у него открыт (Жанна);

[...] руки и рты у них *заняты* сэндвичами и поп-корном (Известия, 9.5.2002);

(б) *Рот у него только что открыт;

*Руки и рты у них только что заняты сэндвичами и поп-корном.

Када је у питању конструкција у + *генитив*, често није јасно да ли ова одредба изражава значење посесора, односно агенса или је у питању локативна конструкција. Тако у првом примеру у *нас* можемо схватити и као агенс (*Нами принят мораторий*) и као локацију (*в России принят*

мораторий). Значење је у оба случаја акционално, разлика је у дијатези – у првом случају је посесивна, а у другом објекатска:

[...] у нас *принят* мораторий на смертну казнь и возиться с этим ложным делом командованию недосуг (Култура, 25.3.2002).

Слично је и у следећем примеру:

– У вас *тоже* лифты *исписаны*, – упрямо казао Константин (Недвижимость).

3.5.2. У српском језику имамо два типа посесивних конструкција с трпним партиципима, које Поповић (2014а:30) назива *субјекатске* и *несубјекатске*. У субјекатским конструкцијама типично се користи глагол *имати* (Поповић 2014а), али се у одговарајућим контекстима могу јавити и други глаголи: *носити* (37–38), *поседовати* (40), *добити* (40–41) (в. детаљну анализу контекста у (Поповић 2014а)). У несубјекатским конструкцијама посесор се изражава беспредложним дативом⁷¹. Ове две конструкције наводи и Номаћи (2006:87, 2007:608–609), не именујући их никаквим посебним терминима. Избор између субјекатске и несубјекатске конструкције није случајан, те се конструкција с дативом користе „претежно за исказивање нетрајног, променљивог, повратног резултативног стања које је последица радње у недавној прошлости.“ (Поповић 2014а:39) „У наведеном случају претежно се ради о соматској посесивности, иако је могућ и однос отуђиве посесивности“ [рецимо одећа; С.С.] Навешћемо неколико примера за субјекатске (а) и несубјекатске резултативне конструкције (б):

(а) Како то да је Радуловићева приметила да има *повређен* прст, а није приметила тетоважу – пик аса [...] (Политика, 4.4.2007);

Разлози који су ме руководили да се кандидујем за председника нису материјалне природе, јер има *обезбеђен* и материјални и друштвени статус [...] (РТС, 26. 6. 2009.);

Мада има *спуштен* везир на кациги, сузе ми очи (НИН, 28.3.2002);

Ево, куме, има *записано* (Кум);

⁷¹ Веома ретко се у оквиру несубјекатских конструкција среће и конструкција у + *генитив* (Поповић 2014а:42), за коју аутор каже да спада у периферне појаве у српском језику.

За Скупштину имам припремљен план и програм свих активности у наредне четири године [...] (Политика, 14.2.2009);

- (б) Сва ми је кожа најежена од болова; и сува као хартија, на сваки додир просто шушка (Уговор);

Лева страна му је натопљена крвљу, а у десној руци, која му је читава, држи револвер (Вила);

Прво је питао зашто ми је укључен мобилни, онда је изговорио магичне речи: „Споразум ће бити потписан у подне!“ (Политика, 28.11.2008);

Али ми то не представља проблем, зато што ми је цео дан организован [...] (РТС, 12.3.2010).

3.5.3. Поставља се питање значења трпних партиципа посесивне дијатезе у српском језику. Све горенаведене конструкције имају резултативно значење, што је лако доказати додавањем одредби које указују на резултативност без битније промене значења (а), односно немогућности додавања одредби које указују на акционалност (б):

- (а) Како то да је Радуловићева приметила да већ дуго имам повређен прст, а није приметила тетоважу – пик аса;

Разлози који су ме руководили да се кандидујем за председника нису материјалне природе, јер откад сам се запослио имам обезбеђен и материјални и друштвени статус;

Мада увек имам спуштен везир на кациги, често ми сузе очи;

Ево, куме, имам увек све записано;

За Скупштину имам већ неколико година припремљен план и програм свих активности у наредне четири године;

Сва ми је кожа већ три дана најежена од болова;

Лева страна му је још увек натопљена крвљу, а у десној руци, која му је читава, држи револвер;

Прво је питао зашто ми је стално укључен мобилни;

Али ми то не представља проблем, зато што ми је по правилу цео дан организован.

- (б) *У петак имам повређен прст;

*Разлози нису материјалне природе, јер кад сам се запослио имам обезбеђен и материјални и друштвени статус;

*Мада кад смо кренули имам спуштен везир на кациги, сузе ми очи;

*Ево, куме, *имам пре пар година записано*;

*За Скупштину *имам пре неколико година припремљен* план и програм свих активности у наредне четири године.

Када су у питању несубјекатске конструкције, могуће је додавање одредби за тачно време у прошлости, али се смисао реченице мења. Без овакве одредбе значење трпног партиципа је резултативно. С оваквом одредбом значење постаје акционално пасивно, а одредба у дативу, уколико је имала значење агенса, губи то значење, и постаје агентивна допуна са значењем бенефицијента.

Лева страна *му је малочас натопљена* крвљу;

Прво је питао зашто *ми је јуче укључен* мобилни, онда је изговорио магичне речи: „Споразум ће бити потписан у подне!“

Али ми то не представља проблем, зато што *ми је* цео дан *јуче организован*.

Први пример означава да му је неко натопио леву страну крвљу, а у другом случају лице више није само укључило мобилни, већ му је неко укључио мобилни. У трећем примеру се једино може схватити да је том лицу неко други организовао цео дан. Уколико је трпни партицип образован од непрелазног глагола, те не може уопште бити употребљен акционално, додавање одредбе за тачно време у прошлости немогуће је:

*Сва *ми је* кожа *пре три дана најезжена* од болова; и сува као хартија, на сваки додир просто шушка.

3.6. Безлични тип. У руском језику широко су заступљени трпни партиципи и у безличним конструкцијама. Постоји неколико извора безличних конструкција с трпним партиципима у руском језику.

3.6.1. Књазев (1988:347) наводи да се у руском језику безлично употребљавају, између осталог, партиципи од глагола који немају допуну у акузативу⁷², односно који нису прави прелазни глаголи. Тако, на пример, у

⁷² Аутори наводе велики број глагола који немају допуну у акузативу, али који ипак могу да граде трпне партиципе. Многи од ових трпних партиципа могу се користити искључиво у безличним конструкцијама. Ленгрин (1970) тако наводи следеће партиципе од глагола који имају допуну у генитиву, дативу или инструменталу: *достигнут, отомщен, польщен*; наводећи да се ти глаголи понекад сматрају „(косим) прелазним“ (19); безличне партиципе *отказано, покончено, накурено* (19, 78–79), за чије основне облике каже да „у

примеру (а) имамо безлично употребљен трпни партицип од глагола који има као допуну предлошко-падешку конструкцију *с + инструментал*:

Всё, с этим вопросом *покончено* (Иванькиада).

3.6.2. Ленгрэн (1970:29) скреће пажњу и на трпне партиципе од глагола који као допуну имају инфинитив (нпр. *вынужден, обязан, призван, решено, приказано*) или зависну реченицу (*уверен, сказано, написано, убежден* (ibid.) Ленгрэн (1970:19) ове глаголе сматра прелазним. У прилог овог становишта говори то да допуна ових глагола одговара упитној заменици *что* у акузативу; нпр: – *Что он приказал?* – Он приказал *отступить*. Ленгрэн (1970:29) наводи да је у његовом материјалу од 151 реченице с партиципом од глагола који има допуну у инфинитиву, чак 65 било безлично, те се и овакви глаголи могу сматрати једним од главних извора безличних реченица. Лични облици овог типа (нпр. *вынужден, призван, обязан* и др.) могли би се пре сматрати предикативима, будући да би трансформација допуне у инфинитиву или зависне изричне реченице као допуне у логички субјекат реченице пасивне дијатезе морала довести до безличне реченице, с обзиром да такав субјекат не може изазвати конгруенцију на партиципу. Ми стога ове предикативе нећемо узимати у обзир у даљој изради ове докторске дисертације, будући да њихова употреба излази из њеног оквира. Навешћемо неколико примера безличних партиципа од глагола који као допуну имају инфинитив или зависну реченицу:

Купил всё, как *велено* – тыква поменьше (Евдоким);

Разрешено ж в неофициальном порядке на час раньше отпустить вечерников [...] (Облдрамтеатр);

Сказано, что играем в доктора (Волшебница);

савременом руском језику обично немају рекцију у акузативу“ (19; превод С.С.); безличне партиципе од прелазних глагола који могу имати и рекцију *о + лок*: *забыто, доложено, написано, объявлено, сказано, сообщено, спошено, упомянуто* (78). Књазев (1988:346–347) наводи само облике *накурено* и *условлен*. Као проблематичне Ленгрэн (1970:20) наводи и облике *умышлен*, чији је одговарајући основни глагол застарео; *уготовлен*, где су и партицип, и глагол од кога је партицип настао застарели; *исполнен*, где основни глагол више нема значење *напунити*, односно чије је овакво значење књишко, застарело.

Крестиками *отмечено*, сколько дней остаётся до возвращения из Сочи (Фокс);

Показано, что в данной системе рост плёнки германия происходит в соответствии с механизмом Фольмана – Вебера (ФТТ, 2005, № 1).

Овакве безличне конструкције, са зависним реченицама (реченице с инфинитивом нисмо пронашли у грађи), постоје и у српском језику:

Џелалудину није било тешко да нешто пићем, нешто митом измами од изасланика признање да му *је нарочито наређено* да то каже везиру [...] (Слон);

А са ћепенака и иза затворених прозора људи су посматрали фила, очекујући дејство тога отрова за који им *је речено* да је спор, али тако сигуран да и слону може дохакати (Слон);

Али, ако није начинио ниједну грешку пењући се Богу, па му *је стога омогућено* да га види на дну читаног сна, начинио је сигурно грешку на повратку, силазећи у овај свет са висина у које се виноу (Хазарски);

[...] поуздано *је утврђено* (како је већ напоменуто) да је Даубманусово издање било нека врста хазарске енциклопедије [...] (Хазарски).

Многи од ових глагола могу да се употребе и као чисти прелазни глаголи, с именском речју у акузативу: нпр. *сказать глупость, разрешть поездку, отметить место на карте, показать картину, односно наредити напад, рећи истину, омогућити сусрет, утврдити чињенице*.

3.6.3. Књазев (1988:347) наводи да се трпни партиципи од глагола који имају допуну у акузативу такође могу употребљавати безлично уколико им се из неког разлога изостави граматички субјекат. Овакав тип безличних реченица с трпним партиципима је по Књазеву (*ibid.*) и најчешћи. Навешћемо неколико примера

А на картине *нарисовано*... мы видим канал, покрытый льдом, какие-то холмы, деревья без листьев, трава торчит из снега, домики... (Одновр);

И там у него в доме, может, было холодно, не *протоплено*, может быть, печка дымила (Одновр).

Навешћемо сличне примере и из српског језика:

Звонио је потом на улазу у самостан и чим му *је отворено* почео се распитивати код фратора о неком хришћанском мисионару [...] (Хазарски);

Али после божанске правде, човек није само искупљен, *није* му само *опроштено* (Србија).

Књазев (1988:347) безличне резултативне конструкције с трпним партиципима од *прелазних глагола* посматра као подврсту објекатских и дводијатезних типова⁷³. Дводијатезни се пак своде на субјекатске и објекатске. Тако се трпни партиципи у примерима које смо навели своде на објекатске. Тако ћемо их и ми посматрати, и у даљем тексту их нећемо посебно издвајати.

3.6.4. Трпни партиципи у безличним конструкцијама могу бити употребљени и резултативно, и акционално. Рецимо, партицип у примеру (а), који смо већ наводили, употребљен је акционално, на шта указује одредба за начин *в неофицијалном порједке*. Овом примеру се стога не може додати одредба за трајање или понављање (б), али му се може додати одредба за тачно време у прошлости (в). Без одредбе за начин, међутим, трпни партицип се може схватити и резултативно, на шта указује могућност додавања одредбе за трајање (г):

- (а) *Разрешено ж в неофицијалном порједке на час ранише отпускати вечерников [...] (Облдрамтеатр);*
- (б) *Разрешено ж вчера в неофицијалном порједке на час ранише отпускати вечерников;*
- (в) **Разрешено ж уже два дня в неофицијалном порједке на час ранише отпускати вечерников;*
- (г) *Уже два года разрешено на час ранише отпускати вечерников.*

У следећем примеру, међутим, партицип се искључиво може схватити резултативно. На резултативно значење указује статичност целе ситуације – реч је о опису карте:

А на картине *нарисовано...* мы видим канал, покрытый льдом, какие-то холмы, деревья без листьев, трава торчит из снега, домики... (Одновр).

⁷³ У дијалектима се среће још један тип безличних резултативних конструкција – такозвани објекатски безлични резултатив, као у следећем примеру из (Недјалков, Јахонтов 1988:11): *подошву оторвано*. Код овог типа објекат у резултативној конструкцији остаје у функцији објекта, односно не узима функцију логичког субјекта, тако да је цела конструкција безлична.

Следећи пример, који смо већ наводили, може се протумачити и резултативно, и акционално (а). Њему се могу додати како одредбе које актуелизују резултативност, тако и одредбе које актуелизују акционалност (б):

- (а) Крестикама *отмечено*, сколько дней остаётся до возвращения из Сочи (Фокс);
- (б) Крестиками все еще / только что *отмечено*, сколько дней остаётся до возвращения из Сочи.

3.6.5. И у српском језику трпни партиципи у безличним конструкцијама могу се употребити и резултативно, и акционално. У следећем примеру, који је део наратива, трпни партицип се једино може схватити акционално:

Али, ако није начинио ниједну грешку пењући се Богу, па му *је* стога *омогућено* да га види на дну читаног сна, начинио је сигурно грешку на повратку, силазећи у овај свет са висина у које се виноу (Хазарски).

С овим партиципом могуће би било употребити неку одредбу која актуелизује резултативност (прошлу), али би то истовремено захтевало и копулу у прошлом времену, с обзиром на општу референтну тачку у прошлости целог текста:

Али, ако није начинио ниједну грешку пењући се Богу, па му *је* стога увек било омогућено да га види на дну читаног сна.

3.6.6. У безличним конструкцијама срећу се понекад трпни партиципи од непрелазних глагола несвршеног вида (нпр. *хожено* (Књазев 1988:347)), чији трпни партиципи, природно, не могу имати логички субјекат, те се могу употребити само у безличним конструкцијама. Чагина (2004:179) још наводи и *езжено, сижено, плакано, выто*, од глагола несвршеног вида. Чагина (2004) истиче да се овакви трпни партиципи архаични и дијалекатски, те се из тих разлога ми њима нећемо бавити.

У српском језику су трпни партиципи од непрелазних несвршених глагола у безличним конструкцијама много уобичајенији. Навешћемо неколико примера:

Па ипак, о Филу је не само *говорено*, него и – *писано* (Слон);

Од 1976. од када се организује маратон у Граду светлости само 1991. године *није трчано* због рата у Заливу (Политика, 6.4.2016);

Ролери су исправни. Мало је *скакано* по њима (ФБ).

*

Све дијатезе у којима се могу употребити трпни партиципи могу се свести на субјекатску и објекатску. Субјекатски и субјекатски употребљени трпни партиципи могу имати искључиво резултативно значење. Посесивна дијатеза се такође може свести на субјекатску. Она у српском има искључиво резултативно значење, на шта, вероватно, има утицаја и такорећи урођена статалност посесивне конструкције, док је у руском могуће и акционално значење. Ми ћемо се стога у даљем тексту бавити претежно објекатским и објекатски употребљеним трпним партиципима, који могу изразити и резултативно и акционално значење, између осталог и перфектно. Где нађемо за сходно, наводићемо и примере субјекатских, односно субјекатски употребљених резултатива.

3.7. Резултати. За даље разумевање текста треба објаснити и појам *резултата*, који је битан не само за резултативност, већ и за једну врсту перфектности – *перфектност резултата*. Низ лингвиста издваја две врсте резултата: 1) „лексикографски детерминисани резултат“ (Плунгјан 2011:387), то јест такав резултат који представља природну последицу завршетка радње изражене датим глаголом, односно резултат који проистиче из семантике глагола (*природни резултат* код Плунгјана (2001:1, 2011:387), *резултат у ужем смислу* (Дал 1985:134–135), *непосредни резултат* (Књазев 2007:402–407), *примарни резултат* (Кашкин 2010:51), *директни резултат* (Зељдович 2002:34), *тривијални резултат* (Козински 1988:499)); 2) контекстуално условљене последице радње које не проистичу из семантике глагола (*резултат у ширем смислу* (Дал 1985:134–135), *посредни резултат* (Књазев 2007:402–407; Кашкин 2010:51), *посредни ефекти* (Књазев 2007:402–407), *секундарни резултат* (Кашкин 2010:51), *широки резултат* (Кашкин 2010:51), *нетривијални резултат* (Козински 1988:499)). Ми смо се у

овој дисертацији определили за терминологију Књазева (2007:402–407). У следећој реченици, на пример:

Индейское лето торжествует, улица *убрана*, как перед большим праздником (Инка);

трпни партицип изражава непосредни резултат глагола *убратъ*, односно након завршетка радње спремања, чишћења, изражене глаголом *убратъ*, природно наступа стање које изражава овај партицип – стање сређености, чистоће. Значење партиципа *убрана* се, с обзиром да нам реченица говори о изгледу улице, односно с обзиром да је ситуација статична, најпре може схватити као резултативно, мада овај партицип у овом контексту допушта и перфектну интерпретацију. *Посредни резултат* или *посредни ефекти*, међутим, не проистичу из лексичког значења глагола, односно не представљају природну последицу остварења радње изражене глаголом *убратъ*. Они су контекстуално условљени. Посредни ефекти ове радње могу бити да је улица сада лепа, да је говорник задовољан док хода том улицом и сл. Ниједан од ових посредних ефеката не садржи се у лексичком значењу глагола *убратъ*, односно не представља непосредну последицу радње изражене тим глаголом.

3.7.1. Резултативна радња и перфектна радња могу имати потпуно исти непосредни резултат. Претходном примеру може се лако додати одредба за тачно време у прошлости, и њега ће тада бити могуће интерпретирати искључиво у перфектном значењу:

Индейское лето торжествует, улица вчера *убрана*, как перед большим праздником.

Непосредни резултат је у оба случаја исти, пошто је и радња иста, и стога у оба случаја има исти непосредни резултат. Другим речима, непосредни резултат је исти зато што непосредни резултат проистиче из лексичког значења глагола, а у оба случаја имамо исти глагол.

3.7.2. Резултат резултативне радње увек је стање (Недјалков, Јахонтов 1988:6)⁷⁴. Непосредни резултат радње са значењем перфектности резултата може бити стање, као у претходном примеру, али може бити и нека друга непосредна последица која проистиче из семантике глагола. Навешћемо пример:

И вот бутик *куплен*, и по этому поводу разыгрывается мотовская партия (НСС).

Непосредни резултат радње изражене овим глаголом јесте да је неки предмет или објекат (овом случају *бутик*) променио власништво и да сада припада новом власнику. Радња није усмерена на промену стања или неког својства овог објекта, односно резултат радње не представља неко ново стање објекта, нити му је промењено неко својство – бутик је још увек исти, само је променио власника. Овај глагол стога ни не може имати резултативно значење, што се лако може и проверити:

* И вот бутик уже двое суток *куплен*, и по этому поводу разыгрывается мотовская партия.

3.7.3. Радња код перфектности резултата чак не мора ни имати непосредни резултат. Узмимо као пример следећу реченицу из (Татевосов 2015:74):

Вася (только что) *побегал*.

Уколико би ова реченица била одговор на питање *Почему ты такой уставший?*, облик прошлог времена бисмо најпре могли у овом контексту схватити у значењу перфектности резултата. Татевосов (ibid.) исправно закључује да предикат у овој реченици означава ситуацију која не може имати природу границу [тј. која спада у Вендлерове *процесе*; С.С.] Процеси не могу имати непосредни резултат. Оно што чини да овај облик има значење перфектности резултата није непосредни резултат, који овај глагол ни нема, већ *посредни ефектни* радње. Идеја умора није садржана у лексичком значењу глагола *побегать*, *побегать* не значи *постати уморан*. Посредни

⁷⁴ „The term resultative is applied to those verb forms that express a *state* employing a previous event“ (Недјалков, Јахонтов 1988:6; означено курсивом С.С.)

ефекти овог процеса, процеса трчања, контекстуално су условљени. Можда неко други ко је вршио ту исту радњу, радњу трчања, истог тог јутра не би био уморан, него освежен, задовољан. Међутим, управо посредни ефекти чине радњу актуелном, релевантном.

Зељдович (2001:34–35) сматра да не само непосредни резултат, него чак ни посредни ефекти код перфектности не морају да се чувају, а да ситуацију чини перфектном заправо *заинтересованост* говорника за дату ситуацију, односно да је сама заинтересованост говорника за ситуацију довољна да ситуацију учини перфектном. Ми се с овим гледиштем Зељдовича не слажемо у потпуности. Може се поставити питање зашто би говорник био заинтересован за неку радњу која нема никаву последицу, никакве посредне ефекте значајне за говорника? Радња за коју је говорник заинтересован вероватно је на неки начин актуелна, а чине је актуелном управо њени посредни ефекти. Заинтересованост је, другим речима, једна од аспеката оне одлике перфектности која се обично назива *релевантност* или *актуелност*, можда њихова ублажена, ослабљена варијанта која покрива и перфектна значења далека од прототипске перфектности и гранична с чистом претериталношћу.

3.7.4. Могућа је и ситуација где се чува непосредни ефекат радње у прошлости, а да глагол нема значење перфектности резултата, јер радња више није актуелна, односно нема никакве посредне ефекте на садашњост. Узмимо као пример две реченице с истом глаголом, и, самим тим, истим непосредним резултатом:

- (а) Нет Матрёны. *Убит* родной человек (МД);
- (б) Хорза позднее *был убит* в сражении с бриттами, и в восточной части Кента до сих пор стоит монумент с его именем (Таблетка).

У реченици (а) посредни ефекти су актуелни – убијен је неко ко је аутору значио, и он због тога пати. У реченици (б) нема посредних резултата, радња више није актуелна: догађаји о којима се говори догодили су се давно. Једини посредни ефекат је можда споменик који се сачувао до данашњих

дана⁷⁵. На неактуелност радње, односно непостојање посредних ефеката у реченици (б) указује и копула у прошлом времену. Непосредни ефекти су, међутим, у оба случаја исти: оба лица су до дана данашњег мртва.

Посредни ефекти перфектне радње представљају *импликатуру*. Они произилазе из контекста и не представљају део лексичког значења самог глагола. Повлачећи границу између значења граматичких облика и његових импликатура, Комри (1985:23–26) предлаже синтаксички тест који их успешно може разграничити: за разлику од значења, импликатура се може поништити. Ако претпоставимо, на пример, да је посредни ефекат радње у примеру (а) да је говорник сада тужан, овакав ефекат, будући да представља импликатуру, може се поништити. Могуће је рећи:

Убит родной человек, но я не грущу.

С друге стране, непосредни резултат ове радње немогуће је поништити, о обзиром да он произилази из лексичког значења глагола:

**Убит родной человек, но он жив.*

3.7.5. Резултат се када је у питању резултативност односи само на једног учесника ситуације (Недјалков, Јахонтов 1988:15). У примеру:

Индейское лето торжествует, улица вчера убрана, как перед большим праздником;

непосредни резултат изражен партиципом *убрана* односи се искључиво на једног учесника ситуације – на граматички субјекат *улица*. Да ли ово значи да Недјалков и Јахонтов нису праву када кажу да „се последице радње изражене перфектом [...] не односе на неког учесника ситуације посебно“ (Недјалков, Јахонтов 1988:15)? Многи аутори као кључну особину перфектности, односно перфектности резултата, истичу актуелност односно релевантност радње у прошлости или њених последица (Кашкин 1983:67, 2010:49 и другде; Хамбургер 1988; Бајби и др. 1994:54, 61, 96; Буланин

⁷⁵ Догађаји о којима се приповеда су измишљени – у питању је ауторска фикција, али су ти догађаји представљени као реални историјски факти, и ништа се не би променило што се тиче употребе глаголских облика ни да су се ови догађаји стварно догодили.

1996:161; Линдстед 2000:366; Терентјева 2008:12, 41, 2009; Плунгјан 2011:387–389; Дал, Велупилаи 2013; Горбова 2014). Премда многи аутори наглашавају поједине аспекте ове појаве (*заинтересованост* код Зељдовича (2002:35), *субјективност* код Кашкина (2010:57) и сл.), сви ови погледи на исту појаву се своде управо на то да су код прототипске перфектности (перфектности резултата) присутни посредни ефекти радње, те је радња због тога релевантна, актуелна, односно говорник је за њу заинтересован. У том смислу актуелност радње није везана за неког конкретног учесника ситуације – сама ситуација, са свим њеним учесницима, је актуелна због својих посредних ефеката који се тичу говорног лица. Другим речима, непосредни резултат радње и код резултативности, и код перфектности, може се односити на једног учесника ситуације, посредни ефекти радње, односно сама актуелност радње, међутим, не односе се ни на једног учесника ситуације конкретно, а то је управо „резултат“ који је суштински за перфектност резултата.

*

На основу свега изложеног може се рећи да резултативност карактерише непосредни резултат који представља стање. Перфектност резултата карактеришу пре свега посредни ефекти. Код резултативности такође могу постојати посредни ефекти, али је непосредни резултат тај који је битан. Као и код резултативности, и код перфектности резултата може постојати и непосредни резултат, који такође може представљати стање, али су посредни ефекти ти чије је постојање неопходно и који чине радњу актуелном, релевантном. Стога ни не чуди што Линдстед (2000) перфект резултата назива *перфектом садашње релевантности*. Слично и Кашкин (2010:57) истиче да перфект представља субјективно глаголско време, односно да се његова употреба мотивише афективним учешћем говорника, актуелношћу секундарних резултата [посредних ефеката радње у нашој терминологији], те наводи читав низ „ситуативно-прагматичких фактора“ који мотивишу употребу перфекта у енглеском, шпанском, француском и италијанском језику (Кашкин 2010:50–57).

3.8. **Употреба копуле.** Књазев (1988:358) сматра да је акционално значење код трпних партиципа у руском језику у целини гледано примарно, будући да је сваки такав партицип од прелазног глагола способан да изрази акционално (пасивно) значење, док су резултативно значење способни да изразе само партиципи од глагола одређене семантике⁷⁶. Код облика с нултом копулом, међутим, примарно је резултативно значење, а одредбе које указују на акционалност могу се додати само у одговарајућем контексту (Недјалков 1983а:86).

3.8.1. Књазев (1988:349) сматра да облик с нултом копулом може да изрази резултативно, а од акционалних значења - искључиво перфектно. Сличног мишљења је био и Козински (1988:498), који каже да се у књижевном руском језику резултативно и перфектно значење, и значење изведеног, морфолошког статива комбинују у један облик⁷⁷, не наводећи притом претеритално значење.

Пупинин (2015:91) се не слаже с Књазевом по овом питању, и сматра да су трпни партиципи без копуле у руском језику у стању да изразе и чисто претеритално значење (*аористическое значение* у оригиналу). Пупинин (*ibid.*) наводи само један пример за своју тврдњу, који ћемо овде пренети:

Наконец все съедено, посуда отнесена на кухню, стол отодвинут, начинаются танцы (Пупинин 2005:91).

На први поглед изгледа да су трпни партиципи у овом примеру употребљени у саставу наративног низа, значи претеритално. Ови трпни партиципи су се, међутим, могу схватити и перфектно, као три радње које су, додуше, поређане хронолошки, али које су све три актуелне у време почетка игранке. Претеритално значење трпних партиципа не би било спорно да је,

⁷⁶ С друге стране, како наводи Красиљникова (1973:187, 194), у разговорном језику је код трпног партиципа присутно искључиво „перфектно значење“, под којим аутор, судећи по примерима, подразумева перфектно и резултативно значење, односно одсутно је чисто „процесуално“ [претеритално; С.С.] значење.

⁷⁷ Козински (*ibid.*) екслицинто не наводи који је то облик, али је из ширег контекста јасно да се горенаведено односи на трпни партицип свршеног вида с нултом копулом.

на пример, употребљено неко лексичко средство које би подвукло да је у питању наративни низ, нпр:

?Наконец все *сједено*, потом посуда *отнесена* на кухню, стол *отодвинут*, начинаются танцы.

Књазев (2002:91) истиче изразиту ненаративност трпног партиципа с нултом копулом, односно неопходност употребе копуле у прошлом времену у контексту наративног низа. Књазев (*ibid.*), међутим, наводи и низ случајева у којима се употреба партиципа „у већој или мањој мери приближава означавању следа догађаја“⁷⁸. Већина примера које Књазев (2002:91–93) наводи могу се објаснити као случајеви *чињеничне перфектности*, о коме ће реч бити мало ниже (3.8.8–3.8.9). Нашу пажњу, међутим, заслужује следећи пример:

В беседу Карамазова с чертом вторгаются две предметные детали. Обе весьма конкретны: полотенце *взято* в углу, *намочено* холодной водой, *приложено* к голове, а потом с нее *сорвано* и *отброшено* (А. Чудаков; у Књазев 2002:92).

Књазев овај пример класификује као употребу партиципа с нултом копулом у контексту садашњег времена препричавања (настоящее пересказа), али не нуди објашњење за употребу овог облика. По нама у овом примеру свакако имамо наративни низ, на шта указује прилог *потом*, као и мноштво детаља који приближавају говорника и саговорника времену догађаја који се описују (*намочено холодной водой*, *полотенце взято в углу*), односно сматрамо да су овде трпни партиципи употребљени у претериталном значењу. Употреба нултих копула можда се може мотивисати потребом писца да се на неки начин одаљи од туђих догађаја које препричава (у овом случају измишљених), да их представи више као факте, те употребљава облик који у акционалном значењу обично има ретроспективну референтну тачку у садашњости, уместо облика с копулом у прошлом времену који се иначе користи у приповедању, и који читаоца недвосмислено пребацује у време догађаја.

⁷⁸ „Вместе с тем и среди употреблений русского перфекта на *-н*, *-т*, есть такие, которые в большей или меньшей степени приближаются к обозначению последовательности действий“ (Књазев *ibid.*)

За разлику од руског језика, у српском језику трпни партиципи с копулом у презенту слободно могу да се употребљавају и претеритално. Узмимо следећу реченицу као пример:

У корену *је посечен* празник и сунце као храст паде преко нас (Србија).

У овом примеру трпни партицип с копулом у презенту је употребљен у саставу наративног низа, у чистом претериталном значењу. У руском језику би у оваквом контексту била обавезна употребе копуле у прошлом времену, с обзиром да трпни партицип с нултом копулом изражава по правилу резултативно и перфектно значење:

На корню *был вырублен* празник, и солнце будто дуб упало на нас (превод С.С.)

Сличан је и следећи пример у коме такође имамо наративни низ:

Батаљон *је* још за ноћи изашао из касарне, камионима *је пребачен* докле се могло возити завејаним путем, уским, пуним ћудљивих кривина, које се нису могле превидети под дебелим снегом, а затим се искрцао и пешке, по страшној предјутарњој студени од минус двадесет осам Целзијусових, упутио се узбрдо у село Влашићи (Судбине).

Међутим, у српском језику је у претериталном значењу уобичајена и употреба копуле у прошлом времену. Навешћемо један такав пример:

Ипак, пошто *је био ословљен*, доктор Вајс је одговорио [...] (Судбине).

У овом примеру копула у прошлом времену није обавезна, и исти овај партицип с копулом у презенту звучи потпуно исправно употребљен:

Ипак, пошто *је ословљен*, доктор Вајс је одговорио.

Сличан је и следећи пример, где је копула у прошлом времену такође замењива копулом у презенту (*Павле је доведен*):

Кад *је* сенатор дао одобрење, проводације су били удесили да је Павле сретне у Петроварадину, код једне старе рођаке сенатора Сритцеског, у једној официрској кући, са чијих се прозора могло гледати далеко, уз Дунав, и до пропланака у Фрушкој гори. Павле *је био доведен* у ту кућу да је, први пут, насамо, види (Сеобе 2).

3.8.2. Из чињенице да у руском језику партицип с нултом копулом означава скоро искључиво резултативно и перфектно значење проистиче

још једна особина овог облика. Козински (1988:500–501) наводи да у руском језику трпни партицип с нултом копулом не може означавати радње чији се резултати не чувају у садашњости, односно уколико је резултат поништен, обавезна је употреба копуле у прошлом времену. Козински (1988:501) наводи следећи пример:

Этот мост *построен* до войны;

и истиче да је ову реченицу немогуће употребити уколико мост више не постоји, односно да је у том случају неопходно употребити копулу у прошлом времену. У српском језику сасвим је могуће употребити трпни партицип с копулом у презенту и онда када се резултат више не чува. Навешћемо један пример који смо сами измислили у недостатку адекватних примера у грађи:

Овај мост *је изграђен* пре рата, али је 1944. срушен.

3.8.3. Трпни партиципи с нултом копулом могу имати различиту временску оријентацију (Књазев 2007:499–501). Ови партиципи се могу оријентисати како према тренутку говора (а), тако и према главној радњи у изричним реченицама (б), односно према некој другој временској тачки у приповедању (в) (Књазев *ibid*; примери наши). Навешћемо за почетак примере где трпни партицип има резултативно значење:

- (а) Войдем в один из таких домов, в котором живет бригадир комплексной бригады колхоза «Путь новой жизни», Кунцевского района, Московской области, Алексей Арифулин. Издали дом не похож на избу. Он *оштукатурен* и *покрашен* в желтый, нарядный цвет (Огонек, 1959, № 8);
- (б) Он чувствовал, что *влюблён* так, как никогда ещё *влюблён* и не бывал (Метель);
- (в) На этот раз мы подвезли Драгомира на своей машине. Внешне дом выглядит прилично: *покрашен, застеклен* (Русский репортер, 4–11.10.2007).

У примеру (а) трпни партиципи *оштукатурен* и *окрашен* део су описа куће, они нам казују пре како нешто сада *изгледа*, а мање које радње су довеле до тог изгледа, тако да се ови партиципи најпре могу схватити у резултативном значењу. У питању је новинска репортажа, говори се о томе како кућа у тренутку писања репортаже изгледа, тако да се трпни партиципи

у примеру (а) оријентишу према тренутку говора, у овом случају писања репортаже. У примеру (б) имамо трпни партицип субјекатске дијатезе, за које је резултативно тумачење једино и могуће. Партицип се оријентише према времену радње изражене главним глаголом, који је у прошлом времену. У примеру (в) трпни партиципи, као и у примеру (а), представљају део описа изгледа куће. Међутим, реч је о наративу. На наратив указује историјски презент *выглядит*, као и деиктичка одредба за време која указује на садашњост *на этот раз* у претходној реченици, која указује на то да се аутор текста пребацио у време радње приче, односно референтна тачка је у времену у којем се одвија радња овог наратива. С обзиром да је у питању новинска репортажа, а не ауторска фикција, то време је у правој прошлости. Слични су и следећи примери из српског језика, које ћемо наводити у истом редоследу:

- (а) Економска стабилност је оличена и у сецесионистичкој згради општине која је уредно *окречена* и доминира својим габаритом на почетку шеталишта (Политика, 8.8.2007);
- (б) Госпожа, која му је седела шчела, имала је канаринку у кавезу, за коју му рече да је *преплашена* (Сеобе 2);
- (в) Старица се очито разнежава, пресамићује још више у својим креповима, плаче, шаље пољупце, и одлази да нађе сина великог марабута. Онај шеснаестогодишњи деран сав је *накићен* и *уображен* (Африка).

Даћемо сада и неколико примера у којима је трпни партицип употребљен у перфектном значењу, а у којима се радња исказана трпним партиципом оријентише према различитим референтним тачкама:

- (а) – Хотите купить? – Она уже *куплена*. Хочу навести справки о покупателе (Дом свиданий);
- (б) Одет он был весьма скромно – светлые шорты до колен и красная майка с какой-то надписью на груди, но Валя, хоть и не разбиралась во всех этих тонкостях, моментально почувствовала, что *куплена* его одежда не в соседнем сельпо и даже не в ГУМе, а либо в «Березке», либо непосредственно за границей (Русалка);
- (в) Вот и дом тетки Августы. Я торопливо крутнул витое железное кольцо и обрадовался, что ворота не заложены. Раскатился по крашеному полу сенок и ввалился в избу. Изба эта *куплена* лесоучастком, где работал шофером Тимофей Храмов – второй Августин муж (Последний поклон).

У примеру (а) трпни партицип употребљен је у дијалогу, и референтна тачка смештена је у време говорења. Резултат радње исказане трпним партиципом актуелан је у време говорења. У примеру (б) време радње изражене трпним партиципом одмерава се према времену главне радње изражене обликом прошлог времена *почувствовала*, и резултат радње исказане трпним партиципом актуелан је у то време. У примеру (в) реч је о наративу, што се види и из деиктичке речце *вот*, која се обично односи на садашњост, што значи да се аутор мислима пребацио у време радње текста, као и из наративног низа у следећој реченици. Резултат радње изражене трпним партиципом актуелан је управо у време радње текста и радња изражена трпним партиципом се оријентише према том времену радње текста. Слични су и следећи примери из српског језика, које наводимо у истом редоследу:

- (а) – Састанак је завршен. Слободни сте (Константин);
- (б) Једва је дисао. Чуо је само да она дише, да је побеђена, у игри, поштено и, да је капетан отео лопту, правилно (Сеобе 2);
- (в) Он се окрете по претсобљу, загледа још једном старински часовник, који је висио изнад огњишта на свод, велики дрвени кревет, у којем су спавале две велике зајапурене дечје главе, и слику једне црномањасте девојке чудно обучене, која је била прилепљена на дувар, слику са колача што је купљен на последњем вашару (Дошљаци).

Књазев (2007:501) када је у питању трпни партицип поједностављује чињеницу да се трпни партицип у перфектном значењу може оријентисати према овим трима различитим референтним тачкама, те каже да је „разлика између њих условљена тиме што се 'садашњи тренутак' у њима [у трима облицима перфекта; С.С.] задаје различито“⁷⁹, те даље закључује: „Стога, како се не би компликовало излагање, три типа употребе перфекта на *-н*, *-т* надаље се не диференцирају“⁸⁰. Бавећи се перфектним значењем руског прошлог времена свршеног вида, Падучева слично (2010:294) примећује да

⁷⁹ „различие между ними обусловлено тем, что «настоящий момент» задается в них по-разному“ (Књазев 2007:501).

⁸⁰ „Поэтому, чтобы не усложнять изложение, эти три типа употребления перфекта на *-н*, *-т* в дальнейшем не дифференцируются“ (Књазев *ibid.*)

се, за разлику од енглеског садашњег перфекта, резултат код овог облика не мора чувати обавезно у тренутку говора, већ да је „општа формулација за значење руског облика СВ [свршеног вида; С.С.] – 'резултирано стање чува се у референтној тачки'“⁸¹.

Ми такође као и Књазев не видимо потребу за строгим диференцирањем употребе глаголских облика у перфектном или резултативном значењу у погледу њихове референтне тачке, те ћемо је углавном занемаривати, уколико за тим не буде изручите потребе. Суштина перфектности и резултативности у руском и српском језику (а вероватно и у словенским језицима уопште, мада то не можемо са сигурношћу тврдити) јесте у перспективи – код резултативности она је синхрона, а код перфектности она је ретроспективна, а референтна тачка је у садашњости, у најширем смислу – та садашњост може, али не мора, одговарати времену говорења, а може одговарати и времену главне радње или општем времену приповедања.

3.8.4. Наш материјал показује да је резултативно значење код облика с нултом копулом у руском језику доминантно. Узимајући у обзир да је перфектно значење најтипичније за дијалог (Буланин 1996:161), из укупног материјала издвојили смо узорак од седам савремених драмских текстова (Дурненков, Уби, Шварц, АкЧај, Ресторан, Стакан, ММ) и анализирали значења трпних придева у њима. У дијалозима смо нашли 26 резултативно употребљених трпних партиципа с нултом копулом, од чега је субјекатских и субјекатски употребљених било 4 партиципа; у 2 случаја није било јасно да ли је значење перфектно или резултативно; нашли смо два случаја статално употребљеног партиципа и свега 3 случаја чисто перфектно употребљених партиципа. У дидаскалијама, које садрже углавном описе, сви партиципи су били резултативно или статално употребљени.

⁸¹ „Общая формулировка для значения русской формы СВ – 'результатирующее состояние сохраняется в точке отсчета'“ (Падучева 2010:294).

3.8.5. С обзиром да се време трпног партиципа у резултативном значењу поклапа с временом помоћног глагола (Књазев 1988:350,352), облицима с копулом у прошлом времену изражавају се или прошло резултативно значење, или прошла акционална значења (Књазев 1988:349; сл. и у Маслов 1988:78). Што се перфектног значења тиче, Књазев за облике с копулом у прошлом времену не наводи садашње перфектно значење (1988:349), али наводи да, и поред тога што најчешће означава да је резултат радње у прошлости поништен, овај облик може бити употребљен и онда када се резултат безусловно чува, али само уколико посредни ефекти резултата нису више значајни за говорника (2002:84–85). Књазев (2002:86) наводи да се ни перфектност недавне прошлости не може исказивати облицима с копулом у прошлом времену.

Ипак, успели смо да нађемо и један пример радње исказане трпним партиципом чији се резултат не само чува, него је, што се види из ширег контекста текста из којег је узет, веома актуелан⁸². Облик садашњег времена (*ты знаешь*) недвосмислено указује на референтну тачку у садашњости, што такође значи да облик *был завербован* има перфектно значење. Једино чиме се може објаснити употребу копуле у овом примеру јесте давност догађаја (*еще в Америке*):

Ты знаешь, что Костенко еще в Америке *был завербован* (Санька).

Сви остали облици с копулом у прошлом времену које смо нашли имају чисто претеритално (а), прошло резултативно (б) или значење претрпозле радње (в), што није од интереса за нашу дисертацију:

- (а) Четвертинка *была допита*, тёплый малосольный огурец завершил жертвоприношение прошлому, и Гастев мгновенно перенёся в комнату Людмилы Парфеновны Мишиной [...] (Облдрамтеатр);
- (б) Первое, что откопали, были его ноги... в ботинках. Ботинки *были зашнурованы* кожаными шнурками. Шнурки *были завязаны* на бантик..... на бантик (Одновр).

⁸² Припадници тајне службе покушавају да врбују главног лика романа наводима да Костенко, вођа организације којој главни јунак припада, ради за Американце.

(в) Тогда он стал присматриваться к другим конвертам и обнаружил, что с оборота все они словно *были* когда-то *намочены* и старательно *высушены* (Бедные люди).

У примеру (а) радња изражена трпним партиципом део је наративног низа, где свака наредна радња има као референтну тачку време претходне радње (прогресивна перспектива), што допушта једино тумачење у чистом претериталном значењу. У примеру (б) на прошло резултативно значење указује сам прагматички контекст. Када би се партиципи у овом примеру схватили акционално, то би значило да су леш прво откопали, па да су му онда завезали пертле, односно настао би наративни низ. Резултативно значење додатно потврђује могућност додавања одговарајуће одредбе:

Первое, что откопали, были его ноги... в ботинках. Ботинки *все еще были зашнурованы* кожаными шнурками. Шнурки *были завязаны* на бантик..... на бантик.

У примеру (в) јасно је да су се радње изражене партиципима догодиле пре радњи у прошлости изражених облицима прошлог времена.

3.8.6. Српски лингвисти (нпр. Стевановић 1956:209, Милошевић 1973) када је у питању трпни партицип у српском језику, наводе „придевско“ и „глаголско“ значење за конструкције с копулом у презенту. Резултативно значење код трпних партиципа употребљених с копулом у презенту апсолутно је доминантно. Као и у руском језику, анализирали смо употребу трпног партиципа с копулом у презенту у 7 драмских текстова (Нови живот, Локвањи, Шума, Хероји, Књига, Раскршће, Константин). У дијалозима смо нашли 51 резултативно употребљен трпни партицип, од чега 11 субјекатски употребљених. 2 су била статално употребљена, 34 су била перфектно употребљена, у 11 случајева није било јасно да ли је значење перфектно или резултативно. Тачно половина овако великог броја перфектно употребљених партиципа потиче из једне једине драме (Константин), која због тематике обилује ситуацијама саопштавања вести у формалном стилу. Па ипак, и ако се изузме та једна драма, може се рећи да се перфектно значење код трпног партиципа с копулом у презенту среће чешће него код његовог руског еквивалента. Оно по чему се српски језик још разликује од руског јесте и

чешћа и шира употреба трпног партиципа с копулом у презенту у ситуацијама када се догађаји у прошлости желе приказати као чињенице – тако употребљених трпних партиципа смо нашли 8 у ових седам драма. У дидаскалијама смо нашли 22 резултативно употребљена партиципа (3 субјекатска), 1 перфекатско употребљен, 2 – нејасно).

3.8.7. За облик с копулом у прошлом времену Стевановић (1956:212) наводи да има плусквамперфектно значење. Типолошки, плусквамперфект представља облик који има више функција, односно облик који изражава различита значења. Дал (1985:144), рецимо, укључује плусквамперфект у такозване комплексне темпорално-аспектуално-модалне категорије. Дал (ibid.) наводи да „у језицима као што је енглески изгледа да плусквамперфект [...] није ништа више од комбинације двеју категорија – прошлости и перфектности, као што термин *прошли перфект* сугерише“, али даље на истој страни каже да „плусквамперфект може развити секундарне или проширене функције које нису карактеристичне за перфект као такав.“

Као типолошки основну функцију плусквамперфекта Дал (1985:146) наводи обележавање догађаја који су се догодили пре одређене тачке у прошлости. Ова функција плусквамперфекта постоји и у српском језику. Танасић (2009а:73) тако за плусквамперфект у савременом српском језику наводи да се користи за исказивање „прошле радње која се догодила прије неке друге прошле радње“ (сл. и Белић 1973:147–148; Сладојевић 1966:58; Стевановић 1968а:120–121, 1968б:405; Миновић 1987:171; Станојчић 2000б:393; Танасић 2005:411–412). С обзиром да се претпрошла радња оријентише према другој прошлој радњи или према другој некој ситуацији, односно тачки у прошлости, јасно је да је референтна тачка у прошлости. Оваква употреба плусквамперфекта назива се *таксисном* (Плунгјан 2011:365–369) или *релативном* (Плунгјан 2011:365–369; Белић 1973:147; Стевановић 1968а:126; Танасић 2005:416; и другде код српских лингвиста). Оваква претпрошла радња може бити и прошла перфектна, односно може бити актуелна у референтно време у прошлости. Навешћемо пар примера релативно употребљеног плусквамперфекта:

Стручњаци Центра за имунологију најпознатије сиднејске приватне болнице „Сент Винсент“ су током рада на једној студији открили трагове вируса ХИВ на окрвављеној одећи, која је претходно била опрана уобичајеним детерџентима (Политика, 22.2.2001);

Међутим, из те групације један део руководства је одмах био поткупљен од стране ДПС-а и СДП-а, тј. владајућих странака, и супротно договору у Бошњачком националном већу, приступили су блоку који наш народ перманентно, пуних 16 година, обмањује [...] (Политика, 10.4.2006).

У оба значења резултати претпрошле радње актуелни су у референтно време. У оба ова случаја релативног плусквамперфекта значење бисмо идентификовали као прошло перфектно.

Друга типолошки уобичајена функција плусквамперфекта јесте изражавање радњи чији је непосредни резултат поништен. Дал (1985:147) наводи да се ово значење јавља у чак три четвртине језика који имају плусквамперфект из његовог узорка. Плунгјан (2011:357–360) такође истиче да је ова функција типолошки карактеристична за плусквамперфект. Плунгјан (2011:357–360) овакву употребу плусквамперфекта назива *апсолутном*, а значење које се при оваквој употреби изражава назива *суперпрошлим* (*сверхпрошлое значение*). Овај аутор (Плунгјан 2011:358) наводи да се плусквамперфект и у староруском језику чешће употребљавао у тзв. апсолутном, него у релативном значењу, као и да је ово значење типично за савремене словенске језике који су сачували плусквамперфект, између осталог и за српски језик. Поједини српски лингвисти такође наводе ово значење плусквамперфекта у српском језику (Сладојевић 1966:58–60; Милошевић 1974:432–433; Ивић.М 1980; Танасић 1996а, 2009а:75, 2005:413–414).

Када се говори о плусквамперфекту, обично се узима у обзир само плусквамперфект активне дијатезе (рецимо у Сладојевић 1966:58–60; Стевановић 1968а:120–132; Миновић 1987:171; Танасић 2009а). Танасић (2005:417–419), међутим, таксисно значење и значење поништеног резултата налази и код плусквамперфекта пасивне дијатезе. Танасић (2009б, 2005:419–421) плусквамперфект пасивне дијатезе одваја од именско копулативне конструкције с трпним партиципом у значењу правог придева и

копулом у прошлом времену, која у нашој терминологији одговара прошлој *результативној*. Милошевић (1973) такође наводи да трпни партицип с копулом у прошлом времену може имати и „придјевско“ значење, при чему је „темпорално значење конструкције [...] представљено обликом помоћног глагола“.

И други српски лингвисти за плусквамперфект како активне, тако и пасивне дијатезе, наводе значења која се могу идентификовати као прошла резултативна или прошла перфектна. Брабец и др. (1952:227) тако наводе да „као што се перфектом казује, да посљедица неке прошле радње траје још у садашњости, тако плусквамперфектом изричемо, да је стање иза свршене радње постојало већ у прошлости“. Ово значење помиње и Сладојевић (1966:58), који каже да се код овог значења „актуелност резултата прошле радње веже [...] (као истовремено) за неку временску ситуацију у прошлости.“ Стевановић (1968а:130) наводи да се „плусквамперфектом [...] не означава једино извршење процеса него, још и стање субјекта које настаје у резултату извршености процеса.“ Станојчић (2000б:393), између осталог, наводи да плусквамперфект „означава стање настало иза извршене радње а које је истовремено са неком прошлом ситуацијом о којој се говори“.

Лингвисти који прошло резултативно значење идентификују као посебно (видети, рецимо, примере у (Сладојевић 1966:59)) мешају га с прошлим перфектним, што је само појединачан случај општег неразликовања резултативности и перфектности у српској лингвистици. Као илустрација ове тврдње могу послужити примери који за ово значење наводи Станојчић:

- (а) Та висока дјевојка *бијаше* сасвим *избезумљена* од страховања (Станојчић 2000б:394).
- (б) Говор јој *се био одузео*. Гледала је укочено и тупо у свијет (ibid.)

У примеру (а) реч је о трпном партиципу субјекатске дијатезе који једино може имати резултативно значење. Ово можемо лако доказати помоћу одговарајућих одредби за време:

Та висока дјевојка *бијаше увијек* / **јуче избеzumљена* од страховања.

Облик *се био одузео* употребљен је, међутим, у прошлом перфектном значењу. Он изражава радњу, а не стање, али такву радњу која за последицу има непосредни резултат (она није могла да говори) у референтно време у прошлости. Ову реченицу је немогуће употребити с одредбама које доказују резултативно значење:

?Говор јој *се био већ дуго одузео*.

Прошло резултативно значење треба разликовати од значења поништеног резултата. Ова два значења се третирају као различита код Сладојевића (1966:58–59)⁸³ за перфект активне дијатезе, и код Танасића (2005:417–422) за плусквамперфект пасивне дијатезе. Прошло резултативно значење изражава стање у прошлости, исто као што садашњи резултатив изражава стање у садашњости. Значење поништеног резултата изражава радњу у прошлости чији су резултати поништени, односно стање које више није актуелно. Прошло резултативно значење нам ништа не говори о томе да ли се резултати радње у прошлости чувају у садашњости или не. Ово је и логично када се узме у обзир да је код прошлог резултативног значења референтна тачка у прошлости, а не у садашњости. Узмимо следећи пример:

Увек је *била опрана, искрпљена* и *лепо повезана* (БЉ).

Сва три партиципа имају заједничку копулу у прошлом времену и референтну тачку у прошлости. Трпни партицип с копулом у прошлом времену изражава стање у прошлости, што доказује одредба *увек*. Оваква реченица нам ништа не говори о томе како ова особа из описа сада изгледа, а поготову нам не говори да је ова особа сада прљава, одрпана и да иде с рашчупаном косом. Ова реченица нам искључиво говори како је у референтном времену у прошлости изгледала особа о којој је реч.

⁸³ Сладојевић (1966:58) тако каже: „Поменуто основно значење плусквамперфекта има углавном двије примене: 1) актуелност резултата прошле радње веже се (као истовремено) за неку временску ситуацију у прошлости или 2) при саопштавању неке прошле радње казује се да резултат (или посљедица) вршења те радње (бар практично) у садашњости више не постоји.“ Прва дефиниција би одговарала прошлом перфектном или прошлом резултативном значењу (с обзиром да се у српској лингвистици перфектност и резултативност не одвајају), док би друго одговарало значењу поништеног резултата.

Следећи пример такође припада наративу и референтна тачка је у прошлости:

Ту је видео нож који је био опран (РТС, 20.1.2009).

С обзиром да немамо одговарајућу одредбу као у претходном примеру, трпни партицип се може схватити двојачко – и резултативно, и акционално. Фокус може бити на стању у коме се нож налазио (прошло резултативно значење), на томе да је нож био чист или на радњи која је претходила том стању – радњи прања (прошло перфектно значење). Ни у једном, ни у другом случају, овај трпни партицип нам не говори у ком стању је тај нож сада, а поготову нам не говори да је нож сада прљав.

Значење поништеног резултата се јавља онда када постоји могућност да се резултати радње у прошлости схвате као актуелни у тренутку говора, односно онда када је референтна тачка *ретроспективна у садашњости*. Сладојевић (1966:60) такође сматра да је референтна тачка када је питању значење поништеног резултата у садашњости, односно да је плусквамперфект ту употребљен у синтаксичком индикативу⁸⁴. Анализирајући плусквамперфекте у језицима света, Дал (1985:147) чињеницу да су код значења поништеног резултата не само радња, већ и њени резултати налазе у прошлост, а да се о неактуелности резултата констатује у време говорења, објашњава различитим временским оквиром код овакве употребе плусквамперфекта и код перфекта, где код перфекта временски оквир траје до садашњости, а код наведеног значења плусквамперфекта и временски оквир је у прошлости. Слично објашњење

⁸⁴ „Уловио сам једну рибу и Био сам уловио једну рибу у саопштавању значе исто с том разликом што је у другоме случају (мислим на уобичајени начин изражавања) јасно наглашавају да, из било којих разлога, говорно лице више нема дотичне рибе (или, што је, како ми се чини, ређе, да је не може искористити, рецимо, у случају да се поварила па не ваља за јело). Овдје је хронолошко значење плусквамперфекта (у случају временскога одређивања саме радње) једнако значењу перфекта. Оно је, према томе – значење прошлости у односу на моменат говора. Дакле ту имамо индикатив у ужем смислу“ (Сладојевић 1966:60). Сладојевић, додуше, сматра да је и у случају прошлог резултативног, односно прошлог перфектног значења плусквамперфект употребљен у значењу синтаксичког индикатива, с чим се ми не слажемо. У случају ових значења референтна тачка је у прошлости, што, сматрамо, докажују и примери узети из наратива које наводимо.

налазимо и код Плунгјана (2011:356–357), који ово значење назива *суперпрошлим* (сверхпрошлое значение). Овај термин ћемо и ми усвојити.

Овај прошли временски оквир може бити и експлицитно задат:

Од земље у којој је у комунизму стечај *био забрањен*, она је постала Мека страних инвеститора, који једино овакав амбијент разумеју! (Политика, 20.4.2006).

У овом примеру имамо суперпрошло резултативно значење ограничено одредбом у комунизму. На ретроспективну референтну тачку у садашњости указује контекст перфектности резултата (*је постала*) и садашњег времена.

У следећем примеру такође имамо суперпрошли резултатив. Јасно је да је референтна тачка у садашњости, на шта указује и контекст садашњег времена, али стање у прошлости није више актуелно, односно јасно је да Милан Бабовић више није ожењен Душанком.

Милан Бабовић *је био ожењен* Душанком, с којом има сина Стефана и кћерку Јелену (Политика, 22.3.2006);

Да је овај исти облик део наратива, не би било јасно да ли је лице још увек ожењено. Изменићемо мало горенаведени пример, како бисмо илустровали ову тврдњу.

Једанпут позвао колега после посла на ручак. Тај колега се звао Милан. Милан *је био ожењен* Душанком, с којом је имао сина Стефана и кћерку Јелену.

У оваквом контексту, где је референтна тачка у прошлости, облик *је био ожењен* ништа нам не говори о томе је ли Милан још увек ожењен Душанком или не, односно говори нам искључиво да је Милан у време догађања ове приче био ожењен Душанком. Исто као што реченица *Колега се звао Милан* не значи да се више не зове Милан или да је у међувремену умро. Значење облика *је био ожењен* у овом примеру је прошло резултативно.

3.8.8. И у руском, и у српском срећемо облик с нултом копулом (руски), односно облик с копулом у презенту (српски), када је у питању документарно навођење чињеница из прошлости. У нашој грађи овакво навођење

чињеница из прошлости сретали смо највише у документима, уводним и завршним напоменама, биографијама, новинским и енциклопедијским чланцима, извештајима, научним и техничким текстовима. У оваквим текстовима уобичајена је и употреба одредби за тачно време у прошлости, најчешће година и датума. Навешћемо неколико примера из руског језика; пример (а) је из документа, (б) је уводна напомена, (в) завршна напомена:

- (а) С. С. С. Р. Управление Государственной Безопасности Орловского горотдела МГБ Ордер? 543 *Выдан* 23. X. 1950 г. (Шкаф);
- (б) Первые записи – зима 1964 г., черновой вариант *закончен* 24 июля 1977 г. (Экран и сцена, 6.5.2004);
- (в) *Написано* по мотивам телефонного разговора с М. Захаровым, находящимся на лечении в Мюнхене. *Зачитано* 19 декабря 1993 года в Театре «Современник» (ИМ).

За српски наводимо два примера из биографије (а) и (б) и један из извештаја (објављеног у оквиру новинског чланка) (в):

- (а) Иста драма под називом Крчмарева смрт *изведена је* у Народном позоришту у Лесковцу 1972 (Уговор);
- (б) Миодраг Ђукић, драмски писац, *рођен је* 1938. у Прокупљу (Уговор);
- (в) Извештај на 7.500 страна *објављен је* у пролеће 2002, а холандска влада премијера Вима Кока неколико дана касније је поднела оставку (Политика, 7.7.2015).

У српском језику је оваква употреба облика с копулом у презенту шира, и он се среће и у књижевним текстовима онда када се догађаји из прошлости желе приказати као чињенице.

Почетком фебруара стигао је Целудин-паша у Травник, а у другој половини *извршен је* покољ бегова и првака (Слон);

Цео Београд је био заљубљен у Урбанову... Тај текст *је и стављен* због ње. Изгледала је као богиња (Темпора);

Било је, наравно, али на суђењу *сам проглашен* лудим и *смештен* у „Лазу Лазаревића“, где сам редовно добијао доп и све остало. И после три месеца, када је ствар легла, *послат сам*, као, на кућно лечење (Нови живот).

Књазев (2007:511–512) истиче да се с одредбама за тачно време у прошлости чешће ипак користе партиципи с копулом у прошлом времену.

Навешћемо неколико примера с копулом у прошлом времену у контексту навођења чињеница:

Небольшая компания DotHill в мае 2002 года *была выбрана* Sun в качестве партнёра по разработке нового класса решений в области систем хранения данных [...] (Computerworld, 2004, № 25);

В 90-х годах *было реализовано* два крупных проекта (Computerworld, 2004, № 25);

Приказом наркома СССР от 18 сентября 1941 года четыре стрелковые дивизии *были преобразованы* в гвардейские за массовый героизм, мужество и высокое воинское мастерство, проявленные в боях с немецко-фашистскими захватчиками (ИТАР-ТАСС, 18.9.2004).

И у српском језику се у овом контексту срећу и партиципи с копулом у прошлом времену, мада ни изблиза тако често као у руском језику. У примеру (а) имамо чисто биографско навођење чињеница из прошлости, мада је овај одломак заправо део књижевног, драмског текста. У примерима (б) и (в) имамо примере из књижевних текстова⁸⁵ који су тако стилизовани да опонашају навођење историјских чињеница у, нпр, уџбеницима:

- (а) Одмах по ослобођењу, на дан 18. Новембра 1944. године, ја *сам била притворена* и као тешко болесна провела сам у истражном притвору до 5. јануара 1945. године, када *сам била пуштена* (Темпора);
- (б) Целудин паша *је био одређен* да то изврши (Слон);
- (в) *Био је оптужен* да је угледног дубровачког Јеврејина Папа Самуела и друге Јевреје ружио у комедији (Хазарски).

3.8.9. Поставља се питање статуса конструкција с нултом копулом, односно копулом у презенту у контексту документарног навођења чињеница у руском и српском језику. Референтна тачка радњи изражених трпним партиципима с нултом копулом, односно копулом у презенту у контексту навођења чињеница из прошлости ретроспективна је у садашњости, за разлику од праве претериталности, код које је она синхрона у прошлости. Осећа се да се говорно лице, аутор не пребацује у време догађаја о којима пише, да их не описује, да те догађаје не даје у развоју, да их посматра са

⁸⁵ У питању су *Хазарски речник* Милорада Павића и *Везиров слон* Ива Андрића. Оба дела су на неки начин хронике, писци се не пребацују у време догађаја о којима пишу, не приповедају – они теже да догађаје представе као објективне чињенице из прошлости, са стране.

стране – његова позиција је ретропективна. Догађаји који се наводе су само чињенице, подаци о томе шта се догодило у неком тренутку у прошлости. Оваква употреба трпних партиципа у потпуности се уклапа у једно одређење перфекта какво налазимо код Рајхенбаха (1947:289–290), Дала (1985:133), Татевосова (2015:75–78).

Догађаји о којима се саопштава нису ни актуелни или је њихова актуелност врло мала. Ми смо на више места већ образлагали актуелност као обележје перфектности, односно указивали на то да актуелност није обележје својствено перфектности у целини, већ, пре свега прототипске перфектности (перфектности резултата), те да актуелност како се одмиче даље од протипског значења у смеру експеријенцијалности, претериталности, имедијалности или неког граматичког другог значења све више бледи. Одсуство актуелности у оквиру документарног навођења чињеница по нама само одражава удаљеност оваквог значења од прототипске перфектности, његово максимално приближавање чистом претериталном значењу, од кога га још дели само различита референтна тачка.

За исказе с трпним партиципима с нултом копулом, односно копулом у презенту карактеристична је и употреба одредби за тачно време у прошлости, најчешће датума и година. Плунгјан (2011:389) наводи да је употреба одредби за тачно време нетипична за перфект. Књазев (2007:510–511), међутим, истиче да се ово ограничење тиче пре свега енглеског перфекта, али не и перфекта уопште, те да се у руском језику пасивни перфект [=трпни партицип свршеног вида с нултом копулом], као и перфект у многим другим језицима, слободно употребљава с одредбама које указују на тачно време у прошлости. И многи други аутори су истицали да ово ограничење не важи за перфект у свим језицима (нпр. Линдстет 2000:370, Сичинава 2008:724–725, Кашкин 2010:74–79). Линдстет (2000:370) могућност употребе перфекта с одредбама за тачно време у прошлости доводи у везу с губљењем значења *садашње релевантности*, односно јачањем значења перфектности искуства код перфекта (Линдстет 2000:370–

371). Сичинава (2008:724–725), међутим, позивајући се на (Ђорџи, Пјанези 1997:84), истиче да је употреба перфекта с одредбама за тачно време типична за језике у којима перфект „клизи“ ка аористу (аористически дрејф). Кашкин (2010:74–79) употребу перфекта у контексту одредби за тачно време у прошлости назива *дистантни перфект*⁸⁶. Кашкин (2010:72) ову појаву, слично као и други аутори, доводи у везу са слабљењем перфектног значења и његовим кретањем ка претерититу. По нама, честа употреба одредби за тачно време у прошлости с трпним партиципима у контексту навођења чињеница само одражава периферни статус њиховог значења у овом контексту у систему перфектних значења, односно, као и губитак актуелности, указује на то да је ово значење прелазно између перфектности и чисте претериталности.

Слично на граничан статус овог значења указује и могућност замене нулте копуле односно копуле у презенту копулом у прошлом времену у обама језицима (чешће у руском). Употреба копуле у руском језику чак не мора ни да значи да неко неко значење није перфектно. Маслов (1987:200–201) тако наводи да облик с копулом у прошлом времену може да се употреби и у акционалном перфектном значењу, под којим он подразумева перфектност резултата⁸⁷.

⁸⁶ Кашкин (2010:76), додуше, наводи да је дистантни перфект уобичајен у немачком, француском и италијанском, али и да се, додуше ретко, среће и у енглеском и шпанском језику. Поставља се питање у којој је мери перфект у немачком, француском и северним италијанским дијалектима још увек перфект. Сичинава (2008) сматра да перфект у француском и немачком језику (712,742), поготову јужним немачким (742), односно северним италијанским дијалектима (735), више нема перфектно значење, односно да означава радњу у прошлости без истицања њене актуелности у садашњости (712). Маслов (1988:76) слично наводи да је перфект у француском језику и јужним немачким дијалектима изгубио или је на путу да изгуби одлике перфекта. Плуњан (2011:391–392) такође истиче да у разговорном немачком, француском и италијанском данас имамо „проширени перфект“, односно облик који задржава перфектну семантику, али који се користи и у претериталном значењу. Кашкин (2010) и сам сматра да француски перфект губи карактеристике правог перфекта (84), истичући да се француски и италијански перфект данас слободно употребљавају и као основно време у усном приповедању (76,92–93).

⁸⁷ Маслов (1987:200–201) наводи следећи пример: *Новая станция метро была открыта два месяца назад*; указујући на то да је копула у прошлом времену у овом примеру замењива нултом копулом. Јасно је да је овакав догађај, објективно говорећи, актуелан – догодио се недавно, непосредни резултати се чувају. Употреба копуле у прошлом времену је можда мотивисана жељом да се овакав догађај управо представи као неактуелан, као

Интересантан је и случај холандског језика, чији је перфект апсолутно ненаративан, али који се по правилу употребљава с одредбама за тачно време у прошлости (Сичинава 2008:724), а постоје индиције да је с овим одредбама чак и обавезан⁸⁸. Оваква употреба перфекта у холандском језику такође говори у прилог да употребу глаголских облика у контексту навођења података из прошлости треба уврстити у перфектна значења.

Ми ћемо у наставку текста овакве облике сматрати перфектним, називајући овакву употребу трпних партиципа *чињеничном перфектношћу*.

*

Облик с нултом копулом у руском, односно облик с копулом у презенту у српском језику, изражавају претежно резултативно значење. Ови облици, наравно, у одређеном контексту могу изражавати перфектно значење и статално значење. Облик с копулом у прошлом времену у руском језику може изражавати чисто претеритално значење, прошло резултативно значење, прошло перфектно значење. У чињеничноперфектном значењу могућа је замена нулте копуле / копуле у презенту копулом у прошлом времену. У српском језику облик с копулом у прошлом времену одговара и плусквамперфекту пасивне дијатезе, те поред ових значења изражава и значење поништеног резултата.

3.9. Трпни партиципи несвршеног вида. У овом делу бавићемо се трпним партиципима несвршеног вида и тиме како се њихова значења разликују од одговарајућих трпних партиципа свршеног вида, да бисмо се у

објективна чињеница. У сваком случају, сматрамо да употреба копуле у прошлом времену не представља јасан доказ да значење није перфектно, односно да могућност замене нулте копуле копулом у прошлом времену само указује на неактуалност прошлог догађаја.

⁸⁸ „Отметим, что в нидерландском переводе романа Камю «Посторонний», где во французском оригинале автор использует в нарративной функции аналитическое прошедшее время *passé composé*, оно передается через форму перфекта во всех случаях, где имеется обстоятельство точного времени (в противном случае употребляется синтетический претерит [ibid.], что может отражать начальную стадию экспансии перфектной формы в нарративный контекст“ (Сичинава 2008:724; Сичинава се позива на чланак (H. de Stewart, A. Molendrijk. *In pursuit of the 'perfect' perfect*, in P. Caudal (ed.), *Cahiers Chronos – volume sur le temps et l'aspects*. Amsterdam: Rodopi), који у време издавања (Сичинава 2008) још није био изашао из штампе).

наредним поглављима усредсредили претежно на трпне партиципе свршеног вида.

3.9.1. Перфектности искуства у руском језику типолошки одговара општефактичко значење несвршеног вида (Хамбургер 1988:241–242; Књазев 2002:87; Татевосов 2015:69–71), те се ово перфектно значење, осим обликом прошлог времена глагола несвршеног вида активне дијатезе, може исказивати и прошлим временом несвршених глагола пасивне дијатезе, односно трпним партиципима несвршеног вида (Књазев 2002:87, 2007:489). У овом значењу могу се употребити трпни партиципи несвршеног вида и од непрелазних, нелимитативних, нетеличних глагола. Навешћемо један пример из руског језика:

Костя, Костя, сколько с тобой *хожено, говорено*, выдуманно! (Фазан).

Чагина (2004) наводи да трпни партиципи од глагола несвршеног вида у руском језику имају више фолклорно-фразеолошки карактер. Такође су и прилично ретки и граде се од ограниченог броја глагола (Књазев 1988:348; в. и Књазев 2007:104,486,489; Чагина 2004). Српски аутори не наводе ограничења у вези с грађењем трпних партиципа од глагола несвршеног вида, као ни њихову евентуалну стилску маркираност. Као и у руском језику, овакви трпни партиципи лако могу изразити значење перфектности искуства:

У последњих неколико година нема књиге о којој је толико *писано и говорено* као о Пешчанику (ХП);

Сачувана је само у прерађеном облику за гитару и на њој се може видети да је осим десет прстију *коришћен* и једанаести (Хазарски);

Ја сам доста *гоњен* [...] (Србија).

3.9.2. Такође битна разлика у употреби трпних партиципа несвршеног вида у руском и српском језику јесте и та што у српском језику ови партиципи употребљени с копулом у презенту, за разлику од њихових руских еквивалената с нултом копулом, могу изражавати и значење садашњег пасива (Милошевић 1974). Ово значење су способни да изразе само трпни партиципи од нелимитативних глагола, чије се конструкције с копулом у

презенту не могу трансформисати у одговарајуће пасивне конструкције с повратним глаголом (Милошевић 1974:162–164), које у српском и служе као главно средство за исказивање садашњег пасива (Танасић 2005:370–376). Милошевић (1974:148) наводи десетак глагола који могу изражавати садашње пасивно значење с копулом у презенту: *хвалити, вољети, љубити* (у смислу *вољети*), *цијенити, поштовати, чувати, прогонити, тражити, одржавати, уходити, примати*. Навешћемо један такав пример:

Вино ми даје илузију да сам вољена (Константин).

3.9.3. У литератури се резултативно значење трпних партиципа углавном везује за свршени вид (нпр. Буланин 1963:26; Маслов 1987:197, 1988:67). Маслов (1988:67), рецимо, сматра да је резултативно значење код трпних партиципа од глагола несвршеног вида ређе, односно да употреба несвршеног вида може чак сигнализирати да значење није резултативно, него акционално (Маслов 1988:68). С друге стране, Књазев (2007:489) сматра да су разлике између акционалног и резултативног значења код трпних партиципа слабије изражене. И Стевановић (1956:210) наводи извесне потешкоће у разграничењу акционалног и резултативног значења код трпних партиципа несвршеног вида у српском језику, односно да је „код свршених глагола [...] знатно лакше разграничити показне функције трпног придева.“ Милошевић (1974:141)⁸⁹ истиче и проблем идентификације резултативног значења код трпних партиципа несвршеног вида.

У литератури налазимо да трпни партиципи несвршеног вида уз извесна ограничења ипак могу изражавати резултативно значење (нпр. Красиљникова 1973:1973; Маслов 1987:198, 1988:67; Књазев 1988:348, 2007:486; Милошевић 1974), те да се трпни партиципи свршеног и несвршеног вида у резултативном значењу не разликују битно по значењу и

⁸⁹ „За имперфективне глаголе не може послужити механизам семантичке индентификације у контексту који је констатован за перфективне, зато што главни показатељ *A* значења [резултативног значења; С.С.], *колизија* вида основног глагола и вида предиката [...] код *имперфективних глагола отпада*, јер се и *A* и *B* значење [акционално значење; С.С.] налазе у домену имперфективног вида“ (Милошевић 1974:141).

да се могу међусобно замењивати (Маслов 1987:198; сл. и у Маслов 1988:67, Милошевић 1974:155).

Навешћемо неколико примера трпних партиципа од глагола несвршеног вида у значењу перфектности искуства с јако израженом резултативном компонентом⁹⁰:

Стены-то зелёные, обоями *клеены*, три года как ремонт сделала (Перелом).

Кокетливые, но целомудренные, с густо напудренными по крему лицами (того требовала мода), но губы не *крашены* (Фазан).

Не пугайтесь, все они *печёны* из сладкого сдобного теста (Мурзилка, 2002, № 12);

Ноћу поспемо писте мокрим песком, и оне ујутро изгледају као да су *бетониране*, па они опет гађају, а радар на Стражевици је у каменолому (Локвањи);

Јеси жењен? (Хероји).

3.9.4. Милошевић (1974:155) резултативно значење код трпних партиципа од глагола несвршеног вида везује за групу лимитативних трансформативних глагола⁹¹. И управо овој групи глагола припадају трпни партиципи у примерима које наводе аутори који тврде да трпни партиципи од глагола свршеног и несвршеног вида имају исто значење (нпр. *моцѐн/вымоцѐн, кошен/скошен* код Маслова (1987:198); *печен/испечен*,

⁹⁰ Када је перфектност у питању, не може се увек значење сврстати у једно тачно одређено перфектно значење. У том смислу наводимо цитат из (Горбова 2014:303), где је указано на сличне потешкоће: „Наблюдение: в рассмотренном материале наличествует значительное количество случаев, в которых определить частное значение (тип употребления) Перфекта в рамках имеющегося «перечня четырех» довольно затруднительно. В подобных случаях возможно одновременное приписывание от двух до трех значений из традиционного типологического списка [...], однако с уверенностью остановиться на каком-то одном значении затруднительно.“

⁹¹ Трансформативни глаголи представљају чисто семантичку категорију глагола, и не одговарају ниједној конкретној акционалној класи. Могу спадати и у Вендлерова (Вендлер 1949) остварења (accomplishments), и у достигнућа (achievement). У трансформативне глаголе спадају сви глаголи који означавају трансформацију, односно некакву промену стања или неког својства субјекта или објекта. У ове глаголе би спадали, рецимо глаголи *красить / покрасить*, али не и *писать / написать*, мада и једни, и други глаголи спадају у остварења. Слично у трансформативне глаголе спада глагол *обрадоваться*, али не и глагол *стукнуть*, мада и један, и други глагол спадају у достигнућа. Ми ћемо у овој дисертацији наставити да користимо термин *трансформативни глаголи*, с обзиром да је способност глагола да изрази резултативно значење управо везана за семантику глагола, а много мање за његову акционалну класу. Другим речима, свака друга класификација била би не само мање практична, већ би управо и непотребно закомпликовала свако наше објашњење.

куван/скуван код Милошевић (1974:155), печен, пастеризован, прскан, ваљано, чешљан, калемљен (Милошевић 1974:154)). Наше мишљење је да је основно значење трпних партиципа несвршеног вида – значење перфектности искуства. Они означавају радњу која се на логичком објекту вршила барем једном. Код трансформативних глагола, који у свом лексичком значењу подразумевају промену својстава, односно стања неког објекта, вршена радња имплицира и достизање одговарајућег резултата, те је код трпних партиципа оваквих глагола резултативна компонента снажно изражена. Код других глагола, поготову нелимитативних, идеја резултата или не постоји, или резултат не подразумева неко ново стање или стојство објекта, те основно значење – значење перфектности искуства (в. примере у 3.9.1) – долази до већег изражаја.

Једини изузетак представљали би примери које наводи Милошевић (1974:143): *Ово месо је кувано, Хљоб није добро печен*, где трпни партицип несвршеног вида заиста има чисто резултативно значење. Овако употребљени трпни партиципи заиста значе искључиво да је објекат кувањем, односно печењем, достигао одређени квалитет, стекао одређена својства, достигао одређени стандард, односно да је готов и спреман за употребу. Остали примери који се наводе у литератури које срећемо и у грађи, и у литератури немају овакво значење, и увек у мањој или већој мери изражавају и значење перфектности искуства.

*

Трпни партиципи од глагола несвршеног вида се ретко граде у руском језику. Ово поготову важи за непрелазне глаголе. У српском језику ови партиципи се слободно граде. Основно значење ових партиципа у оба језика одговара перфектности искуства. Поједини партиципи имају јако изражену резултативну компоненту. Реч је пре свега о трансформативним глаголима. Ова компонента може код неких партиципа и да превлада, те је у том случају могућа и замена трпним партиципима свршеног вида у резултативном значењу.

3.10. **Лексичко значење.** Сви трпни партиципи од прелазних глагола могу да изразе акционално значење, док ће то да ли ће моћи да изразе и резултативно значење зависити од њиховог лексичког значења (Књазев 1988:358).

3.10.1. У руском језику резултативно значење у неутралном контексту изражавају трпни партиципи од глагола који означавају радње чији директни и специфични ефекти остају након што је радња завршена, и који омогућавају идентификацију стања преко радње која му је претходила (Књазев 1988:358). Слична је зависност лексичког значења глагола од њихове способности да изразе резултативно или акционално значење и у српском. Танасић (2005:405) наводи да „неке семантичке класе глагола, са јаче израженом компонентом резултативности, лакше губе глаголску компоненту – нпр. трансформативни глаголи – док друге ову компоненту боље чувају [...]“ (сл. и у Милошевић 1974:154–155). Стевановић (1956:211), с друге стране, наводи да „сваки трпни придев може вршити придевску службу. И то не само, како је одвећ познато, атрибутску него и предикатску службу [...]“ (слично и Танасић (1993:175))⁹². Наша грађа не потврђује Стевановићеве и Танасићеве наводе.

3.10.2. Резултативно значење пре свега изражавају трпни партиципи од глагола који означавају промену изгледа или неке друге особине коју је лако проверити визуелно. Буланин (1973:40–43) наводи учесталу употребу „статалне конструкције“ у опису изгледа људи или предмета⁹³. Овакви глаголи спадају у глаголе који се у српској лингвистици називају *трансформативнима*. Ово су најтипичнији резултативи. Типолошки, овакви резултативи су евидентирани у свим језицима; у неким језицима

⁹² „Познато је, наиме, да трпни придјев у своме значењу има двије компоненте – придјевску и глаголску. Ако се елиминише глаголска компонента, тада се не ради о пасивном значењу већ је у питању реченица са тзв. именским предикатом, коју карактерише одсуство компоненте динамичности битне за остваривање пасивног значења. Ако се елиминише придјевска компонента трпног придјева, онда се ради о пасивном значењу. Начелно говорећи, сви прелазни глаголи дозвољавају реализацију и једног и другог значења у овим конструкцијама“ (Танасић 1993:174–175).

⁹³ Буланин, истина, не говори о значењу самих трпних партиципа, већ о значњу целе конструкције, укључујући и друга средства, као што су одредбе и сл.

представљају најчешћи тип резултатива, а у неким језицима су и једини тип (Недјалков, Јахонтов 1988:29).

[...] ⁹⁴ там *разрыто* все [...] (Хофман);

Огњами яркими вся вотчина *расцвечена* [...] (Мурзилка, 2002, № 12);

[...] бульвар Адолф Макс [...] *освещён* [...] (Хофман);

Кућа је [...] *запуштена* (Уговор);

Пут је *расквашен* [...] (Хероји);

Школа је *сређена, окречена* [...] (Хероји).

Партиципи у горенаведеним примерима у минималном контексту најпре могу бити схваћени резултативно. Акционално значење може се, међутим, актуелизовати одговарајућим одредбама које пребацују фокус у прошлост:

Там только что *разрыто* все;

Школа је јуче *сређена, окречена*.

3.10.3. Трансформативни глаголи који изражавају промене која је теже проверити визуелно имају нешто слабије резултативно значење, те се нешто лакше могу ван контекста схватити и у значењу перфектности резултата:

[...] вся техника *поломана* (Фетгысич);

И там [...] *не протоплено* [...] (Одонвр);

Всё *расплавлено, слито, сковано* [...] (Сторона);

[...] пиштољ [...] *је напуњен* (Локвањи);

[...] шарке [су] *затегнуте* (Кум);

[...] железничке пруге *су оштећене* (Локвањи).

Ова двозначност се лако може отклонити додавањем одговарајућих одредби:

⁹⁴ Ради боље уочљивости самог односа лексичког значења глагола и његове способности да изрази резултативно значење, у поглављу 3.10. биће изостављани сви делови реченице који могу актуелизовати ово или оно граматичко значење, тј. партиципи ће бити давани у минималном контексту.

Вся техника как правило / вчера поломана;

Пиштољ је увек / јутрос напуњен.

3.10.4. Резултативно значење као основно имају партиципи од трансформативних глагола који означавају промену просторне конфигурације објекта. Овакву промену положаја је наравно лако утврдити визуелно:

[...] мощные короткие ноги *расставлены* [...] (МСЗП);

[...] рот *перекошен* страданием [...] (ГГ);

[...] другие столы *перевернуты* [...] (НП);

Са екрана, који је *окренут* публици, чује се глас спикера (Локвањи);

Види се [...] цев, која је *уперена* у небо (Хероји).

Сви горенаведени трпни партиципи пре се могу протумачити резултативно, него акционално (перфектно) у минималном контексту. Оба значења је могуће актуелизовати, отклонивши тиме двосмисленост:

Мощные короткие ноги все еще / только что *расставлены*;

Са екрана, који је већ два сата / пре два сата *окренут* публици, чује се глас спикера.

3.10.5. Низ аутора наводи да резултативно значење посебно добро изражавају глаголи који означавају спајање, повезивање предмета у простору, смештање објекта негде, односно чији трпни партиципи изажавају локацију објекта, његов просторни однос према другим објектима (Красиљникова 1973:190; Буланин 1973:40; Књазев 1988:359). Буланин (ibid.) стога овакве резултативе назива *локалним стативима*. Тако у следећем примеру:

[...] *сдвинуты* к стенам обеденные столы [...] (МСЗП);

трпни партицип *сдвинуты* у комбинацији с објектом *к стенам* означава да су столови померени према зидовима, односно означава просторно повезивање столова и зидова. Партицип се у минималном контексту може схватити како резултативно – у значењу изражавања локације где се сада налазе столови, тако и у значењу перфектности

результата – у значењу саме радње која је претходила новој локацији, мада је резултативно тумачење природније. Двосмисленост се лако може отклонити додавањем одговарајућих одредби:

Только что / все еще сдвинуты к стенам обеденные столы.

Значење трпног партиципа зависи и од тога да ли се индиректни објекат може схватити као одредба за место или као одредба за смер. Маслов (1987:199–200) наводи да су за резултативно значење типичне одредбе за место, док су за акционално значење типичне одредбе за смер, мада ово није апсолутно правило. Тако у следећем примеру из руског језика трпни партицип најпре можемо протумачити у значењу перфектности резултата:

В правый передний угол *подоткнут* стол (НП).

У овом примеру на то да је реч о радњи померања која је довела до промене локације објекта указује индиректни објекат *в правый передний угол*, који има значење одредбе за смер. У следећем примеру из руског језика, међутим, индиректни објекат има значење одредбе за локацију, те се партицип искључиво може протумачити као резултативно употребљен:

Пуковник приђе карти која је *окачена* на зиду (Хероји).

3.10.6. Недјалков и Јахонтов (1988:30) наводе да су тзв. *двовалентни резултативи* типолошки једни од најубичајенијих резултатива. Узмимо, на пример, претходну реченицу. У овој реченици је трпни партицип *окачена* двовалентан, односно захтева два аргумента: субјекат (која) и индиректни објекат (на зиду), који у овом случају врши функцију одредбе за локацију. Двовалентни резултативи се граде од тровалентних глагола. Ово се лако може показати ако се претходна реченица трансформише у активну, тј. ако се употреби основни глагол, од кога је партицип *окачена* образован:

Пуковник приђе карти, коју је неко *окачио* на зид.

У овој реченици глагол у облику перфекта (је *окачио*) захтева три аргумента: субјекат (неко), директни објекат (коју) и индиректни објекат (на зид), који врши функцију одредбе за смер. Тровалентни глаголи у неким

језицима, на пример кинеском, једини и граде резултативне облике (Недјалков, Јахонтов 1988:30)⁹⁵.

3.10.7. У двовалентне спадају и трпни партиципи који означавају прекривање једног објекта другим објектом, најчешће неком материјом, материјалом (а), испуњавање једног објекта другим објектом (б), окруженост једног објекта другим објектом (в):

- (а) [...] пол [...] снегом *усыпан* (ЧБ);
Железная сетка *накрыта* досками (Хофман);
[...] взор *заволочён* какой-то пеленой (ЕлФ);
Преко прозора *су навучене* тешке брокатне завесе [...] (Вила);
Покушава да се испетља из њебета, којим *је покривена* (Кусур);
[...] све *је прекривено* снегом (Хероји);
- (б) Два одинаковых сосуда *наполнены* водой (СЗФ);
Целый брезентовый мешок [...] *набит* разной дрянью (Факультет);
[...] пространство [...] *заполнено* более мелкими блоками (Наука и жизнь, 2008, № 9);
Задња палуба *је испуњена* сватовима (Вила);
[...] тај град [је] *насељен* Хрватима (Политика, 21.5.2001);
Под *је набијен* такође иловачом [...] (Складиште);
- (в) [...] Мечеткин *обставлен* едой (Чулимск);
Весь город [...] *обсажен* тополями (ХД);
Барселона [...] *овеяна* морской солью [...] (Тоledo);
Цео део *је ограђен* дрвеном оградом (Шума);
Александар *је* [...] *окружен* великом групом сватова (Вила).

⁹⁵ „In the majority of cases these resultatives are formed from tri-valent transitives with such typical lexical meanings as ‘to hang (sth somewhere)’, ‘to tie (sth somewhere)’, ‘to put (sth somewhere)’, ‘to stick (sth into sth)’, ‘to glue sth to sth)’, ‘to pin (sth to sth)’, ‘to rub (sth into sth)’, ‘to write (sth on sth)’, ‘to draw (sth upon sth)’, ‘to spread (sth over sth)’, ‘to pour (sth into sth)’, ‘to cover (sth with sth)’, ‘to scatter (sth over sth)’, ‘to pile (sth on sth)’, ‘to dress (sb in sth)’, ‘to spill (sth somewhere)’, ‘to hide (sth somewhere)’, etc.“ (Недјалков, Јахонтов 1988:30).

3.10.8. Партиципе у горенаведеним примерима лакше је схватити резултативно него перфектно у минималном контексту. Уколико се двовалентни партиципи овог типа употребе у пренесеном значењу, моћи ће да изразе искључиво резултативно значење. Навешћемо неколико примера:

Хорошая, конечно, штукавина правда для того, кто её потребляет, к кому она *обращена* (Бедные люди);

Ты *набит* [...] знанием и практикой (Дурненков);

И док је први део *набијен* хумором [...] (Политика, 20.11.2009);

[...] *испуњен је* задовољством [...] (Руски прозор);

Израз месмеризам *обавијен је* мистеријом и забуном (Кулдоод, 2002).

Овим партиципима се лако могу додати одредбе које актуелизују резултативно значење, док је одредбе које актуелизују акционално значење немогуће додати:

Хорошая, конечно, штукавина правда для того, кто её потребляет, к кому она всегда / *недавно *обращена*;

Ты *набит уже долго* / *прошлым летом знанием и практикой;

Први део је по правилу / *јуче *набијен* хумором;

Увек / *јуче је *испуњен* задовољством;

Израз месмеризам *обавијен је* већ дуго / *пре сто година мистеријом и забуном.

3.10.9. За све партиципе које смо досада наводили у поглављу 3.10, изузев оних употребљених у пренесеном смислу, заједничко је то да означавају стања која се могу познати чулима, пре свега визуелно. Партиципи који не означавају стања која се не могу перципирати визуелно, која су апстрактнија, слабије изражавају резултативно значење, и без одговарајућег контекста најчешће имају значење које пре може одговарати перфектности резултата, него резултативности.

[...] кореспондент *завербован* [...] (ДГП);

[...] моё сочинение *адресовано* (ВВ);

[...] *усовершенствована* и *отработана* косметика человеческих связей (Перевод);

[...] све је [...] *систематизовано* (Кусур);

Знао сам да *сам спасен* (Страх);

[...] Гргур Бранковић [...] је *изједначен* са светим испосницима хришћанске цркве (Хазарски).

Оваквим партиципима увек се могу додати одредбе које актуелизују акционално значење, али се одредбе које актуелизују резултативно значење не могу увек додати:

Кореспондент уже два года / в прошлом году завербован;

Мои сочинения всегда / только что адресованы;

?Уже два года / два года назад усовершенствована и отработана косметика человеческих связей;

Све је увек / пре две недеље систематизовано;

Знао сам да *сам* ?већ две године / малочас спасен;

Гргур Бранковић је већ две године / пре две године изједначен са светим испосницима хришћанске цркве.

3.10.10. Красиљникова (1973:190) истиче резултативно значење код трпних партиципа од креативних глагола, глагола настанка. Милошевић (1974:155), међутим, наводи да глаголи настанка, односно *креативни глаголи*, „семантички имплицирају остваривање резултата, досезање неког циља коме стреме, али [...] нè оног који је адекватан адјективној функцији партиципа“, сугеришући њихово перфектно значење. Овај навод Милошевић се слаже с нашим запажањима. По нама ови партиципи у неутралном контексту имају значење перфектности резултата. Они не означавају ново стање, промењено својство објекта, будући да објекат пре радње означене глаголом није ни постојао. О радњи која је довела до оваквог резултата може се само закључити посредним путем, а никако непосредно визуелно или неким другим чулом. Ефекти радње су, међутим, свакако актуелни – објекат сада постоји. У питању су глаголи најразноврсније семантике:

[...] *организован* ад (Екран и сцена, 6.5.2004);

Открита в резиденции Мастерская Деда Мороза (Мурзилка, 2002, № 12);

Серум против беснила је, изгледа, *пронађен* (Беснило).

Оваквим партиципима се теже могу додати одредбе које сигнализирају резултативно значење:

*Уже два года организован ад;

?Открыта уже два года в резиденции Мастерская Деда Мороза⁹⁶;

*Серум против беснила је већ две године пронађен.

Понекад глаголи настанка имају и извештан визуелни ефекат, па тада мало боље изражавају резултативно значење у неутралном контексту:

[...] прилавки *сколочены* [...] (Комсомольская правда, 17.5.2011);

[...] карта Галактики *нарисована* (Дурненков).

3.10.11. Партиципи од глагола деструкције који означавају нестанак, потпуно уништење неког објекта, завршетак или прекид неке радње, такође слабије изражавају резултативно значење, и у неутралном контексту имају значење перфектности резултата, а не резултативно значење. Ово се може објаснити тиме што ови партиципи у основном значењу не означавају измењено стање објекта, односно његово ново својство, већ његов нестанак. О радњи које је довела до нестанка може се само посредно извести закључак уколико знамо да је објекат раније постојао:

[...] дело грађанина Чумового [...] *прекращено* (Шкаф);

[...] но патроны *расстреляны* [...] (КП);

[...] проблема *исчерпана* [...] (ТМ);

[...] дело ваше *закончено* [...] (Факултет);

[...] процесс замены *завершен* (Все течет);

Богдан Журајица *је убијен* [...] (Судбине);

Све *је поједено* (ХП);

Текст посвећен Рожману *обрисан је* [...] (Политика, 18.3.2001);

⁹⁶ Партицип *открыта* у чисто статалном значењу, у значењу *работает*, без указивања на радњу која је до тог стања довела – радњу откривања, може да се користи с одредбама које указују на резултативно значење. Упореди: *Магазин открыт каждый день с девяти до шестнадцати*; где партицип *открыт* изражава стање, али такво стање које није последица радње у прошлости, тј. где је партицип изгубио везу с радњом која је до тог стања довела – радњом отварања.

Састанак *је завршен!* (Константин).

Овим партиципима се обично не могу додати одредбе које сигнализирају резултативно значење:

?Дело грађанина Чумового уже два года прекращено;

*Но патрони уже долго расстреляны;

*Проблема как правило исчерпана;

*Дело ваше всегда закончено;

*Процесс замены уже долго завершен;

*Заробљеници су увек убијени;

?Све је увек поједено;

?Текстови посвећени Рожману по правилу су обрисани;

*Састанак је још увек завршен!

Уколико уништење није потпуно, па је настало ново стање које се може идентификовати визуелно и где је потпуно јасно која је радња довела до тог стања значење може бити резултативно:

Передатчик *разбит* (ЖС);

[...] сва околња села су *спаљена* [...] (Хероји).

Овим партиципима се у том смислу могу додати и одредбе које актуелизују резултативно значење.

Передатчик все еще разбит;

Сва околња села су још увек спаљена.

С овим одредбама трпни партиципи се могу схватити у значењу „још увек није поправљен“ и сл.

3.10.12. И код глагола настајања, и код глагола нестајања лако се може актуелизовати резултативно значење:

(а) Прилавки очень живописные, *сколочены из неотёсанных брёвнышек и досок* [...] (Комсомольская правда, 17.5.2011);

(б) [...] већ је напола поједен (На Дрини ћуприја).

У примеру (а) одредба за материјал даје одређени визуелни ефекат, док у примеру (б) прилог *напола* указује на то да уништење није било потпуно, што даје и одређени визуелни ефекат. Уз овакве одредбе партиципима се могу додати још и одредбе које доказују резултативно значење:

Још увек је *напола поједен*;

Прилавки здесь всегда *сколочены* из неотёсанных брёвнышек и досок.

3.10.13. Све досад речено о односу лексичког и граматичког значења трпних партиципа добро се слаже с типолошким истраживањима Недјалкова и Јахонтова (1988). Ови аутори (Недјалков, Јахонтов 1988:28) издвајају групу резултатива с *конкретнорезултативним значењем*, које „предвиђа да нам видљиво стање ствари или лица омогућава да донесемо закључак о конкретној радњи (или процесу) који је довео до њега“⁹⁷ (превод С.С.). Аутори издвајају још и резултативе с *општерезултативним значењем*, код кога „говорник описује стање ствари или лица преко радње којој је сам присуствовао или о којој је донео закључак посредним путем“⁹⁸ (Недјалков, Јахонтов 1988:28; превод С.С.) Аутори (*ibid.*) наводе да је општерезултативно значење карактеристично за резултативе изведне од глагола који означавају нефизичке радње или оне које резултирају уништењем или нестанком ствари. У многим језицима резултативи могу имати искључиво конкретнорезултативно значење⁹⁹, односно многи језици не дозвољавају резултативе општерезултативног значења (Недјалков, Јахонтов 1988:29–32). Ми видимо из досадашње грађе да се и у руском, и српском језику конкретнорезултативно значење изражава далеко лакше од општерезултативног.

⁹⁷ „The specific-resultative meaning presupposes that the visual state of a thing allows us to decide the particular action (or process) that has brought it about“ (Недјалков, Јахонтов 1988:28).

⁹⁸ „In the case of the general-resultative meaning the speaker describes the state of a thing or person through the action, which he has witnessed or deduced indirectly.“ (Недјалков, Јахонтов (1988:28).

⁹⁹ Нпр. кинески, монголски, нивхски, ескимски, чукотски (Недјалков, Јахонтов 1988:29).

3.10.14. Резултативно значење у минималном контексту изражавају и трпни партиципи који изражавају разна физичка и психичка стања човека (Красиљникова 1973:192):

Кассирша [...] *перегружена* работой [...] (РНВ);

Баш тако, зато *сам* мало *ганут* (Књига);

Александар *је* [...] *скрхан* (Вила).

Ови партиципи по правилу неће ни моћи да изразе акционално значење с копулом у презенту (српски), односно с нултом копулом (руски), те им се обично не могу додати одредбе које актуелизују акционално значење:

*Кассирша только что *перегружена* работой;

*Јутрос *сам* мало *ганут*;

*Александар *је* малочас *скрхан*.

Има и ретких примера употребе трпних партиципа од глагола који означавају промене физичких или психичких стања човека у акционалном значењу, односно с одредбама које актуелизују акционално значење:

Милан изађе још увек размишљајући да ли *је* он то управо *понижен од сопственог сина* или није (Вила).

3.10.15. Резултативни ће у минималном контексту бити и трпни партиципи од глагола који означавају отварање, затварање неког објекта, омогућавање или онемогућавање приступа неком објекту:

[...] табличка со словом «Вход» не на той, которая открывається, а на соседней, которая *забита* [...] (Хофман);

Дверь [...] *заперта* (Хофман);

[...] всё *раскрыто* (Фетисыч);

[...] врата [су] *замандаљена* (Уговор);

[...] све *је заптивено* и [...] *затворено* (Уговор).

Партиципе у горенаведеним примерима без додатних средстава актуелизације најпре можемо схватити резултативно, мада ни перфектно

тумачење није искључено (у значењу перфектности резултата). Додавањем одговарајућих средстава актуелизације двозначност се отклања:

Табличка со словом «Вход» не на той, которая открывається, а на соседней, которая уже два года / вчера забита;

Дверь весь день / только что заперта;

Уже сутки / утром всё раскрыто;

Врата су већ два дана / јуче замандаљена;

Све је увек / малочас запитивено и затворено.

3.10.16. Партиципима који означавају отвореност, затвореност, доступ и сл. сродни су трпни партиципи од глагола који изражавају дозволу, забрану. Књазев (1988:359) наводи да ови трпни партиципи поседују особине резултатива, али да не означавају стање као резултат радње у правом смислу:

[...] ПРЕКРАЩЕНО ДВИЖЕНИЕ ТРАНСПОРТА НА СЪЕЗДАХ С ЛЕФОРТОВСКОГО МОСТА на набережную академика Туполева, с улицы Радио (Вечерняя Москва, 13.6.2002);

[...] осетров здесь запрещено ловить (Курорт);

[...] разрешена охота на здешнем пруду [...] (ПГ);

Мени је повратак у Србију оне могућен (Вила);

Дечји рад је забрањен (Политика, 10.1.2000);

Приступ унутра није дозвољен [...] (Политика, 24.3.2001).

Ови партиципи се у неутралном контексту најпре могу схватити у резултативном значењу, али је и резултативно тумачење могуће. Двозначност отклања употреба одговарајућих одредби:

Уже две недели / Сегодня утром ПРЕКРАЩЕНО ДВИЖЕНИЕ ТРАНСПОРТА НА СЪЕЗДАХ С ЛЕФОРТОВСКОГО МОСТА на набережную академика Туполева, с улицы Радио;

Уже два года / недавно запрещено ловить здесь осетров;

Целый год уже / два года тому назад разрешена охота на здешнем пруду;

Мени је повратак у Србију већ две године / пре две године оне могућен;

Дечји рад је већ две године / пре два дана забрањен;

Приступ унутра *није* нам већ два дана / пре два дана *дозвољен*.

3.10.17. Књазев (1988:360–361) наводи и неколико група глагола који по њему не могу да изразе резултативно значење, између осталог глаголе који изражавају радње које не прелазе на објекат [односно радње које не мењају својства објекта; С.С.]. У питању су глаголи најразноврсније семантике. Навешћемо неколико примера с оваквим глаголима:

Предложена новая методика решения конечной системы уравнений (Вихри);

Рассмотрены две возможные равновесные конфигурации линейного вихря [...] (Вихри);

Березовскому *предъявлено* обвинение [...] (Известия, 3.10.2002);

То *је* [...] *доказано* (Хероји);

На суђењу *је прочитан* записник [...] (Политика, 18.1.2006);

Кривична пријава против осумњичене *поднета је* надлежном тужилаштву за малолетнике [...] (Блиц, 19.8.2015).

У неутралном контексту ови се трпни партиципи најпре могу схватити у значењу перфектности резултата, што се види и из горенаведених примера. Ови трпни партиципи се не могу употребити с одредбама за време које актуелизују резултативно значење:

*До сих пор *предложена* новая методика решения конечной системы уравнений;

*Часто *рассмотрены* две возможные равновесные конфигурации линейного вихря;

*Березовскому все еще *предъявлено* обвинение;

*То *је* доказано још увек;

*На суђењу *је* већ два дана *прочитан* записник са обдукције;

*Кривична пријава против осумњичене још увек је *поднета* надлежном тужилаштву за малолетнике.

3.10.18. Трпни партиципи од глагола који изражавај „однос између особе и објекта посесивности“ [односно пренос посесивности, власништва; С.С.] (нпр. *купить, отдать, выиграть*) такође не могу имати резултативно

значење (Књазев 1988:360)¹⁰⁰. Овакви трпни партиципи ће у неутралном контексту имати значење перфектности резултата:

Но все они *приобретены* [...] (Любовь с алкоголем);

[...] дом *продан* [...] (Помилование);

Два билета *куплены* на московский поезд [...] (Лопушок);

Уложена су знатна средства... (Константин);

[...] *купљена* су два стана [...] (Књига);

Сваки од њих *продат је* у иностранству [...] (Свет, бр. 225).

Овим партиципима се стога не могу додати одредбе које актуелизују резултативно значење:

(а) *Все они *приобретены* уже месяц;

*Дом уже долго *продан*;

*Два билета *куплены* до сих пор;

*Већ дуго *су уложена* знатна средства;

*Два стана *су* још увек *купљена*;

*Сваки од њих *продат је* већ дуго у иностранству.

3.10.19. Књазев (1988:361) наводи да трпни партиципи од прелазних глагола кретања (нпр. *вытащить, отвезти*) не могу имати резултативно значење:

Генсек [...] *перемещен* на авиабазу [...] (Глаша);

[...] *деньги переведены* (Недвижимость);

И твоя любимая [...] в дом *отвезена* (Обертон);

[...] његов леш *је* [...] *одвезен* за Дувно [...] (РТС, 23.1.2009);

Извађен је и један шлеп [...] (Политика, 15.7.2001).

Значење оваквих партиципа ће у неутралном контексту одговарати перфектности резултата. Њима се не могу додати одредбе које актуелизују резултативно значење:

¹⁰⁰ За ове глаголе Красиљникова (1973:190) наводи да имају перфектно значење, али то нам не помаже много, с обзиром да аутор не одваја перфектност од резултативности.

- *Генсек все еще перемещен на авиобазу;
- *Деньги уже долго переведены;
- *И твоя любимая уже два дня в дом *отвезена*;
- *Његов леш је *већ месец дана одвезен за Дувно;
- **Извађен је* *већ дуго и један шлеп.

*

Трпни партиципи свршеног вида употребљени с нултом копулом у руском језику, односно с копулом у презенту у српском језику, имаће у неутралном контексту или значење перфектности резултата, или резултативно значење. Многи трпни партиципи у неутралном контексту допуштају и двозначну интерпретацију.

Резултативно значење најлакше изражавају трпни партиципи од трансформативних глагола који означавају стања која се могу визуелно утврдити и за која се може на основу изгледа лако извести закључак о радњи која је до таквог стања довела. Ту спадају физички изглед човека или предмета, локација предмета, његов положај у односу на друге предмете и сл. Трпни партиципи од трансформативних глагола који изражавају нешто апстрактнија стања мало слабије изражавају резултативно значење. Трпни партиципи од креативних глагола и глагола деструкције имају значење значење перфектности резултата као основно, али се резултативно значење може актуелизовати одговарајућим средствима. Резултативно значење као основно имају и трпни глаголи који означавају затвореност, отвореност, забрану и дозволу приступа нечему или забрану и дозволу уопште. Резултативно значење у минималном контексту имају и трпни партиципи који означавају разна психичка и физичка стања човека. Трпни партиципи од глагола који означавају радње које не прелазе на објекат не могу изразити резултативно значење, као ни глаголи који означавају пренос власништва, кретање. Трпни партиципи од глагола који слабије изражавају резултативно значење или га уопште не могу изразити имају значење перфектности резултата као своје основно значење.

3.11. **Логички субјекат.** У литератури се често наводе ограничења у употреби логичког субјекта с трпним партиципом у резултативном значењу. Тако Недјалков и Јахонтов (1988:51–52) указују на типолошка ограничenu могућност употребе логичког субјекта с објекатским резултативима. Аутори (50–51) логичке субјекте деле на динамичне, код којих логички субјекат учествује у настајању резултативног стања, и статичне (квази-агентативне), код којих не учествује. У оквиру динамичких логичких субјеката аутори издвајају две подгрупе: каноничне (најчешће људи) и неканоничне (активне силе, обично негативне, као што су поплаве, експлозије, гамад, машине). Следећи примери илуструју каноничне (а) и неканоничне динамичне логичке субјекте (б):

- (а) Задача линейного программирования и другие задачи оптимизации *исследованы многими авторами* (ЛП);
- (б) Номерные знаки, посуровел начальник ГАИ, *изуродованы наездом, взрывом и пожаром*, но марка автомашины установлена: «Победа», цвет – серый (Облдрамтеатр).

Кад су у питању статични (квази-агентивни) логички субјекати, Недјалков и Јахонтов (1988:51–52) издвајају такође две подгрупе: емотивно каузалне (емоције) и контактено-локативне (ibid.) Навешћемо примере емотивно каузалних (а) и контактено-локативних статичних логичких субјеката (б):

- (а) *Недетской грустью сужен рот* (ЛГЖ);
- (б) *Весь город, дом за домом, квартал за кварталом, обсажен тополями* (ХД).

Типолошки могућност употребе логичког субјекта с резултативима на скали од контактено-локативних до каноничних динамичких опада (Недјалков, Јахонтов 1988:51). У већини неиндоевропских језика немогућа је употреба резултатива с динамичким логичким субјектом, било каноничним или неканоничним (Недјалков, Јахонтов 1988:51–52). Статични логички субјекти нешто су уобичајенији, и срећу се с резултативима у отприлике 70 посто језика света (Недјалков, Јахонтов 1988:51).

3.11.1. Логички субјекат у књижевном руском језику изражава се беспредложним инструменталом (Авилова 2005:216, Недјалков 1988:363)¹⁰¹, који се исто користи и за исказивање значења средства. Већина аутора сматра да канонични логички субјекат не може да се користи с трпним партиципима у резултативном значењу. Буланин (1973:38,47) тако наводи да у руском језику логички субјекат не може да се користи с објекатским резултативом (сл. и у Коновалова 1978б; Онипенко 2004:343). Красиљникова (1973:187)¹⁰² наводи да се у руском разговорном језику уопште не користи логички субјекат у инструменталу с трпним партиципима. Авилова (2005:617) наводи да „одсуство инструментала у значењу логичког субјекта у пасивној конструкцији може у некој мери пригушивати значење пасивности“¹⁰³. Коновалова (1978б:69) чак тврди да је „основни критеријум за разликовање статива и пасива [...] постојање допуне са значењем вршиоца радње“. Даље наводи: „При одсуству или немогућности додавања агентивне допуне партицип добија квалитативно, статално значење“¹⁰⁴ (ibid.) Књазев (1988:364–365) наводи да логички субјекат у инструменталу може актуелизовати акционално значење. Истражујући такозване трокомпонентне реченице с трпним партиципом, односно реченице које имају граматички субјекат у номинативу и допуну у инструменталу (која може бити логички субјекат), Балаж (1981:29) налази да су оне прилично ретке¹⁰⁵. По истом аутору (Балаж 1981:31) употреба именице која значи живо биће у обе ове синтаксичке позиције значајно умањује њихову учесталост. По

¹⁰¹ Постоје и друга средства која могу упућивати на вршиоца радње. Види 3.11.3.

¹⁰² Красиљникова (1973:187–188) ипак наводи два примера допуне у инструменталу од именице која означава биће, за које нуди другачију интерпретацију.

¹⁰³ „Отсутствие тв. п. [творительного падежа; С.С.] со знач. [значением; С.С.] действующего субъекта в конструкции пассива может в некоторой степени приглушать значение страдательности“ (ibid; превод С.С.)

¹⁰⁴ „Основным критерием различения, распознавания статива и пассива является наличие дополнения со значением производителя действия. При отсутствии и невозможности подстановки агентивного дополнения причастие приобретает качественное, статальное значение“ (ibid; превод С.С.)

¹⁰⁵ У 4573 примера употребе трпних партиципа аутор (ibid.) је нашао 655 трокомпонентне конструкције. Од њих су 216 биле чисте предикативне с кратким партиципом.

Балажу (1981:40) резултативно значење карактеристично је претежно за конструкције у којима су и граматички субјекат, и допуна у инструменталу изражени именицама које означавају нешто неживо.

3.11.2. У грађи се логички субјекат изражен именицом која значи нешто живо по правилу среће с глаголима чији трпни партиципи теже изражавају резултативно значење или га уопште ни не могу изразити:

Тексты эти не *придуманы авторами картин*, а взяты из того или иного древнейшего источника, анонимного или известного (Народное творчество, 2004, №3);

В силу буквального толкования оспариваемых положений те денежные средства, которые *получены налогоплательщиком* после даты фактической отгрузки товаров [...] (Бухгалтерский отчёт, 6.12.2004);

Капитальные вложения *определены авторами проекта* [...] (Деловой квартал, 10.2.2003).

Понекад се срећу партиципи са снажним резултативним значењем с допуном у инструменталу израженом именицом која значи живо:

Станция *забита эшалонами и тучей народа* (ПГ);

[...] он *осаждён варварами* и способен лишь временами отбрасывать их натиск мощными ударами (Знание – сила, 2003, № 9);

В больших российских театрах места худруков чаще всего *заняты заслужными режиссерами в возрасте* (Русский репортер, 4–11.2.2010).

Свим овим примерима лако се могу додати и одредбе које актуелизују резултативно¹⁰⁶, и одредбе које актуелизују акционално значење (перфектно):

Станция *до сих пор / утром забита эшалонами и тучей народа*;

Он *все ещё / два дня тому назад осаждён* варварами и способен лишь временами отбрасывать их натиск мощными ударами;

В больших российских театрах места худруков *чаще всего / недавно заняты* заслужными режиссерами в возрасте.

Тумачење значења одредбе у инструменталу као логичког (каноничног) субјекта или као оруђа зависи од резултативног, односно

¹⁰⁶ У трећем примеру већ имамо такву одредбу – *чаще всего*.

акционалног тумачења трпног партиципа (в. Књазев 1988:363–364; Коновалова 1978б). Сви горенаведени партиципи с одредбама које актуелизују резултативно значење допуштају се одредба у инструменталу схвати као средство, с обзиром да су све три допуне у инструменталу рекцијске. Јаче агентивно значење имају, с обзиром да се односе на жива бића, облици *варварами* и *заслужными режиссерами в возрасте*, али се и они могу схватити као средство. Допуне у инструменталу с трпним партиципима и одредбама које актуелизују акционално значење можемо протумачити искључиво као каноничне логичке субјекте. Књазев (1988:364), међутим, не одриче и могућност употребе логичког субјекта у инструменталу с трпним партиципима у резултативном значењу, те наводи један пример за ову појаву, запажајући да би се у овај пример лако могла додати одредба *до сих пор*:

Это было счастье – ... знать, что все лошади в округе... подкованы нашим знакомым кузнецом (Куприн; пример из Књазев 1988:364).

Код Коновалове (1978б), Ленгрена (1970) и Балажа (1981) не налазимо овакве примере.

3.11.3. Поједини аутори (Коновалова 1978б, Балаж 1981) наводе и друга средства којима се може изразити логички субјекат у руском језику: атрибут у генитиву (Коновалова 1978б:63–64), заменица (Коновалова 1978б:64), допуна у + *генитив*¹⁰⁷ (Коновалова 1978б:66–68, Балаж 1981:32–33), предлошко-падешка конструкција с локативом (Балаж 1981:33). Вршилац радње може бити и „јасан из одредби које указују на то где и ко је изразио одређену тврдњу“¹⁰⁸ (Коновалова 1978б:64; превод С.С.) Он може бити изражен посредно (Коновалова 1978б:66). Употреба ових других средстава која указују на вршиоца радње по Коноваловој (1978б:69) јача резултативно, односно слаби акционално значење код трпних партиципа.

¹⁰⁷ О овој допуни подробније се говори у 3.5.1.

¹⁰⁸ „Производитель действия может быть ясен из обстоятельства, указывающего, где и кем было высказано то или иное утверждение“ (Коновалова 1978б:64).

Навешћемо неколико примера у којима је вршилац радње исказан другим средствима:

- (а) Зато его, Гурова, немногие мысли прочны и за долгие годы *продуманы* до такой белой ясности, что это уже не мысли, а части его собственного тела, как руки и ноги [...] (КП);
- (б) А ведь есть русские писатели, всё творчество которых *основано* на словесных аргументах (Перевод);
- (в) Пока не пойму, кому моё сочинение *адресовано*, я не буду знать с чего мне его начать (ВВ);
- (г) Мне вряд ли показалась бы интересным её общество, но всё-таки было чуть-чуть обидно, что у неё есть свой круг, куда мне *закрыт* доступ (Ника);
- (д) Сейчас негра нет – уже вечер, все ботинки давно *почищены* [...] (Хофман).

У примерима (а) и (в) вршилац радње је исказан присвојном заменицом; у примерима (а) и (б) вршилац радње је исказан облицима генитива – именице у примеру (а) и односне заменице у примеру (б); у (г) и (д) вршилац радње је исказан посредно, односно види се из контекста. У неким од ових примера резултативно значење се може, без обзира на изразе који указују на вршиоца радње, актуелизовати одговарајућим одредбама:

А ведь есть русские писатели, всё творчество которых всегда *основано* на словесных аргументах;

Мне вряд ли показалась бы интересным её общество, но всё-таки было чуть-чуть обидно, что у неё есть свой круг, куда мне уже много лет *закрыт* доступ.

3.11.4. Танасић (2005:406–407) наводи да „када се у реченици с трпним придевом у саставу предиката експлицитно искаже агенс, то је показатељ да је у њој изражена пасивна дијатеза“ С обзиром да се агенс у српском језику данас изражава искључиво конструкцијом *од (стране) + генитив* (Танасић 1993, 2005:407), у српском језику се не поставља питање да ли одредба има значење агенса или средства, какво се често поставља у руском.

У српском језику се трпни партиципи с одредбом *од (стране) + генитив* именице која има значење живог бића (или групе живих бића) ипак користе и у резултативном значењу, што потврђују и следећи примери:

У Африци умирући је окожуен од стране групе и заједнице на Западу човјек умире сам (Етика);

Поред оних што су острашћени и све би дали зарад хладовине ЕУ, чуди ме да садашњи председник Тадић не успева да самостално мало „процуња“ по народу па да види шта се дешава иза зида којим је окожуен од стране својих „сарадника“ (Коментар на чланак *Коштуница тражи изговор да не подржи Тадића*, Блиц 24.12.2007);

Ни водеће личности Јавног сервиса нијесу поштеђене од стране центара моћи (Вијести).

У сва три горенаведена примера јасно је да су у питању хабитуалне радње. Овим примерима се лако и без промене значења могу додати и одговарајуће одредбе које указују на хабитуалност, а самим тим и на резултативност:

У Африци умирући је по правилу окожуен од стране групе и заједнице на Западу човјек умире сам;

Поред оних што су острашћени и све би дали зарад хладовине ЕУ, чуди ме да садашњи председник Тадић не успева да самостално мало „процуња“ по народу па да види шта се дешава иза зида којим је увек окожуен од стране својих „сарадника“;

Ни водеће личности Јавног сервиса обично нијесу поштеђене од стране центара моћи.

*

Логички субјекат изражен именицом која означава живо биће представља снажно средство актуелизације акционалног значења код трпних партиципа с нултом копулом у руском, односно трпних партиципа с копулом у презенту у српском језику. Оваква допуна се понекад може употребити и с трпним партиципима у резултативном значењу у српском језику. Уколико се допуна у инструменталу у руском језику, односно допуна *од стране + генитив* у српском језику може интерпретирати као средство, слободно се користи с трпним партиципима у резултативном значењу. Вршилац радње се може исказати или навестити и другим средствима, али она немају исту снагу као агентивна допуна изражена горенаведеним средствима, и у том случају је употреба трпних партиципа у резултативном значењу уобичајена.

3.12. **Одредбе за време.** Одредбе за време (у најширем смислу) различито се понашају с трпним партиципима у резултативном и акционалном значењу, доказујући, односно актуелизујући, једно или друго значење.

3.12.1. Резултативно значење тако актуелизују одредбе за трајање радње (в. Милошевић 1973:427,429; Нејалков, Јахонтов 1988:57; Књазев 1988:350–352, 2007:486–487; Маслов 1997:198–199). Навешћемо један пример с одредбом за трајање и трпним партиципом у резултативном значењу:

Работа по дополнителъному образованию в вузах до сих пор поставлена плохо (Поиск, 12.9.2003).

Милошевић (1973:427) наводи да „придјевско“ [резултативно] значење трпних партиципа актуелизују/доказују адвербијалне допуне које „сигнализирају имперфективни вид копулативно-партиципске конструкције с партиципом начињеним од перфективног глагола“ (сл. и у Милошевић 1974:139). Књазев (1988:350) такође наводи да „партиципи на *-н*, *-т* у резултативном значењу добијају нека обележја статалних предиката, а губе нека аспектуална обележја основног глагола“¹⁰⁹. Аспектуално, трпни партицип у резултативном значењу има карактеристике несвршеног вида, а темпорално – садашњег времена. Могућа је, стога, у појединим случајевима замена трпног партиципа свршеног вида у резултативном значењу садашњим временом, које је у руском језику увек несвршеног вида:

Работа по дополнителъному образованию в вузах до сих пор стоит плохо.

Како Нејдалков и Јахонтов (1988:57) наводе, у језицима који имају вид [свршени и несвршени; С.С.], одредбе за трајање актуелизују резултативно значење и не могу се употребљавати с осталим облицима истог глагола¹¹⁰

¹⁰⁹ „The resultative is a form from actional verbs and expressing state. Therefore a *-n*, *-t* participle in the resultative meaning acquires the features of statal predicates and loses some aspectual properties of the basic verb“ (Књазев 1988:350).

¹¹⁰ Примери су из руског језика: *Дверь все еще открыта*; **Дверь все еще открыли* (примери су у оригиналу дати у латиничној транскрипцији).

(сл. и у Књазев 1988:350–352, 2007:486–487; Маслов 1997:198–199). С одредбом *до сих пор* немогуће је употребити основни глагол свршеног вида, у овом случају у облику прошлог времена, стога што одредба за трајање *до сих пор* није спојива са свршеним видом:

*Работу по додателноу образованию в вузах до сих пор поставили плохо.

3.12.2. Падучева (2010:170 и другде) одредбе за трајање дели на одредбе с отвореним / незавршеним интервалом и одредбе са затвореним / завршеним интервалом (*показатели открытого / неистекшего интервала* и *показатели замкнутого / истекшего интервала*). Одредбе с незавршеним интервалом означавају период који је започео у прошлости и траје до тренутка говора, с тенденцијом да се настави и у будућности. Одредба за време *до сих пор* представља одредбу за трајање с незавршеним интервалом. Ова одредба нема дефинисану леву границу интервала који означава. Десна граница је такође отворена – она означава интервал који укључује тренутак говора, с тенденцијом да се ситуација настави и у будућности. Одредбе овог типа употребљене су и у следећим примерима:

Идѐмте. Дверь все еще открыта (ЛСН);

Најчешће је то до сада био Жигић, али он је већ дуго повређен и ван озбиљне такмичарске игре (Политика, 11.9.2007);

Разлози за одлазак су стање у југословенском фудбалу, као и то што је већ скоро две године одвојен од породице (Политика, 20.6.2001).

Ни у овим примерима није могућа замена трпног партиципа основним глаголом свршеног вида:

*Дверь все еще открыли;

*Жигић се већ дуго повредио;

*Већ скоро две године се одвојио од породице.

Овакве одредбе не могу се додати ни трпним партиципима који не могу имати резултативно значење:

*Программа уже долго выполнена;

*Всё ещё *доложено*;

*Стан је већ годину дана *купљен*.

3.12.3. Одредбе за трајање са завршеним интервалом, за разлику од одредби с незавршеним интервалом, не могу се користити с садашњим временом у актуелно-трајном значењу несвршеног вида, већ искључиво у хабитуалном значењу и значењу предстојеће будућности (Падучева 2010:175). Такође, одредбе за трајање са завршеним интервалом не везују се за неки конкретни тренутак на временској оси, за разлику од одредби за трајање с незавршеним интервалом, које истовремено представљају и одредбе за време (Падучева *ibid*). Ово исто важи и за трпне партиципе у резултативном значењу. Следећи пример с одредбом *долго* може се схватити једино као хабитуална ситуација:

Внимание человека утомляется и сужается потому, что оно много и долго *обращено* на самого себя (НР).

Одредба *долго* на први поглед не изгледа као одредба која означава ограничени интервал. Међутим, ова одредба се ипак, по нама, односи на неки ограничени интервал, интервал који је неодређен, али ипак има почетак и крај. Понекад хабитуалност наглашава још и нека друга одредба уз одредбу за трајање с незавршеним интервалом, као, на пример, одредба *весной*, у следећем примеру:

Весной *обнажается* грязно-желтое прошлогоднее осеннее тряпье, и долго-долго *земля одета* в этот нищенский убор [...] (КР).

Навешћемо још примера с одредбама с незавршеним интервалом и трпним партиципима у резултативном значењу који означавају хабитуалне ситуације:

И ворота из цеха на склад весь день *открыты* (Песок);

За њега смо се определили, јер је малтене цео дан *посвећен* тренерском позиву (Политика, 12.9.2008);

Они тврде да, када је дуго *укључен*, лаптоп се брзо загревава [...] (РТС, 5.9.2008).

3.12.4. Многе од одредби за трајање с незавршеним интервалом имају значење прелазно између одредби за трајање и одредби којима се актуелизује хабитуалност. Рецимо у следећем примеру:

Томочка не работает, сидит дома с Никиткой. Олег, правда, целыми днями занят на службе [...] (Кос);

одредба *целыми днями* свакако означава трајање ситуације, али такво трајање које се понавља, које је уобичајено. Ова одредба је, стога, у извесној мери замењива одредбом *всегда*, која већ недвосмислено упућује на хабитуалност:

Олег всегда занят на службе.

И у следећем примеру из српског језика одредба за трајање *по цео дан* има изразито хабитуално значење:

Ова му се претпоставка јавила зато што се није чуо радио из њене собе, који је иначе по цео дан укључен [...] (Незнанка);

3.12.5. Одредбе за трајање са завршеним интервалом такође се не могу употребити с глаголом у свршеном виду, па самим тим ни с основним глаголима од којих су партиципи у резултативном значењу у горенаведеним примерима образовани:

*Олег целыми днями занялся на службе;

*Весной долго-долго земля *оделась* в этот нищенский убор;

*Внимание его долго *обратилось* на самого себя;

*И ворота из цеха на склад весь день *открыли* (Песок);

*Радио из њене собе су иначе по цео дан укључили;

*Он *се* малтене цео дан *посветио* тренерском позиву;

*Они тврде да, када су га дуго укључили, лаптоп се брзо загревава.

3.12.6. Посебан случај представљају одредбе типа *током 1995. године, од јануара до новембра, од 1991. до 1995. године*. Ове одредбе означавају неки интервал, али такав интервал који је локализован у времену. Оне одговарају и на питање *када?*, и на питање *у току ког времена*, што је по Падучевој (2010:167) критеријум за разликовање одредби за трајање и одредби за

време. Падучева (2010) такође не даје дефинитиван одговор на питање класификације ових одредби, те овакве одредбе сврстава час у одредбе за обухватајуће време¹¹¹, час у одредбе за трајање¹¹². Ми ћемо ове одредбе класификовати у одредбе за трајање са затвореним интервалом, пре свега имајући у виду то да се ове одредбе употребљавају с партиципима у резултативном значењу. У следећим примерима:

Открит отель с марта по ноябрь (Домовой, 4.9.2002);

Ковачница је отворена од зоре до мрака (Хероји);

партиципи су употребљени у резултативном значењу, и у оба случаја могућа је замена статалним глаголом (*работает отель, ковачница ради*). С оваквим одредбама немогуће је употребити партиципе који не могу изразити резултативно значење, као ни основне глаголе од којих су образовани партиципи у горенаведеним примерима. Изменићемо мало горенаведене примере како бисмо то доказали:

**Куплен / *открыли отель с марта по ноябрь*;

*Ковачница *је продата / ковачницу *су отворили од зоре до мрака*¹¹³.

3.12.7. Као што смо већ рекли у тачкама 3.12.3–3.12.4, с одредбама за трајање са завршеним интервалом партиципи у резултативном значењу означавају хабитуалну ситуацију. Одредбе за трајање са завршеним

¹¹¹ Падучева (2010:168–169) временске одредбе [у ужем смислу] дели на *одредбе за обухватајуће време* (объемлющие показатели времени) и *одредбе за укључено време* (включенные показатели времени). Прве одређују интервал који у потпуности укључује догађај (нпр. *1995. године сам уписао факултет*), друге су обухваћене догађајем, односно интервал који означава одредба укључен је у целини у догађај (нпр. *У том тренутку сам читао књигу*).

¹¹² Нпр. на стр. 167 Падучева (2010) даје следећи пример: *С этого времени и до моего приезда в Шанхай мы жили в одной комнате*; где се употребљена одредба даје као пример одредбе за трајање; док се на стр. 169 одредба истог типа тумачи као одредба за тачно време (које Падучева (2010:169) укључује у одредбе за обухватајуће време): *Я гулял с двух до трех*. На трећем месту (стр. 175) ова се иста одредба тумачи као одредба за трајање са завршеним интервалом: *Я гуляю с двух до трех*.

¹¹³ Ако, међутим, ставимо граматичке субјекте у множину и евентуално изменимо мало ред речи (преместимо одредбу за трајање у тематски положај како би реченице сада биле о интервалу), добићемо сасвим прихватљиве реченице: *С марта по ноябрь открыто / открыли три отеля; Од зоре до мрака продате су / продали су три ковачнице*. У оваквом контексту добијамо, заправо, значење количинске перфектности, о чему ће више речи бити ниже у тачкама 3.12.8.–3.12.24.

интервалом могу се стога употребити само уколико је период који оне означавају поновљив. Одредбе *с марта по ноябрь*, односно *од зоре до мрака* могу се у контексту трпних партиципа у резултативном значењу схватити искључиво као одредбе за трајање које се понавља, тј. као одредбе које упућују на хабитуалну ситуацију, а никако као неки одређен период у времену, премда би у другачијем контексту могле бити и тако употребљене. Поновљивост интервала је могућа зато што се месеци понављају сваке године, исто као што се зора и мрак понављају сваког дана.

Уколико интервал није поновљив, овакве одредбе неће моћи да означу хабитуалну ситуацију, и, самим тим, неће моћи да буду употребљене с партиципима у резултативном значењу:

**Открыт отель с 2015 по 2017 год;*

**Ковачница је отворена од дедине смрти до Милановог рођења.*

Употреба партиципа у резултативном значењу у оваквим примерима немогуће је и зато што завршетак интервала пада у прошлост, што је у супротности с презенталношћу резултатива. Ове реченице не би биле ништа прихватљивије ни ако би почетак интервала падао у прошлост а завршетак у будућност, обухватајући на тај начин и садашњост:

**Открыт отель с 2015 по 2025 год;*

**Ковачница је отворена од дедине смрти до моје смрти једног дана.*

Трећа логична могућност јесте да завршетак пада у садашњост. У том случају, међутим, добићемо одредбе за трајање с незавршеним интервалом, које се слободно употребљавају с резултативима у свим значењима:

Открыт отель с 2015 по сей день;

Ковачница је отворена од дедине смрти до данас.

Јасно је да ће и хотел, и ковачница наставити да ради и у будућности. С одредбама за трајање са завршеним интервалом локализованим у времену могућа је, међутим, употреба партиципа с копулом у прошлом времену или будућем времену, у зависности од тога да ли интервал које ове одредбе

означавају пада у прошлост или будућност. Значење партиципа ће бити прошло резултативно (а, в) или будуће резултативно (б)¹¹⁴:

- (а) *Открыт был отель с 2015 по 2017 год;*
- (б) *Открыт будет отель с 2018 по 2025 год;*
- (в) *Ковачница је била отворена од дедине смрти до Милановог рођења.*

Перфектно значење је искључено:

**Куплен был отель с 2015 по 2017 год;*

**Куплен будет отель с 2018 по 2025 год;*

**Ковачница је била продата од дедине смрти до Милановог рођења.*

3.12.8. Одредбе за трајање са завршеним интервалом, односно интервалом ограниченим с десне стране, такође се могу користити и да означе не трајање неког стања, већ интервал за који се саопштавају, евидентирају постигнути резултати, број догађаја, смањење или повећање неког показатеља и сл. У овом значењу овакве одредбе за трајање могу се користити са свим партиципима – и оним чије је основно значење резултативно, и оним чије је основно значење перфектно. Узмимо следећи пример:

В рамках этого проекта с апреля 2004 года по настоящее время открыто 4 Консультационных пункта в районных центрах области – в Вольске, Балашове, Базарном Карабулаке, Ершове (Отчет).

Одредба за трајање *по настоящее время* одређује десну границу интервала за који се евидентирају резултати – то је тренутак говора, односно ова одредба је употребљена као одредба са затвореним интервалом. Одредба за трајање *с апреля 2004 года* додатно одређује и леву границу интервала. У комбинацији с одредбом *по настоящее время* партицип *открыто* не означава да стање у коме се нешто налазило у датом периоду, с тенденцијом

¹¹⁴ Падучева (2010:169–170) наводи да и одредбе за обухватајуће време, и одредбе за трајање са затвореним интервалом траже спољашњег посматрача, који је или ретроспективан, или проспективан, односно указују на ситуацију која се или завршила, или још није почела. У сваком случају, било да ове одредбе схватимо као одредбе за трајање, било као одредбе за обухватајуће време, оне се без икаквих ограничења слажу с прошлим и будућим резултативима.

да се то стање настави и у будућности, већ евидентира број случајева за дати период. Претходни пример можемо упоредити са следећим примером у коме ћемо исти партицип употребити с одредбом за трајање с незавршеним интервалом:

Идѐмте. Дверь всѐ ещѐ открыта (ЛСН).

У овом примеру трпни партицип се може схватити искључиво резултативно, односно одредба за трајање с отвореним интервалом с десне стране елиминише било какво друго тумачење осим резултативног.

3.12.9. С обзиром да се ови догађаји (резултати) који се пребројавају, о којима се реферише, налазе у прошлости, а да је референтна тачка у садашњости (ретроспективна референтна тачка по Падучевој (2008, 2010 и другде)), може се претпоставити да је значење трпних партиципа употребљених у оваквим изразима перфектно. Аспектуално значење оваквих глагола, с обзиром да изражавају низове радњи истог типа које су достигле унутрашњу границу, одговара свршеном виду. Овакав тип перфектности назваћемо *перфектност количине*, односно *количинска перфектност*.

Утемељење за тумачење овог значења као перфектног можемо наћи у другим језицима који имају морфологизирано перфектно значење, односно прави перфект. Тако се, рецимо, значење које смо назвали *перфектност количине* у енглеском језику изражава перфектом уколико интервал за који се реферише траје до времена говорења:

The free speech advocate iLaw uploaded an infographic which showed that 166 people *have been arrested in the past year* in Thailand for expressing an opinion against the military-backed government (Global Voices, 20.6.2015);

[Борац за право говора „Ајлов“ поставио је инфографик који показује да је током протекле године на Тајланду *ухапшено* 166 људи због изражавања мишљења упереног против власти коју подржава војска; превод С.С.]

Health care spending *has increased* 5,4 percent over the last year (CEPR);

[Расходи у здравству су *повећани* / *су се повећали* за 5,4 процента током ове године; превод С.С.]

Такође и Кашкин (2010:54) као једну од мотивација за употребу перфекта у језицима које анализира (енглески, немачки, француски, шпански и италијански) наводи „резимирање резултата за неки период до тренутка говора“¹¹⁵. Оваква дефиниција у потпуности одговара количинској перфектности у овој дисертацији, мада примери које аутор наводи (Кашкин 2010:54–55) само делимично одговарају количинској перфектности. Од примера које бисмо могли признати за количинску перфектност навели бисмо следећи (без промене ауторовог стила навођења примера):

Господи, подуматъ только о том, сколько отдал человек веры, сколько сил даром на эту мечту, и это столько уж ты сяч лет; англ. *man has lavished for nothing*; немцк. *die Menschen verschwendet haben*; франц. *l'homme a tant sacrifié... il a dépensé tant de force*; испанск. *ha sacrificado*; итал. *quante forze diverse ha consacrato* (Достоевский) (Кашкин 2010:54).

У овом примеру видимо да сви језици које Кашкин анализира користе перфект за изражавање значења које смо ми назвали *количинска перфектност* или *перфектност кочине*, што указује на то да је дато значење перфектно. На другом месту, расправљајући о аспектуалним карактеристикама перфекта, Кашкин (2010:61–62) издваја и посебан тип перфекта који назива *итоговый перфект*¹¹⁶. Аутор (Кашкин 2010:61) ову врсту перфекта дефинише овако: „Радња се моделује или као одсечак или као серија одсечака или тачки које се завршавају границом на коју је усмерена та радња“¹¹⁷. И оваква дефиниција се уклапа у овде дефинисану количинску перфектност. Примери које аутор за ову врсту перфекта наводи (Кашкин 2010:61–62) такође у извесној мери одговарају количинској перфектности. Навешћемо један пример који бисмо окарактерисали као количинску перфектност:

¹¹⁵ „Перфект мотивируется подведением итогов за какой-то период времени до момента высказывания“ (Кашкин 2010:54).

¹¹⁶ Ми, нажалост, нисмо у стању да предложимо адекватан превод овог термина. *Итоговый перфект* би се могло превести као *резултатни перфект*, али такав термин превише наликује на већ постојеће термине – *резултативни перфект* и *перфект резултата*. Могући превод би био и *сумарни перфект*.

¹¹⁷ „Действие моделируется либо как отрезок, либо как серия отрезков или точек, завершающихся пределом, к которому стремится это действие – *итоговый перфект*“ (Кашкин 2010:61).

Како с тога времени много у вас умерло крестъян? англ. *How many of your people have died?* немецк. *Wie ist das, sind seit dieser Zeit viele Bauern bei Ihnen gestorben?* франц. *vous avez perdu beaucoup de paysans?* испанск. *¿Y cuantos campesinos se le han muerto?* итал. *vi son morti molti contadini?* (Гоголь) (Кашкин 2010:61).

И из овог примера видимо да енглески, немачки, француски, шпански и италијански језик користе перфект у значењу количинске перфектности, што, заједно с претходним примерима и чињеницом да је код оваквог значења референтна тачка ретроспективна, у довољној мери доказује да значење које смо ми назвали *количинска перфектност* заиста јесте перфектно.

3.12.10. Постоји низ одредби за трајање које могу да се употребе с трпним партиципима у значењу перфектности количине. За све ове одредбе заједничко је да означавају интервал затворен барем с десне стране, тј. које означавају завршен интервал. Неке од ових одредби могу да се употребљавају и као одредбе које означавају незавршен интервал, али које се с трпним партиципима у значењу количинске перфектности употребљавају искључиво као одредбе са завршеним интервалом. Овамо, као прво, спадају одредбе за трајање чији се крај интервала подударе са тренутком говора. За ове одредбе карактеристични су деиктички маркери који упућују на садашњост: *настоящий, данный, последний, текущий, сегодняшний*, односно *данашњи, последњи, овај, текући, протекли, минули* и сл. Сврха ових маркера јесте да вежу десну границу интервала за који се евидентирају резултати за време говорења.

3.12.11. С трпним партиципима у значењу количинске перфектности у српском језику се користе, између осталог, одредбе *до дана данашњег, до данас*. Ове одредбе могу да се користе и као одредбе с незавршеним интервалом, и као одредбе са завршеним интервалом. Могу се користити самостално, и у том случају интервал остаје отворен с леве стране, или у комбинацији с неком одредбом за почетак трајања, и у том случају је интервал затворен с обеју страна. Следећи примери илуструју њихову

употребу као одредби са завршеним интервалом у комбинацији с одредбама за почетак трајања (у том случају интервал је затворен с обеју страна):

Министар за рад и социјални развој Александар Починок, изнео [је] податак да је број Руса од 1992. године до данас смањен чак за 6.000.000 [...] (Политика, 18.11.2000);

Директорица Центра за исламску архитектуру Фатима Шишић изјавила је да је у БиХ од рата до данас обновљено више од 450 џамија које користи велики број вјерника (Ослобођење, 7.5.2014).

Значење трпног партиципа у оба примера одговара перфектности количине. У другом примеру имамо партицип који би због свог лексичког значења ван контекста навођења постигнутих резултата имао резултативно значење, док би у првом примеру то значење лако код трпног партиципа могло да се актуелизује. Ван контекста количинске перфектности овакве одредбе се могу употребити и као одредбе с незавршеним интервалом с трпним партиципима у резултативном значењу (а), што је лако доказати уколико се ове одребе замене неком другом одредбом за трајање са незавршеним интервалом, при чему се значење трпног партиципа неће битније променити (б):

(а) [...] који означавају проценат постојећег јаза између жена и мушакараца, који је до данас затворен (Политика, 13.11.2008);

Од рођења до данас Штросмајер је вишеструко повезан с Осијеком (Глас Славоније, 22.5.2015);

Почели смо с Петроварадинском тврђавом, која је до дана данашњег напуштена и јадна [...] (Орадио);

(б) Јаз између жена и мушакараца је још увек затворен;

Штросмајер је већ сто педесет година вишеструко повезан с Осијеком;

Почели смо с Петроварадинском тврђавом, која је још увек напуштена и јадна.

3.12.12. Руски еквивалент одредбама *до данас, до дана данашњег* биле би одредбе *на данный момент, на сегодняшний день, на настоящий день, к сегодняшнему дню*. Ове одредбе, међутим, у руском језику увек функционишу као одредбе с интервалом затвореним с десне стране, односно не могу се користити с трпним партиципима у резултативном значењу – у грађи нисмо

нашли никакве примере овог типа. Навешћемо неколико примера ових одредби с трпним партиципима у значењу перфектности количине:

На настоящий момент разработано более десятка онтологий [...] (ИПИ);

[...] в рублевом исчислении бокс-офис прошлого года на данный момент уже *превышен* на 1,5 млрд руб. [...] (РБК, 25.11.2009);

На сегодняшний день заключено 16 договоров на общую сумму 15150 тыс. руб. [...] (Биржа, 12.8.2002);

Для сравнения: к сегодняшнему дню уже *добыто* 90 трлн м3 (Уголь).

3.12.13. Перфектност количине у српском језику актуелизује и одредба за трајање *досад*, која означава интервал који нема почетак, а чији крај се подудара с тренутком говорења. У овом смислу одредба *досад* је слична одредбама *до дана данашњег* и *до данас*, с тим што ове две последње одредбе могу да се користе и као одредбе с незавршеним интервалом, док одредба *досад* увек означава затворен интервал, што је јасно ако се упореде следећи примери:

Клуб је до дана данашњег, до данас *отворен / ради*.

?Клуб је досад *отворен / ради*.

Навешћемо неколико примера с трпним партиципима свих врста у значењу перфектности количине и одредбом *досад*:

Једини виши официр који је досад изведен пред виши суд због сексуалног злостављања у затвору Абу Граиб [...] (Политика, 8.9.2007);

Највећи број рукописа је досад објављен [...] (Политика, 25.1.2009);

У серкетаријату за саобраћај подсећају да је досад обновљен велики део трамвајске пруге у главном граду, али тврде да им тек предстоји обиман посао у Пожешкој (Политика, 16.11.2008);

[...] док је годишњи план извоза досад остварен тек половично (53,9 процената) (Политика, 15.10.2000).

3.12.14. За разлику од одредбе *досад* у српском језику, руска одредба *до сих пор* најчешће се користи као одредба за трајање с незавршеним интервалом с трпним партиципима у резултативном значењу. У значењу одредбе са затвореним интервалом која актуелизује значење перфектности количине ову одредбу нисмо пронашли у контексту трпних партиципа.

Пронашли смо зато један пример с глаголом у активном облику, тако да можемо претпоставити да ипак може имати и ово значење:

Можно обратиться к книгам, описывающим ITSM, но до сих пор вышло только одно издание на русском языке, посвященное этой теме (Computerworld, 2004, № 25).

3.12.15. Десна граница интервала за који се евидентирају резултати не мора да се подудара с тренутком говора – то може бити било који период у прошлости. У оба језика десна граница се изражава предлошко-падешком конструкцијом *до + генитив*. Уколико интервал укључује и десну границу, односно не завршава се непосредно пре указане десне границе, а то је потребно посебно нагласити, у руском језику се користе и конструкције *по + акузатив*, *по + акузатив + включительно*, а у српском језику конструкција *закључно с + инструментал*. Ове одредбе се могу користити у комбинацији с одредбама за почетак интервала, односно одредбама које дефинишу леву границу интервала, и у том случају је интервал за који се саопштава ограничен с обеју страна. Нашли смо само један пример у руском корпусу где је само десна граница која се не подудара с тренутком говора одређена, и то с копулом у прошлом времену:

35 из 37 штаммов-ревертантов были выделены до 1995 г. включительно (Вопросы вирусологии, 14.10.2002).

3.12.16. Трпни партици се у значењу количинске перфектности најчешће користе с комбинацијама одредби, где једна дефинише леву, а друга десну границу:

С января 2005-го по июль 2008 года осканировано 15 тысяч генов – 3/4 всего генома мыши (Наука и жизнь, 2008, № 8);

За период с января по июль 2004 г. проведено 13 заседаний конкурсной комиссии [...] (Вопросы статистики, 28.10.2004);

В среднем на отопительный сезон с октября по март включительно Украина *расходовала* около 35 миллиардов кубов (Эксперт, 2014, № 41 (918));

Од 2004. до 2006. године забележено је рекордних осам случајева, али је у последње две године направљен велики заокрет [...] (Политика, 17.9.2008);

У Србији је од почетка године до 23. октобра регистровано 125.277 предузетничких радњи, од којих је у Београду 12.200 (Политика, 9.11.2006);

Према најновијим подацима, закључно са 28. јануаром 2001, од усвајања закона, пре непуних десет година, поднето је укупно 35.725 захтева за денационализацију (Политика, 25.2.2002);

Према подацима ИМО, у години закључно са 31. мартом 2001, у свету је регистрован 471 случај напада гусара, што је за 162 случаја, односно 52 одсто, више него у претходних 12 месеци (Политика, 6.7.2001).

У руском језику се срећу и облици с копулом у прошлом времену:

С јанваря 1905 по конец 1907 года эсерами было осуществлено 233 теракта, до 3 июня 1907 года, принятой в литературе дате окончания революции, – 220 покушений (Знание – сила, 2005, № 5);

С января по март 1942 г. были сформированы 55 отдельных аэросанных батальонов, из которых 53 были направлены на фронт, а 2 остались в резерве (Сержант, 2005, № 30 (1/2005));

При этом права на все пенсионные накопления, которые были сформированы с 2002 года по настоящее время, будут сохранены (Эксперт, 2014, № 37 (914)).

3.12.17. Одредбе са значењем завршетка трајања [уколико завршетак интервала пада након времена говорења; С.С.] такође се употребљавају и с трпним партиципима у резултативном значењу (Маслов 1987:199). Одредба за завршетак трајања која упућује на завршетак у будућности, односно на ширу садашњост која обухвата и део прошлости, и део будућности, дефинитивно елиминишу перфектно тумачење у овим примерима:

Все мэтры этого противоречивого объединения [...] представлены на Неглинке до 5 марта (Домовой, 4.3.2002);

ДО 1 АВГУСТА ПРЕКРАЩЕНО ДВИЖЕНИЕ ТРАНСПОРТА НА СЪЕЗДАХ С ЛЕФОРТОВСКОГО МОСТА на набережную академика Туполева, с улицы Радио (Вечерняя Москва, 13.6.2002);

Курс је за ученике отворен до 20. октобра, а за студенте до 3. новембра ове године (Политика, 14.9.2000).

3.12.18. Количинску перфектност могу актуелизовати и одредбе за почетак трајања без одредбе за завршетак трајања. У том случају се подразумева тренутак говора као завршетак интервала. Такви су следећи примери:

Чтобы увеличить продажи и догнать конкурентов, с начала года все ценники на автомобили Audi пересчитаны из евро в доллары по курсу 1,19, что вызвало снижение цены на 6–8% (Бизнес-журнал, 13.2.2004);

С начала года за рубеж *отправлено* 258,9 тыс. тонн этого вида продукции на общую сумму 92,5 млн. дол (Лесные новости, 13.8.2004);

Само од прошле године, од доношења Закона о хипотеци, *одобрено је* рецимо 170 милиона евра за хипотекарне кредите [...] (Политика, 9.12.2006).

У руском језику се срећу и облици с копулом у прошлом времену:

С прошлого года его размер *был увеличен* до 200 тысяч рублей (Новгородские ведомости, 23.4.2013).

Маслов (1987:199) наводи да одредбе са значењем почетка трајања могу актуелизовати и резултативно значење. Тако у следећем примеру:

С 1995 г. на базе детской музыкальной школы Дивногорска *открыто* фольклорное отделение, где на сегодняшний день обучается 45 человек (Народное творчество, 2004, № 4);

трпни партицип *открыто* се с одредбом за почетак интервала *с 1995 г.* може схватити пре резултативно, него акционално. Без овакве одредбе оба тумачења партиципа су подједнако могућа, односно није јасно да ли партицип изражава радњу, односно да ли саопштава о догађају отварања, или стање, односно да фолклорно одељење ради, постоји:

На базе детской музыкальной школы Дивногорска *открыто* фольклорное отделение, где на сегодняшний день обучается 45 человек.

Слични су и следећи примери:

С февраля, по его словам, разлив ЛВИ на мордовском предприятии компании полностью *остановлен* (Веда);

В избе еще с февраля по всем окнам *расставлены* ящики с рассадой, на полу картошка *рассыпана* — для прорастания (Наука и жизнь, 2006, № 6);

Не треба заборавити да *је*, од прошле године, наставни план ове школе *усклађен* с Болоњским процесом реформе високог образовања [...] (Политика, 22.6.2007);

[...] од прошле године такав центар *је отворен* и код нас (Политика, 26.10.2007).

Маслов (1987:199), међутим, истиче и да одредбе за почетак трајања не могу служити као неоспорни критеријум да је у питању резултативно значење. Ми смо већ видели да ове одредбе могу да се користе као одредбе за трајање са затвореним интервалом с обеју страна, где се као десна граница подразумева време говорења, и у том случају трпни партицип има значење

перфектности количине. Међутим, чак и када се употребе као одредбе за трајање с интервалом отвореним с десне стране, ове одредбе не морају неизоставно указивати на резултативно значење. У следећем примеру, рецимо, није реч о количинској перфектности, односно одредба се не односи на некакав интервал за који се саопштавају резултати (није затворена с десне стране), али је употребљен трпни партицип од глагола који због свог лексичког значења не може имати резултативно значење, и који у овој реченици има значење перфектности резултата:

Он только сообщил, что со вторника это дело *передано* из московской прокуратуры в Генеральную (Известия, 3.10.2002).

Слични су и следећи примери:

Так, с начала года *введен* запрет на розничную продажу пива и напитков, изготавливаемых на его основе [...] (Огонёк, 2013, № 1);

Эту тенденцию специалисты объясняют тем, что с начала года *отменена* льгота по НДС на жилье, в результате чего цены стали расти (Эксперт, 13.12.2004).

На могућност употребе одредби са значењем почетка интервала који није затворен с десне стране с глаголским облицима у нерезултативном значењу указују и следећи примери с облицима прошлог времена, које, као што ће бити подробније показано у поглављима 4.1 и 4.2, у руском језику не може изражавати резултативно значење:

Начиная с семидесятых годов, понятие "родингит" окончательно *закрепилось* в отечественной литературе (Минерал);

С января в Америке *принялись* создавать "суперсиловое" ведомство [...] (Еженедельный журнал, 17.3.2003).

И у српском језику се одредбе за почетак интервала незатвореног с десне стране понекад користе с партиципима који теже изражавају резултативно значење или га ни не могу изразити:

Разлог за овакву помаму је рок отплате који *је од марта продужен* на 24 месеца [...] (Политика, 29.7.2001);

[...] секретар је навео неке мере [...] као што је на пример порез који *је од маја уведен* [...] (РТС, 1.11.2009).

3.12.19. Одредбе за трајање које увек имају затворен интервал с обе стране – и почетак, и завршетак, а чији се завршетак подудара с временом говорења – *у последњих годину дана, за протеклих годину дана, током ове године* – такође се користе за изражавање перфектности количине.

Од 2004. до 2006. године забележено је рекордних осам случајева, али је у последње две године направљен велики заокрет [...] (Политика, 17.9.2008);

За последње две године њен козулат је издао 300 виза (Политика, 22.2.2009);

Србија је у последњих годину и по „очерупана“ за најмање 217 милијарди динара [...] (Вечерње новости, 18.8.2014);

У Русији је током ове године убијено десет свештеника у разним регионима (Православље, 741).

Ове одредбе је у значењу перфектности количине могуће употребити и без деиктичких маркера *последњи, протекли* и *сл*, уколико је из контекста јасно да означени интервал траје до тренутка говора. Тако би се претходни пример уколико је из контекста јасно да се реферише о текућој години могао употребити без маркера *овај*:

У Русији је током године убијено десет свештеника у разним регионима.

У другачијем контексту резултат о коме се саопштава односио би се на неку другу годину, али би у сваком случају означавао затворени интервал – једну календарску годину, а трпни партицип би такође био употребљен у значењу перфектности количине.

3.12.20. У руском језику се у извештавању о резултатима као одредба за интервал који је ограничен с обе стране најчешће користи конструкција за + акузатив:

За последние несколько лет возбуждены сотни дел на организованные преступные группы (Аргументы и факты, 29.1.2003);

В Оршанке, например, за последние два года медикам *выделено* 5 квартир (Марийская правда, 17.1.2003);

Строительной компанией «Нижегородский дом» за десять лет существования построено свыше 120000 квадратных метров жилых и офисных зданий [...] (Биржа, 14.10.2002).

3.12.21. У контексту количинске перфектности се срећу и одредбе које у суштини представљају одредбе за обухватајуће време у прошлости, али које у контексту количинске перфектности могу да се користе и као одредбе за трајање с интервалом затвореним с обеју страна (нпр. *в этом году = в течение этого года*):

В этом году на программу утилизации уже *направлено* 10 млрд рублей (Эксперт, 2015, № 29 (952));

Для рефинансирования активов банками *привлечено* из-за рубежа в течение года 23,7 млрд долларов (Эксперт, 2013, № 4 (836)).

У српском језику одредбе с предлогом *у* могу се користити и као одредбе с незавршеним интервалом с трпним партиципима у резултативном значењу. У грађи нисмо нашли ниједан овакав пример, али лако можемо проверити ову тврдњу, рецимо, помоћу следеће реченице, коју смо сами направили:

Тржни центар је у последњих годину дана *отворен*.

Из примера је јасно да је тржни центар у тренутку говора још увек отворен и да ће бити отворен и у будућности. Одредба *у последњих годину дана* лако се може заменити одредбом за трајање с отвореним интервалом *већ годину дана* без битније промене значења:

Тржни центар је већ годину дана *отворен*.

Овакве одредбе без деиктичних маркера који упућују на тренутак говорења (типа *овај, последњи, текући, последний, текущий, этот, настоящий, сей* и сл.) могу се односити и на неки други период за који се врши евидентирање (нпр. *током 1996. године, 1996. године, у току прошлог века, у прошлом веку* итд, односно односно *за месец, в 1996 году*). У српском језику доминира облик с копулом у презенту:

У транзитном саобраћају *регистровано је* током прошле године 500.000 камиона са ТИР ознаком, који су били у транзиту (Политика, 21.2.2007);

Аутор с поносом истиче да је током 1997. године, која је била проглашена Годином приче, у Библиотеку *учлањено* 4700 читалаца, да је књижни фонд износио 113.000 књига (Кулдоод, 2000);

У прилог томе говори и чињеница да је само у току 1998. године око 20 милиона деце *расељено* због конфликта и да у избегличким камповима планете сањају двориште у коме су одрасли (Политика, 20.1.2001);

За здравствену заштиту становника у нашој земљи *прошле године је издвојено* свега 65 марака по глави становника (Политика, 12.2.2001).

3.12.22. У руском језику се може користити трпни партицип с нултом копулом чак иако ситуација није актуелна. Облик с нултом копулом вероватно оправдава референтна тачка у садашњости, односно перфектно значење оваквих конструкција. Овакви примери су, међутим, ретки. Навешћемо један такав пример:

*За 9 месяцев 2002 г. выдано 2027 займов на сумму 26554 тыс. руб., что позволило создать 359 новых и сохранить 776 рабочих мест (Деловой квартал, 13.1.2003)*¹¹⁸.

Много су уобичајенији облици с копулом у прошлом времену уколико се реферише о резултатима за неки ранији период:

По данним первого отчёта IDC о состоянии белорусского рынка персональных компьютеров, *в прошлом году* в Белоруссии *было продано* 81 тыс (Computerworld, 2004, № 29);

В 2000 году было организовано 120 новых компаний, в 2001-м – 125, в первом полугодии 2002-го – 160 (Финансовая Россия, 19.9.2002);

В 2011 году эпидемическая ситуация ухудшилась: *за год было зарегистрировано* 138 больных этой инфекцией, против 16-и в 2010 году [...] (1769).

Облици с копулом у прошлом времену се у руском језику срећу чак и онда када се тачка завршетка интервала подударара с тренутком говорења:

Более 8 тыс. единиц огнестрельного оружия *были похищены за последние 7 лет* из подразделений оружённых сил РФ (Коммерсантъ-Власть, 2002, № 4).

3.12.23. Перфектност количине понекад не мора да се актуелизује одредбом за трајање, уколико шири контекст указује на ово значење. У примеру који смо већ наводили ће и без одредбе за трајање бити јасно да интервал за који се саопштавају постигнути резултати траје од рата до тренутка говора:

¹¹⁸ Овај чланак је, рецимо, објављен 2013. године.

Директорица Центра за исламску архитектуру Фатима Шишић изјавила је да је у БиХ обновљено више од 450 џамија које користи велики број вјерника.

3.12.24. Понекад се евидентира количина може изразити и другим средствима осим бројевима, као у следећим примерима, али у том случају јача резултативно значење. У (а) имамо одредбу за меру која нам казује у ком обиму је радња извршена; у (б) нам количину саопштава заменица *все*; у (в), (д) и (е) семантика глагола нам говори да су резултати достигнути у целини; у (д) ово подвлачи и одредба за меру *всесторонне*; у (г) је из контекста јасно да су отворена два рачуну – у ММВБ и у Фортс; у (ж) се види да је резултат достигнут у целину из тога што сад у објекту живи осам монахиња; у (з) имамо имамо допуну у инструменталу који има количинску вредност; у (и) се резултати набрајају:

- (а) Зато его, Гурова, немногие мысли прочны и за долгие годы продуманы до такой белой ясности, что это уже и не мысли, а части его собственного тела (КП);
- (б) На данный момент закрты все магазины (РБК, 2.6.2009);
- (в) Потенциал на данный момент исчерпан (РБК, 9.7.2009);
- (г) На данный момент открыт счет в ММВБ и Фортс (Финаме).
- (д) Система спасения работает по одному из двух алгоритмов, которые на данный момент отработаны и всесторонне испытаны (Солдат удачи, 7.4.2004).
- (е) Проект головной АСММ на базе ПЭБ в городе Северодвинске на данный момент завершен и готов к практической реализации (Дипломатический вестник, 27.7.2004).
- (ж) У манастиру Петковица, надомак Сремске Митровице, који је у последње две године обновљен, живи осам монахиња (Политика, 28.8.2008);
- (з) Запослени чији је рад у последње две године оцењен највишом позитивном оценом [...] (ЗОП);
- (и) У протекле две године отворен је Центар за мождани рад, набављена опрема за комплетну дијагностику мултиплекс склерозе [...] (РТС, 5.8.2008).

3.12.25. Одредбе за трајање углавном се употребљавају с резултативима који изражавају повратна стања, док су с већином резултатива који изражавају неповратна стања неупотребљиви (Недјалков, Јахонтов 1988:56–57, Маслов 1987:199), односно могући искључиво под

посебним условима (Књазев 1988:351–352)¹¹⁹, тако да нам често не могу служити као средства за доказивање резултативног значења. Такве одредбе с оваквим партиципима звуче у најмању руку чудно:

*Он все еще *убит*.

*Он је још увек *убијен*.

Уколико се глагол који означава неповратан процес употреби у другом значењу – у значењу глагола који означава повратан процес¹²⁰, трпни партицип од њега је могуће употребити с одредбама за трајање. У наредном примеру *построен* је употребљено у значењу *организован, устројен*, који означавају повратно стање:

На этом принципе до сих пор *построена* система ПРО Москвы (Известия, 19.2.2003).

Упореди у значењу неповратног процеса:

*Дом все еще *построен*.

3.12.26. Маслов (1987:199) наводи и да одредба *уже* актуелизује резултативно значење. Ми се не можемо с овим сложити. Узмимо на пример реченицу у којој се трпни партицип може схватити најпре резултативно. Ако овој реченици додамо *уже*, трпни партицип се лакше може схватити и перфектно, него што би било без те одредбе:

Окно *открыто* / Окно уже *открыто*.

Примери из грађе указују на то да одредбе *уже* / *већ* актуелизују перфектно значење, које се колеба између количинске перфектности и перфектности резултата, као и то да се ове одредбе слободно користе и с глаголима који не могу имати резултативно значење, односно које теже изражавају ово значење (б, в):

¹¹⁹ Аутор (ibid.) наводи један такав случај: *Дом до сих пор *построен из кирпича*; али у множини ова реченица постоје прихватљива: *Большинство домов до сих пор построено из кирпича*.

¹²⁰ Аутор наводи један такав пример: *Лифт все еще испорчен* (у значењу *поковарен*); али *Он *все еще испорчен* (у значењу *убијен*).

- (а) В резултате мы привлекли к ответственности 27 работников военкоматов, большинство из которых уже осуждены (МКНН, 30.7.2004);
- (б) Уже накоплен определённый опыт [...] (ИПИ);
- (в) [...] об этом уже много сказано [...] (Информационные технологии, 2004, № 9);
- (г) А филе толстолобика [...] уже почищено и порезано на аккуратные кусочки (Даша, 2004, № 10).

3.12.27. Одредбе *уже* / *већ* везују ситуацију из прошлости за време говорења, што и објашњава њиху способност да актуелизују перфектно значење. Ове одредбе се користе и да вежу затворени интервал неких одредби за трајање за време говорења, при чему оне постају одредбе за трајање с незавршеним интервалом. Истовремено ове одредбе постају временски оријентисане, тако да се са партиципима у резултативном значењу могу користити и у актуелно-трајном значењу. Узмимо следећи пример из српског језика:

Они тврде да, када је дуго укључен, лаптоп се брзо загревава [...] (РТС, 5.9.2008).

Партицип *укључен* се с одредбом за трајање са завршеним интервалом *дуго* (интервал је непознат, али је у сваком случају коначан, тј. затворен с обе стране) може схватити искључиво у хабитуалном значењу – актуелно-трајно значење је искључено. Ово можемо лако показати ако горњу реченицу мало изменимо и ставимо одредбу и партицип у контекст који фаворизује актуелно-трајно значење:

Лаптоп је у овом тренутку јако врућ. *Дуго је укључен.

Да би ова реченица постала исправна, потребно је одредби *дуго* додати одредбу *већ*, чиме се интервал који ова одредба означава везује за време говорења и постаје незавршен:

Лаптоп је у овом тренутку јако врућ. Дуго је већ укључен.

Одредбе *уже* / *већ* могу се користити с одредбама које означавају одређени временски период који се не понавља, јер се само такав период може везати за садашњост и означити временски конкретизован интервал

који је започео у прошлости и траје до садашњости, с тенденцијом да се настави у будућности (нпр. *уже целый день, уже две недели, уже месяц*, односно *већ цео дан, већ две недеље, већ месец дана*; али **уже целыми днями*, односно **већ по цео дан*). Одредбе *уже / већ* не могу да преводе ни одредбе са завршеним интервалом које означавају интервал чије се крај подудара с неком контретном тачком у времену у одредбе с незавршеним интервалом (нпр. *уже с двух до трех*, односно **већ од два до три*), чак иако је такав период непоновљив (нпр. **уже с 1991 по 1995 г*, односно **већ од 1991. до 1995. године*).

3.12.28. Слично одредбама за трајање радње понашају се и одредбе за неограничено или регуларно понављање (*часто, каждый день, иногда, как правило* итд.): ове одредбе не могу да употребе с глаголима свршеног вида, као ни са акционално употребљеним трпним партиципима свршеног вида – с њима могу да се употребљавају само трпни партиципи у резултативном значењу (Књазев 1988:354; сл. и у Буланин 1973:46, Маслов 1987:199). Овим одредбама Маслов (1987:199) додаје и одредбе за трајање које се понавља: *часами, целыми днями*), о којима смо већ говорили. Слично налазимо и код Танасића (2005:405, 2009б:97)¹²¹, који наводи да „неперфективно видски семантизован предикат може да исказује [...] нереференцијалне ситуације“ (Танасић 2009б:99; сл. и у Танасић 2005:405), односно радње које се карактеришу итеративношћу (Танасић 2005:348). Милошевић (1973:427,429) наводи одредбе које актуелизују устаљене ситуације као средства актуелизације резултативног значења (*вазда, стално, увијек*). Примери из грађе потврђују ове наводе:

[...] это вот здесь все ночью залито бесстрастно ясным светом прожекторов на вышках [...] (Одиннадцать);

В больших российских театрах места худруков чаще всего заняты заслужными режиссерами в возрасте (Русский репортер, 4–11.2.2010);

¹²¹ „Када се пак такав трпни придјев употреби с придјевском семантиком, онда долази до 'разлаза' између видске вриједности глагола од кога је трпни придјев изведен и значења стања које траје својственог сваком предикату у чијем је саставу прави придјев.“ (Танасић *ibid*).

Летом, когда дверь балкона всё время открыта [...] я часто сижу возле балкона (Фонарь);

Томочка не работает, сидит дома с Никиткой. Олег, правда, целыми днями занят на службе [...] (Кос);

Ова му се претпоставка јавила зато што се није чуо радио из њене собе, који је иначе по цео дан укључен [...] (Незнанка);

За њега смо се определили, јер је малтене цео дан посвећен тренерском позиву (Политика, 12.9.2008);

Простор те увек прати, никада ниси изван њега већ вазда окружен њиме. (Кулдоод, 2001);

Он је увек намргођен, и увек сам са псетом (Дневник);

Прозор је врло низак и лети отворен (Кроника).

Ове одредбе немогуће је употребити с другим облицима глагола од којег је образован дати трпни партицип:

*Это вот здесь все ночью залилось бесстрашно ясным светом прожекторов на вышках¹²²;

*В больших российских театрах места худруков чаще всего заняли заслужные режиссеры в возрасте;

*Летом, когда дверь балкона всё время открылась, я часто сижу возле балкона;

*Томочка не работает, сидит дома с Никиткой. Олег, правда, целыми днями занялся на службе;

*Ова му се претпоставка јавила зато што се није чуо радио из њене собе, који је иначе по цео дан укључио;

*За њега смо се определили, јер се малтене цео дан посветио тренерском позиву;

*Простор те увек прати, никада ниси изван њега већ те је вазда окружио;

*Он се увек намргодио, и увек сам са псетом;

*Прозор је врло низак и лети су га отворили.

Ове одредбе је немогуће употребити с партиципима који не могу изразити резултативно значење:

¹²² У значењу *обычно ночью, каждой ночью*. Ова реченица звучи потпуно нормално уколико се одредба *ночью* употреби у значењу одредбе за тачно време, у значењу *прошлой ночью, этой ночью* итд. Слично је и с осталим одребама које се користе и за понављање, и као одредбе за тачно време, као што су *летом, весной* итд.

*Программа весной *выполнена*.

*Часто *доложено*.

*Стан је ваздан *купљен*.

3.12.29. Деиктичке одредбе за тачно време које указују на садашњост (нпр. *сейчас, теперь, ныне, в настоящее время, сада, у овом тренутку*) могу да се употребљавају и с партиципима у перфектном, и с партиципима у резултативном значењу (Књазев 2007:513). Ове одредбе по Књазеву (2002:89–90, 2007:511) најчешће се употребљавају када се пореди садашња ситуација с претходном. С деиктичким одредбама које указују на садашњост трпни партиципи углавном задржавају своје основно значење, резултативно (а) или акционално (перфектно) (б):

(а) [...] сейчас *стройка законсервирована* [...] (Известия, 11.7.2002);

Я сейчас *весь погружен* в то, как ее зовут (На испытаниях);

Народ у нас сейчас *забит, зашуган, раздернут, разброшен, рассорен, друг дружку рвет и продает* (Одиннадцать);

Клуб еще год назад стоял на запоре. Нынче – *всё раскрыто* (Фетисыч);

Но апартамент је сад *сређен и угланцан* [...] (Политика, 12.1.2006);

Испред ресторана у коме су се Новобеограђани женили, а који је сад затворен, налази се чиста плажа, на којој се сунчају млади (Политика, 1.8.2006);

Тај канибализам коме је у овом тренутку *изложен* Милошевић треба што пре окончати јасним ставом (Политика, 13.3.2006);

(б) Сейчас *эти нормы реализованы* на сорок процентов максимум (Известия, 3.10.2002);

[...] сейчас оно продлено, как минимум до майских праздников (Русский репортер, 16–23.4.2009);

Сейчас *решение принято* (Наука и жизнь, 2008, № 8);

Чини се да је сад *направљен* први корак на путу ка реализацији тог договора (Политика, 20.7.2008);

Потерница по којој је сад *ухапшен*, према нашим сазнањима, обновљена је у мају ове године (Политика, 25.6.2009);

Дачић је рекао да је у овом тренутку *успостављен* јавни ред и мир у Београду [...] (РТС, 10.10.2010).

Одредбе које указују на садашњост ипак појачавају резултативно значење код трпних партиципа, као што је случај у већини примера под (б), у којима неки трпни партиципи имају значења гранична између перфектности и резултативности. Ове одредбе су понекад способне и да актуелизју чисто резултативно значење код партиципа који могу да изразе резултативност, али је нешто слабије изражавају. Без одредбе *сад* у примеру (а) партицип би имао перфектно значење. У примеру (б) осим одредбе *сад* резултативно значење актуелизује и одредба за место у локативу, а не у акузативу као с основним глаголом (уловити у *нешто*, нпр. у *мрежу*, а не у *мрежи*):

- (а) [...] а био је и један мали градић који је *сад порушен* (Срби);
- (б) Смрт је вата око тебе, бол који те везује за бољи свет од онога у коме *сам сад уловљен* (ФСС).

3.12.30. Акционално значење, укључујући и перфектно, актуелизирају и потврђују одредбе којима се актуелизују семантичке карактеристике акционалности и претеритивности. Одредбе за тачно време, односно период у прошлости, које одговарају на питање *Када?* (нпр. *вчера* или *в прошлом году*), указују на акционални пасив у руском језику (Буланин 1973:46, Књазев 1988:350–355, Маслов 1987:198–199, 352–353, Коновалова 1978б:57), односно не могу да се употребе са садашњим резултативом (Књазев 1988:352–353)¹²³. Слично налазимо и код Милке Ивић (Ивић.М. 1981:20) и Ксеније Милошевић (1973:430) када је у питању српски језик.

Уколико је у питању трпни партицип с нултом копулом (руски), односно с копулом у презенту (српски), његово значење је у овако актуелизованој ситуацији перфектно, тачније одговара перфектности резултата или чињеничној перфектности¹²⁴. Навешћемо само примере

¹²³ Књазев (1988:352) даје и веома добар пример са субјекатским резултативом, који се, будући да може имати искључиво резултативно значење, не може употребити с нултом копулом у контексту одредбе за тачно време у прошлости: *В годы моего отрочества я был влюблен почти всегда* и **В годы моего отрочества я влюблен*.

¹²⁴ Као што смо већ видели у 3.12.21, многе одредбе које означавају обухватајуће време могу да се употребе и као одредбе за трајање са завршеним интервалом с глаголима у количинскоперфектном значењу.

перфектности резултата, с обзиром да смо о чињеничној перфектности расправљали у 3.8.8–3.8.9:

- (а) Если не попал в справочник, значит только недавно принят (Русский репортер, 5–12.7.2007);
- (б) Только сегодня найдены еще более ста тел погибших (Русский репортер, 22–29.1.2009);
- (в) Так называют комбинацию трёх-четырёх лекарств, подавляющих жизнедеятельность вируса, за открытие которого только что вручена Нобелевская премия (Наука и жизнь, 2008, № 12);
- (г) Очередная десятиэтажка на днях сдана в эксплуатацию коллективом Пермского завода силикатных панелей (Пермский строитель, 3.8.2004);
- (д) В этих целях в 2002 году сформировано объединенное командование ВС США в зоне Северной Америки (ЗВО, 26.7.2004);
- (ђ) Цвеће је у међувремену пренето у вазну (Вила);
- (е) ОБАВЕШТАЈНИ САЛТО који је управо направљен има и бонус [...] (Политика, 9.12.2007);
- (ж) Тако је и у Корлеонеу, где је у кући из осамнаестог века управо отворен модеран информативни центар за борбу против мафије (Политика, 15.12.2000);
- (з) У документу, који је данас достављен дописништву Тањуга у Москви, такав се поступак назива циничним, неуставним и нехуманим (Политика, 26.6.2001);
- (и) Пре два месеца искључен је из тима (РТС, 28.12.2009);
- (ј) На најлепшем делу Старе планине Бабином зубу почетком овог месеца изграђен је и први хотел [...] (Политика, 18.12.2000);
- (к) Природни гас је ове године набављен у скромнијим количинама него лане [...] (Политика, 3.10.2000).

Из горенаведених примера се види да ове одредбе не само што доказују акционално (перфектно) значење трпних партиципа, него и актуелизују ово значење код партиципа чије је основно значење резултативно (примери (ж), (и)).

3.12.31. Акционално значење актуелизују и одредбе за рок завршетка радње¹²⁵. Књазев (1988:351) за руски језик наводи два типа таквих одредби у

¹²⁵ Користимо терминологију Падучеве (Падучева 2010:167) – *показатели срока завершения*.

својству средстава актуелизације акционалног значења код трпних партиципа: *за* + акузатив и *в* + акузатив.

Одредба *за* + акузатив може се, као што смо видели у тачкама 3.12.19–3.12.20, у руском језику користити као одредба за трајање с интервалом затвореним с обеју страна, и у том случају актуелизује значење количинске перфектности, али се може користити и као одредба за рок завршетка радње, и тада у обама језицима указује да је реч о радњи, а не о стању. Тако у следећем примеру:

Не виднелось ни пня, рабочие трудились оперативно, все последствия боевой операции были уничтожены за сутки (Русская жизнь, 2012).

Одредба *за* *сутки* указује на рок који је био потребан да се униште последице ратних дејстава, односно указује на то да трпни партицип означава радњу, а не стање. Значење партиципа с оваквим одредбама најчешће је чињеничноперфектно, што и објашњава употребу копуле у прошлом времену у овом примеру, а и у другим примерима које смо нашли у грађи:

Пожарные оказались на высоте: огонь *был потушен за считанные минуты* (Криминальный отдел, 2010, № 5);

Билеты на все шоу *были распроданы за несколько часов* [...] (Русский репортер, 2–9.7.2009);

Руководство МТС *было обновлено за считанные месяцы* (Родина, 2008, № 4).

У српском језику се уз одредбу *за* + акузатив користи копула у презенту:

[...] они су видели Ану како се, окружена чопором вучјака, сунча на трави и брчка у дворишном базену, који *је*, после догађаја у дискотеци, изграђен за врло кратко време (Вештице);

Први пројекат је узео три године интензивног рада, други *је* остварен за нешто мање време захваљујући мањем колективу и стеченим искуствима (Кулдод, 2000);

Совјетска влада је 23. децембра 1954. донела одлуку о његовој изградњи, пројекат *је урађен за 90 дана*, изградња је почела у априлу 1955. и завршена *за само 450 дана* (Политика, 19.5.2008).

У свим горенаведеним примерима из српског језика могућа је замена копулом у прошлом времену без промене значења (*који је био израђен за врло кратко време* итд.)

Књазев (1988:351) за руски језик као одредбу за трајање [заправо рок завршетка радње; С.С.] способну да актуелизује акционално значење код трпног партиципа наводи и одредбу *в + акузатив*. Тако у следећем примеру:

Крич сразу успокоился: полторы тысячи экземпляров разошлись по подписке, остальные пятьсот *были распроданы в два дня* (Бернс);

одредба за рок завршетка радње *в два дня* актуелизује акционално значење, које додатно истиче и копула у прошлом времену. Трпни партицип употребљени с овом одредбом имаће по правилу чисто претеритално или гранично с овим значењем количинскоперфектно значење, што и условљава употребу копуле у прошлом времену. Навешћемо још неколико оваквих примера:

[...] арестовали, и в три месеца был подготовлен и сыгран великолепный спектакль [...] (Гулаг);

Обе наши собаки *были поставлены «на место» в считанные минуты* (Наука и жизнь, 2006, № 3);

Процесс передачи железнодорожных домов начался еще в 1997 году. И большая часть в два года была списана с железнодорожного баланса и передана в муниципальную собственность (Восточно-сибирская правда, 1.7.2003).

У српском језику се оваква одредба не среће у значењу одредбе за рок завршетка радње.

*

Одредбе за време представљају најјача средства актуелизације резултативног, односно перфектног значења код трпних партиципа. Одредбе које упућују на регуларно понављање, трајање које се понавља, одредбе које указују на хабитуалност актуелизују, односно доказују резултативно значење код трпних партиципа (нпр. *каждый день, целыми днями, всегда, односно сваки дан, по цео дан, увек*). Одредбе за трајање актуелизују резултативно значење. Одредбе за трајање са завршеним интервалом (нпр.

уже долго, односно већ дуго) не могу се употребити с резултативним трпним партиципима у актуелно-трајном, већ углавном у хабитуалном значењу, и стога се семантички приближавају одредбама које указују на хабитуалност. Одредбе за трајање са завршеним интервалом (нпр. *с 1991 по 1995 г., односно од 1995. до 1995 г.*) могу актуелизовати количинскоперфектно значење у контексту навођења резултата, броја случајева, повећања или умањења неког показатеља. Овакве одредбе, уколико завршетак интервала који означавају пада у будућност увек актуелизују резултативно значење. Многе одредбе за трајање могу се користити и као одредбе с отвореним интервалом, и као одредбе са затвореним интервалом код којих се завршетак интервала подудара с временом говорења (нпр. *до данас, до сих пор*). У зависности од тога трпни партиципи употребљени с оваквим одредбама имаће резултативно, односно количинскоперфектно значење. Одредбе за почетак интервала (нпр. *с понедељника, односно од понедељка*), иако у суштини представљају одредбе за трајање с незавршеним интервалом, моћи ће да се употребљавају и с трпним партиципима у резултативном значењу, и с трпним партиципима у значењу перфектности резултата, у зависности од лексичког значења основног глагола. Ипак, осећа се да ове одредбе благо актуелизују резултативну компоненту. У одговарајућем контексту ове одредбе ће моћи да актуелизују и значење количинске перфектности. Одредбе за тачно време у прошлости (нпр. *в 1995 году, вчера, односно 1995. године, јуче*) актуелизују акционално значење код трпних партиципа, односно у случају партиципа с нултом копулом / копулом у презенту, актуелизоваће перфектна значења (перфектност резултата, чињеничну перфектност). Одредбе чије основно значење одговара означавању тачног времена у прошлости могу често да се користе и као одредбе за трајање са затвореним интервалом, и у том случају актуелизоваће значење количинске перфектности. Одредбе за рок завршетка радње (нпр. *за час, в час, односно за сат времена*) актуелизују акционално, пре свега претеритално значење код трпних партиципа. Деиктичке одредбе које указују на садашњост (нпр. *сегодня, односно данас*) могу се користити са свим трпним партиципима, појачавајући ипак резултативно значење.

3.13. **Ред речи.** Књазев (2002:89–90) наводи да је тематски положај одредбе за тачно време карактеристичан за саопштења о новостима, док би рематски положај био карактеристичан за перфектност резултата. Ово запажање Књазева се слаже с Ландеровим запажањем да тематски положај одредбе за тачно време слаби перфектно значење код прошлог времена (Ландер 2003:2), у коме је резултативни елеменат иначе мање изражен него у трпном партиципу. Анализирајући примере с одредбама за тачно време, нисмо се уверили у то да положај одредбе за време на битнији начин утиче на значење реченица с трпним партиципима.

Много већу улогу игра међусобни положај трпног партиципа и логичког објекта. У реченицама с трпним партиципом чије је основно значење резултативно тематска позиција трпног партиципа најчешће сигнализира перфектно значење. Ако у следећим реченицама из наше грађе с трпним партиципом у резултативном значењу изменимо ред речи и ставимо трпни партицип испред логичког објекта, добићемо значење које се може пре схватити као перфектно, него као резултативно:

Огњами яркими вся вотчина *расцвечена* (Мурзилка, 2002, № 12);

Расцвечена огњами яркими вся вотчина;

Задња палуба јахте је *испуњена* сватовима (Вила);

Испуњена је сватовима задња палуба јахте.

3.14. **Одричне реченице.** Током анализе грађе показало се да је негација способна да актуелизује значење перфектности искуства код трпних партиципа с нултом копулом у руском језику. На ову и сродне појаву су већ обрађали пажњу руски лингвисти. Тако Падучева (2008:8), бавећи се видским значењима несвршених глагола у руском језику, примећује да се они с негацијом употребљавају „по правилу не у актеуелно-трајном значењу, које је синхроно, већ у општефактичком, односно ретроспективно“¹²⁶ [превод С.С.] Слично и Гловинска (1982:140–141) наводи да се општефактичко

¹²⁶ Ово *синхроно* и *ретроспективно* у контексту прошлог времена значи да је код актуелно-трајног значења референтна тачка у прошлости, а да се код општефактичког значења радња у прошлости посматра из садашњости.

значење код глагола несвршеног вида посебно снажно испољава у упитним и одричним реченицама у руском језику. Танасић (2005:401) слично наводи се несвршеном верзијом перфекта с негацијом исказује „радња конципирана као постојећи факат.“ Примери које Танасић наводи одговарају општефактичком значењу.

3.14.1. Низ аутора наводи да општефактичком значењу несвршеног вида типолошки одговара значење перфектности искуства (в. Дал 1985:143; Хамбургер 1988:241–242, Књазев 2002:87; Горбова 2014:317; Татевосов 2015:69–70). Дал (1985:143) истиче типолошку тенденцију употребе упитних и одричних реченица у вези с категоријом експеријенцијалности, односно перфектности искуства (сл. и Дал, Хедин 1998:3). Општефактичком значењу у нашој дисертацији одговара и значење чињечне перфектности, које смо ми издвојили као посебно значење. Трпни партиципи од глагола свршеног вида, наравно, не могу изражавати општефактичко значење, јер је оно везано за несвршени вид, али могу у одричним и упитним реченицама изражавати нијансе перфектности искуства и чињеничне перфектности, мање или више помешане с резултативним значењем и значењем чињеничне перфектности.

Перфектност искуства нам говори да ли се нека радња догодила барем једанпут у неком периоду (Дал 1985:141). Чињенична перфектност, онако како је конципирана у овој дисертацији, говори нам да ли се нека конкретна радња догодила у некој конкретној прилици. Перфектност искуства радњу представља типски (Дал *ibid.*) Код чињеничне перфектности радња је конкретизована и везана за неку конкретну ситуацију. Узмимо следећа два примера:

- (а) Хоть лифт *не исковеркан* (Недвижимость);
- (б) Дверь *не заперта* (Хофман).

Значење партиципа у обе реченице, узете овако ван контекста, резултативно је. У реченици (а) присутна је и врло блага нијанса перфектности искуства: ова реченица нам говори да и да се радња уништавања лифта никада није догађала. У реченици (б) присутна је блага

нијанса чињеничне перфектности: ова реченица нам говори и да се радња закључавања врата није догодила, али не уопште, већ у неком конкретном времену које непосредно претходи садашњости.

Најчешће, међутим, није могуће овако јасно идентификовати о којој нијанси је реч. У питању су ситуације које су непоновљиве, али опет нису конкретизоване у времену, односно представљене су типски. У тим случајевима, када су у питању трпни партиципи свршеног вида, негација уноси нијансу прелазну између перфектности искуства и чињеничне перфектности. Овакви случајеви апсолутно доминирају у грађи. Такав би био следећи пример:

[...] картина *не закончена* [...] (ДМВ).

У овој реченици имамо ситуацију која је непоновљива: не може се иста слика завршити двапут. Период у оквиру кога се могла догодити радња чије се извршење негира, међутим, није конкретизован у времену. Значење је прелазно између перфектности искуства и чињеничне перфектности. Наравно, присутна је и веома снажна компонента резултативности: ова реченица нам говори и у ком стању се налази слика.

Та неконретизованост радње је још израженија с одредбама за трајање. Узмимо следећи пример:

Загадка до сих пор *не* решена [...] (Наука и живот, 2008, № 8).

У овој реченици одредба за трајање с незавршеним интервалом *до сих пор* посебно истиче временску неодређеност радње. Она је могла да се догоди, а није се догодила, у било ком тренутку током периода који траје до садашњости. Она је представљена типски, а не као конкретна радња. Па ипак, ова ситуација није поновљива – не може се једна иста загонетка решити двапут. Ово значење прелазно између перфектности искуства и чињеничне перфектности је у овој реченици много јаче изражено него што би било изражено без одредбе *до сих пор*, мада је присутна и доста јака компонента перфектности резултата.

Због свега горенаведеног ми се у овом поглављу нећемо детаљније бавити разграничењем нијанси перфектности искуства и чињеничне перфектности, већ ћемо то оставити за поглавље 4.3, посвећено прошлом времену несвршеног вида, где су ова значења много јасније и најчешће у чистом облику изражена, а овде ћемо оба значења третирати као *нијансу перфектности искуства*.

3.14.2. Књазев (2002:88) наводи да се глаголи свршеног вида нормално не слажу с одредбама за трајање с незавршеним интервалом (нпр. *до сих пор, все еще*), будући да ове одредбе претпостављају ретроспективну референтну тачку, односно спољну перспективу, али да је с негацијом њихова употреба сасвим обична¹²⁷. Такав би био следећи пример из руског језика:

Теперь понятно, почему закон этот до сих пор не принят и никогда не будет принят (Аргументы и факты, 22.1.2003);

где је употребљен трпни партицип *принят*. Овај партицип је образован од глагола који означава радњу која не прелази на објекат, и, као такав, не може да изрази резултативно значење (в. 3.10.17). Овај партицип свршеног вида је стога употребљен у акционалном значењу и задржава своје аспектуалне карактеристике. Овај партицип било немогуће употребити у афирмативном контексту с истом одредбом за трајање (**до сих пор принят*). У контексту одричне реченице он се може употребити с овом одредбом, изражавајући да се радња није догодила у интервалу који траје до времена говорења. Ово значење одговара перфектности искуства.

3.14.3. Књазев (1988:351) наводи да с негацијом одредбе за трајање добијају значење дужине периода који претходи радњи [а не саму дужину

¹²⁷ Књазев (2002:88), међутим, овакву употребу глагола несвршеног вида (рецимо *до сих пор ничего не сказаал, все еще не пришел* (Књазев *ibid*)) тумачи као инклузивну перфектност, с чим се ми не можемо сложити. Ови примери, и њима сродни које наводи Књазев на истој страници, говоре да се радња није догодила ниједном у неком временском интервалу који траје до садашњости, што одговара перфектности искуства, а не да нека ситуација не траје до садашњости с тенденцијом да се таква ситуација настави и у будућности, што би одговарало инклузивној перфектности, односно перфектности трајне ситуације, како се она именује у овој дисертацији.

радњу; С.С.], што по овом аутору и омогућава њихово коришћење с трним партиципима у акционалном значењу. Ми се слажемо с Књазевом да одредбе за трајање с негацијом не означавају дужину трајања радње, али сматрамо да никако не могу означавати ни дужину периода који претходни радњи, с обзиром да се радња није ни догодила (у питању су одричне реченица), већ неког периода у току кога се радња није догодила. Разлика између статалног и акционалног пасива се чува и даље утолико што статални пасив може да се употребљава са и без негације с овим одредбама, а акционални пасив искључиво са негацијом (Књазев *ibid.*) Ово практично значи да с негацијом одредбе за трајање радње с незавршеним интервалом не могу бити употребљене као тест на резултативност. Такође, у српском језику с негацијом се не користе трпни партиципи ни с неким одредбама које указују на хабитуалну ситуацију, нпр. *увек*, *ваздан* и *сл*, које претпостављају афирмативни контекст¹²⁸. У руском језику, с обзиром Као средства која доказују резултативно значење могу се користити, уколико контекст то дозвољава, једино одредбе типа *как правило*, *обычно*, *по правилу*, *обычно*.

3.14.4. Линдстед (2000:369) наводи да се перфектност искуства типично јавља у „питањима и негативним тврдњама с прилозима типа *икад*“ (превод С.С.) Може се стога помислити да одребе *никогда*, *никад* и *сл.* (нпр. *ни разу*, *ниједном*) могу послужити као средства за тестирање трпних партиципа на перфектност искуства. Ове одредбе, међутим, истовремено, представљају и антониме одредби *всегда*, *увек*, односно њихову замену у одричним реченицама. У одричним реченицама с трпним партиципима свршеног вида с нултом копулом у руском језику ове одредбе не могу актуелизовати значење перфектности искуства, већ искључиво резултативно значење, као антоними одредби које указују на хабитуалност. Узмимо следећи пример:

¹²⁸ У руском језику могуће је негацију ставити испред саме одредбе *всегда*, нпр. *Дверь не всегда открыта*; за разлику од српског: **Врата су не увек отворена*. У оба ова језика, међутим, необична је употреба одредбе *всегда*, односно *увек* с негацијом испред трпног партиципа: *?Дверь всегда не открыта*, **Врата увек нису отворена*. Мало боље звучи *?Врата су увек неотворена* (о додавању негације директно партиципу биће више речи у 3.15.10). У контексту негације много је природније употребити одредбе *никогда*, односно *никада*: *Дверь никогда не открыта*, *Врата никада нису отворена*.

Диапазон занятый Вадима Алексеевича никогда не ограничен цирком (Иллюзии).

Партицип *не ограничен* може се с одредбом *никогда* протумачити искључиво у резултативном значењу, као антоним одредбе *всегда*. Да би одредба *никогда* могла да се употреби као средство актуелизације перфектности искуства, морала би се употребити копула у прошлом времену:

Диапазон занятый Вадима Алексеевича никогда не был ограничен цирком.

Реченица с копулом у прошлом времену се сада може протумачити или у значењу перфектности искуства, или у значењу прошле резултативности (у том случају одредба *никогда* представља антоним одредбе *всегда*).

Ово постаје још очигледније када су у питању партиципи који уопште не могу изразити резултативно значење. Њих уопште ни нећемо моћи да употребимо с нултом копулом у контексту одредби типа *никад*. Узмимо следећи пример, који смо већ наводили:

Теперь понятно, почему закон этот до сих пор не принят и никогда не будет принят (Аргументы и факты, 22.1.2003).

Ако покушамо да у овој реченици одредбу *до сих пор* заменимо одредбом *никогда*, добићемо неприхватљиву реченицу:

*Теперь понятно, почему закон этот никогда не принят и не будет принят.

С копулом у прошлом времену ова реченица може бити протумачена и у значењу перфектности искуства, наравно с израженом нијансом перфектности резултата:

Теперь понятно, почему закон этот никогда не был принят и не будет принят.

У српском језику, међутим, могуће је одредбе типа *никад* употребљавати и с копулом у презенту као средства актуелизације перфектности искуства. Навешћемо један пример:

Тачан број стрељаних никад није утврђен (Политика 13.2.2008).

Као и у руском, у значењу перфектности искуства среће се и копула у прошлом времену. У горенаведеној реченици могуће је и заменити копулу у презенту копулом у прошлом времену, а да се значење притом не промени:

Тачан број стрељаних никад није био утврђен.

3.14.5. Објашњење зашто је у руском обавезна копула у прошлом времену у контексту одредби типа *никогда*, а у српском језику није, можда лежи у различитом понашању трпних партиципа када је питање чување непосредног резултата у овим двама језицима. Козински (1988:501) истиче да у руском језику трпни партицип с нултом копулом не може бити употребљен уколико је резултат радње у међувремену поништен. У случају поништеног резултата обавезна је копула у прошлом времену (Козински *ibid.*) Одредбе типа *никогда* представљају снажно средство актуелизације значења перфектности искуства. Падучева (2010) истиче као једно од важних својстава егзистенцијалног општефактичког значења [које одговара перфектности искуства; С.С.] *развијеност радње од тренутка говора*¹²⁹ (43), коју дефинише овако: „резултирујуће стање ситуације се не чува у тренутку говора или у некој другој референтној тачки“ (37)¹³⁰. Ми се с Падучевом не слажемо у томе да перфектност искуства, односно општефактичко егзистенцијално значење обавезно указује да се резултати радње не чувају¹³¹. Перфектност искуства подразумева да се радња догодила једном или више пута, односно на неки начин подразумева само *могућност* поништавање резултата неким каснијим догађајем. Ова *могућност* поништавања неким каснијим догађајем је изгледа неспојива с експлицитним чувањем непосредног резултата код трпног партиципа с

¹²⁹ Разобщенность действия с моментом речи.

¹³⁰ „[...] итоговое состояние ситуации не сохраняется в момент речи или в какой-то другой точке отсчета“ (*ibid.*)

¹³¹ Козински (1988:500) тврди да перфектност нити потврђује, нити одриче чување резултата у референтно време, наводећи као поврду пример који одговара перфектности искуства: *So far, Prof. Bluebeard has married six of his former students.* Ако ову реченицу преведемо на руски и на српски језик, видећемо да нам добијене реченице ништа не говоре о томе да ли је професор Блуебирд још увек ожењен: *До сих пор профессор Блубирд шесть раз женился на своих бывших студентках; До данас се професор Блубирд шест пута женио својим бившим студенткињама.*

нултом копулом. Та неспојивост важи и за случајеве где је ситуација непоновљива. У српском језику пак не постоји такво ограничење, односно трпним партиципима с копулом у презенту се могу изражавати и радње чији су резултати у међувремену поништени, па је с копулом у презенту могуће и значење перфектности искуства у контексту одредби типа *никада*.

3.14.6. Ми ћемо резултативно значење у одричним реченицама доказивати одредбама *как правило, обычно*, односно по *правилу, обично*, док значење перфектности искуства нисмо у стању да докажемо одговарајућим одредбама. Нијанса перфектности искуства код одричне реченице види се једно ако се таква реченица упореди с афирмативном, па ћемо где је то могуће вршити оваква поређења. Средства којима се може доказати резултативно значење у одричним реченицама често неће моћи бити употребљена у контексту једине уколико ситуација у којој се радња догађа нема потенцијал да буде схваћена итеративно, те ћемо у том случају реченицу стављати у контекст множине, како бисмо створили повољне предуслове за дистрибутивност, где ће се такође јављају ове одредбе.

3.14.7. У руском језику трпни партиципи код којих је резултативно значење основно с негацијом и даље имају резултативно значење, али је присутна и нијанса значења перфектност искуства. У следећем примеру, који смо већ наводили, трпни партицип с негацијом *не закончена* по нама означава пре свега да је слика незавршена, односно стање у коме се она налази, али и да се радња њеног завршавања никада није догодила:

[...] картина *не закончена* [...] (ДМВ).

Ако би ова реченица била афирмативна, значење трпног партиципа такође би се могло протумачити двојако – као резултативно или би се могло схватити да трпни партицип има значење перфектности резултата, али би значење перфектности искуства било искључено:

Картина *закончена*.

Чисто резултативно значење може се актуелизовати одговарајућим одредбама:

Его картины обычно не закончены;

Навешћемо још пар оваквих примера:

Дверь *не заперта* (Хофман);

Хоть лифт *не исковеркан* (Недвижимость).

3.14.8. С глаголима чији трпни партиципи не могу имати резултативно значење негација уноси значење које се колеба између перфектности искуства и перфектности резултата. У следећем примеру партицип у комбинацији с негацијом *не продемонстрирована* говори нам и да се радња изражена партиципом досада није догодила, али се може претпоставити такође да изостанак радње има некакве последице у садашњости:

В нашем примере для изделия «сборочная единица» такая возможность *не продемонстрирована* из-за ограниченности объема статьи (АСС).

У контексту потврдне реченице трпни партицип има значење перфектности резултата. У овом контексту трпни партицип нам пре свега да се догодила нека радња у прошлости која је актуелна у садашњости:

В нашем примере для изделия «сборочная единица» такая возможность *продемонстрирована*.

Навешћемо још пар сличних примера:

Если слово, указанное в шаблоне, *не найдено* в базовом словаре, то анализируется его окончание (Литпроц);

Не обнаружена зависимость масс релятивистских объектов от масс спутников [...] (ПЧД).

3.14.9. У руском језику могуће је с трпним партиципом у значењу перфектности искуства употребити и копулу у прошлом времену, као, рецимо, у следећем примеру:

Нет разумных объяснений и тому, почему шерстистые носороги не последовали за другими представителями мамонтовой фауны на Аляску через Берингов перешеек, связывавший Евроазию и Америку в ледниковый период. По крайней мере, останки носорогов там *не были обнаружены* (National geographic Россия, 15.1.2012).

У српском језику било би далеко обичније употребити копулу у презенту, мада ни реченица с копулом у прошлом времену не би била

неправилна. Ако последњу реченицу преведемо на српски с копулом у прошлом времену, добићемо у суштини једну сасвим исправну реченицу:

Остаци носорога тамо нису били нађени.

3.14.10. У српском језику негација се може спојити с копулом, али и са партиципом:

Ограда није офарбана;

Ограда је неофарбана.

Ове две реченице имају веома слично значење. Па ипак, осећа се да прва реченица поред резултативног може имати и перфектно значење (између перфектности резултата и перфектности искуства), док друга реченица не може имати такво значење. Друга реченица по нама има снажније резултативно значење, које се граничи са статалним. У првом примеру могуће је актуелизовати перфектно значење, што значи да се трпни партицип у њој и без средстава актуелизације може схватити перфектно. У другој реченици не може се актуелизовати перфектно значење:

Ограда јуче није офарбана;

*Ограда је јуче неофарбана.

Негација не може да се дода било ком трпном партиципу (нпр. *неганут, *незапуштен, *незабрањен) или такви облици звуче чудно (нпр. ?незагледан). Поред тога, овакав елеменат може да се дода и обичним придевима (незанимљив, нелеп итд.) Све нам ово говори да не- у оваквим случајевима више функционише као префикс, него као речца за негацију.

Слично негацији у комбинацији с партиципом понаша се и префикс полу- у руском и српском језику:

От персов в Тохире не осталось ничего, кроме двух жилых глинобитых домов. Один *полуразрушен*, другой превращен в сарай (Итоги, 4.2.2003);

С обзиром да је видиковац *полуотворен*, нема вајде да се неко попне на 120. метар када дува ветар брзином од 150 километара на час (Политика, 15.12.2009).

У руском језику се копула у презенту изгубила, али се с копулом у прошлом времену могу јавити реченице аналогне српским (*Окно не было закрыто* и *Окно было незакрыто*). Будући да трпни партиципи с копулом у прошлом времену у руском језику по правилу не изражавају перфектно значење, облицима типа *неоткрыт* нећемо се бавити. Такође, нећемо се бавити ни граматичким статусом негације у српском језику, будући да то излази из теме наше дисертације, те ћемо се стога у даљем тексту бавити искључиво случајевима где се негација спаја с копулом.

3.14.11. У српском језику трпни партиципи чије је основно значење резултативно у одричним реченицама задржавају своје резултативно значење, али добијају и нијансу перфектности искуства. У следећем примеру конструкција *није обновљен* по нашем мишљењу говори нам најпре о стању у коме се налази српски део Добриње, да је он необновљен, а мање да се обнова до тренутка садашњости није догодила:

Српски део Добриње *није обновљен*, или је то чињено средствима појединаца који су се након рата враћали у своје станове (Политика, 7.2.2001).

У контексту афирмативне реченице значење трпног партиципа може одговарати како резултативности, тако и перфектности резултата, односно значење перфектности искуства се губи:

Српски део Добриње *је обновљен*.

Чисто резултативно значење могуће је актуелизовати одговарајућом одредбом:

Српски делови Босне и Херцеговине су увек обновљени.

Навешћемо још пар примера истог типа:

О мери из става 2. овог члана доноси се закључак, против којег правни лек *није допуштен* (Порез);

Овако, пошто не знаш његову намену штете нема, јер ће ти служити и даље, као да *није разбијен* (Хазарски).

3.14.12. С партиципима који слабије изражавају резултативно значење, као и у руском језику, значење је перфектно – између перфектности резултата и перфектности искуства:

Рок за подношење приговора је пет дана од дана објављивања закључка, а ако закључак *није објављен*, рок за подношење приговора почиње да тече од дана достављања закључка [...] (ЗОСП);

Мучни пут Борислава Станковића *није завршен* (Поље).

Одговарајућим средствима може се актуелизовати једно или друго значење. У примеру (а) значење одговара перфектности резултата због одредбе за начин *у складу са овим законом*, док бисмо без ове одредбе имали значење ближе перфектности искуства. У примеру (б) резултативно значење креативног глагола актуелизује одредба за поређење и одредба која указује на материјал:

(а) Члан студент може поднети приговор: 1) на оцену добијену на испиту ако сматра да испит *није обављен у складу са овим законом* [...] (ЗОУ);

(б) Као хипнотисан посматрао сам грађевину, раскошни храм који *није саграђен* попут земаљских храмова *од цигала и камена* (Фама).

Негација нема ефекта на субјекатске резултативе (укључујући и субјекатски употребљене), који и с негацијом задржавају чисто резултативно значење:

(а) *Я же не влюблен* (Иголочка).

3.14.13. Одредбе за трајање с незавршеним интервалом у одричним реченицама могу актуелизовати значење перфектности искуства. Горбова (2014:305), рецимо, наводи као типичан контекст за експеријенцијално значење одредбу *еще* у комбинацији с негациом. Одредбе *еще*, *все ещѐ* и *до сих пор* с негацијом могу да искажу да се нешто није догодило никада, што одговара перфектности искуства, те с трпним партиципима од глагола који слабије или никако не изражавају резултативно значење и актуелизују значење перфектности искуства.

У следећем примеру тако трпни партицип више означава да се досад није догодило решавање тог задатка, а мање да је задатак нерешен; односно

мање је изражено значење перфектности резултата, а више значење перфектности искуства; присутна је и извесна компонента количинске перфектности – то да се нека радња није догодила може се схватити и као својеврстан резултат за период који траје до садашњости:

Загадка до сих пор не решена [...] (Наука и жизнь, 2008, № 8);

Слични су и следећи примери:

Реальный правовой режим действий этой организации до сих пор не определен (Время МН, 25.7.2003);

Ещё не объявлено даже о начале выборов, а агитация уже идёт полным ходом (Газета, 20.6.2003).

Слична је ситуација и у српском језику:

Кобни кантримен још увек није пронађен (Телеграф, 25.7.2015);

Сампдорија још увек није елиминисана (РТС, 31.7.2015);

Поштовани, мајка је умрла пре Х дана, оставинска расправа до данас није одржана (Pro bono);

До дана данашњег није прецизно утврђено шта је то друштвени ангажман уметника [...] (Политика, 16.5.2015);

Иако су избори за чланове Месних заједница завршени још маја месеца, многим члановима бирачких одбора до дана данашњег нису исплаћене обећане дневнице (Ритам).

Поред негације, у руском језику је могуће употребити и одредбе са значењем недовољног обима у истом значењу (пронашли смо свега три примера):

К сожалению, до сих пор мало изучены гормональная система мозга и элементы, её составляющие (Наука и жизнь, 2008, № 9);

[...] Казахстан доказывает ряд важных истин, которые до сих пор плохо усвоены российским политическим классом и экспертным сообществом (Неприкосновенный запас, 2009, № 4 (66));

Зависимость степени тяжести инфекции от вида хантавируса до сих пор изучена недостаточно (Ханта).

С трпним партиципима чије је основно значење резултативно ове одредбе с негацијом у руском језику дају значење које се може схватити или као резултативно, само негирано, или као значење перфектности искуства. У

следећем примеру питање је могуће парафразарита и као *Почему телефон до сих пор не работает*, и као *Почему телефон до сих пор не подключили?*

Почему телефон до сих пор не подключен? (Уби).

Навешћемо још неколико примера истог типа:

[...] этот вопрос до сих пор не урегулирован (РБК, 23.3.2011);

Он до сих пор не запрещен [...] (SNUFF);

В общежитии дверь ещё не закручена (НП).

3.14.14. У српском језику и трпни партиципи од глагола који имају резултативно значење као основно с оваквим одредбама у одричним реченицама могу се схватити и као резултативно употребљени, и као перфектно употребљени. У случају перфектног тумачења партиципа, значење ће му се колебати између перфектности резултата и перфектности искуства. Тако следећи пример

Српска шљивовица још увек није заштићена (Озон, 8.1.2015);

можемо схватити као резултативно употребљен, односно то што шљивовица није заштићена можемо схватити као неко њено својство. Могуће је и тумачење у смислу перфектности искуства, односно можемо протумачити да се досад није десила радња заштите шљивовице. С обзиром да је то што шљивовица није заштићена свакако значајно за садашњост, партицип има и значење перфектности резултата. Навешћемо још неколико оваквих примера:

Крст још увек није постављен изнад Пустине (Патак, 24.1.2014);

[...] до данас није попуњен број потребног пратећег особља (Данас, 29.7.2015);

Грађани Зрењанина давали су за изградњу нове болнице самодопринос више од 25 година, и она ни до дана данашњег није завршена (Вести, 17.8.2013).

3.14.15. Када су у питању одредбе за трајање које означавају незавршен интервал који има почетак, макар и неодређен (*уже долго*), тиче, нисмо у НКРЈ нашли примере за њихову употребу с негацијом. Уколико у претходним примерима заменимо одредбе *до сих пор* и *ещё* одредбама *уже долго*, *уже целый день* и сл, добићемо мало необичне али прихватљиве

реченице, и с трпним партиципима који имају као основно значење резулативно значење (а), и с партиципима који не могу да изразе ово значење (б):

(а) ?Почему телефон уже целый день не подключен?

?Этот вопрос уже два года не урегулирован;

(б) ?Загадка уже два года не решена;

?Целое столетие уже не забыто мастерство предков;

?Долго уже не объявлено о начале выборов.

3.14.16. У српском језику су реченице и с трпним партиципима чије је основно значење резулативно (а), и с трпним партиципима чије је односно значење перфектно (б) у контексту одредби за трајање с незавршеним интервалом ограниченим с леве стране нормалне, о чему говоре и следећи примери из корпуса:

(а) Теорија батине која је из раја изашла сјајно би [...] срушила [...] цео светски школски систем у којем већ скоро цео век није дозвољено физички кажњавати (Пешчаник, 6.6.2009);

(б) Најзад, град у коме већ три стотине година није нанесен ниједан ударац песницом нити је дошло до шамарања (Верн)¹³².

У одричним реченицама с одредбама за трајање с незавршеним интервалом и одређеним почетком значење трпних партиципа од глагола чије је основно значење резулативно у српском језику може се схватити и као резулативно, и као значење перфектности искуства (а), док се значење трпних партиципа чије је основно значење перфектно може схватити искључиво као значење перфектности искуства (б). Ово можемо проверити уколико у горенаведеним реченицама из грађе одредбе *joш увек, до дана данашњег* и сл. заменимо одредбама за трајање које имају одређен почетак:

(а) Српска шљивовица већ две године није заштићена;

Крст већ две године није постављен изнад Пустиње;

Већ дуго није попуњен број потребног пратећег особља;

¹³² Код овог примера смо у недостатку адекватних одступили од правила да наводимо само примере у оригиналу.

(б) Поштовани, мајка је умрла пре Х дана, оставинска расправа већ две недеље није одржана;

Већ две године није прецизно *утврђено* шта је то друштвени ангажман уметника;

Већ дуго није упућен никакав јасан и званичан позив у вези учешћа на протестима.

3.14.17. Када су одредбе за трајање са завршеним интервалом у питању, оне се с трпним партиципима теже употребљавају у одричним реченицама. Узмимо следећу реченицу:

?Српска шљивовица две године није заштићена.

Ова реченица звучи необично. Она постаје прихватљива једино ако се одредба са затвореним интервалом схвати као одредба с отвореним интервалом којој је изостављено *већ*, тј. ако се одредба *две године*, схвати као одредба *већ две године*. Реченица са *већ* свакако звучи много боље. Слично ће бити и ако осталим одредбама из горенаведених примера изоставимо *већ*, ћиме ће оне постати формално одредбе са затвореним интервалом:

?Крст две године није постављен изнад Пустине;

?Дуго није попуњен број потребног пратећег особља;

?Поштовани, мајка је умрла пре Х дана, оставинска расправа две недеље није одржана;

?Две године није прецизно *утврђено* шта је то друштвени ангажман уметника;

?Дуго није упућен никакав јасан и званичан позив у вези учешћа на протестима.

Ове реченице су такође постају маргинално прихватљиве ако се одредбе за трајање схвате као одредбе које се односе на завршени интервал у прошлости. У том случају, међутим много би било боље употребити копулу у прошлом времену, нпр:

Српска шљивовица две године није била заштићена.

У руском језику одредбе за трајање са затвореним интервалом звуче још необичније. Као и у српском језику, могуће их је схватити као одредбе за трајање с незавршеним интервалом којима је изостављено *уже*:

?Почему телефон целый день не подключен?;

?Этот вопрос два года не урегулирован;

?Загадка уже два года не решена;

?Целое столетие не забыто мастерство предков;

?Долго не объявлено о начале выборов.

Тумачење по коме се ове одредбе односе на неки прошли завршени период је искључено. У том случају би морала бити употребљена копула, нпр:

Почему телефон целый день не был подключен?

*

Негација је код трпних партиципа способна да актуелизује значење перфектности искуства. Од пресудног значења је лексичко значење трпног партиципа, тако да значење перфектности искуства доминира код трпних партиципа који слабије изражавају резултативно значење или код оних који ово значење не могу изразити, док код трпних партиципа чије је основно значење резултативно и даље доминира резултативно значење или значење перфектности резултата. Значење перфектности искуства у одричним реченицама посебно актуелизују одредбе за трајање с незавршеним интервалом.

3.15. Опште упитне реченице. Многи аутори везују не само одричне реченице, већ и упитне за општефактичко значење, односно за значење перфектности искуства. Гловинска (1982:140–141) тако наводи да се општефактичко значење код глагола несвршеног вида посебно јако испољава у упитним и одричним реченицама у руском језику. Дал (1985:143) наводи типолошку тенденцију употребе упитних и одричних реченица у вези с категоријом експеријенцијалности, односно перфектности искуства (сл. и Дал, Хедин 1998:3.

3.15.1. Наводи из претходне тачке односе се пре свега на опште упитне реченице. Посебне упитне реченице ни по чему се не разликују од одговарајућих потврдних реченица када је у питању њихова способност да

изразе значење перфектности искуства. Код посебних упитних реченица, наима, питање није да ли се нешто догодило – њима се тражи само додатна информација везано за неки детаљ догађаја који се догадио. Упитне речи одговарају реченичним члановима одговарајућих потврних реченица. Тако се реченица *што открито?* не разликује од одговарајуће потврне реченице *окно открито* у погледу способности трпног партиципа да изрази значење перфектности искуства – ни једна, ни друга реченица не изражавају ово значење, већ се значење трпног партиципа може схватити у оба случаја или у резултативном значењу, или у значењу перфектности резултата. У посебној упитној реченици *што открито?* упитна заменица *што* функционише исто као граматички субјекат *окно* у одговарајућој потврдој реченици. Упитне речи могу се односити и на друге реченичне чланове, укључујући и одредбе које могу актуелизовати резултативно или перфектно значење. Тако у следећем примеру *кем окно открито?* трпни партицип можемо схватити у значењу перфектности резултата, с обзиром да упитна заменица у инструменталу одговара агентивној допуни. У питању *как долго окно открито?* партицип можемо протумачити једино резултативно, с обзиром да упитни израз *как долго* представља одредбу за трајање.

3.15.2. Уколико глагол има резултативно значење као основно, он у општим упитним реченицама (*упитне реченице* у даљем тексту) задржава то значење, али добија и нијансу перфектности искуства. Тако у следећем примеру трпни партицип има доминантно резултативно значење, односно ова реченица представља питање о томе да ли лице има пријаву боравка на одређеној адреси. Ово питање има, међутим, и благу нијансу перфектности искуства, односно има и нијансу питања о томе да ли је извршена пријава боравка на тој адреси:

У нас трехкомнатная квартира. – Вы там *прописаны*? – допрашивала Ирина (СП).

У афирмативној реченици значење ће одговарати или резултативном или перфектности резултата, мада је резултативно тумачење много природније:

У нас трехкомнатная квартира. Я там *прописан*.

И једно, и друго значење могу се актуелизовати одговарајућим одредбама:

– Вы там уже долго *прописаны*? – допрашивала Ирина;

– Вы там вчера *прописаны*? – допрашивала Ирина

Навешћемо још пар оваквих примера:

Кабинет Малышева в Смольном *не опечатан*? (Известия, 10.7.2001);

«*Не занято?*» – спросил он. (Мещанин);

Јесу ли врата добро замандаљена, јесмо ли нас две безбедне (Уговор);

Па, да. *Је'л забрањено?* (Нови живот);

Јел офарбано у црно можда звоно квачила? (Скутери).

3.15.3. Када су у питању трпни партиципи који теже или никако не изражавају резултативно значење, њихово значење у контексту упитних реченица добија јаче значење перфектности искуства, које је често помешано са значењем перфектности резултата. Тако се у следећем примеру питање пре свега односи на то да ли се догодило налажење лека од криминала. Наравно, оваква инормација је актуелна за садашњост, тако да глагол има и јак елемент значења перфектности резултата.

Так что – лекарство от преступности *найдено*? Это же сенсация! (Криминальная хроника, 24.6.2003).

У афирмативној реченици овај трпни партицип имаће значење перфектности резултата:

Лекарство от преступности *найдено*.

Навешћемо још оваквих примера:

А вы, командир, *награждены*? (Болото);

Все *названы*? .. Тогда приступим к обсуждению (Тайны).

*

Контекст опште упитне реченице актуелизује значење перфектности искуства. Трпни партиципи чије је основно значење резултативно у упитним реченицама задржавају резултативно значење, али добијају и нијансу значења перфектности искуства. Трпни партиципи који теже или никако не изражавају резултативно значење у упитним реченицама имају значење прелазно између перфектности резултата и перфектности искуства.

3.16. Координација с другим речима. Резултативно значење у српском језику може актуелизовати налажење „у координативном низу с придјевима, именицама, прилозима и радним придјевима у адјективној функцији“ (Милошевић 1973:426).

3.16.1. Координацију с придевима као средство актуелизације резултативног значења истичу такође и Красиљникова (1973:192) за руски и Танасић (2005:405–406) за српски језик. У следећем примеру трпни партиципи су употребљени резултативно:

Всё расплавлено, слито, сковано воедино и живо (Сторона).

Ово лако можемо доказати одговарајућим одредбама:

Всё до сих пор расплавлено, слито, сковано воедино и живо;

**Всё вчера вечером расплавлено, слито, сковано воедино и живо.*

И без координације с правим придевом, ове трпне партиципе бисмо најпре схватили у резултативном значењу, с обзиром да је то њихово основно значење. Међутим, уколико би се ови партиципи употребили ван координације с придевом, могуће би било и њихово перфектно тумачење, што можемо доказати додавањем одговарајуће одредбе:

Вчера вечером все расплавлено, слито, сковано воедино.

Навешћемо још примера:

Я одинок, не согрет ничьей привязанностью [...] (АкЧај);

Кућа је лепа и богата, мада сувише велика и запуштена (Уговор);

Окружена си људима, а сама (Константин);

Слаб је, пун угинуле крви; у ствари је *размажен* и *лењ* а болест му служи као изговор (СИД);

Ја му причам како је Бранко *утучен* и *увређен* [...] (Кроника).

3.16.2. Што се тиче међусобне координације трпних партиципа, резултативно употребљени партиципи не учествују у наративном ланцу догађаја (Књазев 1988:363). Ненаративност важи и за перфектно употребљене трпне партиципе (Буланин 1996:161–162, Књазев 2002:91), а у контексту наративног низа обавезна је употреба копуле у прошлом времену (Књазев *ibid*). Књазев (2002:91–92) наводи ипак изразе типа *окружени и ликвидирани, арестован и казнен*, блиске наративном низу, „у којима редослед облика одражава реални редослед радњи и не може бити измењен“¹³³ (Књазев 2002:91). Неопходни услов за перфектно значење оваквих израза јесте да потоњи догађај не сме да анулира резултат претходног догађаја (*ibid.*) У противном, мора бити употребљена копула, која сигнализира аористно значење, односно прави наратив (пример *был арестован и отпущен* (Књазев 2002:92)). Ми овакве облике с копулом у презенту тумачимо као случајеве чињеничне перфектности. Томе у прилог говори и Књазевљево запажање да је „оваква употреба перфекта најкарактеристичнија за саопштавање новости“ (Књазев 2002:91; превод С.С.) Тако трпни партиципи у следећем примеру изражавају радње налажења и карактеризације које су представљене као два догађаја који су се догодили један за другим. Оба догађаја се посматрају из садашњости, у истој равни у прошлости, тако да их, иако су се морали догодити један за другим, ми видимо не као низ догађаја, не као догађаје у развоју, што би био случај да је референтна тачка у прошлости, већ као скуп чињеница:

Годлевскит из родингитов Баженовского месторождения *обнаружен* и детаљно *охарактеризован* Э. М. Спиридоновым и Н. С. Барсуковой (Минерал).

¹³³ „Прежде всего, это сочетания типа *окружени и ликвидирани, арестован и казнен*, в которых порядок форм отражает реальную последовательность действий и не может быть изменен [...]“ (*ibid*, превод С.С.)

Навешћемо још неколико примера истог типа:

Это *выявлено и доведено* до различных социальных групп с помощью разных рекламных носителей (Время МН, 26.7.2003);

Можда је ту и лик младог официра који *је* у првом налету *заробљен и одведен* у Немачку (Долорес);

Сулејман Хилал ел Асад *је ухапшен и пребачен* у притвор [...] (РТС, 10.8.2015).

3.16.3. Значење чињеничне перфектности ће имати и трпни партиципи у координацији која одражава логичан след догађаја уколико један од партиципа има резултативно значење као основно. Тако у следећем примеру:

[...] *уже приобретены и включены* счётки горячей и холодной воды (Газета, 2.7.2003);

први партицип не може изразити резултативно значење (основни глагол означава пренос власништва), док други партицип има резултативно значење као основно. Првом партиципу ван координације не може се додати одредба за трајање, док се другом партиципу таква одредба лако може додати:

**Уже двое суток приобретены* счётки горячей и холодной воды;

Уже двое суток включены счётки горячей и холодной воды.

Заједно, у координацији, значење ни првог, ни другог партиципа више није резултативно, што доказује немогућност додавања одредбе за трајање:

**Уже двое суток приобретены и включены* счётки горячей и холодной воды.

У координацији њихово значење одговара перфектности резултата: јасно је су бројила још увек у поседу и да је то актуелно за садашњост, као и да су бројила још увек укључена.

3.16.4. Изузетно, у контексту координације трпних партиципа где један од партиципа има резултативно значење као основно могуће је и ово значење, као у следећем примеру, где на резултативно сва три партиципа значење указује ред речи (логички објекат, па онда трпни партицип) и

одредба која указује на садашњост у *овом тренутку*. Интересантно је да један од трпних партиципа – трпни партицип *изведен*, ван овог контекста не може изразити резултативно значење (**често* је изведен испред касарне, **цело јутро* је изведен испред касарне).

Господине ђенерале, извештавам вас да су овог тренутка три батаљона Шестог пука, цео Седми пук, артиљеријска батерија и ескадрон коњице *изведени* из касарне и *размештени* око двора, који је на тај начин оцепљен од вароши! (Вила).

3.16.5. Партиципи чије је основно значење резултативно могу задржати резултативно значење и у координацији која одражава логични след догађаја. Тако оба партиципа употребљена у следећем примеру најпре се могу схватити резултативно, мада и перфектно тумачење не би било необично:

Некоторые из них *отреставрированы* и *высталены* в помещении магазина [...] (Неприкосновенный запас, 15.1.2004).

Оба ова партиципа употребљена самостално у минималном контексту најпре ће бити схваћен резултативно, поготову партицип *выставлены*:

Некоторые из них *отреставрированы*;

Некоторые из них *высталены* в помещении магазина.

Оваквим партиципима се лако могу додати одговарајуће одредбе које доказују резултативно значење:

Старые картины чаще всего *отреставрированы*;

Они чаще всего *высталены* в помещении магазина.

И у координацији је могућа употреба оваквих одредби:

Они чаще всего *отреставрированы* и *высталены* в помещениях магазинов.

3.16.6. Координација резултативно употребљених партиципа често не одражава логички след догађаја или често уопште ни нема логичког следа догађаја (ситуације означене трпним партиципима припадају истом временском плану). Тако се у следећем примеру:

В большинстве случаев породы, слагающие дайки в той или иной мере *изменены и превращены* в родингиты (Минерал);

партиципи односе на два процеса, која представљају део исте ситуације, који не следе један за другим. Слични су и следећи примери:

[...] в то время как вмещающий её серпентинит сильно *смят и рассланцован* (Минерал);

Всё *изрыто и истоптано!* (Первое сентября, 2003, № 37);

[...] и онда овај што је *понижен и остављен*, плаче и чита кадиш (Кроника);

Благоје је *збуњен и постиђен* (Шопаловић);

3.16.7. Координација с трпним партиципима чије је основно значење резултативно може актуелизовати резултативно значење код трпних партиципа који слабије изражавају резултативно значење. У следећем примеру:

[...] СНС *создан и открит* для всех [...] (Биржа, 16.9.2002);

употребљен је партицип *создан* који нема резултативно значење као основно (у питању је глагол настанка), али му се може актуелизовати резултативно значење. У нашем случају резултативно значење код партиципа *создан* актуелизује координација с другим трпним партиципом употребљеним резултативно.

3.16.8. По Танасићу (2005:405–406), на резултативно (придевско) значење упућује и координација с глаголом у презенту. Ово потврђују и следећи примери из наше грађе:

Но нет – бульвар Адольф Макс, как всегда, освещён и блещет витринами (Хофман);

Особое состояние организма, когда нервы *обнажены* и гонят через себя кровь, слова, мысли (ИМ);

Во-первых, потому что музей *создан* и поддерживается силами энтузиастов, и это чувствуется сразу (Русский репортер, 27.1.2011);

Объекты, которые возводятся к Олимпиаде, *выстроены* в общий ряд, *связаны* и образуют более или менее стройную систему (Русский репортер, 17.11.2011);

Поглед им је *укочен* и не допире далеко (Звери).

*

Координација трпних партиципима с правим придевима актуелизује код трпних придева резултативно значење, односно може служити као показатељ тога да су употребљени резултативно. Два или више трпних партица у значењу чињеничне перфектности могу бити у координацији уколико њихов поредак одговара логичком следу догађаја и уколико радња изражена потоњим трпним партиципом не поништава резултате радње исказане претходним партиципом. Уколико нема оваквог следа догађа, у координацији се могу наћи само трпни партиципи у резултативном значењу. Координација с партиципом чије је основно значење резултативно може актуелизовати резултативно значење код трпног партиципа који резултативно значење изражава слабије. Координација трпног партиципа и глагола у садашњем времену актуелизује резултативно значење.

3.17. Одредбе за место. Када су у питању одредбе за место као средства актуелизације резултативног или перфектног значења, мишљења истраживача су опречна. Красиљникова (1973:188), рецимо, наводи да одредбе за место актуелизују резултативно значење¹³⁴. Примери које Красиљникова (188–189) наводи, истина, у највећем броју случајева одговарају тзв. *локативним резултативним конструкцијама* (в. 3.17.2). Књазев (1988:362), међутим, сматра да одредбе за место актуелизују акционално значење, али само уколико такав елемент не представља рекцијску допуну глагола. У противном, реч је о изразито резултативним двовалентним трпним партиципима са значењем локације, о којима је већ била реч. И Маслов (1987:199–200) истиче лексичко значење глагола као битан елемент када су у питању одредбе за место као средства актуелизације, те наводи да одредбе за место могу актуелизовати и резултативно, и перфектно значење, у зависности од лексичког значења самог глагола. Милошевић (1973:430) наводи као један од могућих „конкретизатора“ радње који указује на „пасивно значење“ и одредбе за

¹³⁴ Које се у њеној терминологији назива *перфектним*.

место, за које као и друге конкретизаторе каже да „више *употпуњују* динамичку представу о партиципу него што бисмо устврдили да је *стварају*“. Ми се у даљем тексту нећемо бавити детаљније тиме како одредбе за место интерагују с којом семантичком групом глагола, јер нам се чини да ове одредбе ван специфичних услова о којима ће бити реч ниже у овом поглављу немају пресудну улогу за разумевање граматичког значења трпног партиципа, те да бисмо задржавајући се на томе које нијансе у значењу уносе овакве одредбе у интеракцији с различитим семантичким групама глагола увелико превазишли обим ове дисертације. Стога ћемо пажњу усмерити на специфичне услове под којима одредба за место несумњиво има пресудну улогу за разумевање граматичког значења трпног партиципа.

3.17.1. Недјалков и Јахонтов (1988:53) наводе да се типолошки допуна за смер код глагола код којих је смер обавезна компонента лексичког значења може мењати у допуну за локацију када глагол добија резултативно значење. У руском она може остати и непромењена (Недјалков, Јахонтов:1988:53–54) (*На ногах надеты валенки* и *На ноги надеты валенки*; примери из *ibid.*). Красиљникова (1973:188–189) наводи да се с партиципом у „перфектном значењу“ [=резултативном; С.С.] могу користити прилози за место и облици месног падежа, а да су посебно релевантни примери употребе с глаголима који не дозвољавају иначе такве допуне (слично и у Маслов 1987:199–200). У следећем примеру:

В углу ее даже *поставлен* ящик со специальными отрывными пакетами, хотя я не видел, чтобы ими кто-либо пользовался (РНВ).

одредба за локацију указује несумњиво на резултативно значење партиципа, што се може доказати могућношћу додавања одредбе за трајање без промене значења трпног партиципа, односно немогућношћу додавања одредбе за тачно време у прошлости у комбинацији с одредбом за место:

В углу ее уже долго *поставлен* ящик со специальными отрывными пакетами;

?В углу ее вчера *поставлен* ящик со специальными отрывными пакетами;

док би овај исти партицип с одредбом за смер могао бити употребљен и перфектно, и тада би додавање одредбе за тачно време било могуће:

В угод ее вчера *поставлен* ящик со специальными отрывными пакетами.

Навешћемо још неколико примера истог типа:

Зачем замки на дверях *повешены*? И сторожа езде *поставлены*? (РНД);

Смрт се вата око тебе, који те везује за бољи свет од овог у коме *сам* сад *уловљен* (ФСС).

3.17.2. Посебан случај представљају изрази где се одредба за место налази у теми реченице, док граматички субјекат, уколико реченица није безлична, обично долази у рему реченице, из глагола. Стање које произилази из радње која се догодила над логичким објектом односе се на место у коме се налази објекат, тј. реченица је о месту, а не о објекту над којим је извршена нека радња. Овакви изрази типично имају резултативно значење. Трпни партиципи који се користе у овим изразима типично такође спадају у оне којима је резултативно значење основно значење. Овакве изразе ћемо назвати *локативним резултативним конструкцијама*. У следећој реченици тако стање изражено трпним партиципом односи се на локацију изражену одредбом *повсюду*, ова реченица представља опис места:

Повсюду *высталена* свежая осетрина, хотя осетров здесь запрещено ловить (Курорт).

Слично је и у следећим примерима:

И тут вдруг приезжает во двор какая-то машина, а в ней музыка *включена* на полную громкость (Колыбельная);

В комнате, где *выключен* свет, горят свечи [...] (Домовой, 4.12.2002);

В Байкале *сосредоточены* колоссальные водные массы [...] (Вопросы статистики, 2004, №12);

В жилых телах месторождения *проявлены* все стадии эволюции родингитов [...] (Минерал);

В комнате *накурено* (Дурненков);

У кући *је све сређено*, чисто (Хероји).

Овакве конструкције се у руском језику употребљавају и с копулом у прошлом времену у значењу прошле резултативности:

[...] на правой боковой стене, не считая отверстия для вентиляции, были вбиты три гвоздика [...] на правой створке шкафа были нацарапаны слова «Памяти праведников Пропия и Нафанаила» [...] (Шкаф).

3.17.3. Конструкције с резултативно употребљеним партиципом и одредбом за место у теми реченице посебно су учестале у описима изгледа или садржаја различитих писаних материјала – чланака, књига, радова, као и описима цртежа, слика и сл. Овакву употребу трпних партиципа помиње и Буланин (1973:40): „Врсту локалног статива представља и упућивање на локацију натписа, илустрације, цртежа“ (превод С.С.)¹³⁵. Ред речи у примерима које Буланин наводи у потпуности одговара нашим запажањима.

Значење трпних партиципа у оваквим примерима креће се од резултативног до перфектног значења, односно резултативног значења с примесом перфектног значења. Најјаче резултативно значење имају трпни партиципи који су употребљени у описима како нешто изгледа – описима стања која се могу визуелно перципирати. У питању су цртежи, слике, кратки написи. Резултативно значење слаби што је значење трпног партиципа апстрактније, у описима садржаја текстова, изјава и сл. У том случају се и фокус помера с локације на сам садржај, односно реченица све више почиње да има за тему садржај, а све мање место где се тај садржај јавља. Тако је у следећим примерима значење доминантно резултативно, а тема је место које је предмет описа:

И вижу как там нарисованы несложные линии (Одновр);

Там четыре раза на одной странице написано: «Одри Хепберн» (НВ);

Иногда мне представлялось, как они приходят к нотариусу и подписывают брачный контракт, в котором чётко указано: «детей – двое» (ВВ);

Смотрю – в дневнике действительно ничего не написано (Даша, 2004, № 10);

¹³⁵ „Разновидностью локального статива является указание на местонахождение надписи, изображения, рисунка“ (Буланин 1973:40).

На пример, ако је на слици представљено Христово страдање, јасно је да су његови мучитељи схваћени као ружни (Политика, 2.11.2007);

[...] на згради наспрам израелског конзулата данима виси платно на коме је нацртан кукасти крст (РТС, 5.2.2009);

У табели А, је приказан алтернативни назив великим словима (Транспорт).

У следећим примерима тема је нешто више садржај, а нешто мање место у коме се тај садржај јавља, односно више је реч о томе да је нешто речено, написано, него о томе где је то нешто речено или написано:

Там указано все – кто написал, о чем, для кого (Дурненков);

В этой программе особо *подчеркнуто*, что основной задачей элиминации СВК должна являться защита женщин детородного возраста [...] (Краснуха);

Ведь в проспекте сказано, что номера стоят у вас 6 и 9 долларов (Гостиница);

У књизи је приказан Београд деведесетих огрезао у безнађе под владавином „криминалаца у привреди и ванпривреди“ (НИН, 29.4.2002);

У писаном одговору је наведено да је СЕФ у раду везана смерницама Немачке Републике [...] (Политика, 28.8.2000);

У тим записима је наведено да је крст, на коме је пре 2.000 година распет Исус Христ [...] (Политика, 10.8.2002).

Па ипак, значење свих ових примера је у основи или резултативно, или се резултативно значење може актуелизовати, што се може доказати употребом одговарајућих одредби:

(а) Там все еще *нарисованы* несложные линии;

На последней странице до сих пор написано: «Одри Хепберн»;

Иногда мне представлялось, как они приходят к нотариусу и подписывают брачный контракт, в котором все ещё чётко *указано*: «детей – двое»;

В дневниках действительно обычно ничего *не написано*;

На таким сликама је обычно *представљено* Христово страдање;

На платну је већ два дана *нацртан* кукасти крст;

У табели је увек *приказан* алтернативни назив великим словима;

(б) Там всегда *указано* все – кто написал, о чем, для кого (Дурненков);

В программах всегда *подчеркнуто*, что основной задачей элиминации СВК должна являться защита женщин детородного возраста;

Ведь в проспекте обычно сказано, сколько стоят номера;

У књигама је увек приказан Београд деведесетих огрезао у безнађе под владавином „криминалаца у привреди и ванпривреди“;

У писаним одговорима је увек наведено да је СЕФ у раду везана смерницама Немачке Републике;

У тим записима је већ дуго времена наведено да је крст, на коме је пре 2.000 година распет Исус Христ, заувек изгубљен.

3.17.4. Трпни партиципи у примерима из претходне тачке су у мањој или већој мери специјализовани за изражавање садржаја или описа изгледа докумената или слика, цртежа. Могуће је употребити и друге глаголе, али значење у том случају неће бити резултативно, а тема реченице ће доминантно бити садржај, а не место где се тај садржај јавља. У следећем примеру:

В раду *проведен* анализ заболеваемости корью [...] (Краснуха);

тема реченице је у већој мери радња – чињеница да је извршена анализа, него што је тема сам рад у коме је таква анализа извршена. Значење је чињеничноперфектно. У овом примеру немогуће је додати одредбе које актуелизују резултативно значење:

*В работах обычно *проведен* анализ заболеваемости корью.

Сличан је и следећи пример:

В данной статье *приведено* описание гидродинамической модели [...] (Гео).

Српске примере оваквих реченица, нажалост, у грађи нисмо нашли, али можемо проверити да се српски језик у овом погледу не разликује од руског уколико једну од ових реченица преведемо на руски:

У раду је *спроведена* анализа заступљености малих богиња.

Ова реченица, као и руски оригинал, има перфектно значење, и немогуће јој је додати неку од одредби које актуелизују резултативно значење:

*У научним радовима су увек *спроведене* анализе.

3.17.5. Још су даљи од типичних конструкија с трпним партиципом у резултативном значењу и одредбом за место у теми реченице случајеви где се одредба за локацију не односи на цртеж, слику, документ или неки други медијум где је нешто нацртано, насликано, написано, речено, а трпни партицип нема резултативно значење као основно. Тада цела реченица има перфектно значење, док одредба за локацију престаје у потпуности да буде тема реченице, односно постаје само обична одредба за локацију. Тако је следећа реченица о томе шта је пронађено у средишту галаксије, а не о томе каква је та галаксија:

В ядре галактики NGC 4258 выявлено 17 компактных мазерных источников [...] (ПЧД);

Значење није резултативно, а одговарајућу одредбу која актуелизује резултативност немогуће је додати:

*В ядре галактики NGC 4258 уже долго выявлено 17 компактных мазерных источников;

Сличан је и следећи пример:

В Серпуховском районе Подмосковья пойман серийный убийца [...] (Известия, 17.2.2003).

Ни овде нисмо успели да нађемо српске примере, али ћемо се послужити преводима неке од руских реченица да бисмо доказали да се српски у овом погледу не разликује од руског језика:

У Серпуховском реону Подмосковља ухваћен је серијски убица.

У овом примеру такође је изражено перфектно значење, а одредбе које би указивале на резултативност не могу се додати:

*У Серпуховском реону Подмосковља ухваћен је већ два дана серијски убица.

3.17.6. Уколико се локативна конструкија односи на живо биће, овакве конструкије се по значењу приближавају посесивним резултативима:

Жизни отведен в нём совсем незаметный кусочек (Недвижимость);

Все чувства в нём *приспущены*, мысли *не собраны* (НП).

Могућа је и замена одредбом у *у него*, без велике промене значења:

Жизни *отведен у него* совсем незаметный кусочек;

Все чувства *у него* *приспущены*, мысли не собраны.

Српске примере поново нисмо успели да нађемо, па ћемо се послужити преводом једног од горенаведених примера:

За живот *је у њему одвојен* неприметан делић.

Јасно је да се ова реченица тиче пре свега човека о коме је реч и на кога се односи одредба *у њему*. Ова реченица описује стање у коме се налази неки човек, и веома наликује на одговарајуће посесивне резултативне конструкције. Могућа је и трансформација ове реченице у одговарајућу посесивну без велике промене значења:

За живот *има одвојен* неприметан делић.

За контрукцију *у + генитив* понекад није лако утврдити да ли су реченице у којима се јавља локативне или посесивне, као што је то у следећој реченици:

У нас люди всех профессий *поставлены* на должную высоту (Шкаф).

*

Допуна која изражава локацију може актуелизовати резултативно значење код трпних партиципа, док допуна која указује на смер може актуелизовати перфектно тумачење. У иницијалној позицији одредба за место може постати тема реченице у случају локативних резултативних конструкција. У локативним резултативним конструкцијама типично се употребљавају трпни партиципи чије је основно значење резултативно, мада се срећу и такви којима основно значење није резултативно, па чак и они који ван локативних резултативних конструкција ово значење ни не могу да изразе. Локативна резултативна конструкција се јавља када су у питању описи изгледа писаних и штампаних материјала, цртежа, слика и сл. Што је значење трпног партиципа даље од изгледа писаног материјала, то се

значење лакше може схватити као перфектно, а мање као резултативно, а одредба за место пре у свом основном значењу, а не као тема реченице.

3.18. **Остале одредбе.** Поред досад наведених одредби поједини аутори наводе и друге одредбе као могућа средства актуелизације резултативног или акционалног значења код трпних партиципа.

3.18.1. Буланин (1973:43) наводи да се „стативне конструкције широко користе за означавање материјала од којег је направљен предмет“¹³⁶ [превод С.С.]. Позивајући се на Буланина (ibid.), Књазев (1988:361) наводи да је углавном реч о партиципима од креативних глагола. Ови трпни партиципи у неутралном контексту имају перфектно значење, али с одредбама за материјал најпре се могу схватити као резултативно употребљени:

Прилавки очень живописные, сколочены из неотёсаных брёвнышек и досок [...] (Комсомольская правда, 17.5.2011);

Као хипнотисан посматрао сам грађевину, раскошни храм који *није саграђен* попут земаљских храмова од цигала и камена (Фама).

Овим реченицама могуће је додати и одредбе које актуелизују резултативно значење, иако су у питању глаголи настанка, који слабије изражавају резултативно значење:

Прилавки очень живописные, обычно сколочены из неотёсаных брёвнышек и досок;

Раскошни храмови по правилу нису саграђени попут земаљских храмова од цигала и камена.

3.18.2. Красильникова (1973:189) као средство актуелизације резултативног значења наводи „речи којима се изражава квалификација и атрибутске квалификаторе [...], између осталог и оне који су способни да окарактеришу сàмо стање, али не и радњу“¹³⁷. Изрази које аутор наводи

¹³⁶ „Статальные конструкции широко употребляются для обозначения материала, из которого сделан предмет“ (Буланин 1973:43).

¹³⁷ „К предикативным формам на -н, -т могут относиться также оценочные слова и атрибутивные определители, характеризующие результативное состояние, в том числе и те, которые способны характеризовать лишь состояние, но не действие“ (Красильникова 1973:189; превод С.С.)

(ibid.) одговарају одредбама за меру, начин и разним атрибутима којима се изражава оцена и мера. У доленаведеним примерима употребљени су глаголи који и иначе, без одредбе за меру, имају резултативно значење, мада се ипак осећа да одредбе појачавају њихово резултативно значење:

То есть, наверное, себе он говорит, что просто немного влюблен... (ГГ);

А если эмоции в основном негативные, то сверх меры перегружена печень, хронически¹³⁸ воспален желчный пузырь или полжелудочная железа (Домовой, 4.4.2002);

[...] бесполезно сейчас говорить детям, что пугать других детей нехорошо, они слишком увлечены (Лагарпов);

Два одинаковых сосуда до краёв наполнены водой (СЗФ);

Целый брезентовый мешок [...] доверху набит разной дрянью (Факультет);

[...] табличка со словом «Вход» не на той, которая открывается, а на соседней, которая забита наглухо [...] (Хофман);

[...] в то время как вмещающий её серпентинит сильно смят и рассланцован (Минерал);

В большинстве случаев породы, слагающие дайки в той или иной мере изменены и превращены в родингиты (Минерал);

Јесу ли врата добро замандаљена, јесмо ли нас две безбедне? (Вила);

[...] и сама видиш какво је ограничење мога положаја а он је лудо заљубљен (Уговор).

Ове одредбе понекад могу и актуелизовати резултативно значење код глагола чије основно значење није резултативно. Партицип у овом примеру, образован од глагола нестанка, може се схватити као резултативно употребљен, а без одредбе за меру *напола* значење би му било чисто перфектно:

[...] већ је напола поједен (На Дрини ћуприја).

3.18.3. Заменица *весь*, односно српска заменица *сав*, употребљене атрибутивно такође појачавају резултативно значење и изражавају значење мере:

Но ты изранен весь! (МСЗП)

¹³⁸ Одредбу *хронически* могуће је схватити и као одредбу која указује на хабитуалност.

Као што видиш, сва сам укочена и распадам се од тегаба (Уговор).

3.18.4. Ипак, одредбе које указују на меру, начин, оцену и сл, премда појачавају резултативно значење, не могу бити ни апсолутни показатељ да је трпни партицип употребљен резултативно, нити увек могу актуелизовати резултативно значење. У ниженаведеним примерима из руског језика трпни партиципи су употребљени перфектно:

Зато *его, Гурова*, немногие мысли прочны и за долгие годы продуманы до такой белой ясности, что это уже не мысли, а части его собственного тела, как руки и ноги [...](КП);

Система спасания работает по одному из двух алгоритмов, которые на данный момент отработаны и всесторонне испытаны (Солдат удачи, 7.4.2004);

Сейчас эти нормы реализованы на сорок процентов максимум (Известия, 3.10.2002);

К сожалению, до сих пор мало изучены гормональная система мозга и элементы, её составляющие (Наука и жизнь, 2008, № 9);

[...] Казахстан доказывает ряд важных истин, которые до сих пор плохо усвоены российским политическим классом и экспертным сообществом (Неприкосновенный запас, 2009, № 4 (66));

Зависимость степени тяжести инфекции от вида хантавируса до сих пор изучена недостаточно (Ханта);

Годлевскит из родингитов Баженовского месторождения обнаружен и детально охарактеризован Э. М. Спиридоновым и Н. С. Барсуковой (Минерал).

3.18.5. Коновалова (1978б:64) наводи да „одредба за начин вршења радње уз партицип слаби значење радње и јача значење квалитета“ [превод С.С.] С друге стране, Милошевић (1973:430) и Књазев (1988:362) наводе да одредбе за начин актуелизују акционално значење. Ми немамо утисак да одредба за начин уопште функционише као средство актеуелизације граматичког значења трпног партиципа. Примери из наше грађе говоре да се ове одредбе слажу са свим партиципима, и нисмо пронашли ниједан случај где одредба за начин игра пресудну улогу у граматичком значењу трпних партиципа. У примерима под (а) одредбе за начин су употребљене с партиципима који се најпре могу схватити резултативно, у примерима под

(б) с партиципима у перфектном значењу, у примерима под (в) значење се може подједнако схватити и као резултативно, и као перфектно:

(а) [...] неуловимо бросали писма две девошки, сделавшие вид, что никого они не ждут, начальника с «новеньким мальчиком» не слышат и так сосредоточены на работе, что все их помыслы поглощены трудом, и только трудом, нужным Родине (Обертон);

Иногда мне представлялось, как они приходят к нотариусу и подписывают брачный контракт, в котором чётко указано: «детей – двое» (ВВ);

Сви су били сједињени, рука у руци, против бомби (Локвањи);

(б) Члан студент може поднети приговор: 1) на оцену добијену на испиту ако сматра да испит није обављен у складу са овим законом [...] (ЗОУ);

Разрешено ж в неофициальном порядке на час раньше отпускатъ вечерников [...] (Облдрамтеатр);

(в) В этой программе особо подчеркнуто, что основной задачей элиминации СВК должна являться защита женщин детородного возраста [...] (Краснуха).

3.18.6. Милошевић (1973:430) наводи одредбе за узрок као средство актуелизације акционалног значења у српском језику. Указујући на узрок, овакве одредбе пребацују акценат са стања на радњу која је довела до тог стања, и самим тим актуелизују семантичка обележја акционалности и претериталности. Посебно је индикативан за функционисање одредби за узрок трећи пример, где би без ове одредбе и с другачијим редом речи партицип могао бити схваћен и резултативно:

В нашем примере для изделия «сборочная единица» такая возможность не продемонстрирована из-за ограниченности объема статьи (АСС);

У представи се радило о Јованки Орлеанки, једној девојци која је волела да се облачи као мушкарци. Уосталом, шта је вама, Французу, причам ко је Јованка Орлеанка! Само што је представа, из већ поменутих разлога, прекинута (Вила);

По вашем наређењу, око двора је просута слама, а жандарми упозоравају пролазнике да између себе не говоре гласно (Вила).

3.18.7. Књазев (1988:362) истиче да одредбе које указују на сврху могу актуелизовати акционално значење. Ове одредбе, слично као и одредбе за узрок, бацају фокус на радњу у прошлости, актуелизујући акционална значења, што се најбоље види у трећем примеру, где би партицип *школован* без одредбе за циљ имао веома јако изражену компоненту резултативности:

Для этого организован ад (Экран и сцена, 6.5.2004);

У том смислу је коришћен и изведени комад Милоша Црњанског *Конак* (Вила, биографија писца драме Горана Марковића);

Прво не радиш у својој струци, за коју си школован (Кум).

3.18.8. Књазев (1988:362) наводи да акционално значење актуелизују одредбе које указују на брзину и темпо радње. Козински (1988:502) истиче да се типолошки резултативи не могу користити с одредбама типа *брзо, споро, постепено*. У следећем примеру, рецимо, без одредбе *брзо* трпни партицип би лако могао да се схвати и у резултативном значењу:

Рад је брзо обновљен, али за безбрижност нема великог разлога (Политика, 22.11.2008).

Сличан је и следећи пример:

Број становника је растао, али и тај раст је полако заустављен (Политика, 28.9.2006).

*

Милошевић (1973:430) налази да одредбе за место, начин, узрок могу актуелизовати акционално значење трпног партиципа, али да „немају пресудан значај, јер они сасвим обично могу да праве и *part. pass.* [трпни партицип] у адјективној функцији [...], па бисмо прије рекли да они *употпуњују* динамичку представу о партиципу него што бисмо рекли да је *стварају*.“ Овај навод Ксеније Милошевић је у суштини тачан, и свакако овакве одредбе немају онакав утицај на граматичко значење трпних партиципа какав имају одредбе за време или агентивна допуна. Од одредби којима се смо се горе бавили, једино одредба за брзину и темпо представља јако средство актуелизације акционалног значења. Одредбе за узрок и сврху представљају нешто слабија средства, док остале одредбе, управо како наводи Милошевић, више *употпуњују* него што *стварају* [актуелизују] акционално или резултативно значење трпних партиципа.

Након анализе грађе и постојеће литературе о трпном партиципу, може се закључити да је перфектно значење код трпног партиципа широко

заступљено. Облик с нултом копулом у руском изражава перфектно и резултативно значење. У српском поред ова два значења може изражавати и чисто претеритално значење. Овај облик је способан да изрази све врсте перфектности. Перфектност резултата је најтипичнија, и могу је изразити трпни партиципи свршеног вида и, ретко, трпни партиципи од глагола несвршеног вида. Перфектност резултата је за трпне партиципе свршеног вида с нултом копулом / копулом у презенту, уз резултативност, основно значење. Када су глаголи несвршеног вида у питању, јаче резултативно значење имају једино трпни партиципи од лимитативних трансформативних глагола, али се ово значење уклапа у опште значење перфектности искуства, које је основно за трпне партиципе од глагола несвршеног вида. Перфектност искуства се поред трпним партиципима несвршеног вида изражава и трпним партиципима свршеног вида у контексту одричних и упитних реченица. У овој глави увели смо и описали два нова типа перфектности – чињеничну перфектност и количинску перфектност. Чињенична перфектност представља значење гранично с претериталношћу, које се од претериталности разликује искључиво у референтној тачки, која је код чињеничне перфектности ретроспективна и у садашњости, док је код претериталности синхрона и у прошлости. Количинска перфектност се јавља у контексту одредби за трајање са завршеним интервалом у ситуацијама када се наводи број неких догађаја, резултата, њихова промена у току тог интервала.

За граматичко значење трпног партиципа најзначајније је семантичко значење самог глагола. Резултативно значење је најтипичније за трпне партиципе који означавају стања која се могу визуелно идентификовати и која омогућавају лаку идентификацију радње која је до њих довела. Резултативно значење такође лако изражавају трпни партиципи који изражавају отвореност, затвореност, приступ неком објекту, дозволу, забрану, као и они који изражавају психичка и физичка стања човека. Партиципи од осталих глагола имају као основно значење перфектно, а неки од њих ни не могу изразити резултативно значење. Такви су партиципи од

глагола који означавају радњу која не прелази на објекат, глаголи кретања, глаголи који означавају пренос власништва.

Најјаче средство актуелизације граматичког значења трпних партиципа јесу одредбе за време у најширем смислу. Акционално значење (укључујући и перфектно) актуелизују одредбе за тачно време које се односе на прошлост. Одредбе за рок завршетка радње обично актуелизују чисто претеритално значење. Деиктичке одредбе које се односе на садашњост представљају слабије средство актуелизације резултативног значења, али се ипак могу користити с трпним партиципима у свим значењима. Недеиктичке одредбе које се односе на нереперентне ситуације актуелизују резултативно значење. Одредбе за трајање са завршеним интервалом актуелизују значење количинске перфектности у контексту сумирања резултата за неки период.

Јака средства актуелизације акционалног значења представљају агентивна допуна, одредбе за брзину и темпо, одредба за начин, и одредба за сврху. У јака средства актуелизације резултативног значења спадају и координација с правим придевима, координација с глаголом у садашњем времену, координација с другим трпним партиципом у резултативном значењу, допуна са значењем локације у случају партиципа чији основни облик не допушта употребу овакве допуне, а донекле и допуна за материјал.

Посебан случај представљају локативне резултативне конструкције које саме по себи имају резултативно значење.

У слабија средства актуелизације резултативног значења спадају иницијални положај трпног партиципа, док као слабо средство актуелизације резултативног значења можемо издвојити одредбе за меру.

4. ПРОШЛО ВРЕМЕ / ПЕРФЕКТ АКТИВНЕ ДИЈАТЕЗЕ

4.1. Квалификативна перфектност и резултативно значење.

Маслов (1988:76) наводи да је прасловенска конструкција с радним партиципом и облицима садашњег времена глагола *быти* (*есмь, еси* итд.) још пре појаве писмености код Словена развила перфектна значења. Иако експлицитно не наводи које значење је ова конструкција оригинално имала, из текста се може наслутити да Маслов (1988:76–77) сматра да јој је оригинално значење било резултативно.

Резултативи обично еволуирају у перфект¹³⁹ (Бајби и др. 1994:68–69, Плунгјан 2011:388–389). Перфекти су такође нестабилни (Недјалков 1980:148; Линдстед 2000:366), не опстају дуже од пар векова (Плунгјан 2011:394), и убрзо прелазе у друге облике: претерит (Дал 1994б:3001, Линдстед 2000:379, Плунгјан 2011:390–392; Маслов 1988:70, за индоевропске језике), перфектив (Бајби и др. 1994:78,81–87,104; Дал 1994а:244, 1994б:3001; Линдстед 2000:379), евиденцијал/индиректив (Бајби и др. 1994:95–97; Дал 1994б:3001; Линдстед 2000:379; Плунгјан 2011:393) или пак неко претеритално време специјализовано за недавну прошлост или догађаје који су се догодили истог дана у коме је и референтно време (енг. *hodiernal past*) (Бајби и др. 1994:101–102, Дал 1994б:3001; Линдстед 2000:373–374). Новонастали перфект најпре развија значење перфектности резултата (такав перфект Владимир Плунгјан (2011:389) стога назива *ослабљеним резултативом*), па тек онда, евентуално, и друга перфектна значења (Плунгјан 2011:393).

У већини словенских језика перфект се развио у претерит (Маслов 1988:76). У ове језике спада и руски језик (Маслов 1988:76, Плунгјан 2011:390–391, Терентјева 2008:14), где рефлeksi ове конструкције без помоћног глагола данас јесу и једино прошло време. Линдстед (2000:371),

¹³⁹ У литератури на енглеском језику у употреби је још и термин *anterior* (нпр. у Бајби и др. 1994:51–105).

позивајући се на Томолу и Нисало¹⁴⁰, наводи да је перфект већ у староруском језику био обавезан само у значењу перфектности искуства, док се значење перфектности резултата могло изражавати и аористом. Овакво прошло време, какво имамо у руском и другим источним и западним словенским језицима, где је „стари перфект ширио своје значење до претерита, чувајући притом у мањој или већој мери и резултативну употребу“¹⁴¹ (Плунгјан 2911:391; превод С.С.), Плунгјан назива *проширени перфект (расширенный перфект)* (Плунгјан 2011:391–392).

4.1.1. Велики број аутора истиче резултативно, односно перфектно значење, прошлог времена у руском језику, те га сматра веома важним за овај облик. Међу њима су: Виноградов (1972:439–448), Поспелов (1952), Лебедева (1959а, 1959б), Бондарко (1971:86–88, 94–102; 2005б:632 - 633), Комри (1981:58), Маслов (1987:202–209, 1988:76–77), Хамбургер (1988), Томола (1993), Гловинска (2001:176–178), Ландер (2003), Пупинин (2005); Терентјева (2008, 2009), Петрухина (2009:65–66,139,146,150), Падучева (2010:152–160), Плунгјан (2011:391), Горбова (2013:67, 2014). Понекад је облик прошлог времена једино и могуће схватити у овом значењу¹⁴². Следећа реченица из дијалога, где је референтна тачка по правилу синхрона времену говорења, добро илуструје перфектно значење – говорно лице се вратило, и у време говорења је још увек присутно:

– Я *вернулся* домой, чтобы постараться положить конец этому безумию (Раскол).

¹⁴⁰ У чланку није наведена референца. Дато је само *р.с.* у загради, што се можда односи на *personal conversation*.

¹⁴¹ „Все вышеприведенные примеры иллюстрировали первый сценарий, в ходе которого старый аорист или нерезультативный претерит исчезал, а старый перфект расширял свое значение до претерита, сохраняя при этом в той или иной степени и резултативные употребления“ (Плунгјан 2011:391).

¹⁴² Рецимо, примери грешака које праве странци, које као мотивацију за своју студију перфектног значења прошлог времена наводи Лебедева (1959б:209–210), ово лепо илуструју. Навешћу само један такав пример: „Студентка Н. придумывает пример на глаголы *лишатся* – *лишиться*: 'Товарищ Ф. *л и ш а е т с я сна*'. Преподаватель, зная, что товарищ Ф. заболел, поправляет: '*Лишился сна*'. Студентка не соглашается: ведь он 'сейчас без сна'." (Лебедева 1959б:209).

4.1.2. „Резултативно“ односно „перфектно“ значење код перфекта помиње већина домаћих изучавалаца синтаксе глаголских облика, а њихова се гледишта разликују претежно у томе виде ли то „резултативно“ значење као саставни, обавезни део значења перфекта или не. Тако Мусић (1926:128) за перфект перфективних глагола тврди да се њиме „казује [...] садашња готовост перфективне радње или садашње стање субјекта иза извршене перфективне радње без обзира на време када се радња извршила“. Овакво Мусићево схватање прошлог времена, настало, како се Стојићевићу (1951:14) чини, „под утицајем немачке лингвистике на њега“¹⁴³, наишло је на оштру критику од стране аутора који резултативно значење нису сматрали код перфекта примарним (Белић 1926-27; Стојићевић 1951:14-17; Стевановић 1968а:49-52, 1974:607-610). Слично схватање перфекта Мусићевом налазимо и у (Брабец и др. 1952:225-226). Поједини домаћи србисти, премда признају да је перфект у српском језику данас развио и друга значења, односно да може замењивати друга прошла времена, сматрају да перфект ипак има као основно значење перфектно, односно резултативно значење (Маретић 1963:628-629, Живковић 1963:415-419, Кликовац 2011-2012:26). Други аутори резултативно, односно перфектно значење или наводе само као једно од могућих значења перфекта (Ивић.М. 1981:19-22, 1995:192-193, 196-197; Мразовић, Вукадиновић 1990:121) или експлицитно тврде да ово значење код перфекта није ни основно, ни обавезно (нпр. Стојићевић 1951:14, Стевановић 1968а:52, Танасић 2005:392).

4.1.3. Белић (1973:143), с друге стране, потпуно другачије дефинише перфект: он полази од саме структуре перфекта¹⁴⁴ и у духу своје теорије синтаксичког индикатива и релатива (Белић 1999, 1938-1939, 1955)

¹⁴³ Слично запажање налазимо и код Павла Ивића (Ивић.П. 1953-1953:250): „Страни научници радо су прихватили идеју о резултативности зато што је она добро одговарала њиховим компаративистичким теоријама“.

¹⁴⁴ „По склопу своме наш перфекат представља везу: а) несвршеног глагола у презенту јесмь = јесам = сам и б) глаг.придева радног. Од презента несвршеног глагола остало је обележавање везе у *садашњости* субјекта са предикатом; ја сам радио = 'ја сада износим радњу своју у прошлости'. Од глаголског придева добива се значење 'радње или бивања у прошлости', без икакве везе са садашњошћу. Са садашњошћу има везе само констатовање радње у прошлости.“ (Белић 1973:143).

закључује да се „перфектом [...] констатује у садашњости веза радње у прошлости с извесним субјектом“, односно „да је вршење извесне радње или њено извршење било у прошлости, а да се то констатује у садашњости“ (Белић 1973:142; слично и у Белић 1926-27:122, 1999:294)¹⁴⁵ ¹⁴⁶. Оваква дефиниција у потпуности би одговарала једном најопштијем одређењу перфекта, попут оног које за енглески садашњи перфект (present perfect tense) налазимо код Рајхенбаха (1947:289)¹⁴⁷, а касније у извесној мери и код других аутора (нпр. Дал 1985:133; Татевосов 2015:72–75), односно *чињеничној перфектности*, коју смо дефинисали у 3.8.8–3.8.9. Што се тиче резултативног значења код перфекта, Белић (1926-27:121) сматра да „сам перфективни глагол има често резултативно значење и по томе и сваки израз у којем је он мора имати то значење; али сам перфекат у разговору (тј. синтаксичком индикативу) никада не даје значење 'резултативности', ако га нема у самом глаголу.“

4.1.4. Поједини аутори примећују да перфект, „исказујући прошлу радњу ни у ком погледу је не спецификује, за разлику од других претериталних облика“ (Танасић 2005:390; сл. и Танасић 2009а:69, Стојићевић 1951:14, Тошовић 1985:175–177, Миновић 1987:163, Пипер, Клајн 2014:392), односно да перфект данас истискује из употребе остала прошла времена, пре свега имперфект и аорист (нпр. Стојановић.Љ. 1921:193–194; Белић 1926-27:125; Маретић 1963:628; Вуковић 1967а:23; Живковић 1963:419; Мразовић, Вукадиновић 1990:121; Станојчић 2000б:393)¹⁴⁸,

¹⁴⁵ За овако употребљен перфект Белић уводи назив *индикативни перфект*, који ће усвојити и потоњи аутори.

¹⁴⁶ Слично и код Живковића (1963:420): „Главна је значење перфекта: вршење одн. извршење радње у прошлости без ближег обиљежавања те прошлости, главно да се вршило или извршило прије садашњости; дакле: прошлост у односу на садашњост у вези с њом, што се огледа и у облику перфекта: prez. + part. perf.“.

¹⁴⁷ Говорећи о садашњем перфекту у енглеском језику (present perfect tense), Рајхенбах (ibid) каже: „[...] we notice that here obviously the past events are seen, not from a reference point situated also in the past, but from a point of reference which coincides with the point of speech“.

¹⁴⁸ На овакав закључак упућује и Весна Половина (1985:97), која је користећи корпус разговорног језика пронашла у 1739 случајева употребе перфекта свега 25 случајева аориста, 3 плусквамперфекта и 1 имперфекта. Аутор, међутим, не анализира употребу прошлих времена у одговарајућим контекстима, тако да не знамо да ли перфект у српском језику стварно потискује остала наведена претеритална времена из употребе у контекстима

постајући на неки начин опште прошло време. С тим у вези Михаило Стевановић, рецимо, сматра да би перфекту данас више пристајао низив *прошло време* (Стевановић 1968а:47, 1974:605).

4.1.5. С обзиром да већина горенаведених аутора не одваја резултативност од перфектности резултата, намеће се следеће питање: да ли прошло време у руском односно перфект активне дијатезе у српском језику (у даљем тексту *прошло време*)¹⁴⁹ могу заиста да изразе право резултативно значење, односно да ли *резултативност*, онаква каквом је приказују наведени научници, заправо представља перфектност?

4.1.6. Анализирајући типове перфектног значења прошлог времена свршеног вида у руском језику, Лебедева (1959а:143,144–148, 1959б:212,219–223) издваја такозвано *квалификативно значење перфекта*, које по својој семантици највише од свих типова перфектности које анализира одговара резултативном значењу. Лебедева наводи да се код квалификативног значења „изражавању постојећег стања које је резултат завршене радње придодаје изражавање квалификативне карактеристике субјекта радње“¹⁵⁰ (Лебедева 1959а:144, 1959б:219; превод С.С.)

4.1.7. Глаголи који изражавају квалификативно значење „означавају прелаз у стање уз изражавање ових или оних психичких доживљаја, физиолошких процеса и промена“¹⁵¹ (Лебедева 1959а:146; превод С.С; сл. и у

који су карактеристични за та времена или је пак сам контекст у коме се употребљава перфект много чешћи.

¹⁴⁹ У даљем тексту главе 4 ћемо облик који се у српском језику назива *перфект* именовати *прошло време*, пре свега како бисмо избегли понављање дугачке и рогобатне формулације *прошло време у руском, односно перфект активне дијатезе у српском језику* у случајевима када говоримо о појавама и особинама које се тичу ових облика у оба језика, као и да бисмо истакли заједничко порекло и веома сличну употребу ова два облика у руском и српском језику, укључујући и то да се српски *перфект* данас, управо као и руско *прошло време*, може употребљавати и у значењима која нису перфектна, о чему ће у овој глави бити више речи.

¹⁵⁰ „[...] здесь к выражению наличного состояния прибавляется выражение качественной характеристики субъекта действия“ (Лебедева 1959а:144, 1959б:219).

¹⁵¹ „[...] с точки зрения семантики все они являются глаголами, обозначающими переход в состояние при выражении тех или иных психических переживаний, физиологических процессов и изменений“ (Лебедева 1959а:146).

Лебедева 1959б:219). Бондарко (2005а:607) истиче као „најзначајније семантичке типове исказа у којима се изражава значење постојећег резултата приликом употребе облика прошлог времена“ следеће случајеве: „констатација физичког или психолошког стања субјекта, као и овог или оног стања његовог изгледа; констатација стања предмета или појаве“, „квалитативна констатација стања субјекта или његовог изгледа“¹⁵². Примери које Бондарко (ibid.) наводи одговарају квалитативном значењу Лебедеве. Ово значење изражавају претежно непрелазни глаголи (Лебедева 1959а:143, 1959б:219)^{153 154}, укључујући и повратне (Лебедева 1959а:146, 1959б:219). Лебедева се у својим истраживањима перфектног значења (1959а, 1959б) прошлог времена у руском језику ограничава на глаголе свршеног вида, и сви глаголи које она наводи у вези с квалитативним значењем јесу свршеног вида. Глаголи с оваквим особинама спадају у глаголе који се у српској лингвистици називају *медијалним глаголима*¹⁵⁵ (в.

¹⁵² „Ниже перечисляются наиболее существенные семантические типы высказываний, в которых выражается значение наличного результата при употреблении форм прош. вр. [прошедшего времени; С.С.] 1) Констатация физического или психологического состояния субъекта, а также того или иного состояния его внешности; констатация состояния предмета или явления [...] 2) Квалифицирующая констатация состояния субъекта или его внешности [...]“ (Бондарко 2005а:607).

¹⁵³ На везу непрелазности глагола и његове способности да изрази *резултативно*, *перфектно* значење, *квалитативно* значење указивали су и други научници: Виноградов (1972:446), Поспелов (1952), Маслов (1987:203), Пупинин (2005:89).

¹⁵⁴ Лебедева у (Лебедева 1959а:143) наводи да квалитативну перфектност могу изразити само непрелазни глаголи, док у (Лебедева 1959б:219) стоји да ово значење, ређе, могу изразити и прелазни глаголи.

¹⁵⁵ У српској лингвистици постоји устаљена подела глаголских облика по глаголском роду (дијатези) на активне, медијалне и пасивне (нпр. Белић 1973:200–209; Стевановић 1974:545–546; Станојчић 2000а:106). Код активног рода субјекат врши функцију агенса, односно вољно врши радњу, код пасивног рода субјекат је пацијенс, односно радња се врши на субјекту, док се код медијалног рода радња или стање одвијају сами од себе, без активног учешћа субјекта, односно субјекат је експеријенсер. Активни и пасивни род имају свој израз у морфолошкој категорији глаголског стања, односно одговарајућим глаголским облицима актива и пасива, док за медијални род српски језик нема морфологизовано средство. Медијални род могу изражавати и активни глаголски облици (нпр. *Лист је пожутео*), и пасивни глаголски облици (нпр. *Иван је заљубљен*). Стевановић (1974:546) глаголе дели на активне, пасивне и медијалне, мада је јасно да је ствари реч о класификацији предиката. Глаголи код којих у основном значењу субјекат врши синтаксичку улогу експеријенсера – тзв. *медијални глаголи* – припадају различитим акционалним класама. Медијални глаголи који означавају прелазак у ново стање припадају, с обзиром да тај прелазак може бити резултат неке лимитативне радње или моменталан прелаз, Вендлеровим акционалним класама (Вендлер 1949) остварења (accomplishments) или достигнућа (achievement). Тако, на пример, Станојчић (2000а:106) у медијалне глаголе убрајају и глаголе *увенути*, *остарети*,

Стевановић 1940, 1958, 1974:553–554; Станојчић 2000a:106), односно оним глаголима „што означавају стање које је на први поглед добивено само собом“ (Стевановић 1940:199). Стевановић о медијалним глаголима каже још и следеће, што у потпуности одговара семантичком одређењу глагола који изражавају квалификативно значење које налазимо код Лебедеве (1959a:146; видети горе): „А медијални су глаголи расположења, унутарњег преживљавања и осећања, стања у које субјекат доспева под утицајем невидљивог изазивача у њему самом, а без свога активног деловања“ (Стевановић 1974:553).

4.1.8. Лебедева (1959a:146, 1959b:219) наводи да квалификативно значење боље изражавају глаголи чији облици прошлог времена изражавају „дуготрајно стање субјекта или његово својство“¹⁵⁶. Слично и Бондарко (2005a:608) истиче да је код свршеног вида „перфектна употреба посебно карактеристична за оне глаголе, који садрже у свом значењу одредницу постојаног резултата који се чува.“¹⁵⁷ Већину глагола које Лебедева наводи као глаголе који изражавају дуготрајно стање субјекта могли бисмо сврстати у акционалну класу *инхоативних глагола* или *мутативних глагола* (в. Маслов 2004:32; Шељакин 1987:74, 2007:143)¹⁵⁸, нпр. глаголе *ослабеть*,

умрети који спадају у остварења, и глагол *пѣсти*, који одговара достигнућима. Заједничко за ове глаголе јесте да су се прелазак у ново стање одиграо без активног учешћа субјекта, такорећи сам од себе. У медијалне глаголе, међутим, српски аутори често убрајају и сама стања (*states*). Тако Станојчић (*ibid.*) у медијалне глаголе убрајају и глаголе *боловати*, *бринути се*, *волет*, *радовати се*, *живети*. С обзиром да медијални глаголи за које Лебедева (1959a:146) наводи могућност квалификативног перфектног значења спадају искључиво или у остварења (нпр. *ослабеть*, *отупеть*), или у достигнућа (нпр. *повеселеть*, *озвереть*), за наше истраживање квалификативног значења биће релевантне само прве две групе медијалних глагола које српски лингвисти издвајају, односно под *медијалним глаголима* нећемо подразумевати стања, чија семантика, уосталом, ни не подразумева некакву промену, па они самим тим ни не могу изразити квалификативноперфектно значење.

¹⁵⁶ „Наиболее сильно проявляется перфект в формах прошедшего совершенного, выражающих длительное состояние субъекта действия или его свойство [...]“ (Лебедева 1959a:146; сл. и у Лебедева 1959b:221).

¹⁵⁷ „Перфектное употребление особенно характерно для тех глаголов, которые заключают в своем значении указание на устойчивый, сохраняющийся результат“ (Бондарко 2005a:608).

¹⁵⁸ Термин *инхоативни глаголи* користи се и као синоним термина *почетно-свршени глаголи* (рецимо у (Ремчукова 2007:109)). Ми ћемо термин *инхоативни глаголи* користити у значењу у којем га користе Маслов (глаголы постепенного качественного изменения) и

отупеть, пополнеть, постареть, похудеть и др. (Лебедева 1959а:146, 1959б:221). Сличне глаголе наводе и други аутори као глаголе чије прошло време има перфектно значење као основно, на пример Маслов (1987:203), Бондарко (2005а:608), Шатуновски (2009:94), Петрухина (2009:65). Творбено, овакви глаголи су најчешће (али не и обавезно) настали деривацијом од именских речи (Лебедева 1959а:145–156, 1959б:219). Навешћемо неколико примера прошлог времена инхоативних глагола образованих од именских речи, конкретно придева:

- (а) *Вы похудели*, и у вас глаза стали больше (АкЧај);
- (б) Он ничего не видит, ничего не слышит. Он *ослеп* и *оглох* (Рафаэль);
- (в) *Постарел* королек (ОЧ).

Облици прошлог времена ових глагола изражавају квалификативноперфектно значење у минималном контексту (примери (а), (в)), док је у примеру (б) прошло време употребљено у контексту садашњег времена, мада би овај облик имао квалификативно значење и без тог контекста. Прошло време ових глагола могуће је најчешће заменити статалним конструкцијама с именским речима, у нашем случају придевима, који имају исти корен као и одговарајући глагол. Тако, на пример, уместо *ослеп* и *оглох* из примера (б), могуће употребити придеве *слепой* и *глухой*.

Он слепой и глухой.

4.1.9. Оваква замена није увек могућа. Наиме, не означавају сви глаголи свршеног вида радње које не могу даље да се настављају, односно постоји читав низ глагола који означавају промену својства или положаја у простору и чије је значење „постати у већој мери некакав“¹⁵⁹ (Гловинска 1982:9; навођено и у Бондарко 1987:50). Такав је, на пример, глагол *похудеть*. Јасно је да човек може мање или више да смрша, и да може након што је „смршао“ да настави да мршава. Стога горе наведена реченица *Вы похудели* не може сасвим тачно да се замени реченицом *Вы худая*, односно то што је

Шељакин (глаголы со значением постепенного становления глагольного признака) (1987:74, 2007:143).

¹⁵⁹ „стать более каким-то“ (Гловинска 1982:9).

неко смршао уопште не мора да значи да је он сада мршав. Могуће је чак и направити следећи синатскички тест који ово доказује:

Вы похудели, но не худая.

С друге стране, немогуће је рећи:

**Он ослеп и оглох, но не слепой и не глухой.*

Слично је и у следећем примеру:

Постарел королек ≠ Стар королек.

Па ипак, без обзира да ли је замена придевом могућа или не, односно да ли процес означен глаголом може да се настави даље или не, када су у питању инхоативни глаголи, њихово основно значење ће бити квалификативноперфектно, односно сви они означавају стицање нове особине, новог квалитета, а њихово прошло време одређује лице или предмет на који се односи.

4.1.10. Код ових глагола могуће је актуелизовати и друга значења. У примерима под (а) имаћемо, рецимо, значење перфектности резултата, прошло квалификативноперфектно значење у примерима под (б), чисто претеритално значење у примерима под (в). У примерима под (а) акционално значење актуелизују одредбе за рок завршетка (за + акузатив). У нашем случају ово акционално значење се може окарактерисати као значење перфектности резултата, с обзиром да радње које ови партиципи изражавају имају непосредни резултат у садашњости. У примерима под (б) референтна тачка је у прошлости – обе речнице су одломци из наратива. Резултати радњи исказаних облицима прошлог времена *потолстел* и *ослеп* чувају се у референтно време у прошлости. Те радње нису делови наративног низа, већ су претпрошле радње чији се резултати чувају у време других прошлих радњи исказаних осталим глаголима прошлог времена у реченици. Инхоативни глаголи употребљени су у свом основном значењу – изражавају квалификативноперфектно значење, али су њихови резултати актуелни у прошлости, а не у садашњости. У примерима под (в) облици прошлог времена употребљени су као део наративног низа, односно означавају радње

које претходе, односно следе за другим радњама и које се не посматрају из садашњости, нити су актуелне за садашњост. С обзиром да се сада бавимо квалитативним перфектним значењем, ми ћемо у поглављу 4.1 углавном наводити примере квалитативне перфектности, не испуштајући из вида, међутим, да прошло време тих истих глагола увек може у другачијем контексту изразити и неко друго значење.

(а) Знаеш, я действительно здорово *постарел* за этот год (Спорт);

Ну и *отупел* ты братец, за двести лет (Дон Жуан);

(б) А Серега Баринцов бесился меньше всех, он стал совершенно прежним лениватым, румяным, *потостел*, он был вылитый кот и играл во все, что хотел [...] (МСС);

Я попробовал открыть глаза, но от этого ничего не изменилось – или вокруг была ночь, или я *ослеп* (Баранкин);

(в) Мы Тюфякиным стали его звать потому, что он у нас очень *потолстел*, а потом пропал... ну и как далее, это было начало только (ВП);

На войне его ранило, он стал терять зрение и в 1959 году полностью *ослеп* (Баранкин)¹⁶⁰.

4.1.11. Квалитативноперфектно значење могу имати и инхоативни глаголи који нису настали од именских речи. Лебедева (1959а:146) сматра овакве случајеве граничним с *перфектним значењем у ужем смислу* (односно *перфектношћу резултата у нашој терминологији*) (в. поглавље 4.2). Ми, међутим, не видимо да овакви глаголи ишта слабије изражавају квалитативно значење од глагола који су настали деривацијом од именских речи, што мислимо да показују и следећи примери:

Но герани уже *увяли* [...] (СДД);

Господи, до чего он *обрюзг*, постарел и потолстел! (Ольга Чехова);

Впрочем, если вы *устали* и хотите отдохнуть, у нас тут есть такие места, ну вроде кафе, ресторанчиков (Экран и сцена, 6.5.2004).

¹⁶⁰ Облик *ослеп*, као и друге облике прошлог времена у овом примеру, могуће је схватити и у значењу чињеничне перфектности, у зависности тога да ли је референтна тачка у садашњости (перфектност) или у прошлости (претеритално значење), што није увек јасно из текста.

4.1.12. Лебедева (1959a:146) наводи и поједине медијалне глаголе који су способни да изразе чисто квалификативно значење, а које не бисмо могли сврстати у инхоативне глаголе: *изголодаться, испошлиться, изнервничаться, состариться, обабиться, растучнеть*. Ови глаголи припадају различитим акционалним класама, интензивно-појачаној, претерано-кратној и другим, али им је заједничко то што њихово прошло време, као и код инхоативних глагола, означава постојанију карактеристику субјекта до које је радња означена глаголом довела постепено. Ови глаголи се врло често налазе и у координацији с инхоативним глаголима у квалификативном значењу. Навешћемо неколико примера с оваквим глаголима:

Я *изнервничался, исхудал* и уже находился на грани самоубийства [...] (Щина)¹⁶¹;

Она совсем *состарилась* и очень переменялась (Фокс);

Мой диетический марафон начался с неловкого замечания любимого мужа: «*Располнела, стала неповоротливой, обабилась, постарела* (Здоровье, 15.3.2009).

Јасно је да ће прошло време оваквих глагола такође у минималном контексту изражавати карактеристику субјекта, односно да ће имати квалификативноперфектно значење као основно. Облике прошлог времена у реченицама *брат исхудал, Оля обабилась*, где је облик прошлог времена употребљен у минималном контексту, најпре можемо схватити као употребљене у значењу квалификативне перфектности.

4.1.13. Резултати радњи исказаних глаголима у свим досад наведеним примерима поседују низ особина типичних за резултативне конструкције. Као прво, за квалификативну перфектност карактеристичан је непосредни резултат који је, као и када је у питању резултативна конструкција – *стање*. Резултат радње исказане квалификативним перфектним значењем у горенаведеним примерима јасно одређује једног конкретног учесника

¹⁶¹ Облици *изнервничался* и *исхудал* у овом конкретном примеру употребљени су у значењу прошле квалификативне перфектности, на шта указује и облик *находился* у прошлом времену, а не у садашњем. То не мења ствар: лако можемо ставити овај глагол у садашње време, и тада ће значење облика *изнервничался* и *исхудал* бити садашње перфектно.

ситуације – експеријенсера (представљеног у реченици субјектом), што се разликује од навода Недјалкова (1980:148), односно Недјалкова и Јахонтова (1988:15), који пишу да типолошки код перфекта, за разлику од резултатива, последице радње не одговарају ниједном учеснику ситуације конкретно, односно карактеришу ситуацију у целини. Треће, као и код субјекатског резултатива, глаголи способни да искажу квалификативно значење углавном су непрелазни, а самим тим је и цела конструкција непрелазна, што је по Недјалкову и Јахонтову (1988:15) особина резултативних конструкција уопште (изузев посесивне резултативне). Такође, Недјалков (1980:148), односно Недјалков и Јахонтов (1988:15), наводе да перфект типолошки може да се гради од било ког глагола, прелазног или непрелазног, док квалификативну перфектност изражавају скоро увек непрелазни глаголи и то само одговарајуће семантике.

Па ипак, с овим глаголским облицима немогуће је употребити одредбе за време које актуелизују семантичка обележја резултативности, што указује на то да они изражавају у суштини радњу, а не стање. Ако покушамо да неким од примера које смо већ наводили додамо одредбе које указују на резултативност, видећемо да то резултира неприхватљивим реченицама:

*Вы всегда похудели;

*Он уже десять лет ослеп и оглох;

*Наши родители всегда постарели;

*Герани уже два дня увяли;

*Я целую весну изнервничался, исхудал.

4.1.14. Маслов (1987:203), који иначе одваја перфектност од резултативности, наводи да прошло време у руском језику у посебним околностима ипак у релативно ограниченем броју случајева може изразити и резултативно значење (*статално перфектно* у Масловљевој терминологији): у контексту трпног партиципа без копуле у резултативном значењу, у контексту садашњег времена, предикативно употребљеног придева без копуле, неретко с истим субјектом. Сличне примере наводи и

Бондарко (2005а:607) (нпр. *Он красен и вспотел*), мада овај аутор не сматра перфектност и резултативност различитим значењима. Маслов (ibid.) наводи да се у оваквом контексту обично срећу глаголи који означавају прелаз субјекта у ново стање, промену његовог изгледа. Ти глаголи су обично непрелазни. Овакви глаголи одговарају медијалним трансформативним глаголима. Навешћемо неколико оваквих примера из грађе:

Верхняя губа была, правда, рассечена и *запеклась* [...] (Пора);

Гости видели, что обои *выцвели* и залиты портвейном (ДНК);

С коммунистами всё более или менее понятно, правые *ослабели* и боятся претендовать на лидерство (Еженедельный журнал, 8.4.2003);

Она плохо слышит и почти *ослепла*, однако двигается быстро и уверенно, отлично ориентируясь в знакомой обстановке (ГС).

Маслов (ibid.) наводи да резултативно значење имају и облици прошлог времена прелазних глагола у изразима типа *Надел шапку* и глаголи у безличним конструкцијама типа *Снегу навалило*. Први тип може се посматрати као посесивна конструкција¹⁶², што вероватно и јесте извор појачаног резултативног елемента у значењу ове конструкције, с обзиром да су посесивне конструкције у основи статалне.

Књазев (2007:498) не прихвата овако „широко“ схватање „статалног перфекта“¹⁶³ које налазимо код Маслова. Може се лако доказати да значење у изразима какве Маслов наводи ипак није резултативно (мада је резултативна компонента јаче изражена) уколико покушамо да оваквим изразима додамо одредбе за време које указују на резултативно значење. Добијене реченице биће неприхватљиве:

*Верхняя губа всегда рассечена и *запеклась*;

*Когда гости приходят, обои *выцвели* и залиты портвейном;

¹⁶² Упореди овај пример с примером северноруског посесивног резултатива *Он надевши шапку*, који наводе Недјалков и Јахонтов (1988:10).

¹⁶³ „Впрочем, Ю. С. Маслов использовал термин «статальный перфект» в более широком смысле, распространяя его, в частности, на конструкции с формами прош. вр. СВ типа *Снегу навалило*, *Он постарел* [Маслов 1990:203], которые не обладают свойствами результата [...]“ (Књазев 2007:498).

*Правые уже два года *ослабели* и боятся претендовать на лидерство;

*Она уже два года почти *ослепла* и плохо слышит

*Он целый день *надел* шапку;

*Снегу уже два дна *навалило*.

4.1.15. Лебедева наводи да квалификативно значење слабије изражавају глаголи настали од именских речи који означавају „радње пролазне, које заузимају одређени временски одсечак; резултат тих прошлих радњи односи се на уску садашњост, само на тренутак говора.“¹⁶⁴ (Лебедева 1959а:147). Лебедева (1959а:146) овамо сврстава следеће глаголе: *вспотеть, побледнеть, покраснеть, похолодеть, проголодаться, сконфузиться*. Лебедева (1959а:147) примећује да прошло време ових глагола користи „за препричавање конкретних радња, понекад чак за изражавање временског редоследа“¹⁶⁵ (превод С.С.) Ми примећујемо да облици прошлог времена глагола с оваквим лексичким значењем изражавају углавном значење перфектности резултата, евентуално с квалификативном компонентом:

- (а) «Позик *развеселился*», – радовао се Саша (Сањка);
- (б) В руках – телефонный аппарат, с которым она *застыла*, слушаая монолог (Уби)
- (в) Милий Алексеевич *skonфузился* (СТ);
- (г) Она *испугалась, покраснела* (Факультет).

Њихово основно значење, које се запажа у минималном контексту (примери (а) и (в)), одговара перфектности резултата, а не квалификативној перфектности. Наравно, у одговарајућем контексту могуће је и чисто претеритално значење, без перфектне компоненте, на шта указује њихова употреба у наративном низу:

¹⁶⁴ „Напротив, глаголы второй группы обозначают действия переходящие, заполняющие определенный отрезок времени; результат этих прошедших действий относится к узкому настоящему, только к моменту речи.“ (Лебедева 1959а:147).

¹⁶⁵ „Глаголы же второй группы в повествовании встречаются при пересказе конкретных действий, иногда даже при выражении временной последовательности“ (Лебедева 1959а:147).

Забелин отчего-то *сконфузился*, скомкал легкий шутливый разговор и вернулся к спасательному деловому тону (РЗ);

Дался тот час Скварышу, прямо *вспотел* весь, прежде чем закрыл за Краснянским дверь (Бедные люди).

Изузетно, облици прошлог времена неких од ових глагола у одговарајућем контексту могу имати значење радње која се постепено развија и има постојанији резултат, и тада ови облици имају квалитативноперфектно значење. Глагол у примеру (а) има управо овакве карактеристике, и у таквој употреби могао би бити сврстан у инхоативне глаголе. У овом примеру глагол је употребљен у квалитативном значењу. У примеру под (б) исти глагол у другом контексту употребљен је да означи моментални прелаз у друго тренутно стање. У овом примеру глагол има претеритално значење:

(а) А шея моя *покраснела*, потому что меня укусил комар и я чесала это место (Лагарпов);

(б) Он запнулся, *покраснел* и не понимал, что со мной происходит (Идеалистка).

4.1.16. Квалитативно значење могу изражавати и облици прошлог времена инхоативних глагола који имају нешто апстрактније значење (а). Ови глаголи такође неће моћи да изразе резултативно значење (б):

(а) Пускай этот умник в своей Мексике кричит о перманентной революции, о том, что мы *переродились, обюрократились* (ТР);

(б) *Мы уже десять лет обюрократились.

4.1.17. Може се очекивати да ће и остали непрелазни глаголи сличне семантике као и глаголи чији трпни партиципи имају резултативно значење као основно такође изражавати квалитативно значење. У тачки 3.10.4 установили смо да трпни партиципи од прелазних трансформативних глагола који означавају промену просторне конфигурације имају резултативно значење као основно. Слично граматичко значење, само не резултативно, већ квалитативноперфектно, изражаваће и прошло време непрелазних медијалних глагола који имају лексичко значење промене просторне конфигурације (а). Да значење ипак није резултативно може се доказати додавањем одговарајућих одредби (б).

- (а) Тёмный куст орешника над водой *поник* (Наука и жизнь, 2006, № 2);
Он замечает, что журналисты вновь *столпились* в кучку в ожидании чего-то (Раскол);
Бумажные этикетки пожелтели и *свернулись* в трубочки (Иная жизнь);
- (б) *Тёмный куст орешника всё еще над водой *поник*;
*Он замечает, что журналисты уже целое утро *столпились* в кучку в ожидании чего-то;
*Бумажные этикетки долго уже пожелтели и *свернулись* в трубочки.

Квалификативноперфектно значење код ових глагола је основно, односно ови глаголи изражавају квалификативноперфектно значење у минималном контексту. Тако рецимо облик прошлог времена у реченици *Тёмный куст орешника над водой поник*, употребљен у минималном контексту, изражава пре свега положај у коме се налази грм.

4.1.18. Квалификативноперфектно значење добро ће изражавати и прошло време медијалних глагола који означавају просторно спајање двају предмета (ступање у контакт, покривање, окруживање, испуњавање). И овде налазимо паралелу с објекатским резултативима израженим трпним партиципима (в. тачке 3.10.5–3.10.8). Резултативно значење трпних партиципа од прелазних глагола који имају овакво значење истиче низ аутора, између осталог Буланин (1973:40), Красиљникова (1973:190), Књазев (1988:359). Слично тако ће значење имати и прошло време медијалних непрелазних глагола, најчешће повратних, који изражавају повезивање предмета у простору, с тим што значење неће бити резултативно, већ квалификативноперфектно. Ово квалификативноперфектно значење ипак мора да се актуелизује. У примерима под (а) квалификативно значење актуелизује координација са садашњим временом и трпним партиципом прошлог времена у резултативном значењу. У примерима под (б), међутим, у којима нема средстава актуелизације, није јасно да ли је прошло време употребљено у значењу квалификативне перфектности, перфектности резултата или претеритално. Све ово значи да овакви глаголи ипак слабије изражавају квалификативно значење. Облицима прошлог времена од глагола

који означавају спајање предмета у простору не могу се додати одредбе које указују на резултативно значење (в):

- (а) Живот поджатый, пупок *укрылся* в поперечной складке (КК);
Это я тебе пишу уже в комнате, *закуталась* в одеяло, *устроилась* на диване (Письмовник);
- (б) *Облокотился* на стол, закрыл глаза (Анечка);
Мертвенная желтезна *разлилась* по лицу двоюродного брата (Пиночет).
Листья клёнов *покрылись* слезами, сверкающими под лучами заходящего солнца (Два клена);
- (в) *Живот поджатый, пупок всегда *укрылся* в поперечной складке;
*Это я тебе пишу уже в комнате, всё ещё *закуталась* в одеяло, *устроилась* на диване.

4.1.19. Анализа трпних партиципа од прелазних глагола који означавају настанак или нестанак неког објекта (глаголи креације или деструкције) показао је да ови глаголи само под посебним околностима могу изразити резултативно значење (в. тачке 3.10.10–3.10.12). Прошло време медијалних глагола исте семантике по правилу неће имати квалификативно значење, већ значење перфектности резултата. Ово је разумљиво, с обзиром да последице радње исказане њиховим облицима прошлог времена у целини представљају догађај који је релевантан у садашњости – настајање (а) или нестајање (б) субјекта, а не неку његову особину или стање у коме се он налази. Следеће реченице ово илуструју:

- (а) *Образовался* правовой вакуум, поскольку старый закон, естественно, уже не действует (Известия, 3.10.2002);
В Иркутске *открылся* самый восточный на территории России дилерский центр General Motors (Автопилот, 15.9.2002);
– Но у меня теперь свои заповеди, которые *сформировались* сами собой (Восточно-сибирская правда, 7.6.2003);
- (б) В Нью-Йорке *пропал* наш друг, русский профессор! (Известия, 19.9.2001)
– Боже, а что же с ним? – *Сгорел* на работе. (Инная жизнь);
Сейчас выход программы *прекратился* или у них каникулы? (Прожектор).

Ако је уништење изражено обликом прошлог времена било непотпуно, тако да се након радње субјекат налази у неком новом стању као последици тог непотпуног уништења, или је стекао неку нову особину, прошло време одговарајућих глагола може имати и квалификативно значење (а), које актуелизује и облик прошлог времена од медијалног глагола *исхудал* у квалификативноперфектном значењу. Глагол у квалификативном значењу не може се употребити с одредбама за време које сигнализирају резултативно значење (б):

- (а) Он физически *развалился*, исхудал до самого лагерного состояния (КК);
- (б) *Он долго уже физичесески *развалился*.

И овде налазимо паралелу с трпним партиципима од прелазних деструктивних глагола, који уколико уништење није потпуно могу изразити и чисто резултативно значење (в. 3.10.11).

4.1.20. Прошло време од медијалних глагола који означавају отварање, затварање неког објекта, омогућавање или онемогућавање приступа немају квалификативно значење, премда трпни партицип прелазних глагола сличне семантике изражавају резултативно значење као основно (в. 3.10.15–3.10.16). Њихово значење одговара перфектности резултата, али ће ипак имати квалификативну нијансу, с обзиром да је, иако сматрамо да се ефекти радње у реченицама с оваквим глаголима односе на целу ситуацију, фокус у извесној мери ипак померен ка субјекту.

Кафе это *открылось* в полуподвальном помещении с год назад (РЗ);

Главк *закрылся* на новогодние праздники, на месте никого нет (РБЛ).

4.1.21. Квалификативно перфектно значење под посебним околностима могу да изразе и прелазни глаголи. Тако се у следећим примерима значење може схватити и као квалификативноперфектно¹⁶⁶:

¹⁶⁶ Такође и као значење перфектности резултата – примери (а) и (б), односно прошло квалификативноперфектно или пак чисто претеритално значење – пример (в)). У овим примерима немамо никакве специјалне показатеље квалификативне перфектности, нпр. координацију с глаголом у садашњем времену, а у примеру (в) чак није ни јасно да ли је референтна тачка у садашњости или у прошлости, као ни да ли је ситуација статична, тј. да

- (а) Ну-ну, я тоже хотел, до тридцати дожил и язвеу заработал (Дурненков);
- (б) Я потерял работу (Мир);
- (в) Облокотился на стол, закрыл глаза (Анечка).

Прошло време прелазних глагола у квалификативноперфектном значењу може се јавити и у саставу фразеологизама:

Сама Наталья, по-видимому, давно заметила это сходство и почти подсознательно, порой того не замечая, *подстроила свою пластинку под этот романтический образ* (Ликвидаторы).

4.1.22. У српском језику се, за разлику од руског, радни партицип може употребити и атрибутивно (Белић 1934, 1973:76–77, 188–190; Мусић 1935; Стевановић 1940, 1958, 1962, 1968б:416–417, 1974:720–725). Атрибутивно се употребљавају партиципи од ограниченог броја глагола – углавном непрелазних неповратних медијалних глагола (Стевановић 1940:199, 1958:87,91 и другде, 1974:723–725). Ови глаголи углавном одговарају инхоативној акционалној класи. Инхоативни глаголи, као и у руском језику, могу настати деривацијом од именских речи, мада то није правило.

4.1.23. За атрибутивно употребљене радне партиципе Белић (1934:37) и Стевановић (1940, 1958, 1962, 1968б:416–417, 1974:720–725) наводе да имају придевско односно резултативно значење. И премда Стевановић и Белић не одвајају резултативно значење од значења перфектности резултата, њихово запажање да радни партицип у атрибутивној функцији има управо резултативно значење мора се признати за исправно, с обзиром да овако употребљени партиципи означавају „стање, односно својство субјекта“ (Стевановић 1940:197), а не радњу. У следећем примерима (а) јасно је да атрибутивно употребљени радни партиципи имају резултативно значење, што се види из тога што означавају особину објекта, односно одговарају на питање *какво је нешто?* (б), њихове способности да се користе с одредбама за време које сигнализирају резултативно значење (в), као и из могућности њихове координације с правим придевима и трпним

ли ефекти ове две радње протичу истовремено или је у питању динамичка ситуација, односно две радње које следе једна за другом, тј. да ли седи налакћен на сто затворених очију или се налактио, па је онда затворио очи.

партиципима у резултативном значењу (г). За почетак ћемо навести само инхоативне глаголе који су настали деривацијом од именских речи. У грађи смо нашли само глаголе настале од придева:

- (а) Моје прославе биле су тихе: у четири ока са делима; тихо превртање *пожутелих* листова (Поље);

[...] страх вас је од љубави једне скоро *полуделе* жене (Два царства);

Био је хладан, али сух дан, као од првог мраза *отврднуле* земље, тако да је пастув ишао као да гази игле (Кап);

- (б) Какви су били листови? *Пожутели*, итд.

- (в) Тихо превртање вечито *пожутелих* листова;

Страх вас је од љубави једне већ дуго *полуделе* жене;

Био је хладан, али сух дан, као од вечно *отврднуле* земље;

- (г) Најраније белешке (*) уписане су плавом хемијском оловком на папиру истргнутом и свеске, већ увелико *пожутелом* и *искрзаном* по рубовима (Складиште);

Кроз лик ове *отупеле* и одсутне жене, Пеколд увод публику у свет немачког бизниса, у коме се и лаже и маже и поткупљује и вара, баш као и код нас (Политика, 16.2.2007).

4.1.24. Логично се намеће следеће питање: да ли радни партиципи инхоативних глагола образовани од придева, чији се радни партиципи могу употребити атрибутивно, задржавају резултативно значење и када се употребе предикативно с копулом у презенту или њихово значење одговара више квалификативној перфектности. Навешћемо прво неколико примера радних партиципа инхоативних глагола образованих од именских речи:

Снег је сасвим *поцрнео* (Корени);

Што *си убледео*, ево донели смо ти сврдла с дијамантским врхом да не стружеш по целу ноћ турпијом (Политика, 5.9.2010);

Оштрица сатире из дугих година живота у одређеној политичкој атмосфери *опасно је отупела* (Политика, 24.2.2001);

Они мисле да *смо* ми *полудели* (Ноћ и магла);

Сада *смо ојачали*, и чинимо све да се бокс поново оживи у овом крају, каже легендарни боксерски радник Слободан Лазић Цимер (Политика, 24.1.2001);

Лекари кажу да *је ослепела* на једно око (РТС, 25.1.2009);

Готово сви то купују, читају, проучавају и покушавају да примене, јер сви желе да сваки евро оплоде, пошто је слика о будућности сигурне и мирне пензије овде апсолутно *потамнела* (Политика, 7.10.2006);

Мастило је мало *избледело*, али још увек се може читати (Ноћ и магла);

Ових дана спавам са џемпером на глави, а чини ми се да су ми и руке *помодреле* од ниске температуре – прича Гордана Стефановић, једна од пацијенткиња (Политика, 17.10.2009);

Табани су ми *отврдли*. Ја газим бос по стаклу, трњу и „шпени“, а ходањем по оштром камењу личим реуму (Политика, 25.6.2001);

Његови правни саветници кажу да је видно *смршао* и *оседео*, као и да је још увек малаксао, али да је добро расположен (Политика, 27.12.2006).

Ако реченицама с оваквим партиципима додамо одредбе које сигнализују резултативно значење, добићемо реченице које најчешће звуче помало необично, мада углавном нису неграматичне:

?Снег је зими често поцрнео;

?Ти си већ два сата убледео;

?Оштрица сатире већ десет година опасно је *отупела*;

?Људи су за време рата увек полудели;

*Већ дуго смо ојачали;

*После овакве операције људи су често ослепели на једно око;

?Слика о будућности сигурне и мирне пензије овде је већ десет година потамнела;

Мастило у оваквим рукописима је увек избледело;

Руке су ми већ два дана помодреле од ниске температуре;

?Табани босоногих сељака су увек отврдли;

*Он је увек/већ две године смршао;

?Људи су са шездесет година по правилу оседали.

Проблематичност употребе одредби које актуелизују резултативно значење с инхоативним глаголима образованим од именских речи значи да је њихово основно значење ипак квалификативноперфектно, а не резултативно, али да се резултативност код ових глагола ипак у извесном броју случајева може актуелизовати.

4.1.25. Вратићемо се реченицама с радним партиципима од инхоативних глагола који су образовани од именских речи касније, а сада ћемо прећи на инхоативне глаголе од глагола који нису образовани од именских речи (а) и погледати како се ови партиципи понашају у погледу одредби за време које сигнализирају резултативно значење (б):

Сав *је обамро* у малаксалости и нема снаге да изађе из гроба, другом намењеног (Корени);

Град *је „обрастао“* у антене и димњаке (Политика, 19.11.2006);

Ако *је* кромпир *промрзао*, спустите га у хладну воду на пола сата (Пата);

У Каставштини, уочи Ивањдана, девојка, мислећи на неког младића, откине лист са смокве и метне га на прозор: ако сутрадан ујутру перо буде свеже и зелено, то значи да је младић воли, а ако *је увело*, онда не (О биљкама);

Плашим се да сам поломила ногу, натколеница ми *је* скроз *отекла* – објашњавала је шокирана суграђанка (Политика, 25.5.2007);

Његови правни саветници кажу да *је* видно *смршао* и оседео, као и да *је* још увек *малаксао*, али да је добро расположен (Политика, 27.12.2006);

Побогу људи, па зар ни толико незнате, да вода у бунару никад, али никад *није смрзла*, што значи да није минус (Блиц, 9.1.2017, коментари).

Сви ови глаголи могу без проблема да се употребе у контексту који доказује резултативно значење. У последња два примера чак имамо такве одредбу и у самом тексту (*још увек* малаксао, *никад* није смрзла):

Цело јутро *је обамро* од хладноће;

Град *је* већ две године *обрастао* у антене и димњаке;

Кромпир који купујем на пијаци *је* често *промрзао*;

Цвеће у овој цвећари *је* увек *увело*;

Натколеница ми *је* већ два дана скроз *отекла*.

Резултативно значење код радних партиципа од инхоативних глагола који нису образовани од именских речи не само да могу да се употребе с одредбама које актуелизују резултативно значење, већ ако се употребе у минималном контексту (нпр. *Град је обрасто у антене и димњаке*), они се често могу схватити резултативно или квалификативноперфектно, што значи да им је ово основно значење. Слично је и у следећим примерима:

Град је обамро;

Кромпир је промрзао;

Цвеће је увело;

Натколеница ми је отекла.

4.1.26. Поставља се питање зашто радни партиципи инхоативних глагола у предикативном положају који нису образовани од именских речи, у нашем случају придева, слободно изражавају резултативно значење, док исти ти облици глагола образованих од придева звуче чудно у контексту који актуелизује резултативно значење. Одговор можда лежи у њиховој различитој замењивости правим придевима и, у вези с тим, њиховој различитој заступљености у резултативном значењу у предикативној функцији.

Радни партиципи глагола образованих од придева често могу да се замене правим придевима без већег губитка у значењу. Придеви којима су мотивисани ови глаголи често ни сами не изражавају урођена, већ нова стања. На пример, у следећем примеру партицип *полудео* лако се може заменити придевом *луд*, које означава неурођено, ново стање – неко ко је луд по правилу је морао прво да полуди. Разлика у граматичком значењу се своди на то да придев *луд* има статално значење, односно формално не изражава везу с одговарајућом радњом која је до тог стања могла довести, за разлику од партиципа *полудео*, који, уколико се схвати резултативно, изражава такву везу формално.

Они мисле да *смо* ми *полудели* (Ноћ и магла);

Они мисле да *смо* ми *луди*.

Неки придеви од којих су изведени одговарајући медијални глаголи означавају урођена стања, али у одговарајућем контексту могу изражавати нова стања. Тако у следећем примеру:

Снег је сасвим *поцрнео* (Корени);

имамо глагол *поцрнети* који је образован од придева *црн*. Придев *црн* означава урођено стање, односно нешто што је црно није морало претходно

да поцрни. У контексту снега, међутим, означава ново стање – знамо да је снег бео, а ако је црн, значи да је претходно морао да поцрни.

Многи глаголи су, међутим, изведени од придева који означавају урођено стање, које се никако не може схватити као ново чак ни у одговарајућем контексту. У следећем примеру:

Табани су ми *отврдли* (Политика, 25.6.2001);

облик *отврдли* не значи исто што и *тврди* – нешто што је тврдо није морало раније да буде мекше. Па ипак ни партицип *отврдао* не звучи добро ако се употреби резултативно, односно боље звучи *табани су ми већ дуго тврди* него *табани су ми већ дуго отврдли*.

С обзиром да радни партицип може бити схваћен и акционално, за разлику од правог придева, у контексту у коме се жели изразити садашње стање или особина субјекта замена партиципа у резултативном значењу правим придевом била би мотивисана потребом за отклањањем овакве двосмислености. Тако, на пример, партицип *отврдли* у реченици *табани су ми отврдли* може да се схвати и акционално, и резултативно, за разлику од реченице *табани су ми тврди*, где више нема никакве недвосмислености – јасно је да придев, са својим статалним значењем, увек има значење особине.

Код глагола који нису настали деривацијом од придева могућност замене придевом не постоји, односно стање у коме се налази субјекат или нека његова особина може се изразити само преко радње која је до тога стања довела – помоћу радног партиципа. Све ово има за последицу да се у говору радни партиципи од глагола који нису настали од придева чешће користе у резултативном значењу у предикативној функцији, док се радни партиципи настали од придева у истом положају замењују одговарајућим придевима. Ово би вероватно било објашњење зашто резултативно употребљени радни партиципи од инхоативних глагола насталих деривацијом од придева звуче необично, али, с обзиром да нема никаквих препрека које задаје граматика за овакву њихову употребу, ипак врло често граматички исправно. У атрибутивном положају, где је перфектно значење

искључено, нема хомонимије, и радни партиципи од глагола изведених од придева слободно се користе у резултативном значењу, заједно с одговарајућим придевима од којих су настали, мада се, чини нам се, у случају партиципа и придева који означавају нова стања предност ипак даје придевима (уп. *отврдли табани* и *тврди табани*, и *ослепели човек* и *слепи човек*).

Анализирајући податке из језика који имају резултативни облик обрађених у (Недјалков 1988), Козински (1988:498–499) наводи да има пуно више језика који комбинују изведени статив и резултатив у један облик, него језика који комбинују резултатив и перфект у један облик. Изгледа да је за језик битнија разлика између тога да ли је нешто стање или радња од тога да ли је то стање ново или урођено. С обзиром да конструкција с радним партиципима може да се схвати и резултативно, и перфектно, ово можда и објашњава тенденцију фаворизовања придева у односу на резултативе од глагола насталих од придева уколико придев означава и сам ново стање (нпр. *он је већ дуго слеп* уместо *он је већ дуго ослепео*). Зашто се такође избегава и резултативна употреба радних партиципа од глагола који су настали од придева који означавају урођена стања, када је таквим случајевима замена придевом немогућа (нпр. *хартија у старим књигама је увек пожутела* ≠ *хартија је у старим књигама увек жута*), а истовремено дозвољава резултативна употреба партиципа од глагола који нису настали од придева (нпр. *вода у бунару никад није смрзла*), где такође замена придевом није могућа, остаје питање на које немамо ваљано објашњење. Могуће објашњење би било да је реч о аналогiji, односно да се употреба партиципа образованих придева који изражавају урођена стања избегава *по аналогiji* с партиципима од придева који изражавају нова стања.

4.1.27. Атрибутивно се могу употребити и неки глаголи који нису инхоативни, али који спадају у медијалне глаголе који означавају промену стања. Када се употребе предикативно (а), овакви глаголи такође могу имати резултативно значење, што доказује могућност њихове употребе с одредбама које доказују резултативно значење (б):

- (а) Лица која су *оболела* од куге, великих богиња и вирусних хеморалгичних грозница [...] (Зазар);

Ја сам га гледао како умире; сад је *набрекао*, као лешина (Политика, 15.12.2007);

Његова некад чувена гласина сад је *промукла*, стално узбуђена и тронута, на местима са сузним грчевитим прекидима које он узалуд заташкава и маскира својим издирањем на оне који га окружују (Проклета авлија);

- (б) ?Ова лица су још увек *оболела* од куге¹⁶⁷;

Већ два дана је *набрекао* као лешина;

Његова некад чувена гласина већ дуго је *промукла*.

Што се основног значења ових глагола тиче, не можемо са сигурношћу рећи да ли је значење без одговарајуће одредбе резултативно или квалификативноперфектно, с обзиром да су ова два значења јако слична. Поједине реченице чак, нпр. *Он је оболео од куге*, у минималном контексту најпре можемо интерпретирати као актуелни догађај, тј. у значењу прелазном између перфектности резултата и квалификативне перфектности, а никако резултативно.

4.1.28. Неки медијални глаголи не означавају промену стања, стицање неког својства, као на пример, глагол *залутати*. Овакви глаголи често могу да се употребе атрибутивно (а), али њихов радни партицип неће имати резултативно значење (б), што је лако доказати уколико се овакав радни партицип употреби с одредбом која указује на резултативно значење (в):

- (а) Он их је је терао као велика стада, тамо амо, решен да прими сваку *залуталу* овцу [...] (Сеобе);

- (б) [...] чинило им се да су давно напустили мајку и родну кућу и *залутали* у земљу црних људи [...] (На Дрини Ћуприја)

- (в) *Још увек су *залутали* у земљу црних људи.

Атрибутивно се могу употребити и неки глаголи који уопште нису медијални (а). Такви партиципи, уколико се употребе предикативно (б), неће имати резултативно значење (в):

¹⁶⁷ Овај пример звучи мало необично, вероватно због могућности замене придевом *болестан*, који означава ново стање.

- (а) Покупио сам из складишта *прстиглу* пошту [...] (Складиште);
Лист то повезује с руско-британском шпијунском афером, поводом тровања *избеглог* шпијуна Литвињенка (2006) (Политика, 17.1.2009);
- (б) На цесту *је прстигло* дванаест сељака наоружаних секирама (Политика, 1.9.2000);
Неколико истакнутих вођа, муслимана и Срба, *избегло је* у Црну Гору или Турску (На Дрини ћуприја);
- (в) **Већ два дана је прстигло* дванаест сељака наоружаних секирама;
**Већ дуго су избегли* у Црну Гору.

4.1.29. Предикативно употребљени радни партиципи који се могу употребити атрибутивно могу се употребити и акционално. У примерима под (а) радни партиципи су употребљени претеритално, а у примерима под (б) у прошлом перфектном значењу:

- (а) Када је чула новости Рагад *је пребледела* [...] (Политика, 26.8.2007);
Тако *је* и Евдокија Божић, једанпут, *клонула*, и попустила – у гостима, код госпоже Монтенуово – једно летње вече, једном свом удварачу (Сеобе 2);
- (б) Већ *су била* знатно *усахла* два социјална блока подршке Милошевићевом режиму: српско-национални и социјално-економски (Кулгод, 2001);
Бранко Роквић, након лова, хтео је да осуши муницију која *је* у шуми *покисла* (Политика, 1.8.2008).

4.1.30. С обзиром да смо се средствима актуелизације резултативног значења бавили у глави 3, ми се овде нећемо бавити тим питањем. Поменућемо једино случајеве координације прошлог времена с трпним партиципима у резултативном значењу, садашњим временом или правим придевима, које Маслов (1987:203) наводи као контекст у којем се у руском језику испољава код прошлог времена резултативно значење. За разлику од руског, где смо видели да оваква координација ипак није у стању да актуелизује право резултативно значење, већ само појачава постојеће квалификативноперфектно значење, у српском језику оваква координација отклања могућност акционалног тумачења код партиципа који могу изражавати право резултативно значење:

Леандер се нагнуо ка тамној коцки прозора, и он хоће напоље, и он *је отрован* врућом ракијом и *поцрнео* од вике (Корени);

[...] терен који је неприступачан и обрастао густим растињем (Политика, 4.9.2000);

Голубачки град је запуштен, обрастао у коров, а посетиоци се њиме крећу на сопствену одговорност (РТС, 14.9.2009);

[...] блед је и промрзао [...] (Предатор);

Глас му је промукао и пригушен (На Дрини ћуприја);

На овој фреквентној саобраћајници жута трака је на појединим деоницама избледела и једва се назире (Политика, 9.12.2010);

[...] стомак је велики, отекао и јављају се јаки болови (Политика, 10.3.2009);

Боја мора бити очишћена пре сваког транспорта, а у случају да је пожутела или оштећена мора се обновити (Транспорт);

Удисањем, ове испарљиве материје доспевају и у душник, а деца су од њих промукла и отежано дишу (Политика, 19.9.2009).

4.1.31. Након свега вишеизложеног поставља се питање граматичког статуса конструкције с радним партиципом у резултативном значењу и копулом у презенту, односно питање може ли се ова конструкција сматрати прошлим временом, само у резултативном значењу, или је у питању нешто друго. Да бисмо одговорили на ово питање, морамо утврдити да ли радни партицип и копула у презенту чине један сложени глаголски облик – прошло време (перфект), или су у питању два различита облика.

По структури конструкција с радним партиципом и копулом у презенту употребљена резултативно одговара прошлом времену, односно перфекту. Ова конструкција има садашњу темпоралну вредност. На садашњу темпоралну вредност указује могућност њене координације с правим придевима и трпним партиципима у резултативном значењу с копулом у презенту, као и с глаголима у презенту. Оваква темпорална вредност чини се довољним доказом да ово нису облици прошлог времена. Међутим, уколико допустимо да прошло време у српском језику може да се употребљава и у резултативном значењу, садашња темпорална вредност није довољан доказ.

С друге стране, могућа је употреба резултативно употребљених радних партиципа и с копулом у другим облицима. Тако се, рецимо, радни партиципи у резултативном значењу могу употребити и с копулом у

прошлом времену (а). Употребу радног партиципа с копулом у прошлом времену у резултативном значењу помиње и Стевановић¹⁶⁸ (1968а:130–131). Резултативно значење ових облика лако се може доказати уколико се овакви облици употребе у контексту који указује на резултативно значење (б):

(а) Све је било свело и промрзло, али Кремић ипак одабра неколико струкова мимозе, која се још најбоље држала (Дошљаци);

Запуштени воћњак и башта били су зарасли у густ коров, кроз који се пролазило као кроз прашуму (Књкњ);

Сећам се, кецеља је била избледела, али још су се видели плави цветићи (Звери);

(б) Зими је све увек било свело и промрзло;

Запуштени воћњак и башта били су већ дуго зарасли у густ коров;

Куварицама су кецеље ваздан биле избледеле.

Конструкција с копулом у прошлом времену по форми одговара плусквамперфекту, али им је значење прошло резултативно, а не, као што је то карактеристично за плусквамперфект у српском језику, таксисно или суперпрошло (в. 3.8.7). Могуће је такође направити и конструкције с копулом у неком другом облику (мада их нисмо пронашли у корпусу): *биће промрзло*, (ако) *бих био промрзао*, *ако будем промрзао*, *будући усахла*, *бити поцрнео* итд. У овим изразима могу се употребити само медијални неповратни глаголи који означавају промену стања (претежно инхоативни), а њихово значење ће такође бити резултативно. Остали радни партиципи, који не могу бити употребљени атрибутивно, као и они који могу али нису од медијалних неповратних глагола који означавају промену стања, не могу се употребити ван састава сложених глаголских облика који садрже радни партицип: *купио сам*, *био сам купио*, *био бих купио*, *будем купио*, *будем био купио*, али **бићу купио*, **будући купио*, **бити купио*, **бићу пристигао*, **бити пристигао*, *?будући пристигао* итд. Управо ови облици најбоље и доказују да су копула и радни партицип медијалних трансформативних глагола употребљених

¹⁶⁸ Плусквамперфектом се не означава једино извршење процеса него, још и стање субјекта које настаје у резултату извршености процеса. Ово друго значење, штавише, као и у случају с перфектом свршених глагола [...] често и испредњачи испред значења самог извршења процеса, нарочито код медијалних глагола“ (Стевановић 1968а:130).

результативно самостални елементи, те да копула задржава своје пуно лексичко значење, односно да је оваква конструкција именска копулативна. Будући да именски део ове конструкције – радни партицип, има резултативно значење (изражава стање кроз радњу која је до тог стања довела), а не статално (није прави придев), а да се односи на граматички субјекат, овакве конструкције представљају неку врсту *субјекатских резултативних конструкцијама*. То би онда, поред субјекатских резултативних конструкција с трпним партиципима од повратних глагола и посесивних резултативних конструкција, била још једна врста субјекатских резултатива у српском језику. С обзиром да је радња која је до стања израженог партиципом у резултативном значењу *увек* медијална, односно с обзиром да је граматички субјекат у овим конструкцијама *увек* експеријенсер¹⁶⁹, ми ћемо ове конструкције назвати *медијалним резултативним*, како бисмо их термилошки раздвојили од већ постојећих субјекатских конструкција у ужем и ширем смислу.

4.1.32. Од неких инхоативних глагола, међутим, радни партицип не може бити употребљен атрибутивно. Такви су, пре свега, повратни глаголи. Њихови радни партиципи, уз ретке изузетке¹⁷⁰, могу се употребити искључиво предикативно, у саставу сложених глаголских облика (Стевановић 1940:205). Прошло време повратних трансформативних глагола неће имати резултативно значење, али може имати квалификативноперфектно значење. Промене које изражавају овакви

¹⁶⁹ Субјекатске конструкције у ужем смислу и посесивне резултативне конструкције могу одговарати различитим типовима дијатезе. Субјекат и код субјекатских резултативних конструкција у ужем смислу (нпр. *он је заљубљен*), и код посесивних конструкција, које спадају у субјекатске у ширем смислу (нпр. *рука му је сломљена*), може одговарати експеријенсеру, односно радња која је довела до стања изражених овим партиципима могла је бити медијална (*он се заљубио*, *он је сломио ногу*). Субјекатске у ужем смислу и посесивне резултативне конструкције могу одговарати и активној радњи, нпр. *он је обријан* (*он се обријао* – дводијатезна у субјекатском значењу), *имам то записано* (*ја сам то записао*); док посесивне могу одговарати и пасивној радњи, нпр. *стан ми је обијен* (*обили су ми стан*). Резултативне конструкције с радним партиципима одговарају искључиво медијалним радњама, односно њихов субјекат је увек експеријенсер.

¹⁷⁰ Белић (1934:36) и Стевановић (1940:203) наводе неколико таквих случајева: *усијао* (од *усијати се*), *разгранао* (*разгранати се*), *распламћео* (*распламћети се*), *разбуктао* (*разбуктати се*), *распукао* (од *распући се*).

глаголи тичу се изгледа, психичког стања, емоција и сл. И овде се види паралела с трпним партиципима од глагола сличне семантике, чије је основно значење резултативно (в. тачке 3.10.2, 3.10.14). Навешћемо неколико примера:

Ево, баш имам једно дрво коме *се* стабло *осушило*, али видим да је корен жив и ја се увек надам да ће прездравити (Политикин магазин, 2001);

Огулио се кожни волан и ручица мењача (Crotuners);

Гледа га беспомоћно и чини јој се да и он сам, телесно, отиче кроз те одране, ољуштене јауке, да се растапа [...] у нешто што *се згуснуло* испод кревета (Корени);

Вода *се охладила* (Корени);

Коса му је под капом посивела а кожа *се изгужвала* од превртања по постељи и он је за једну зиму постао старац (СИД).

У минималном контексту прошло време ових глагола по правилу има квалификативноперфектно значење (нпр. *Огулио се кожни волан*, *Вода се охладила*) – ови облици нам најпре говоре какво је нешто сада након завршетка радње. Понекад је присутна и нијанса перфектности резултата - нпр. *Стабло се осушило* – ова реченица у потпуности може да се схвати и као догађај који је актуелан у садашњости, али је, наравно, изражена и квалификативноперфектна компонента. С облицима прошлог времена од оваквих глагола немогуће је употребити одредбе које сигнализирају резултативно значење:

*Стабла су *се увек осушила*;

**Огулио се већ дуго* кожни волан и ручица мењача;

*Нешто *се два дана згуснуло*;

*Вода *се већ петнаест минута охладила*;

*Кожа *се целу зиму изгужвала*.

4.1.33. Прошло време и неких других повратних глагола које не можемо сматрати инхоативним зато што немају прави парњак несвршеног вида такође може изражавати квалификативно значење уколико стању које

као резултат подразумевају ови облици претходи радња која постепено доводи до тог стања:

Пауза. Александар *се* потпуно *примирио*, утонувши у своје размишљање (Вила);

А Земка *се уморила* (Алија).

4.1.34. Повратни глаголи који означавају моменталне промене неће изражавати квалификативно значење, већ значење перфектности резултата с нијансом квалификативне перфектности. Притом се чини да није битно колико дуго ефекти радње трају:

Она *се увредила* (Дневник).

Да *се није разболела?* (Књкњ);

А сад *су се забринули*, и то двоструко: и због онога доброг који одлази и због новог, непознатог, који треба да га замени (Слон).

Понекад радни партиципи од медијалних повратних глагола који означавају моментални прелаз у ново стање могу изразити и чисто квалификативно значење. У следећем примеру облик прошлог времена се може схватити двојачко – и у квалификативноперфектном значењу (нагласак на томе да су ноге и руке су сада у неком стању), и у значењу перфектности резултата с нијансом квалификативне перфектности (нагласак на догађају чије последице представља стање у коме се сада налазе ноге и руке). Квалификативно значење радног партиципа вероватно је изазвано тиме што је употребљен у посесивној конструкцији, будући да су посесивне конструкције шире гледано по својој природи статалне:

Ноге и руке су му *се одсекле* (Понедељак).

4.1.35. Квалификативноперфектно значење могу да изражавају и неки инхоативни глаголи који нису повратни, али који ни не спадају у оне чији радни партиципи могу бити употребљени атрибутивно (а). Прошло време оваквих глагола не може бити употребљено резултативно (б):

(а) *Остарио си*, песниче, али, памети немаш... (Нови живот);

Око 5.000 људи окупило се у недељу на југу Аустралије да, уз два минута ћутања, одржи „помен“ реци Мари, најдужој у земљи, која је скоро пресушила (РТС, 15.8.2008);

(б) *Песници су увек остарили;

*Река Мари је цело лето пресушила.

4.1.36. Квалификативно се може употребити прошло време и од медијалних глагола који означавају промене стања и својства која су апстрактније природе:

Црква St. Sava је пре петнаест година била полу празна, махом верници су били старији свет са севера, али од рата у Босни црква је *оживела* од дечијег жамора, сва се *препородила*, нови нараштај оживљава наш свети храм (Политика, 20.4.2009);

Природа се *повампирила*: корење музе тло а пупољци пуцају у цветове (СИД).

4.1.37. Прошло време глагола који имају слично значење као и глаголи чији трпни партиципи изражавају резултативно значење као основно такође ће углавном моћи да изразе квалификативно значење. Тако ће и прошло време глагола који означавају промену просторне конфигурације такође најчешће имати значење квалификативне перфектности (а). Прошло време ових глагола неће моћи да изрази резултативно значење, за разлику од трпних партиципа од глагола сличне семантике (в. 3.10.4) (б):

(а) *Скупио се* у колицима (Нови живот);

Шта сте *се укипили*? (Вила);

(б) *Цело јутро се скупио се у колицима;

*Шта сте *се већ два сата укипили*?

4.1.38. Квалификативно значење имаће и прошло време медијалних глагола који изражавају повезивање предмета у простору (а). Ови глаголи неће моћи да изразе резултативно значење, за разлику од одговарајућих трпних партиципа (в. 3.10.5–3.10.8) (б):

(а) Сок је проврео и *прекрио се белом пеном* (Кун);

Изгледа као да *се приљубила уз своју звезду* (Политика, 19.9.2009);

Машна меље машину. Дисхармонија је свугде. Земља *се напунила злом* (Политика, 20.8.2008);

(б) *Приликом кувања сок *се увек прекрио* белом пеном;

*Планета *се још увек приљубила* уз своју звезду;

*Земља *се већ дуго напунила* злом.

4.1.39. Прошло време медијалних глаголи настанка (а) и глагола нестанка (б) по правилу изражава значење перфектности резултата, а не квалификативноперфектно значење, будући да резултат радње коју означавају не представља нову особину субјекта (стање, положај), већ, пре свега, радњу¹⁷¹:

(а) Велики број стабала није издржао терет који *се формирао* на крошњама које су још препуне лишћа (Политика, 13.10.2009);

На „Газели“, Бранковом и Панчевачком мосту, у Булевару Живојина Мишића, Таковској, Радничкој, Јурија Гагарина и Тошином бунару од јутарњих сати *се образовала* колона аутомобила (Политика, 24.12.2009);

(б) Јесте ли га видели?! *Нестао је!* Нема га! (Вила);

Пољски економисти, међутим, оцењују да *се завршила* етапа „лаке приватизације“, јер је већина атрактивних фирми већ продата, а на ред су дошле оне, у чију модернизацију и реструктуризацију будући инвеститори морају улагати знатна средства (Политика, 17.6.2001);

Управо *се затворила* њена изложба у престижној галерији Маријан Гудман у Паризу (Политика, 2.3.2001).

Уколико уништење није потпуно, тако да се из постојећег стања може извести закључак о томе каква радња је до тог стања довела, глаголи уништења могу изражавати и квалификативноперфектну нијансу значења (а). Овде такође видимо паралелу с одговарајућим трпним партиципима од глагола уништења, који у оваквом контексту могу изражавати резултативно значење (в. 3.10.11). Ови глаголи могу бити и инхоативни (б):

(а) Предмет *се оштетио* у транспорту, да ли морам да уважим рекламацију (Лимундо)?

Неке од боца *су се разбиле*, али у већини још има пића које је очито грејало Британску антарктичку експедицију, коју је Шеклтон предводио од 1907. до 1909. (РТС, 8.2.2010);

¹⁷¹ Слично и одговарајући трпни партиципи од глагола настанка и нестанка у неутралном контексту не изражавају резултативно значење, већ значење перфектности резултата (в. 3.10.10–3.10.12).

(б) Зглобови су ми *пропали* (Политика, 26.9.2000).

4.1.40. Супротно очекиваном, глаголи који означавају отварање и затварање, доступ неком објекту у прошлом времену неће изражавати квалитативно значење, већ претежно значење перфектности резултата, иако трпни партиципи прелазних глагола сличне семантике имају резултативно значење као основно (в. 3.10.15–3.10.16):

У башти породице Вујановић преко ноћи *се отворила* пукотина (фото А. Гавриловић) (Политика, 23.2.2008);

У Јапану расте забринутост због хиљада људи који *су се затворили* у своје куће, неспособни да се суоче са спољним светом (Политика, 10.5.2001).

Као и у руском језику, и прелазни глаголи понекад могу изразити квалитативноперфектно значење:

У просторију уђе Александар, весело отпоздрављајући Соларевићу, који *је заузео став мирно* (Вила).

*

Квалитативноперфектно значење у руском и у српском језику најчешће изражавају медијални трансформативни, претежно инхоативни глаголи. У оба језика квалитативно значење моћи ће добро да изразе и повратни глаголи који означавају заузимање одређене просторне конфигурације и повезивање двају предмета у простору.

Непосредни резултат квалитативноперфектне радње исказане прошлим временом идентичан је резултату какав је типичан за резултативност – он представља *стање* у најширем смислу речи. Постоје и друге особине које зближавају квалитативноперфектно и резултативно значење: у оба случаја резултат се односи на једног учесника ситуације, конструкција је непрелазна, а граде се од глагола само одређене семантике. У руском језику, међутим, прошло време у квалитативноперфектном значењу не може бити употребљено с одредбама које актуелизују резултативно значење, што показује да су ово ипак два различита значења.

У оба језика прошло време многих глагола за које бисмо очекивали да ће изражавати квалификативноперфектно значење у неутралном контексту (на пример глаголи који означавају отварање или затварање, дозволу и забрану и сл.) изражаваће у неутралном контексту значење перфектности резултата.

За разлику од руског језика, у српском језику радни партицип медијалних неповратних и непрелазних, најчешће инхоативних глагола може бити употребљен атрибутивно у резултативном значењу. Већина радних партиципа од оваквих глагола, оних који су уједно и трансформативни, моћи ће да се употреби у резултативном значењу и предикативно. Конструкција с предикативно употребљеним радним партиципом од инхоативног глагола у резултативном значењу не представља облик перфекта, већ је у питању посебна конструкција, коју смо назвали *медијални резултатив*. Радни партиципи ових истих глагола могу имати и акционално значење, односно прошлу темпоралну вредност, и у том случају заједно с копулом чине прошло време, односно перфект, а значење им је у минималном контексту квалификативноперфектно.

4.2. Перфектност резултата. Квалификативна перфектност представља граматичко значење гранично с резултативношћу. Остали типови перфектности, укључујући и перфектност резултата, имају мање сличности с резултативним значењем.

4.2.1. У односу на резултативност и квалификативну перфектност, перфектност резултата нам говори више да се нека радња догодила (али таква радња чији су ефекти актуелни), а не толико да је наступило неко стање или да је неки актант стекао неко ново својство. У следећем примеру узећемо један инхоативни глагол, како бисмо показали разлику између перфектности резултата и квалификативне перфектности. Навешћемо два примера као илустрацију:

- (а) Сейчас он *ослеп*, ничего не слышит, практически недвижим (Сельская новь, 16.12.2003);

(б) Но, увы, после третъего кровоизлияния глаз *ослеп*, и вот я опять отрезана от мира (АМ).

У оба примера имамо исти инхоативни глагол *ослепнуть* и исти његов облик – прошло време. У примеру (а) облик *ослеп* има јако квалификативноперфектно значење, које посебно актуелизује одредба за време која у овом примеру упућује на ширу садашњост – *сейчас*, као и контекст садашњег времена. Значење је максимално блиско резултативном, и могуће је облик *ослеп* заменити придевом *слепой*:

Сейчас он *слепой*, ничего не слышит, практически недвижим.

4.2.2. У обе реченице, (а) и (б), стање које изражава облик *ослеп* односи се на субјекат реченице. Тема реченице (а) је стање у коме се налази субјекат. Реченица (б) више није о томе да се неко или нешто налази у неком стању, већ о томе да се нека радња догодила. Облик *ослеп* у реченици (а) односи се на једног учесника ситуације – на субјекат. У реченици (б) овај облик се односи на целу ситуацију – он изражава догађај. У том смислу облик *ослеп* у реченици (б) немогуће је заменити придевом *слепой*:

*Но, увы, после третъего кровоизлияния глаз *слепой*, и вот я опять отрезана от мира.

4.2.3. У обе реченице имамо потпуно исти непосредни резултат. Обе реченице могу имати и различите посредне ефекте. У реченици (а) фокус је, као и код резултативности, на непосредном резултату – ова реченица је у суштини о томе да је неко слеп. У реченици (б) непосредни резултат није битан сам по себи, битни су посредни ефекти које догађај, укључујући његов непосредни резултат (уколико га радња има), производе. Догађај о коме је реч у реченици (б) има јак непосредни резултат, и догађај с таквим непосредним резултатом тешко је замислити као неактуелан, односно тешко је помислити да такав догађај није произвео никакве посредне ефекте. На неке од тих посредних ефеката указује и други део реченице (и вот я опять отрезана от мира).

4.2.4. Непосредни резултат могу изразити само лимитативни глаголи (Књазев 2007:402). Ни сви лимитативни глаголи не изражавају непосредни

результат у истој мери. У следећем примеру облик *пришёл* има прилично јак непосредни резултат (али не толико јак као код квалификативне перфектности) – воз је сада ту:

Пришёл поезд, слава богу (Вишнёвый сад).

У следећем примеру, међутим, непосредни резултат није тако јасно изражен:

Я же *подписал* бумагу, что претензий у меня к вам не будет, независимо от результата (Мир).

Глагол *подписать* јесте лимитативан, ова радња има непосредни резултат – документ је потписан, али овакав резултат не представља неко ново стање у коме се налази документ нити промену неког његовог својства, положаја у простору, стицање новог својства. За ову радњу карактеристичнији су посредни ефекти, од којих се неки наводе у изричној реченици. Посредни ефекти радње управо и долазе до изражаја слабљењем непосредног резултата. Они су увек присутни код перфектности резултата, али су на неки начин у случају јаког непосредног резултата, који одмах пада у очи, маскирани¹⁷².

4.2.5. Ми сматрамо да се може издвојити два подтипа перфектности резултата: 1) тип код кога доминира непосредни резултат; и 2) тип код кога доминирају посредни ефекти. Први тип ћемо назвати *перфектност резултата у ужем смислу*, а други тип ћемо назвати *перфектност резултата у ширем смислу* или *перфектност садашње релевантности*.

4.2.6. Слабљењем актуелности, односно губљењем посредних ефеката, перфектност резултата полако прелази у чињеничну перфектност¹⁷³.

¹⁷² Уп: „It may also be noted that what the current relevance is supposed to imply in a specific context depends at least partly upon the type of verb. It seems that with verbs with an inherent result there is a strong tendency to identify that result with current relevance“ (Дал, Хедин 1998:7).

¹⁷³ Дал (1985:135) и Линдстед (2000:369), с друге стране, наводе да перфектност садашње релевантности полако прелази у перфектност искуства. Линдстед (2000:369) наводи да значење перфектности искуства не искључује садашњу релевантност, те да су ретки су чисти случајеви једног или другог значења. У нашој терминологији, у којој се чињенична перфектност и перфектност искуства третирају као два различита значења,

Чињенична перфектност се може посматрати као перфектност резултата лишена актуелности. Може се рећи да је елеманат семантике чињеничне перфектности на неки начин усађен у значење перфектности резултата. И чињенична перфектност, и перфектност резултата нам говоре пре свега да се неки конкретни догађај догодио. У случају перфектности резултата тај догађај је само актуелан.

4.2.7. Свака радња може имати посредне ефекте, односно бити актуелна у садашњости. С обзиром да свака радња може бити актуелна у садашњости, односно да не можемо предвидети ван ширег контекста, који често није доступан, да ли је нека радња актуелна за говорника или не, нити које све посредне ефекте нека радња може имати, ми се перфектношћу садашње релевантности нећемо детаљније бавити. Под перфектношћу резултата ћемо надаље подразумевати само перфектност резултата у ужем смислу.

4.2.8. Лебедева (1959а:143, 1959б:213) наводи да резултативно или перфектно значење у ужем смислу изражавају глаголи кретања, глаголи конкретних радњи и глаголи говорења. По резултатима Терентјеве (2008:31) перфектно значење у руском језику најчешће изражавају глаголи са семантиком премештања, говорне активности и интелектуалне активности, као и, у мањој мери, глаголи који имају значење физичког дејства на објекат, друштвене делатности, стварања и смештања. За почетак даћемо неколико примера с прошлим временом глагола кретања:

Пришѐл поезд, слава богу. Который час? (Вишнёвый сад);

Нарочно *приехал* сюда, чтобы на станции встретить, и вдруг проспал (Вишнёвый сад);

Саша Лукашенко к нам в гости *пожаловал*: варианты спасения России предлагает (Раскол);

Ту је, *дошао је* (Кум);

Можда је некуда *отпутовала*, код рођака на село (Вила);

губитком релевантности перфектност резултата прелази у чињеничну перфектност, а не у перфектност искуства.

Опростите, Ваше Височанство, *стигао је* доктор Коле (Вила).

Глаголи кретања у минималном контексту имају снажно изражено значење перфектности резултата у ужем смислу, гранично с квалификативноперфектним¹⁷⁴. Маслов (1987:204) наводи да прошло време глагола кретања има значење које се граничи са статално-перфектним значењем¹⁷⁵. Као код квалификативне перфектности и резултативности, конструкција с прошлим временом глагола кретања је непрелазна, што прошло време глагола кретања у перфектном значењу зближава с резултативима. Радња означена глаголима кретања подразумева да ће по завршетку радње наступити одређено стање – граматички субјекат ће се налазити на некој новој локацији, те се та нова локација може представити одговарајућим локативним конструкцијама (а). Па ипак, не може се рећи да овакво новонастало стање – нова локација – проистиче из семантике глагола. Та нова локација није део лексичког значења самог глагола, већ је задата из контекста. Ова чињеница одваја конструкције с прошлим временом од резултативних, те је с прошлим временом глагола кретања немогуће употребити одредбе које указују на резултативно значење (б). Од

¹⁷⁴ Ово вероватно и објашњава зашто глаголи кретања могу да граде субјекатске и посесивне резултативе у северноруским дијалектима (нпр. *Целую неделю уехавши* (Трубински 1988:396), *У него ушедши* (Трубински 1988:391)), као и зашто се у немачком језику, који има објекатски резултатив некомбинован с пасивом (за пасив и објекатски резултатив користе се различити помоћни глаголи – *werden* 'постајати' односно *sein* 'бити', док се за перфект користи помоћни глагол *haben* 'имати'), перфект глагола кретања гради с помоћним глаголом *sein*, те је перфектна конструкција с глаголима кретања синонимична објекатској резултативној конструкцији: *Das Fenster wird geofnet* – 'Прозор се отвара, прозор бива отворан' – садашњи пасив, *Das Fenster ist geofnet* 'Прозор је отворен' – објекатски резултатив, али *Der Bruder ist gekommen* 'Брат је дошао' – перфект. И у енглеском језику, који иначе нема субјекатски резултатив, постоји конструкција синонимична објекатској резултативној с непрелазним глаголом *go* 'кренути, ићи, отићи' у субјекатском резултативном значењу: *He is gone to Paris* 'Он је отишао у Париз, у Паризу је', *The sun is set* 'Сунце је зашто', исто као *The wall is painted* 'Зид је окречен' – објекатски резултатив. Иначе, тенденција грађења перфекта или резултатива од глагола различите семантике с различитим копулама није само особеност савременог немачког језика, где се *esse*-перфект гради претежно од глагола кретања и непрелазних глагола промене стања, а *habere*-перфект претежно од прелазних глагола, већ ова појава присутна или је историјски била присутна код свих германских и романских језика, али и шире, о чему обиље информације може да се нађе у (Сичинава 2008).

¹⁷⁵ Подсетимо, Маслов (1987:203) у облике са статално-резултативним, односно резултативним значењем, убраја и облике који одговарају квалификативном значењу перфекта.

квалификативних перфектних их одваја и чињеница да то ново стање – локација – одговара на питање где се нешто сада налази, а не на питање какво је сада нешто. Конструкције с прошлим временом глагола кретања говоре пре свега да се догодила радња кретања, а то да се субјекат сада налази на конкретној новој локацији је само импликација тог кретања. Стога овакве конструкције, премда блиске резултативним, ипак спадају у перфектно-резултативне.

(а) *Пришёл поезд – Поезд здесь;*

Приехал сюда – Я здесь;

Саша Лукашенко к нам в гости пожаловал – Саша Лукашенко у нас в гостях;

Ту је, дошао је (Кум);

Можда је некуда отпутовала, код рођака на село – Можда је код рођака на селу;

Опростите, Ваше Височанство, стигао је доктор Коле – Доктор Коле је овде;

(б) **Пришёл поезд уже два часа;*

**Нарочно приехал сюда целый день;*

**Саша Лукашенко к нам в гости пожаловал всю неделю;*

**Ту је, дошао је већ пет минута;*

**Можда је отпутовала код рођака на селу већ два дана;*

**Још увек је стигао доктор Коле.*

4.2.9. Глаголи које Лебедева (1959а:143) наводи као глаголе конкретних радњи представљају глаголе најразноврсније семантике и разних акционалних класа. Ми смо приметили да од глагола које смо нашли у грађи јачу компоненту перфектности резултата испољавају они глаголи који означавају такву радњу која природно подразумева да ће након њеног извршења наступити извесно стање или некакав резултат, односно глаголи који означавају радње које подразумевају јаче изражен непосредни резултат. Такви глаголи најчешће припадају такозваним резултативним акционалним класама (в. Шељакин 1987:73–79). Глаголи могу бити како прелазни, тако и непрелазни (Лебедева 1959:143, 1959б:213). Може се приметити да прошло време непрелазних глагола има нешто израженију квалификативну

компоненту. Навешћемо неколико примера с оваквим глаголима, непрелазним (а) и прелазним (б). Резултат оваквих глагола може се представити одговарајућим статалним конструкцијама (в). С оваквим глаголима не могу се употребити одредбе које указују на резултативно значење (г):

(а) Впрочем, на его цвет, естественно, *повлияло* и регулярное потребление дешевого алкоголя, короче видно, что Шахов пьет [...] (Ликвидаторы);

Правда ли вы *стали* полномочным представителем ООН? (Раскол);

Николай *сел* на раскладушку, ест хлеб (Фабричная девчонка);

Я это к тому говорю, что раз уж он *попал* в такую историю, то пусть он знает... (ПИ);

Они *су се* баш *заинтели* да нас скрате за главу (Вила);

Преко пута, у суседној кући *се настанио* један Рус (Вила);

Минут *је истекао* (Вила);

Можда *си* мало више *попила* (Нови живот);

(б) А *запомнили* ее портрет? Как он выглядит? (ПИ);

Тригорин *выработал* себе приемы, ему легко (АкЧај);

Так. Свет *дали* ребята. Девочки, за стол (Фабричная девчонка);

Пауза. Изгледа да *је Драга заборавила* текст (Вила);

Неко *је искључио* електрику (Вила);

Имам дивно имање, које *сам наследио* од оца (Вила);

Довели смо га (Вила).

(в) Впрочем, на его цвет, естественно, *повлияло* и регулярное потребление дешевого алкоголя, короче видно, что Шахов пьет – У Шахова цвет кожи как у пьющего человека;

Правда ли вы *стали* полномочным представителем ООН? – Правда ли вы полномочный представитель ООН?

Николай *сел* на раскладушку – Николай сидит на раскладушке;

Он *попал* в такую историю – Он в неловкой ситуации;

А *запомнили* ее портрет? – А вы помните ее портрет?

Тригорин *выработал* себе приемы – У Тригорина есть свои приемы;

Свет *дали* ребјата – Горит свет;

Они *су се* баш *заинатили* да нас скрате за главу – Они су одлучни да нас скрате за главу;

Преко пута, у суседној кући *се настанио* један Рус – Преко пута, у суседној кући, живи један Рус;

Минут *је истекао* – Нема више времена;

Изгледа да *је Драга заборавила* текст – Драга се, изгледа, не сећа текста;

Неко *је искључио* електрику – Не ради електрика;

Имам дивно имање, које *сам наследио* од оца – Имам дивно имање;

Довели смо га – Он је овде;

Можда *си* мало више *попила* – Можда си припита;

(г) *На его цвет уже несколько лет *повлияло* и регуларное потребление дешевого алкоголя;

*Правда ли вы все еще *стали* полномочным представителем ООН?

*Николай уже час *сел* на раскладушку;

*Он всегда *попал* в такую историю;

*А все еще *запомнили* ее портрет?

*Тригорин всегда *выработал* себе приемы;

*Свет уже час *дали* ребјата;

*Они *су се* још увек баш *заинатили* да нас скрате за главу;

*Преко пута, у суседној кући *се* већ два месеца *настанио* један Рус;

*Минут *је* увек *истекао*;

*Изгледа да *је Драга* још увек *заборавила* текст;

*Неко *је* још увек *искључио* електрику;

*Имам дивно имање, које *сам* већ десет година *наследио* од оца;

**Довели смо* га већ десет минута;

*Често *си* мало више *попила*.

4.2.10. И неки глаголи који не спадају у резултативне акционалне класе могу изражавати радње које подразумевају некакав непосредни резултат по завршетку. Лебедева (1959б:213) наводи да перфектно значење [перфектност резултата] изражавају глаголи који означавају почетак радње.

Слично и Падучева (2010:95) наводи да глаголи свршеног вида који улазе у перфектне парове¹⁷⁶ одговарају почетносвршеној акционалној класи. Терентјева (2008:30), с друге стране, сматра да глаголи који означавају почетак радње не могу да изразе перфектно значење, што је у вези с тиме што овај аутор као једну од обележја перфектности издваја завршеност радње. Стање које настане након радње изражене почетносвршеним глаголом (а) може се представити одговарајућим конструкцијама са садашњим временом глагола који означавају стања и процесе (б). Значење облика прошлог времена почетносвршених глагола ипак није резултативно (в):

(а) Ой, папа, смотри – ангел *полетел*... (Звери);

Ветерок *подул* (Два клена);

Вот уже *запели* ступеньки второго этажа. Это идут хорошие люди, потому что под ногами плохих людей ступеньки ворчат, как собаки (СК);

(б) Ангел *летит*;

Ветер *дует*;

Ступеньки *поют*;

(в) *Ангел все еще *полетел*;

*Ветерок уже неделю *подул*;

*Ступеньки часто *запели*.

4.2.11. Глаголи који не подразумевају својим лексичким значењем одговарајуће стање или процесе након извршења радње, односно који слабије изражавају непосредни резултат, могу изражавати значење перфектности резултата која ће имати јаче изражену компоненту чињеничне перфектности. Код ових глагола је значајније да се догађај догодио, него да сада постоји неки непосредни резултат. У том смислу до изражаја долазе и посредни ефекти које ови догађаји изазивају. Непосредни резултат није некакво ново стање, те се ни не може представити статалном конструкцијом.

¹⁷⁶ Перфектни парови су парови глагола свршеног и несвршеног вида где глагол свршеног вида означава моментални прелаз у ново стање (achievements по Вендлеру (1959)), док глагол несвршеног вида означава само то стање.

Овакви случајеви представљају прелазне између перфектности резултата у ужем смислу и перфектности релевантне ситуације. Такав је случај у следећим примерима:

Я же *подписал* бумагу, что претензий у меня к вам не будет, независимо от результата (Мир);

Любовь Андреевна *прожила* за границей пять лет, не знаю, какая она теперь стала (Вишневый сад);

Шварц, ты розовые *принял*? (Шварц);

Чекао сам те двадесет година, и *дочекао* (Нови живот);

Чекајте, докторе! Не будите на крај срца. *Заслужили сте* велике почести (Вила);

Ево ме, децо! Јел' све у реду? Мало *сам закаснио* (Нови живот);

Заборавили смо на конак (Нови живот).

4.2.12. Лебедева (1959а:143) наводи да прошло време глагола говорења такође може имати изражену резултативну компоненту. Слично и Терентјева (2008:31) истиче јако перфектно значење код глагола говорне активности и интелектуалне активности. Падучева (2010:96) истиче глаголе говорења, односно глаголе „код којих свршени вид означава 'изразити своје мишљење или осећање – уопштено говорећи, извршити некакав вербални акт“¹⁷⁷ (превод С.С.) као један вид *перфектних парова*. У следећим примерима из грађе (а) глаголи свршеног вида изражавају значење перфектности резултата. Њихов резултат се може представити одговарајућим конструкцијама с глаголима у садашњем времену или трпним партиципима у резултативном значењу (б). Глаголи говорења ни у руском, ни у српском језику не могу изразити резултативно значење, што доказује и немогућност њихове употребе с одговарајућим одредбама (в):

(а) Ему Сережа *посоветовал*. *Сказал*, что я справлюсь (Уби);

Спроси, *простила* нас мама за то, что мы из дому убежали (Два клена);

Да что ты за чепуху *написал* там, скажи? (Фабричная девчонка);

¹⁷⁷ „В связи с понятием перфектной пары представляет интерес группа глаголов речи, у которых СВ [совершенный вид; С.С.] означает 'выразить мнение или чувство – вообще произвести некоторый речевой акт' [...] (Падучева *ibid.*)

Она *попросила* тебе передать, если я тебя встречу, чтобы ты набрала ей букет цветов (КШ);

Хајдете, докторе! Па цела цивилизована Европа, осим Русије која је још гора, *осудила је* овај ужасни чин (Вила);

Рекао је да се чувам. Да сте много опасни (Нови живот);

Рекао сам, панталоне! (Нови живот);

(б) Ему Сережа *советует*. Говорит, что я справлюсь;

Спроси, *сердится* ли на нас мама за то, что мы из дому убежали;

Что за чепуха *написана* там, скажи?

Она *просит* тебе передать, если я тебя встречу, чтобы ты набрала ей букет цветов;

Хајдете, докторе! Па цела цивилизована Европа, осим Русије која је још гора, *осуђује* овај ужасни чин;

Каже да се чувам. Да сте много опасни;

Кажем, панталоне!

(в) *Ему Сережа все еще посоветовал.

*Всегда *сказал*, что я справлюсь;

*Мама нас уже два дня простила за то, что мы из дому убежали;

*Ты часто *чепуху написал*;

*Она уже долго *попросила* тебе передать, если я тебя встречу, чтобы ты набрала ей букет цветов;

*Хајдете, докторе! Па цела цивилизована Европа, осим Русије која је још гора, још увек је осудила овај ужасни чин;

*Увек је рекао да се чувам. Да сте много опасни;

**Рекао сам већ десет минута*: „панталоне!“

Неки од глагола говорења су двовидски. И они могу имати појачану компоненту резултативности:

Дадут. Скажи, Бабичев *велел*. Под мою ответственность (Фабричная девчонка);

Ярославская тётушка *обещала* прислать, а когда и сколько пришлёт, неизвестно (Вишнёвый сад).

4.2.13. У суштини сваки глагол свршеног вида употребљен у минималном контексту најпре ће бити схваћен перфектно. Медијалним

глаголима ће основно значење најчешће бити квалификативноперфектно, док ће остали глаголи најпре бити протумачени у значењу перфектности резултата. Узмимо један пример:

Преко пута, у суседној кући *се настанио* један Рус (Вила).

Без додатног контекста најпре бисмо ову реченицу протумачили као да преко пута сада живи један Рус. Наравно, оваква реченица би у потпуности могла бити употребљена у другачијем контексту и у неком другом значењу, на пример у чистом претериталном у саставу неког приповедања о прошлим догађајима – и тада би то био један прошли догађај, чији непосредни резултат не мора да се чува у садашњости, али употребљена овако, изоловано, у минималном контексту, биће свакако схваћена у значењу перфектности резултата. Ако чак употребимо и неки глагол који има слабији резултат, ситуација ће бити слична:

Заборавили смо на конак (Нови живот).

Глагол *заборавити* свакако нема тако јако изражен резултат као глагол *настанити се* - јасно је да се с коњаком ништа није догодило, па ни са лицима која су га заборавила. У ствари, није се догодила никаква битна промена. Ситуација о којој се говори, међутим, јесте актуелна у садашњости. Она у оваквом минималном контексту мора бити схваћена као недавна и актуелна – нико чувши ову реченицу ван контекста неће помислити да се ово догодило прошле године, на пример, да то није нешто битно у време када је изговорено. У одговарајућем контексту, међутим, оквиру наратива, на пример, оваква реченица може имати сасвим другачије значење, нпр:

Кренемо тако у госте. Кад оно, *заборавили смо* коњак¹⁷⁸.

Ова реченица сада, у контексту приповедања, у граматичком контексту историјског презента, речце *кад оно*, представља само један догађај у прошлости, један у низу догађаја о којима се приповеда, и није ни на који начин актуелна у садашњости.

¹⁷⁸ У овој реченици би због неочекиваности догађаја далеко природније било употребити аорист.

4.2.14. Лебедева (1959а:144) налази да од броја аргумената које глагол има битно зависи способност тог глагола да у прошлом времену изрази значење перфектности резултата. Већи број аргумената значи расподелу фокуса на већи број елемената и, самим тим, слабије истакнут резултат. Ми битније разлике у степену изражености резултативне компоненте између непрелазних и прелазних глагола у горенаведеним примерима нисмо приметили. Ипак, с обзиром да се резултат непрелазних глагола може односити само на граматички субјекат, непрелазни глаголи имају нешто израженију квалификативну компоненту у односу на одговарајуће прелазне глаголе с израженим објектом. Поставља се питање да ли, међутим, јаче перфектно значење имају реченице у којима недостаје неки од иначе обавезних аргумената реченице. Лебедева (1959а:144) налази да је перфектно значење у ужем смислу најјаче када су у реченици одсутни и субјекат и објекат. У реченицама под (а) недостаје субјекат, граматички или логички, (сви глаголи су непрелазни). Ми налазимо да одсуство субјекта не утиче битније на израженост перфектног значења. Чини нам се да у примерима под (б) у којима смо додали субјекте перфектност резултата није ништа слабије изражена. Ово поготову важи за српски језик, где се лична заменица у функцији субјекта ионако по правилу изоставља, тако да примере из српског нећемо ни наводити:

(а) Мама! ..*Пропала!* (Два клена);

Повернула! К нам, к нам спешит! (Два клена);

Прибыл с планеты Мяу-Мяу посмотриеть, как у вас встречают Новый год (БР);

Устал (ЗБ);

(а) Мама! ..Она *пропала*;

Она *повернула!* К нам, к нам спешит!;

Я *прибыл* с планеты Мяу-Мяу посмотриеть, как у вас встречают Новый год;

Я *устал*.

Нисмо, нажалост, успели да нађемо никакве примере с прошлим временом глагола чије је основно значење квалификативно перфектно и изостављеним субјектом. Лако је претпоставити да у недостатку субјекта, на

који би новонастало стање или својство могли да се односе, овакви глаголи неће више изражавати квалификативноперфектно значење, односно да ће значење оваквих глагола бити померено ка значењу перфектности резултата. То показују и ови примери, које смо сами смислили у недостатку примера из грађе: *оглох; ослеп; поник; покрљся*. Опет, изостављање субјекта у српском језику је уобичајена појава, те се одговарајући српски облици могу схватити и у значењу перфектности резултата, и у значењу квалификативне перфектности: *ослепо је, оглувео је*. Медијална резултативна конструкција и без израженог субјекта задржава своје значење: *обрастао је шумом*.

4.2.15. Лебедева (1959а:144) указује на то да на степен изражености значења перфектности резултата више утиче одсуство објекта, него одсуство субјекта¹⁷⁹. Навешћемо неколико примера из грађе (а) и, ради поређења, те исте примере којима смо додали одговарајуће објекте (б):

(а) Комната сорок два – *запомнили?* (ПИ);

Ведь я... ведь я даже *забыл...* (Анечка);

Донео сам. Полако (Нови живот);

– Чуо сам се са Босом. Стићи ће таман на прославу матуре. Пита да ли си спремио папире? – *Спремио сам*. (Нови живот);

(б) *Запомнили комнату?*

Ведь я даже *забыл, что в таких случаях полагается делать* (Анечка);

Донео сам дрогу;

Спремио сам паприре.

Нама се чини да је перфектно значење уколико се изостави објекат можда само незнатно појачано. Одсуство директног објекта код прошлог времена прелазних глагола може и да помери фокус на вршиоца радње. Овакав тип перфектности Лебедева (1959а:148–151) назива *посесивни*

¹⁷⁹ „Наличие в предложении подлежащего и особенно прямого дополнения ослабляет перфектное значение, делает его менее выразительным, так как внимание распределяется между действием и тесно связанным с ним объектом (а также субъектом)” (Лебедева 1959а:144).

*тип*¹⁸⁰. По Лебедевој (1959а), код овог типа перфектности субјекат је увек живо биће (149), а глагол је увек прелазан (143). Резултат, односно ефекти радње су недвосмислено присутни, али је фокус с последица радње усмерен на то да је одређени субјекат управо био тај који је ту радњу која је до тих ефеката довела извршио. Термин *посесивни тип* по нама није најсрећније изабран с обзиром да код овог типа перфекта нема посесивности ни у најширем његовом схватању. Такође, посесивни перфект је термин који је већ резервисан за другу појаву – посесивне конструкције с перфектним значењем (в. Маслов 1988:73–74,80–83; Митковска, Бужаровска 2011)¹⁸¹. Не видимо ни потребу за издвајањем оваквих случајева у посебан тип перфекта, одвојен од перфектности резултата, те сматрамо да је овде у питању само перфектност резултата с фокусом на субјекат. Навешћемо неколико руских примера прошлог времена у значењу перфектности резултата с фокусом на субјекту услед изостављања објекта.

Не бойся, проходи, пол крепкий, не провалишься... Сам стелил (Ликвидаторы);

Ему Сережа посоветовал (Уби).

4.2.16. У српском језику се лична заменица у функцији субјекта најчешће изоставља. У примерима које смо наводили горе као примере изостављања објекта изостављен је заправо и субјекат. Изражен субјект, међутим, често привлачи пребацује фокус. Навешћемо неколико примера:

Ти си, куме, у три реченице *заокружио* све моје недоумице (Кум);

Они су се баш *заинтели* да нас скрате за главу (Вила);

Бос је купио фабрику (Нови живот).

¹⁸⁰ „Значение посесивного перфекта вторично по отношению к значению результативного оттенка перфекта, так как в этом случае мы не просто осознаем факт прошедшего действия, а осмысливаем его в отношении к субъекту действия, выдвигая на первый план соотнесенность результата прошедшего действия с деятелем“ (Лебедева 1959а:149).

¹⁸¹ У питању су конструкције у којима средство које иначе служи за исказивање предикатске посесивности у комбинацији с неким партиципом прошлог времена изражава перфектно значење, као у следећим примерима из (Маслов 1988): енглески *I have done it* 'Урадио сам то' (74), немачки *Ich habe den Brief geschrieben* 'Написао сам писмо', руски *У кого здесь налито?* 'Ко је просуо?' (82), македонски *Се немаме видено две години* 'Нисмо се видели две године' (83).

На пребацивање фокуса на субјект поготову може утицати рематски положај субјекта. Тај положај указује на то да је вршилац радње управо тај, а не неки други:

Хату *поджег он* (указује на Бусыгина), а не *кто-нибудь* (СТС);

Главни јунак који се зове 9, (глас му је позајмио Илајца Вуд) буди се једног дана и схвата да на свету нема више људи, *остао је само он* и мала група створења која личе на њега (РТС, 11.9.2009);

Продавац одговара и за недостатак саобразности после тренутка преласка ризика ако га *је проузроковао он* или лице за које он одговара (Уговорно право).

4.2.17. Фокус на субјекат поготову снажно пребацује употреба упитне заменице *кто/ко* у посебним упитним реченицама:

Что с тобой? Кто тебя *посмел* обидеть? (ОЧ);

Кто *обещал* исправиться? Кто *обещал* жить, как все? (ОЧ);

Ко *је извео* војску на улицу? (Вила);

Слично ће и код других посебних упитних реченица фокус бити на упитним речима, односно на конституентима на које се оне односе:

На сколько же это *опоздал* поезд (Вишнёвый сад);

Что это вы, сосед, куда *собрались* на ночь глядя (СТС);

Не стигосмо да попричамо шта вас *је довело* у ове крајеве (Вила);

Зашто *сте желели* да ме видите (Вила);

А како *сте мислили* да то изведете? (Вила);

Како *сте сломили* Белимарковића и Богићевића? (Вила);

Што *сте се укипили*? (Вила).

Одредбе за циљ такође могу привући фокус:

Я *вернулся* домой, чтобы постараться положить конец всему этому безумию (Мир);

Нарочно *приехал* сюда, чтобы на станции встретить, и вдруг проспал (Вишнёвый сад);

Дошао сам да те обавестим да сам успео да набавим новац (Нови живот).

4.2.18. Лебедева (1959б:216) наводи да разне речце и узвици могу актуелизовати значење перфектности резултата (*уже перфектно значење у терминологији Лебедеве*) код прошлог времена: *вот; вон; вот и; ну, вот; ну; ну, и; как, даже, ведь же*. Овакве „речце и узвици, повезујући радњу са садашњим временом, помажу изразитијем испољавању перфектног значења“¹⁸² (Лебедева 1959б:216; превод С.С.) Ми налазимо да овакве речце такође и указују на актуелност последица радње. У следећим реченицама имамо неке од ових речца с глаголима у перфектном значењу:

Ведь я... ведь я даже забыл... честное слово, я забыл, что в таких случаях полагается делать (Анечка);

Эх ты, Македон. Что же ты наделал... (Македон);

– Вот ты и приехала. – Вот я и приехала (ГС);

Ну, вот, наконец пришел! (ГС);

Они су се баш заинтели да нас скрате за главу (Вила);

Али обећали сте ми да ћу, с временом, устати из ових колица (Нови живот);

Ево, ушао сам мало (Кум);

Ех, баш сам се ужелео чаја (Нови живот).

4.2.19. „Перфектно значење у неким случајевима конкретизује се помоћу употребе модалних речи у парентези, које изражавају овај или онај однос говорника – претпоставку, несигурност, сумњу итд.“¹⁸³ (Лебедева 1959б:216; превод С.С.) Лебедева (1959б:216–217) наводи следеће такве речи с модалним значењем: *кажется, наверное, видно, видать, должно, доложим, конечно, поди, никак*. Одговарајући изрази у српском језику не морају бити у парентези. Навешћемо неколико примера с оваквим модалним изазима:

Очевидно, испортилась проводка (ПА);

Он подходит к буфету, достает ломоть хлеба, ест жадно, с аппетитом – видимо, проголодался сильно (Фабричная девчонка);

¹⁸² „[...] частицы и междометия, соотнося прошедшее действие с настоящим временем, способствуют более яркому проявлению перфектного значения“ (Лебедева *ibid.*)

¹⁸³ „Перфектное значение в некоторых случаях конкретизируется при помощи употребления вводных модальных слов, выражающих то или иное отношение говорящего – предположение, неуверенность, сомнение и т. п.“ (Лебедева *ibid.*)

Како било, вашим мукама *је дошао* крај (Вила);

Куцнуо је час, значи (Вила);

Ви *сте*, докторе, свакако *приметили* да су се између мене и госпође Машин развила врло снажна осећања (Вила);

Дакле, све *си схватио* (Нови живот);

Изгледа да је Драга *заборавила* текст (Вила);

И пошто нас *је*, изгледа, мало *остало*, ја сам предложио да прославимо овде, код мене (Нови живот).

4.2.20. Уопште шири контекст садашњости указује на актуелност прошле радње у садашњости:

Впрочем, на его цвет, естественно, *повлејало* и регулярное потребление дешевого алкоголя, короче, видно, что Шахов пьет, на что указывают не только мешки под глазами, но и некоторая одутловатость его длинного, узкоскулого, худощавого от природы, лица (Ликвидаторы);

Так что в целом Шахов не производит впечатления опустившегося, деградировавшего человека, он, скорее, похож на философа, то ли циника, то ли скептика, существовавшего как бы в двух ипостасях: умственной, ирреальной, поэтической, где нет ни осеннего дождя, ни холода, ни голода, и физической, где все эти невзгоды уже *приобрели* несколько стабильный характер, что *стали* как бы фоном, средой обитания (Ликвидаторы);

Ево ме, децо! Је л' све у реду? Мало *сам закаснио* (Нови живот);

Јесте ли га видели?! *Нестао је!* Нема га! (Вила);

Не види се, куме, ништа. Кажем ти – *наштеловао сам* их само тако (Кум).

Сви ови глаголи, уколико се употребе као део наратива имаће значење простог претерита, као што је то случај у следећем одломку, у коме су означени курзивом глаголи који би ван контекста наратива највероватније имали значење перфектности резултата:

Впрочем, библиотека – это было только название. Мне *дали* церковный ключ. Когда я *вошла* туда впервые, книги были свалены так, что не открыть дверь. Как только я *открыла* библиотеку, первыми *пришли*, сверкая бежевыми чулками, две молодые нэпманши и *взяли* Оливера Кервуда и Ги де Мопасана. Вслед за ними *явился* он (Идеалистка).

*

Перфектност резултата представља значење прелазно између квалификативне и чињеничне перфектности. За разлику од квалификативне

перфектности, код које сâм глагол означава прелазак у неко стање или стицање неке особине, перфектност резултата означава пре свега да се нека радња догодила, али таква радња која је актуелна у садашњости. За перфектност резултата карактеристични су пре свега посредни ефекти, који се слободно комбинују с непосредним резултатом, уколико га има. Слабљењем непосредног резултата долазе до изражаја посредни ефекти. Тип перфектности резултата код ког доминира непосредни резултат назвали смо *перфектом резултата у ужем смислу*, док смо тип перфекта резултата код кога доминирају посредни ефекти назвали *перфектом садашње релевантности*. Перфектношћу садашње релевантности дубље се нисмо бавили. Слабљењем посредних ефеката, односно релевантности радње за садашњост, перфектност резултата полако прелази у чињеничну перфектност.

Перфектност резултата у ужем смислу најбоље изражавају они глаголи који изражавају радње које подразумевају неко стање или процес након достизања границе такве радње. То су глаголи кретања, говорења, глаголи почетносвршене акционалне класе и други глаголи који подразумевају јачи непосредни резултат. Нисмо нашли већу разлику у изражавању перфектности резултата између прелазних и непрелазних глагола. Изостављање објекта код прелазних глагола незнатно појачава значење перфектности резултата. Изражавање субјекта у српском језику скреће пажњу на субјекат, поготову ако је субјекат у рематској позицији. У посебним упитним речима фокус је на реченичним конституентима који су представљени упитним речима. Перфектност резултата још актуелизују речце, модалне речи и шири контекст садашњег времена.

4.3. Несвршени вид и перфектност искуства. Перфектности искуства у руском језику „типолошки одговара општефактичко значење несвршеног вида“¹⁸⁴ (Књазев 2002:87; превод С.С; сл. и у Хамбургер

¹⁸⁴ „В русском языке экспериенциальному перфекту («перфекту опыта») типологически соответствует общефактическое значение НСВ [несовершенного вида; С. С.]“ (Књазев *ibid.*)

1988:241–242, Горбова 2014:317; Татевосов 2015:69–71). Дал (1985:143)¹⁸⁵ наводи да категорија експеријенцијалности барем делимично одговара несвршеном виду у неким словенским језицима, не прецизирајући којим, у значењу које се обично назива *општефактичким*. Општефактичко значење се најјасније испољава у прошлом времену и представља једно од његових важних значења (Гловинска 1982:116–117). Горбова (2014:317) истиче тенденцију превођења шпанског експеријенцијалног перфекта руским прошлим временом несвршеног вида. У нашој терминологији, у којој чињеничну перфектност третирамо као посебно перфектно значење одвојено од перфектности искуства, општефактичко значење одговара још и овом значењу.

Најпотпунији преглед типова општефактичког значења и њихових одлика нашли смо код Падучеве (2010:32–52; и другде у књизи). Од посебног значаја за нашу тему биће два значења која Падучева издваја у оквиру општефактичког резултативног значења – *егзистенцијално*¹⁸⁶ и *конкретно општефактичко значење*, од којих прво недвосмислено одговара перфектности искуства, док друго одговара чињеничној перфектности. Можемо се стога послужити семантичким одређењима ова два значења које налазимо код овог аутора како бисмо успешно разграничили перфектност искуства од чињеничне перфектности код прошлог времена несвршеног вида. Остали типови општефактичког значења, која Падучева (2010:12) издваја на основу акционалних класа глагола који изражавају оваква значења у прошлом времену, односно резултата или границе до којих радње изражене таквим глаголима доводе, – *нерезултативно*, *нелимитативно* и *двосмерно*, не везују се за неку посебну врсту перфектности, а пошто нам тема није уско везана ни за акционалне класе, нити за појединачна видска значења, нећемо се њима детаљније бавити.

¹⁸⁵ Отуда, вероватно, и термин *општено-фактички перфект (обобщенно-фактический перфект)*, који налазимо код Кашкина (2010:64).

¹⁸⁶ Шатуновски (2009:140) *егзистенцијално општефактичко значење* сматра „најтипичнијим и примарним што се тиче комуникативно-синтаксичке деривације“ када је у питању општефактичко значење.

4.3.1. Падучева (2010:43,46) наводи више особина заједничких егзистенцијалном и конкретном значењу, од којих су за нашу тему значајне *фактичност*¹⁸⁷ и *ретроспективна референтна тачка*. Ова два обележја свODE се на то да општефактичко значење означава радњу у прошлости као *факт*¹⁸⁸ који се посматра ретроспективно, односно из садашњости¹⁸⁹. Уколико је референтна тачка у прошлости (кад је у питању прошло време *синхрона* у терминологији Падучеве), значење више неће бити општефактичко. Тако, рецимо, у оба ниженаведена примера имамо исти облик прошлог времена, који су употребљени у различитом значењу:

Ездил Ходорковский на Запад. *Говорил* там с людьми (Завтра, 13.8.2003);

В финале ординарец Элина грозно поводил бровями и *говорил*: «Тихо! Чапай думать будет!» (Вечерняя Москва, 10.1.2002).

У првом примеру референтна тачка је ретроспективна: догађаји из прошлости се посматрају као прошле чињенице из позиције садашњости, па је значење облика *говорил* општефактичко; у другом примеру референтна тачка је у прошлости, односно синхрона је, и радња се посматра не као пуки *факт*, већ у развоју, те је реч о актуелно-трајном значењу.

4.3.2. Егзистенцијално и конкретно значење [односно перфектност искуства и чињеничну перфектност, С. С.] одваја обележје *кратности* (Падучева 2010:41). *Кратност* означава да се „ситуација означена глаголом

¹⁸⁷ *Фактичност* Падучева (2010:36) дефинише овако: „факт – это то, что имеет место. В самом деле, в утвердительном высказывании с НСВ общефактическим акцентируется сам факт, что ситуация, обозначаемая с помощью НСВ общефактического имела место; в отрицательном – тот факт, что она не имела место; смысл вопроса с НСВ общефактическим – в том, чтобы выяснить, ситуация имела место или нет.“

¹⁸⁸ Упореди и с традиционалном формулацијом општефактичког значења коју наводи Гловинска (1982:119): „Просто указание на факт в прошлом“.

¹⁸⁹ Везу између ретроспективне референтне тачке и фактичности можда објашњава следећи цитат из (Шатуновски 2009:139): „Факты «отвлечены», извлечены из мира фактообразующей деятельностью мышления. Событие (и процесс) превращаются в факт, когда оно отвлечено, извлечено из реальной цепи событий, из цепи причин и следствий, когда в фокус перенесено то, что это имеет место.“ Другим речима, посматрање догађаја као чињенице, као факта, подразумева одвојеност човека од самог догађаја, извесну одаљеност, што претпоставља ретроспективну референтну тачку.

догодила барем једанпут, тј. једанпут или више пута¹⁹⁰ (Падучева 2010:39; превод С.С.) Гловинска (1982:134) наводи идеју кратности као семантичку основу општефактичког значења у целини¹⁹¹, док Падучева (2010:41) сматра да кратност не карактерише цело општефактичко значење, већ само егзистенцијално општефактичко, односно не и конкретно општефактичко значење. Гловинска (1982), истина, не издваја општефактичко конкретно као посебан тип општефактичког значења.

4.3.3. Кратност не искључује *једнократност*, пошто једнократност подразумева потенцијалну вишекратност (Падучева 2010:40), односно кратност означава да се радња догодила барем једанпут (Падучева 2010:39). Кратност, међутим, искључује *појединачност*, односно радње које не само што су се десиле једанпут, него које су истовремено везане за неку конкретну ситуацију. У том смислу интересантна је формулација Дала и Хедин (1998), да је перфектност искуства фокусирана на тип догађаја (*type-focusing event reference*), а не на конкретан догађај (*token-focusing event reference*). Слично налазимо и у (Дал 1985:141), где се каже да експеријенцијалност означава типизирани активност, стање и сл (*generic activity, state*).

4.3.4. *Кратност* треба разликовати од *поновљивости*. *Поновљивост* (*повторяемость* код Шатуновског (2009:142–146, и другде), *воспроизводимость* код Падучеве (2010:46)) представља могућност радње да буде поновљена. То је нека врста потенцијалне кратности (Падучева 2010:46), односно поновљивост је услов за кратност. Кратност, међутим, није услов за поновљивост. Тако, рецимо, радња учествовања у реченици (а) није кратна, будући да је везана за конкретну ситуацију, за конкретне анкете, али је поновљива, односно потенцијално кратна – могуће је више пута

¹⁹⁰ „Следующий компонент толкования – «кратность»: ситуация, обозначаемая глаголом, имела место по крайней мере один раз, т. е. один раз или больше“ (Падучева *ibid.*)

¹⁹¹ Поред кратности Гловинска (1982:134) издваја још и *дискретност* као семантичку основу општефактичког значења. Из материјала који наводи Гловинска (1982:132–135) може се закључити да *дискретност* означава радњу која се посматра у целини. Гловинска (1982:134) кратност посматра као појединачан случај дискретности, док Падучева (2010:46) сматра да је дискретност само неопходан услов за кратност, с обзиром да само дискретна радња може бити и кратна. По нама дискретност проистиче из фактичности, односно представља ако не исти, онда барем сродан појам.

учествовати у различитим догађајима, па и у анкетама. Облик простог времена истог глагола у примеру (б) је кратан (и поновљив), односно означава да се радња учествовања догодила једанпут или више пута. Радња у првој реченици одговара чињеничној перфектности, док глагол у другој реченици одговара перфектности искуства.

- (а) В опросах *участвовали* учащиеся одиннадцатых (выпускных) классов школ (Человек, 2005, № 5);
- (б) *Участвовал* и в сухопутных походах, и в морских (Магелан).

4.3.5. Шатуновски (2009:144) наводи да поновљива радња не мора обавезно да се понавља. Поновљива радња стога може бити и једнократна и појединачна. У следећим примерима имамо две радње које су се обе догодиле само једанпут. Прва је кратна, тачније једнократна – догодила се само једанпут, али није везана за неку конкретну ситуацију, док друга није кратна, већ је појединачна, односно везана је за конкретан временски период, на шта указује и одредба за време *вчера*. Обе радње су, међутим, поновљиве: могуће је и више пута путовати у Мађарску, као и више пута ићи у Внуково на аеродром. Глагол у првој реченици одговара перфектности искуства, док глагол у другој реченици одговара чињеничној перфектности:

Говорили, что Антонина Михайловна и вправду однажды *ездила* в Венгрию (Фокс);

Понимаете, дети мои, вчера я *ездила* на аэродром во Внуково: встречать одного гражданина из Владивостока (МТ).

4.3.6. Услов поновљивости одређује и могућност неког глагола да изражава општефактичко значење. Уколико глагол означава радњу која није поновљива, глагол неће моћи да изрази општефактичко значење (в. Гловинска 1982:132–134, Падучева 2010:39–40, Шатуновски 2009:143–144). Зељдович (2002:75–77) ову потребу за поновљивошћу код општефактичког значења сматра општим обележјем несвршеног вида у целини, а не само општефактичког значења. Поновљивост радње је вероватно универзална

особина перфектности искуства (в. Дал, Хедин 1998:3). Дал (1985:141)¹⁹² тако наводи да у јапанском језику, чији експеријенцијал узима за прототипски, радња мора бити поновљива, односно да се експеријенцијал не може користити у контексту појединачних непоновљивих догађаја. Захтев за поновљивошћу радње, њеном могућношћу да се неком другом приликом понови код општефактичког значења важи чак и за појединачне радње, односно за прошло време у општефактичком конкретном значењу (Падучева 2010:40, Шатуновски 2009:189–191). Тако, на пример, у следећим примерима глагол *родиться*, односно *родити се*, означава појединачну непоновљиву радњу. Његова замена одговарајућим глаголом несвршеног вида у општефактичком значењу немогућа је:

Я, Александров Юрий Петрович, гражданин РФ, *родился* [*рождався] 12 августа 1988 г. в Новочеркасске Ростовской области (Автобиография);

Родио сам се [*рађао сам се] у Београду а кад сам био мали живео сам у Новом Саду две године (Funnyjunk).

Горенаведени примери показују још нешто: услов поновљивости када су у питању појединачне радње представљене као факти важи само за појединачне радње изражене општефактичким значењем, односно не важи за чињеничну перфектност као такву. Глаголи свршеног вида такође успешно изражавају појединачне радње представљене као факте, а те радње, као што видимо из горенаведених примера, не морају бити поновљиве.

Понекад глагол свршеног вида означава радњу која се може поновити, али је контекст чини непоновљивом, односно сама ситуација је непоновљива, и тада глагол не може бити замењен глаголом несвршеног вида. Слично и Дал (1985:141–142) поновљивост наводи као неопходан услов при употреби експеријенцијала у јапанском језику. У следећим примерима глаголи свршеног вида који изражавају чињенице у прошлости¹⁹³ (а) не могу бити

¹⁹² Дал (1985:141–143) податке о јапанском експеријенцијалу црпи из необјављене докторске дисертације (Иноуе 1975).

¹⁹³ Оба ова глагола свршеног вида имају, додуше, значење перфектности резултата у ужем смислу, али то не мења ствар, с обзиром да чување непосредног резултата није у колизији са фактичношћу радње.

заменењени глаголима несвршеног вида у значењу чињеничне перфектности (б):

(а) Ты меня не ругай, ты прости меня. Я одно яйцо *разбил* нечаянно (Фетисыч);
Он је, каже, Стритицеског *убио* (Сеобе 2);

(б) *Я одно яйцо *разбивал* нечаянно;
*Он је, каже, Стритицеског *убијао*¹⁹⁴.

Јасно је да је могуће убијати људе и разбијати јаја много пута, али је немогуће разбити једно исто јаје двапут или убити једног истог човека више пута.

Неки глаголи у општефактичком значењу добијају значење недовршене радње, с обзиром да би у значењу довршене радње означавали непоновљиву радњу, нпр. глаголи *тонуть*, *умирать*. Падучева наводи следећи пример:

Ты когда-нибудь *тонул*? (Падучева 2010:44);

где глагол *тонуть* никако не подразумева резултат који би изразио његов видски парњак глагол *утонуть*. Немогуће је удавити се више пута. Овај глагол у овом примеру означава „да ли си некада био близу дављења?“ Упореди ово са следећим примером (који смо сами смислили):

Ты когда-нибудь *убивал*?

где облик *убивал* подразумева достизање резултата који изражава глагол *убить*, односно облик *убивал* не схвата се као неуспешан покушај, будући да је могуће убијати и више пута различите људе.

4.3.7. Из кратности произилази и друга велика разлика између перфектности искуства и чињеничне перфектности, односно егзистеницијалног и конкретног општефактичког значења, коју наводи Падучева (2010:46) као њихову главну разлику, а то је њихова различита временска локализација. С обзиром да општефактичко конкретно значење

¹⁹⁴ Ово је могуће рећи у пренесеном смислу, нпр. *убијао својом глупошћу*, али не и у буквалном смислу – у смислу лишавања живота.

означава појединачну радњу, таква радња је временски конкретизована, односно локализована. Радња исказана егзистеницијалним општефактичким је временски нелокализована. Шатуновски (2009:144–145) такође истиче временску неодређеност за егзистенцијално општефактичко значење. Слично и Линдстед (2000:369) наводи да је „перфектност искуства вид указивања на прошлу ситуацију без указивања на конкретан случај“¹⁹⁵ (превод С.С.)

У примеру (а) тако глаголи имају значење перфектности искуства, с обзиром да означавају радње које су временски потпуно неконкретизоване – могле су се догодити у било ком тренутку у периоду до садашњости, и које су се понављале, на шта указују и одредбе за понављање *раз пять* и *пару раз*. У примеру (б) значење је чињеничноперфектно, с обзиром да је радња појединачна и временски конкретизована, на шта указује и деиктичка одредба за тачно време *два года назад* (која, будући да је деиктичка, указује и на ретроспективну референтну тачку).

- (а) Гусейн *раз пять залетал* в СИЗО и *пару раз кантовался* в зоне (Криминальная хроника, 24.7.2003);
- (б) Надо сказать, что два года назад российская сторона *предлагала* Эстонии включить аналогичное положение в текст двустороннего торгово-экономического соглашения, но получила категорический отказ (Дипломатический вестник, 2004, № 5).

4.3.8. Посебно место заузимају примери када је временски период у коме се радња могла догодити мање или више ограничен, али је време када се радња одиграла у оквиру тог периода неодређено, радња је кратна, а референтна тачка је у садашњости, односно ретроспективна је. Кратност недвосмилено одваја овакве примере од случајева чињеничне перфектности, који су појединачни, али поставља се питање да ли онда одговарају перфектности искуства.

Дал (1985:141) наводи да експеријенцијалност [=перфектност искуства] типолошки означава тип догађаја који се „догодио барем једанпут

¹⁹⁵ „The experiential perfect is a way of referring to a past situation without referring to a particular occasion“ (Линдстед *ibid.*)

у одређеном периоду до одређене тачке у времену¹⁹⁶ (сл. и у Дал, Хедин 1998:3). Другим речима, не наводи који је то период, односно не тврди да тај период мора обухватити сву прошлост до тренутка говора. С друге стране, Дал (1985:142) наводи да у јапанском, чији експеријенцијал узима као еталон овог значења, ограничење временског интервала у оквиру кога је нека радња могла да се догоди представља неповољан контекст за употребу експеријенцијалности, односно да реченице с експеријенцијалом постоју утолико неприхватљивије, уколико је временски интервал краћи.

У прилог укључивању и оваквих случајева у перфектност искуства, међутим, говори то што је период када је нешто могло да се деси скоро увек ограничено ако ничим другим, онда барем прагматичким контекстом. Ако један човек пита другог да ли је некада био у Паризу, период је ограничен макар на дужину живота саговорника. Ако један затвореник пита другог то исто питање, период је ограничен на време пре доласка у затвор. Ако разговарају два старија човека и један пита другог да ли је некада био на рекреативној настави, период када је та радња могла да се догоди ограничен је на време када је саговорник ишао у школу. Радња је у свим тим случајевима кратна, односно могла је да се догоди једном или више пута. И сваки од тих случајева када је радња могла да се догоди у оквиру задатог периода неконкретизован је у времену, односно могао је да се догоди било када у оквиру тог периода.

Слично је и када је реч о људима који су већ мртви, односно о објектима који више не постоје. На пример, горе смо имали пример из биографије Магелана:

Участвовао и в сухопутных походах, и в морских (Магелан).

Јасно је да је Фернандо Магелан није могао да учествује ни у каквим походима након 1521. године, пошто је те године умро, а ни пре неког тренутка свог живота док још није достигао одређену зрелост. Па ипак,

¹⁹⁶ „The basic use of EXPER [experiential category, C.C.] is in sentences in which it is asserted (questioned, denied) that an event of a certain type took place at least once during a certain period up to a certain point in time“ (Дал *ibid.*)

оваква радња је кратна – Магелан је у оваквим походима учествовао барем једанпут, једанпут или више пута, а пошто је реч о биографији, нема сумње да је референтна тачка ретроспективна. Ниједан од тих похода, међутим, није представљен као конкретан, јединичан догађај, односно могао се догодити било кад у периоду између достизања зрелости и смрти. Све ово јасно одваја овакве примере од чињеничне перфектности и говори у прилог да је у питању перфектност искуства. Дал (1985:142–143) наводи да ће се у случајевима када је вршилац радње мртав у време говорења барем у јапанском језику користити експеријенцијал.

Период може бити ограничен и експлицитно. У следећим примерима имамо одредбе за време, место и сл. које указују на ограниченост периода:

Я не мылся целый месяц! А они придумали ещё месяц тут! Три недели! Я не могу больше, не могу, всё брошу и уеду! (Барак);

– Когда я был мальчиком, у меня от нее лопалась губа. [...] – Зашивали? (ЛК);

Давненько ты здесь не заявлялся (Чулимск);

Полагая, что режим работы двигателя катера во время этого плавания не менялся, и пренебрегая временем, за которое катер совершил поворот, определите скорость течения воды относительно берега (СЗФ).

4.3.9. Што је тај ограничени период краћи, то је већа вероватноћа да се схвати као неко конкретно време, односно да се радња схвати као појединачна¹⁹⁷. Тако је у следећем примеру период ограничен прагматичким факторима ограничен на краће време који претходи времену говорења и приближава се тачном времену, у овом случају широј садашњости. С обзиром на кратак период за који се радња могла догодити, радња се пре може схватити као појединачна, него као кратна. Значење прошлог времена је ближе чињеничној перфектности, односно перфектности резултата, него перфектности искуства:

¹⁹⁷ Уп: „Experiential interpretation thus tends to combine with temporal expressions denoting extended periods of time. This is natural given their meaning: one or more occurrences of an event-type is asserted to have taken place. The restriction of the temporal domain to a point in time normally automatically reduces the number of possible events to one, thus favouring a token-focussing perspective” (Дал, Хедин 1998:4).

Да, он *работает*, *просил* не открывать (Шварц).

4.3.10. Посебно место заузимају случајеви када је радња непоновљива и, самим тим, некратна, али је период за време кога се могла догодити потпуно неодређен или јако дуг. Навешћемо један такав пример, додуше, с трпним партиципом свршеног вида:

Теперь понятно, почему закон этот до сих пор не принят и никогда не будет принят (Аргументы и факты, 22.1.2003).

Оваква ситуација је непоновљива – један те исти закон немогуће је донети двапут. На непоновљивост указује и свршени вид. Већ смо видели да несвршени вид не може бити употребљен ако су радња или ситуације непоновљиве. Ово можемо потврдити ако трпни партицип свршеног вида заменимо повратним пасивом несвршеног вида (а). Није могуће употребити несвршени вид ни у одговарајућој активној реченици (б):

- (а) *Теперь понятно, почему закон этот до сих пор не принимался и никогда не будет принят;
- (б) *Теперь понятно, почему закон этот до сих пор не принимали и никогда не примут;

Време у току ког је могла да се догоди ова радња, међутим, потпуно је неконкретизовано. Ова радња, стога, иако непоновљива и некратна, није појединачна, већ је више типска. Ово доказује и могућност додавања одредбе *никогда*, која указује на временски неконкретизовану радњу и дужи период у оквиру кога се она могла догодити:

Теперь понятно, почему закон этот никогда не принят и никогда не будет принят.

Узмимо и следећи пример: *он је служио војску, он је био у војсци*. Оваква радња се разликује од радње у *он је био у затвору* само у томе што се војска служи само једанпут, односно таква радња је непоновљива, док се у затвор може отићи више пута (уп. руски *он служил, он сидел*). У оба језика могуће је чак употребити и општефактичко значење, односно несвршени вид, иако је радња у случају служења војске непоновљива или барем по правилу непоновљива.

У неким језицима услов поновљивости обавезно важи када је у питању перфектност искуства (нпр. у јапанском (Дал 1985:141–142)), док у другим, нпр. у енглеском, у оваквом контексту можемо употребити перфект. Превешћемо горенаведену реченицу на енглески да то покажемо:

Now it is clear why this bill *has not been passed* so far and why it will never be passed.

Чињеница да се у енглеском значење које ми овде називамо *чињеничном перфектношћу* не преводи перфектом указује на неко друго значење у случају временски неконкретизованих некратних ситуација. Конкретна временска локализација, које овде нема, управо је кључна особина чињеничне перфектности. С друге стране, кратност (то *једном или више пута, барем једном*) се обично сматра обавезном особином перфектности искуства. Овде је значење, условно речено, прелазно између перфектности искуства и чињеничне перфектности. Сматрамо да је ово значење, с обзиром на временску неодређеност радње, односно могућност додавања одредби типа *никад*, ипак далеко ближе перфектности искуства. У случају ове конкретне реченице снажно је изражена и компонента перфектности резултата, што је такође скопчано с употребом свршеног вида.

4.3.11. На кратност, а самим тим и перфектност искуства, указују различита средства. Идеја кратности може бити изражена самим лексичким значењем глагола, што је случај код глагола који припадају акционалним класама (а) вишекратних, (б) моторно-кратних¹⁹⁸ и (в) глагола који означавају низ појединачних чинова радње (Гловинска 1982:135–136). Прошло време ових глагола често изражава значење перфектности искуства. Ове глаголе, међутим, могуће је употребити и у другим значењима у случају да је референтна тачка у прошлости, или конкретизована у времену и појединачна, што је случај у наративу (г).

(а) А тога ја не *видал*, тољко *слыхал* о нѐм (Два клена);

¹⁹⁸ У српском језику нема моторно-кратних глагола.

Али их има, *виђао сам* их по другим четама, по другим селима (Молитва друга);

- (б) Я *ездил* почти на всей модельной гамме представительных «Мерседесов» начиная с 50-х годов (Автопилот, 15.2.2002);

Папа *летал* на больших самолетах в разные страны и города (Фокс);

- (в) Только из-за тебя мне стали дороги мои собственные руки, ноги, мое тело – ведь ты его *целовал*, ведь ты его любишь (Письмовник);

Свако јутро ме сећа бледих лица која *сам љубио* и која су сад ко зна где (Дневник);

- (г) Я оглянулась и *не видала* никого (СЛ);

Я *целовал* её мягкие губы, удивляясь, почему не признался раньше (Недвижимость);

Он рос по службе и уже *ходил* в чине полковника (СП).

4.3.12. Значење перфектности искуства карактеристично је за прилично учестали израз *имати прилику* у српском језику, односно његове еквиваленте *иметь возможность, доводиться* и сл, где се значење перфектности искуства садржи у семантици самог израза. Стога и није чудо што се овај прилог добро слаже с осталим средствима за истицање значења перфектности искуства, као што су контекст упитне и одричне реченице, прилог *никад*, заменица *свако*¹⁹⁹ и сл. Навешћемо неколико примера:

Первые группы – это те, кто хотя бы изредка *имели возможность* выступать публично, например на танцплощадках (Русский репортер, 5–12.7.2007);

К сожалению, *не доводилось* побывать в англоговорящих странах (Страна);

Између мене и ње одавно влада извесна симпатија само што *нисам имао прилике* да то и некако... реализујем (Вила);

Али никада раније *нисам имала прилике* да га, онако, натенане простудирам (Вила);

Докторе, да ли *сте имали прилику* да упознате моју дворску даму? (Вила);

Слушај, Милане, ти си интеллигентан човек и теби је, ваљда, све јасно. Уосталом, свако је имао своју прилику (Вила);

Каква жена... Господине Петровићу, да ли је мој син у Београду *имао прилику* да упозна неку жену? (Вила).

¹⁹⁹ О овим средствима биће више речи у 4.3.13.

Уколико је радња означена овим изразом конкретизована у времену, као што је случај у следећим примерима, где на конкретизацију указују одредбе за време *11 апреля, с октября 2007 года по апрель 2008-го*, значење неће одговарати перфектности искуства, већ пре чињеничној перфектности:

Лаборатория (как и вся выставка) действовала с октября 2007 года по апрель 2008-го. Её посетители *имели возможность* проанализировать собственную ДНК (Наука и жизнь, 2008, № 9);

Я *имел возможность* познакомиться с ним лично 11 апреля (ШР).

4.3.13. По Гловинској (1982:137) општефактичко тумачење [односно тумачење у значењу перфектности искуства, С.С.] облика прошлог времена актуелизују и речи које указују на кратност актантних група, на општи или неодређени субјекат (*любой, каждый, все, всякий, многие, некоторые, ни один, никакой, один за другим* и др.) Оваква средства заиста могу бити употребљена с обликом прошлог времена у значењу перфектности искуства (а), али се такође употребљавају уколико је референтна тачка у прошлости у значењима која не бисмо уопште могли идентификовати као општефактичко (б). Немамо ни утисак да неодређени субјекат у примерима с глаголима несвршеног вида битније доприноси изражавању значења перфектности искуства. Ово можемо и проверити уколико неодређене субјекте у примерима под (а) заменимо одређенима (б):

(а) Про Китай многие тоже, я думаю, *слышали* (Завтра, 13.8.2003);

Па, сви велики људи су *имали* ту жељу (Нови живот);

(б) После вступления Латвии в ЕС и НАТО многие *ждали* улучшения отношений между нашими странами (Дипломатический вестник, 2004, № 6);

Некоторые *пьяно убеждали*, что именно он подсказал им верный манер, иначе бы они возились с замком до наступления холодов [...] (Главный кригсман)²⁰⁰;

(в) Про Китай он тоже, я думаю, слышал;

Па, овај велики човек *је имао* ту жељу.

4.3.14. На значење перфектности искуства много јасније указују одредбе које указују на понављање радње, самим тим истичући идеју

²⁰⁰ Примере из српског језика, нажалост, нисмо успели да нађемо.

кратности (а). Тако ће облици прошлог времена глагола несвршеног вида у неким примерима без ових одредби имати значење перфектности искуства не тако недвосмислено изражено, односно такво које може да се у одговарајућем контексту схвати и као чисто претеритално употребљено, у актуелно-трајном значењу (б). Ове одредбе су у стању да актуелизују ово значење и код глагола свршеног вида (в). Глаголи свршеног вида, који и иначе слабије изражавају ово значење, неће имати без ових одредби значење перфектности искуства (г). Уколико је јасно из контекста да је референтна тачка у прошлости, односно уколико је реч о наративу, ови изрази неће актуелизовати значење перфектности искуства без обзира на вид глагола (д).

- (а) Всем нам не раз попадались на глаза объявления о приёме на работу примерно такого содержания: «Кандидат должен удовлетворять абсолютно всем указанным ниже требованиям (Computerworld, 2004, № 29);

На меня сто раз нападали [...] (Едем);

Звонить пыталась много раз, с утра не дозванивалась, с работы не могу, вечером нормальные люди в Москве уже спят (Ева);

Ја сам у своме животу неколико пута своје тело *излагала* мучењу (Вила);

„Политика“ је неколико пута писала о бесправном прикључењу несавесних корисника услуга ЈКП „Водовод и канализација“ (Политика, 2.8.2008);

- (б) Мне попадались на глаза объявления о приёме на работу примерно такого содержания: «Кандидат должен удовлетворять абсолютно всем указанным ниже требованиям;

На меня *нападали*;

Звонить *пыталась*;

Ја сам своје тело *излагала* мучењу;

„Политика“ је *писала* о бесправном прикључењу несавесних корисника услуга ЈКП „Водовод и канализација“;

- (в) *Заслужио је* стрељање већ неколико пута (Вила);

На интернету је сазнала да [...] да је немачка полиција неколико пута покушала да их избаци одатле мада безуспешно (Предатор);

У бакрачу што виси на чађавим веригама певуши вода пуна свакојаких трава. Већ је неколико пута прокључала (Корени);

- (г) *Заслужио је* стрељање;

На интернету је сазнала да [...] да је немачка покушала да их избаци одатле мада безуспешно;

Вода је прокључала.

(д) Мама парывалась несколько раз почитать, но бросила (Фокс);

[...] повторил он несколько раз и упал в сильном обмороке на землю (Роца).

4.3.15. Падучева (2010:44) наводи да одредба *уже* пружа „повољни контекст“ за појаву екзистенцијалног општефактичког значења, које смо ми идентификовали као перфектност искуства. Одредбе *уже*, односно *већ*, указују на неодређени период који траје до времена говорења (а). Без ових одредби значење облика прошлог времена глагола несвршеног вида понекад није тако недвосмислено (б):

(а) Я вам уже объяснял, что существует более сложная система, которая при этом органична (Экран и сцена, 6.5.2004);

Кое-кто уже слышал из моих уст истории про этот гениальный фильм «Прощай, Драконья гостиница» [...] (ЖЖ);

привет! ну я тебе уже говорила, когда у моего это было, лет в 14 (Ева);

Ми смо већ водили овај разговор, Стојане (Нови живот);

То ми се већ дешавало, и то добро знаш (Страх);

(б) Он мне объяснял, что существует более сложная система, которая при этом органична.

Пример (б) може бити схваћен и у актуелно трајном значењу, односно може се протумачити и чисто претеритално.

Одредбе *уже*, односно *већ*, успешно актуелизују значење прелазно између перфектности резултата и чињеничне перфектности код глагола свршеног вида. Код глагола који означавају радње које подразумевају израженији непосредни резултат значење ће бити прелазно између перфектности резултата у ужем смислу и чињеничне перфектности (а), док ће код глагола који означавају радње које немају такав резултат или је слабије изражен значење бити прелазно између перфектности садашње релевантности и чињеничне перфектности (б):

(а) Это дело мы уже *направили* в суд. – говорит Александр Савенков (МКНН, 30.7.2004);

А вам говорят, что ваш друг уже *вышел*... (Одновр);

Вы уже *получили* два кило колбасы! (Экран и сцена, 6.5.2004);

(б) Већ *сте доказали* да се одлично сналазите на новом задатку (Вила);

Све *се то* нама једном већ *догодило* (Нови живот);

Ако је грешка, већ *сам је направио* (Вила).

4.3.16. Гловинска (1982:140–141) наводи да се општефактичко значење посебно снажно испољава у упитним и одричним реченицама у руском језику. Падучева (2008:8) општефактичко значење повезује с контекстом одричних реченица. Танасић (2005:401) слично наводи да се несвршеном верзијом перфекта с негацијом исказује „радња конципирана као постојећи факат.“ Примери које Танасић наводи одговарају општефактичком значењу. Пипер и Клајн слично наводе: „Исказивање прошлости облицима перфекта у неким случајевима када је глагол у предикату негиран, зависи од видског значења глагола. Перфектом глагола свршеног вида исказује се тада појединачни процес схваћен као догађај, а перфектом несвршеног вида процес који се схвата као општа чињеница“ (Пипер, Клајн 2014:393). Дал (1985:143) истиче типолошку тенденцију употребе упитних и одричних реченица у вези с категоријом експеријенцијалности, односно перфектности искуства (сл. и Дал, Хедин 1998:3). Повезаност контекста упитних, барем оних општих, и одричних реченица и општефактичког значења може се објаснити начелном временском неодређеношћу радње исказане прошлим временом у упитним и одричним реченицама. Одричне реченице изражавају радњу која се могла догодити, али се није догодила, док опште упитне реченице означавају хипотетичку радњу која се могла догодити, али за коју не знамо да ли се догодила. Ова временска неодређеност погодује приказивању радње просто као факта у прошлости, догађаја који се посматра из позиције садашњости. Временска неодређеност, уколико је присутна, карактеристична за опште упитне и одричне реченице, блокира смештање референтне тачке у

прошлост, односно употребу у наративу с обзиром да смештање референтне тачке у прошлост подразумева временску локализованост прошлих радњи.

4.3.17. Временска неодређеност радње у општим упитним и одричним реченицама само је начелна. Узмимо као пример следећу реченицу:

Ну, у них там, в столицах побольше нашего знают, а? *Не говорил, нет?* (ММ).

Ова реченица може бити протумачена двојако, као питање да ли је о нечему говорено уопште или да ли је о томе говорено у некој конкретној прилици. Једно или друго значење актуелизује контекст. У првом тумачењу глагол ће имати значење перфектности искуства, односно егзистенцијално, а у другом чињеничне перфектности, односно конкретно општефактичко. Чињеничноперфектно тумачење је у минималном контексту природније. Слични су и следећи примери:

Мне хоть и *не задавали* первый вопрос, но я всё же скажу (Дипломатический вестник, 2004, № 7);

Так я ведь ничего *не приказывал* (Лебедь, 4.1.2004);

Јован Кузманов, руководиоца правне службе Агениције, каже за „Политику“ да овакво „саплитање“ њихове добре воље да ствари поставе на право место није у реду, јер нико из СПАС-а *није долазио* да поразговара о чињеницама (Политика, 10.2.2009);

О детаљима реформе Министарства иностраних послова шеф дипломатије из редова Зелених *није говорио* [...] (Политика, 6.9.2000).

У следећим примерима, међутим, чињеничноперфектно тумачење је једино могуће, с обзиром да је јасно и без контекста да субјекат није пио неком конкретном приликом, а не да није никада пробао алкохол (у том случају би био употребљен неки други израз, рецимо *пробовать алкоголь*).

Я вам говорю, сенсация! Да *не пил* я! (Раскол);

Полиција је навела да Фелпс *није пио* (РТС, 14.8.2009).

4.3.18. Када су у питању упитне реченице, примећујемо да опште упитне реченице могу да изразе и значење перфектности искуства, и значење чињеничне перфектности, док посебне упитне реченице изражавају само чињеничноперфектно значење, с јаче или слабије израженом

компонентом перфектности резултата уколико је глагол свршеног вида. Разлог за ово вероватно лежи у томе што код општих упитних реченица није познато да ли се радња уопште догодила, те је таква радња у начелу неконкретизиована, типизирана, док је код посебних упитних реченица познато да се радња догодила, па је она појединачна и некратна, а фокус је на неком аспекту те радње који је непознат. За Узмимо, на пример, следећу општу упитну реченицу:

Ты... не *видела* мою записную книжку? (Город).

Из контекста је потпуно јасно да је интервал у оквиру кога је могла да се догоди радња о којој се пита веома кратак и да непосредно претходи времену говорења: пита се да ли је саговорник видео бележницу у последње време, данас, јутрос, а не да ли ју је видео икада. С истим овим глаголом у контексту упитне реченице могуће је и друго значење. Изменићемо мало горњу реченицу и додаћемо одговарајући контекст, како бисмо то показали:

Я всегда записываю все мелочи из моей жизни. Ты *видела* мою записную книжку?

Сада, у одговарајућем контексту, јасно је да је питање о томе да ли је саговорник икада видео бележницу, да ли има икакво знање о садржају бележнице, односно значење прошлог времена несвршеног вида одговара перфектности искуства. Понекад се и без неког посебног средства глагол може разумети искључиво у значењу перфектности искуства:

Читал ли ты Лассилу, Вольдемар? (ОК);

Већина њих је на питање *да ли је имала* овакав однос одговорила потврдно (Политика, 26.10.2007);

Гледа се колико је странка била кооперативна, *да ли се одазивала* или је *избегавала* позиве суда, *да ли је поступала* по налозима суда, *достављала* неопходне доказе, списе (Политика, 17.5.2009).

У следећим примерима облици прошлог времена несвршеног вида пре се могу протумачити као да се односе на неки краћи период, односно на неку конкретну ситуацију, односно пре се могу схватити у конкретном

општефактичком, односно чињеничноперфектном значењу, него у егзистенцијалном општефактичком:

Ты слышал новый анекдот? (Анекдоты);

Опять деньги занимала? (Свидание);

Јесам те лепо звао са мном на тенис? (Кум);

Јеси ли се чуо са Босом? (Нови живот);

На питање *да ли је било* говора о појединачној одговорности и евентуалним оставкама, као и да ли је такмичење којим руководи регуларно, Булић је одговорио [...] (Политика, 15.2.2008).

Понекад овај ограничени интервал може бити исказан и експлицитно. У следећем примеру он је средње дуг – значење облика прошлог времена одговара перфектности искуства:

Давнењко ты здесь *не заявлялся*, Еремеев (Чулимск);

4.3.19. Понекад је интервал за који је радња изражена општефактичким значењем невршеног вида веома кратак, те се може схватити као једна конкретна ситуација, и у том случају радња се једино може интерпретирати као појединачна:

Слушай, а драки вчера *не было*? Нет? Странно... Да кто-то врезал. Разок... Да по морде... Думаю, что кулаком. Интересно кто, ты *не видел*? (УО);

Поди, опять всю ночь *не спал*? (ВМ).

У следећем примеру, с обзиром да је именица *избори pluralia tantum*, одредба *на изборима* може се схватити и као појединачна ситуација, али се може схватити и да је избора било више, те се радња у том случају може схватити и као кратна.

Он је оценио да је невладина организација Г-17 Плус „најмање позвана да говори о вољи народа“, јер *није учествовала на изборима* и не зна колика је њихова политичка подршка (Политика, 3.12.2000).

Понекад је интервал кратак, али је из контекста јасно да је радња кратна. У следећем примеру радња се једино може схватити као кратна – знамо да људи обично једу неколико пута дневно:

Рекао је да је имао тешку операцију и да му је одстрањен део јетре, да *није јео три дана* (Политика, 31.10.2009).

Интервал може бити и веома дуг, тако да се у том случају радња може једино схватити као кратна:

Овако нешто *није се догађало* ни у казаматима средњег века, ни у – Вијетнаму (Политика, 4.12.2000).

Контекст може да укаже и на потпуно временски неодређену радњу, и тада ће глагол у прошлом времену имати чисто значење перфектности искуства. Тако у следећем на потпуно неодређен период који претходи питању указује одредба *ранее*:

Укажите, *происходили ли* ранее страховые случаи с аналогичными экспонатами? (Страховка).

4.3.20. Одговарајуће потврдне реченице такође се могу лако схватити у општефактичком значењу, али је то значење понекад изражено нешто мање недвосмислено. Тако ће, рецимо, облик прошлог времена у реченици:

Мне *задавали* первый вопрос;

у минималном контексту бити схваћен у општефактичком значењу, али у саставу неког наратива врло лако може бити употребљен и у актуелно-трајном значењу, нпр:

Мне *задавали* первый вопрос. Я очень волновался.

Навешћемо потврдне реченице које одговарају горенаведеним одричним и упитним. Значење неких од ових реченица такође није више недвосмислено општефактичко, то јест, неке од ових реченица могу сада лакше се употребе у неком другом значењу, нпр. у актуелно-трајном значењу и сл. – реченице (а), (г), (е), (ж), (з), (и), (л), (о):

- (а) Мне *задавали* первый вопрос;
- (б) Так я ведь *приказывал*;
- (в) Да *пил* я!
- (г) Он *говорил*;
- (д) Я *слышал* новый анекдот;

- (ђ) *Я видела твою записную книжку;*
- (е) *Я опять деньги занимала;*
- (ж) *Мы его пекли дома;*
- (з) *Мы покупали оружие за границей;*
- (и) *Мы покупали пистолеты для того, чтобы ограбить банк;*
- (ј) *Јован Кузманов каже да су из СПАС-а долазили да поразговарају о чињеницама;*
- (к) *Полиција је навела да је Фелпс пио;*
- (л) *Шеф дипломатије из редова Зелених је говорио о детаљима реформе Министарства иностраних послова;*
- (м) *Лепо сам те звао са мном на тенис;*
- (н) *Чуо сам се с Босом;*
- (њ) *Било је говора о појединачној одговорности и евентуалним оставкама;*
- (о) *Долазио сам из Цириха да почнем нов живот.*

4.3.21. Облици прошлог времена глагола несвршеног вида у контексту одричних и упитних реченица²⁰¹ могу се ипак употребљавати и с референтном тачком у прошлости. Тада, наравно, неће изражавати општефактичко значење, с обзиром да општефактичко значење подразумева референтну тачку у садашњости:

- (д) *Искала, это верно. Но не находила. Я прятался (ЖЖ);*
Ништа више није бунило његове мисли; он је често није ни примећивао (Беспуће);
Он је осјећао толико терета на себи; сиве оловне чаме која је била страшна, јер је била непомична и грозна, јер је била неисказана и немилосрдна, јер се није мијењала, остајући вјечно иста (Беспуће).

4.3.22. У посебним упитним реченицама тражимо само непознату информацију везано за конкретну радњу која се догодила, те је могуће једино конкретно општефактичко, односно чињеничноперфектно значење. Такви су следећи примери:

²⁰¹ Нисмо нашли примере упитних, али лако можемо да претпоставимо да се и оне користе с референтном тачком у прошлости.

А где же вы его *пекли*, интересно? (Барак);

– Оружие? А где же вы его *покупали*? – заинтересовалась Динка (Динка);

– Зачем вы *покупали* пистолеты? – Как – зачем? (Дружба народов, 15.4.1999);

Све више се питам *зашто* сам, уопште, *долазио* из Цириха [...]! (Нови живот).

Падучева (2010) овакве примере где се прошло време несвршеног вида јавља у посебним упитним реченицама убраја, заједно с још неким типовима реченица, у такозвано *акционално општефактичко значење*, код се ставља акценат на „сам процес остваривања ситуације“²⁰² (49), и наводи да поједини аутор чак ово значење ни не сматрају општефактичким (48). Радња у оваквим реченицама није кратна (48), односно појединачна је.

4.3.23. Глаголи свршеног вида у општим упитним и одричним реченицама изражавају значење блиско значењу перфектности искуства, али конкретизовано у времену и с израженим последицама радње, тако да одговара значењу перфектности резултата с јачом компонентом чињеничне перфектности.

Шварц, ты розовые *принял*? (Шварц);

Је ли потписао? (Вила);

Говоришь, в школе опять ничего *не задали*? (Даша, 2004, № 10);

Много си досадан, знаш! Има још пет дана до истека рока, а *ниси набавио* новац (Нови живот).

4.3.24. Може се очекивати да ће перфектност искуства код општефактичког значења бити несумњиво изражена у комбинацији с одредбама које наглашавају временску неодређеност радње. Тако Линдстед (2000:369) наводи да се перфектност искуства типично јавља у „питањима и негативним тврдњама с прилозима типа *икад*“²⁰³ (превод С.С.) И ми

²⁰² „Иными словами, НСВ [несовершенное, С.С.] акциональное употребляется в том случае, если говорящий при описании ситуации, достигшей предела, по той или иной причине ставит в центр внимания не результат, а сам процесс осуществления действия“ (Падучева *ibid.*)

²⁰³ „From this point of view, it is more tense-like that the CR [current relevance, С.С.] perfect, being an indefinite past tense which typically occurs in questions and negated assertions with ‘ever’-type adverbials“ (Линдстед *ibid.*)

примећујемо да перфектности искуства поготову добро актуелизују одредбе *когда-нибудь*, *когда-либо*, *никогда*, *ни разу*, односно *икад*, *некад* (у значењу *икад*), *никад*, *ниједном*, *нити икад* и сл. Неке од ових одредби наводи и Падучева (2010:44) као средства актуелизације егзистенцијалног општефактичког значења. Навешћемо низ упитних (а), одричних (б), упитно-одричних (в) и зависних реченица (г) са овим одредбама:

- (а) Ты когда-нибудь кого-нибудь *ненавидела* по-настоящему? (Уби);
Слушай, Ричи, ты когда-нибудь *ходил* зимой на тот берег? (Самоубийство);
Да ли сте икада могли да верујете у љубав без ваше омиљене одбране: ироније? (Страх);
Јесте ли икад чули неку реакцију на песму „Отцијепи се Мило“? (НИН, 27.6.2002);
- (б) Я никогда не искал дешевой популярности (ЖЖ);
Да я никогда не пробовал. Я не умею (ЖЖ);
В министерстве, действительно, могут так думать, потому что через ворота их коттеджей и вилл ни разу не влетал гружённый гексогеном автомобиль, – личного опыта нет (Завтра, 6.8.2003);
Ја? Ја ту жену *нисам никада видео!* (Вила);
Најзад, са домаћином Француском до сада ниједном *нисмо играли* на светским првенствима (Политика, 16.1.2001);
У амбасади Руске Федерације о томе кажу да ништа не знају нити су икад чули (Политика, 7.4.2007);
- (в) Ну неужели тебе никогда в жизни никого *не хотелось* убить? (Уби);
Зар ти ниједном *није било чудно* моје понашање? (Два царства);
- (г) Однако близкие программиста не могут припомнить, чтобы Владимир когда-либо *сотрудничал* с этой фирмой (Известия, 12.1.2003);
Вы самый популярный артист, который когда-либо *гастролировал* в Дании (Иллюзии);
Я не помню, чтобы они когда-нибудь *вспоминали* сына (КМ);
Не верујем да *сте икада чули* да неком писцу компјутер пише романе! (Политика, 16.10.2000);
Ако је икад била реч о двобоју између два човека, тај двобој сада је окончан [...] (Политика, 4.1.2007);

Никулеску није респектовала другопласирану на светској ранг-листи, најбоље рангирану тенисерку која је икад бранила боје неке репрезентације у том степену такмичења (Политика, 27.5.2008).

Исте ове одредбе веома лако актуелизују значење перфектности искуства и код глагола свршеног вида: у упитним реченицама (а), у одричним реченицама (б), упитно-одричним (в) и зависним реченицама (г):

(а) Тебе когда-нибудь *пришлось* видети Роберта? (НСС);

Так вы когда-нибудь *пожалели* о что-то, что сделали? (Хулиган, 2004, № 7);

Да ли сте икад помислили да је после пада Берлинског зида бесмислено писати шпијунске романе? (НИН, 28.3.2002);

Да ли сте икад пожелели да се окушате и постанете возач друмске крстарице [...] (Политика, 14.12.2006);

(б) Но никогда *не пожелала* о своем выборе (КК);

Исходя из того, что он мне этого ни разу *не сказал*, я делала неутешительные выводы (Даша, 2004, № 10);

Никад га ниједна жена коју је желео *није одбила* (Понедељак);

То се није ниједном десило (Политика, 7.5.2008);

Јесте, Мишо, ниједном ја *нисам помислила* на оно што чиним, била сам као у бунилу (Два царства);

(в) [...] зар никада *нисте пожелели* да се кандидујете за какву политичку функцију? (Политика, 23.11.2008);

(г) – Не помню, чтобы она когда-либо с кем-нибудь *поругалась*. – вставила Наташа (Подиум);

Я не помню, чтобы он когда-нибудь *спросил* меня, как дела и вообще – проявил ко мне хоть какой-нибудь интерес (ВВ);

Он је истакао да је ово највећи уговор о помоћи који је Србија икад *добила* [...] (Политика, 30.11.2007);

Наш саговорник који је дуго у житарском послу каже да се не сећа да је икад после појефтињења ове сировине *уследило* и појефтињење основне животне намирнице, како још хлеб радо називамо (Политика, 28.5.2008).

4.3.25. На потпуну неодређеност интервала у коме се радња изражена глаголима како свршеног, тако и несвршеног вида могла догодити указују одредбе *в жизни / у животу*. Ови изрази се користе с потврдним (а) и одричним (б) реченицама (упитне нисмо нашли), и слободно се комбинују с прилозима *никогда, ни разу, никад* и сл.:

- (а) Всем своим видом он как бы говорил: вот я в жизни хорошо *поработал*, а теперь пользуюсь заслуженным отдыхом (Летним днем);

Жалбу подносим искључиво у интересу истине. Не смета ми никаква истрага о било чему што сам у животу радио [...] (Политика, 3.4.2001);

Сигурно сте барем једном у животу изговорили или чули реченицу „Куку, Тодоре“, а да нисте били сигурно ко је дотични (Политика, 7.8.2007);

- (б) «Бог с тобой, - махнула рукой прабабушка, – я пятёрок в жизни не получала, я на 12 училась (Братъя);

Ведь ты ни разу в жизни не принял по-настоящему серьёзного решения, ни разу не пошёл на риск (ЗБ);

Ма, ни инјекцију у животу није примила (Политика, 6.6.2007);

Она пева у косјерићком КУД „Дукат“ и кажу да су је наговорили да на овом избору учествује, те да овце никад у животу чувала није (Политика, 18.7.2006).

4.3.26. Одредбе типа *никогда* у одричним реченицама могу да се употребљавају и у контексту референтне тачке у прошлости. У том случају одредбе типа *никогда* односе се на период до те тачке у прошлости, а ефекти радње су или неактуелни (а), или није познато да ли су још увек актуелни (б). Тако је у примеру (а) из контекста јасно да ефекти више нису актуелни, односно да си планински врхови били дотад неосвојени, али да више нису. У примеру (б) не знамо да ли је Костја касније ипак видео море²⁰⁴:

- (а) Добрались уже до горных склонов, где никогда не ступала нога человека (Криминальная хроника, 24.7.2003);

- (б) Костя любил читать о море, хотя никогда не видел его (Болото).

Навешћемо још примера примера за случај када ефекти више нису актуелни (а), и када је непознато да ли су још увек актуелни (б):

- (а) Раньше мне никогда не приходилось разговаривать с бандитскими боссами, поэтому я немного нервничал, и руки у меня быстро вспотели (ТМ);

Полей для гольфа, где пасутся коровы, Ульяна ещё ни разу в жизни не видела, а вот на коров насмотрелась, ведь росла она в деревне Манихино, недалеко от Нахабино, у бабушки с дедушкой (100% здоровья, 11.11.2002);

²⁰⁴ Примере из српског језика нисмо нашли, али можемо превести неки од руских примера како бисмо показали да и у српском језику одредбе типа *никад* могу да се употребљавају с референтном тачком у прошлости, нпр: *Костја је волео да чита о мору, мада га никада није видео*. У овој реченици је изражено исто значење као и у руском језику.

- (б) Он всегда с ним ходил. Хотя на велосипеде никогда не ездил. Никак не мог научиться (Жанна);

Я попал в большую пробку на Дмитровке, опаздывал больше чем на полчаса, и шансы, что Нина Михайловна меня всё-таки дождетя, были очень невелики – тем более, что она ни разу меня *не видела* и ничем не была мне обязана (Недвижимость).

4.3.27. Након анализе низа општих упитних и одричних реченица можемо рећи да одредбе типа *никад* потпуно јасно и недвосмислено актуелизују значење перфектности искуства код глагола оба вида. Другим речима, ако је употребљена одредба типа *икад*, то је довољан доказ да је посреди перфектност искуства.

Обрнуто, међутим, не важи: немогућност додавања одредби типа *икад* не доказује да значење не одговара перфектности искуства. Одредбе типа *икад* упућују на два обележја: временску нелокализованост радње и дуг интервал у току кога је радња могла да се догоди. Ово значи да уколико је радња временски нелокализована, типска, и, самим тим, одговара перфектности искуства, а интервал кратак, одредба типа *икад* неће моћи да докаже значење перфектности искуства, односно неће моћи бити додата без промене значења. Такав би био следећи пример:

Рекао је да је имао тешку операцију и да му је одстрањен део јетре, да *није јео три дана* (Политика, 31.10.2009).

У наредним примерима радња је такође временски нелокализована (и кратна), а период се може схватити и као нешто дужи (а), и додавање одредби типа *икад* је могуће (б):

- (а) Мне хоть и *не задавали* первый вопрос, но я всё же скажу (Дипломатический вестник, 2004, № 7);

Јован Кузманов, руководилац правне службе Агениције, каже за „Политику“ да овакво „саплитање“ њихове добре воље да ствари поставе на право место није у реду, јер нико из СПАС-а *није долазио* да поразговара о чињеницама (Политика, 10.2.2009);

- (б) Мне хоть никогда и *не задавали* первый вопрос, но я всё же скажу;

Јован Кузманов, руководилац правне службе Агениције, каже за „Политику“ да овакво „саплитање“ њихове добре воље да ствари поставе на право место

није у реду, јер нико из СПАС-а никада није долазио да поразговара о чињеницама.

Овај дужи период у коме се могла догодити радња не мора чак ни да траје до садашњости. Реченици (а) може се, стога, додати одредба *никад* без промене значења глагола (б):

- (а) Овако нешто *није се догађало* ни у казаматима средњег века, ни у – Вијетнаму (Политика, 4.12.2000);
- (б) Овако нешто *није се никада догађало* ни у казаматима средњег века, ни у – Вијетнаму.

Ми стога нећемо користити могућност додавања одредби типа *икад* као тест да је у питању значење перфектности искуства, али ћемо њихову појаву у самој грађи узимати зато као несумњив доказ да глаголски облик има ово значење.

4.3.28. Као што смо видели у поглављу 3.14, одредбе за трајање с незавршеним интервалом могу актуелизовати значења перфектности искуства и чињеничне перфектности код трпних партиципа у одричним реченицама. Може се очекивати да ће њихов ефекат бити сличан и када је у питању прошло време. Тако одредбе *ещё*, односно *joш* код прошлог времена несвршеног вида актуелизују општефактичко значење код глагола несвршеног вида. Ситуација је кратна, а период је најчешће дужи. Навешћемо неколико примера:

Надеюсь, до меня её тут ещё не публиковали (ЖЖ);

Так мы ещё никогда не играли! (Кит);

– Мне никакой не понравился, потому что я ещё ни одного *не видела*, – ответла Вика (Домовой, 4.8.2002);

Joш ти ниси радила ту... (Судбине);

Полиција и истражни органи нису joш разговарали са девојцом (РТС, 24.9.2009);

Када су глаголи свршеног вида у питању, одредбе *ещё* / *joш* чешће указују на краћи период, што фаворизује значење чињеничне перфектности. Ситуације су често непоновљиве. Узмимо следећи типичан пример:

Мы еще не поняли, что происходит, и не знаем, как реагировать (Еженедельный журнал, 17.3.2003);

ситуација се може схватити искључиво као непоновљива и, самим тим, појединачна: не може се више пута једно исто схватити – кад се нешто једном схвати, онда се то схвата, зна. Јасно је да се ради о некој конкретної ситуацији. Глагол има значење чињеничне перфектности, а одредба *еще* односи се на неки релативно кратак период који претходи времену говорења. Радња је и актуелна (*мы еще не поняли = мы еще не понимаем*), па је у подједнакој мери изражена и компонента перфектности резултата, која је и иначе својствена прошлом времену глагола свршеног вида.

Среће се и значење перфектности искуства. У следећем примеру радња се може схватити искључиво као кратна:

По словам главы ведомства Владимира Шкидченко, батальон ещё не получил приглашения ни от одной державы Ближнего Востока (Известия, 26.2.2003).

На кратност указује индиректни објекат *ни от одной державы Ближнего Востока* који упућује на мноштво држава, а истовремено и на мноштво могућих позива. С обзиром да је радња кратна, значење облика прошлог времена одговара перфектности искуства. Ова ситуација је по свему судећи актуелна, па се може рећи и да је присутна и јака примеса значења перфектности резултата.

У примерима под (а) имамо појединачне ситуације, а значење је чињеничноперфектно, уз мање или више изражену компоненту перфектности резултата. Ситуација може бити не само појединачна, већ и непоновљива (б). Значење је прелазно између чињеничне перфектности и перфектности резултата. У примерима под (в) радња је кратна, и значење одговара перфектности искуства. Нашли смо неколико примера из српског језика и с одредбом *још* у комбинацији с одредбом *никогда*, у којима значење глагола недвосмислено одговара перфектности искуства (г):

(а) Ви се докторе нисте још ни распаковали (Вила);

Кажем ти, куме, нисам још стигао (Кум);

Стојане, *нисам још успео* да скупим новац, али... (Нови живот);

- (б) Министерские чиновники *ещё не выучили* новые правила (Известия, 17.2.2003);

В Минюстре отказались комментировать письмо, поскольку там его *ещё не получили* (Газета, 2.7.2003);

Туфли, купленные для Насти Кузнецовой, *всё ещё не выкинули* (Собака);

- (в) Шта? Мене *још* ни једна *није одбила*, па неће ни рођена жена! (Нови живот);

И у овом случају ради се о ограничениостима читаве левице: левице која досад *још није узела* у обзир људску природу, па тиме и био-антрополошку жилавост не само Капитала, надметања, власништва, већ и избегавања пореза, мафије, социјалног насиља (Политика, 25.8.2000);

- (г) Једна од најбржих светских маратонки и апсолутно најбржа *још никад није освојила* златну олимпијску медаљу и, мада је најавила да жели да се опрости од трчања на Олимписким [sic!] играма у Лондону 2012. године, Пекинг би могао да буде њена последња шанса да постане олимпијска шампионка (Политика, 15.7.2008);

Тетка Енци је инстинктивно и убедљиво тврдила да је орман господина инжењера увек закључан и да она *још никад није видела*²⁰⁵ кључ од тог ормара (Политика, 5.4.2008).

4.3.29. Значење перфектности искуства може актуелизовати и одредба за трајање с незавршеним интервалом *до сих пор* у комбинацији с негацијом. Ова одредба с глаголима несвршеног вида актуелизује значење радње која се раније није догађала, али се онда догодила или ће се убудуће догађати. Тако у следећем примеру с негацијом видимо да Центар досад није узнемиравао лица о којима је реч у тексту, али да их је у блиској прошлости ипак узнемирио:

Центр приносит поздравления. Но надо работать, друзья. *До сих пор* мы вас не тревожили (ШС).

У следећем примеру из *Ујка Вање* изгледа као да ће радње нечињења и уништавања да се наставе и у будућности:

Человек одарен разумом и творческою силой, чтобы преумножать то, что ему дано, но до *сих пор* он не творил, а разрушал (Дядя Ваня).

²⁰⁵ Глагол *видети* је у српском језику двовидски. Сматрамо да је у овом примеру употребљен као глагол свршеног вида.

Међутим, из ширег контекста, који наводимо ниже, види се да јунак верује да ће се престати с тим радњама у будућности. Та будућност у овом случају није блиска, она ће можда наступити тек за хиљаду година. Сам јунак је, међутим, већ почео да делује и спречава рушење.

Вот ты глядишь на меня с иронией, и все, что я тебе говорю, тебе кажется не серьезным и... и, может быть, это в самом деле чудачество, но, когда я прохожу мимо хрестьянских лесов, которые я спас от порубки, или когда я слышу, как шумит мой молодой лес, посаженный моими руками, я сознаю, что климат немножко и в моей власти, и что если через тысячу лет человек будет счастлив, то в этом немножко буду виноват и я (Дядя Ваня).

Навешћемо још пар примера:

– А видеть тебя мне до сих пор не приходилось... Ну покажись! (УВ);

– Я ни разу до сих пор не видела призраков и совершенно не знаю, как с ними общаться. – Но я вовсе не призрак! (СК);

– Это были письма от тётушек, от крёсного, а эти... – О да, сударыня, письма ваших любовников я до сих пор не имел удовольствия читать (Анечка).

Одредба *до сих пор* може се у одричним реченицама користити и с глаголима свршеног вида. Прошло време ће у том случају најчешће изражавати значење временски нелокализоване радње која се није догодила закључно са временом говорења без идеје да ће се та радња ипак догодити у будућности. Радња најчешће није кратна јер су најчешће у питању непоновљиве ситуације. Значење облика прошлог времена је прелазно између перфектности искуства и чињеничне перфектности перфектности искуства, а, с обзиром да је реч о свршеним глаголима, биће изражен и мањевише јак елемент перфектности резултата. Мислимо да управо тај елемент перфектности резултата, својствен глаголима свршеног вида, и спречава појаву значења промене тенденције коју видимо код глагола несвршеног вида у овом истом контексту. Тако се у следећем примеру:

На днях шпаклевка кончилась, так я до сих пор ее не купил (Город);

никако не подразумева да је говорник у време говорења већ купио глет-масу. Претпостављамо да ће је купити, али то нам не говори сама ова конструкција, већ шири контекст: из контекста сазнајемо да је говорник започео радњу глетовања, да му је нестало материјала, и претпостављамо да

ће касније ипак наставити започети посао. Притом се резултати, односно посредни ефекти, и даље чувају: говорник нема глет-масу, не може да приступи кречењу и сл. Ситуација се најпре може схватити као непоновљива, а, самим тим и кратна – лице највероватније неће глет-масу куповати двапут. Одредба *до сих пор*, међутим, упућује на неки релативно дужи период који је протекао између тренутка када му је нестала глет-маса и садашњости. Значење је прелазно између перфектности искуства и чињеничне перфектности с јако израженом компонентом перфектности резултата.

У следећем примеру:

Тумбочку новую до сих пор *не прислали* (Мрамор);

ситуација је непоновљива – претпостављамо да неће слати нову наткасну двапут. Као и у прошлом примеру, одредба *до сих пор* упућује на неки дужи период. Такође се и чувају резултати у садашњости. Значење је слично. Слични су и следећи примери:

До сих пор не пропала – и даљше не пропаду (Марат).

До сих пор не пришла. А что? (Фабрична девчонка).

Неужели до сих пор этого *не понял*? (СТС).

Понекад глагол свршеног вида с одредбом *до сих пор* у контексту негације може имати и значење перфектности искуства, односно изражавати радњу која је дефинитивно кратна и временски потпуно неограничена. Такав је следећи пример:

А он до сих пор *ничего не возвратил*, да? (Спорт);

Објекат *ничего* упућује на мноштво, актуелизујући на тај начин кратност. Да је у питању неки конкретан предмет, ситуација би била непоновљива, и, самим тим, некрата (до сих пор не возвратил книгу).

4.3.30. И друге одредбе за трајање с незавршеним интервалом²⁰⁶ моћи ће да се употребљавају с негацијом и глаголима несвршеног вида у значењу перфектности искуства:

Извините, что долго не отвечала, малышка у меня простыла, и было не до компа (Ева);

И Сережка с тобой? [...] Целый год не виделась... (Таня);

Я уже два года не плакала (АкЧај);

Публика од 1996. године није видела те експонате – наглашава Живковићева (Политика, 27.7.2008);

Наравно да бих волео да радим са јуниорском репрезентацијом, нарочито јер три године није имала успеха (РТС, 6.11.2009);

Марић је оценио да се дуго није улагало у одржавање водотокова, због чега ће се у наредним годинама у тој области и у бедеме много више средстава улагати (Политика, 2.3.2009).

У српском језику уобичајена је употреба ових одредби и с глаголима свршеног вида у контексту одричних реченица (а). Значење облика прошлог времена у оваквим реченицама углавном одговара перфектности искуства, осим када је реч о чистом појединачном догађају, као што је то случај у првом примеру. У руском језику употреба одредби с отвореним интервалом (изузев *до сих пор* и *еще*) није могућа с облицима прошлог времена глагола свршеног вида у контексту одричне реченице. Нисмо нашли никакве примере овог типа у корпусу, а уколико у горенаведеним примерима с одредбом *до сих пор* и глаголима свршеног вида ову одредбу заменимо неком другом одредбом за трајање с незавршеним интервалом, добићемо неприхватљиве реченице (б):

(а) Јерменија скоро цео век није успела да издејствује осуду Турске од стране међународне заједнице за геноцид који је починила над јерменским становништвом (Политика, 24.3.2007);

У једној фамилији већ 30 година није заплакала беба, у другој најмлађи члан има 12 година, а следећег 1. септембра у нашој школи неће бити првог разреда – истиче старац последице „беле куге“ (Политика, 24.7.2007);

²⁰⁶ Многе од одредби које се јављају у контексту прошлог времена у значењу перфектности искуства заправо су у основном свом значењу одредбе за трајање са завршеним интервалом (нпр. *долго, два года*), али се у овом контексту слободно употребљавају као одредбе с незавршеним интервалом.

Ништа 10 година није урадила (Политика, 19.9.2000);

Правду сам тражио на суду где, међутим, већ седам месеци није дошло до помака (Политика, 16.10.2007);

- (б) *Долго не пропала – и даље не пропаду;
- *Тумбочку нову уже два года не прислали;
- * Уже два месеца не пришла;
- *А он уже два года ничега не везрати, да?
- *Неужели уже три года этого не понял?

4.3.31. Када је у питању способност глагола несвршеног вида да изразе значење перфектности резултата и слична значења, мишљења аутора се донекле разликују. Наводећи семантичка обележја која могу карактерисати поједине подтипове општефактичког значења, Падучева (2010) између осталог наводи *результативност* (34–35) и *развојеност радње од тренутка говора* (37–39) као два важна семантичка обележја која карактеришу и егзистенцијално, и конкретно општефактичко значење. Термин *результативност* Падучева користи у другачијем значењу него што је то случај у овој дисертацији. Под резултативношћу Падучева (2010:34) подразумева достигнуто унутрашње границе радње и наступање стања као резултата те радње, с тим што то стање не мора обавезно да се чува у тренутку говора (Падучева 2010:34). *Раздвојеност радње од тренутка говора* (разобшённость действия с моментом речи) управо и означава нечување тог стања у тренутку говора нити у некој другој референтној тачки (Падучева 2010:37).

Шатуновски (2009) ипак наводи низ случајева у којима глагол несвршеног вида у општефактичком значењу може изражавати и значење које подразумева чување непосредног резултата, односно могућност чувања резултата. Тако, рецимо, прошло време глагола несвршеног вида који означавају радње чији се резултати природно губе временом, сами од себе, може подразумевати чување резултата (Шатуновски 2009:154). У питању су радње типа: сређивати собу, прати под, брисати прашину, прати зубе, пити алкохол – сређена соба се растури временом, под се испрља, прашина опет

напада, зуби се испрљају, пијан човек се отрезни итд. У следећим примерима резултат се чува – зуби су још увек опрани, човек је вероватно још увек пијан, а кућа је још увек сређена.

И тогда меня осенило: ведь только что я *чистил зубы* импортной пастой с явным мыльными привкусом (Химия и жизнь, 1966, № 10);

Да ведь *пил*, признайся! (Даша, 2003, № 52);

Ја ево одмарам. *Спремала сам* кућу (Бебац);

У случају дистрибутивног понављања с разним субјектима или објектима облик прошлог времена глагола несвршеног вида може означавати и да је резултат анулиран, и да се још увек чува (Шатуновски 2009:156). У примеру (а) с разним субјектима који су вршили исту тип радње у различитим приликама није познато да ли субјекти још увек пију или не – резултат може, али и не мора да се чува. У примеру (б) с једним субјектом јасно је да субјекат још увек пије, што се види и из самог контекста, мада би овај глагол имао исто значење и ван тог контекста:

(а) После этого фото некоторые *бросали пить* (Twitter);

(б) Я *бросал пить* много раз, держался по месяцу, по два (Трезвеем).

4.3.32. Књазев (2007:404–406) сматра да је за општефактичко значење у целини карактеристична актуелност не непосредних, већ посредних резултата или посредних ефеката. Тако, рецимо, у примеру (б) јасно да субјекат и даље пије – непосредни резултат се не чува, али су зато актуелни посредни ефекти те радње – субјекат се можда осећа несигурно, жели да каже да има слабу вољу, не зна како да престане да пије засвагда итд. У следећем примеру

Уморан сам. *Имао сам* тежак дан (Нови живот);

последница тога што је субјекат имао тежак јесте да је уморан, што се види из контекста. Међутим, посредни ефекти су могли бити и други – да је узнемирен, да му се спава, да није урадио нешто што је требало. Могућих посредних ефеката бити пуно, али је свима њима заједничко то што не проистичу непосредно из лексичког значења глагола.

Наше мишљење јесте да чак и у случајевима када се резултат чува у садашњости изражено пре свега значење перфектности искуства или чињеничне перфектности, односно чињеница да се радња одиграла, а да сви резултати, било непосредни или посредни, придају овом основном значењу само јачу или слабију нијансу значења перфектности резултата.

4.3.33. Виноградов (1972:442–443) истиче квалитативно-описни карактер неких облика несвршеног вида, за који каже да је код несвршеног вида изражен слабо. Примери које он наводи одговарају *перфектности искуства у ужем смислу* (Линдстед 2000:369), односно одговарају „одређеним квалитетима или знању [који] се могу приписати вршиоцу радње на основу претходног искуства“²⁰⁷ (Бајби и др 1994:62)²⁰⁸. Овакву употребу глагола несвршеног вида наводи и Петрухина (2009:67), сматрајући га посебим типом општефактичког значења и називајући га *перфектним значењем*. Навешћемо један такав пример из (Виноградов 1972:443):

Ты литературен, ты читал, ты умеешь восхищаться (Достоевский, *Подросток*).

У овом примеру се помоћу облика *читал* даје карактеристика субјекта. Жели се рећи да је субјекат начитан, образован. Овакав резултат, међутим, не проистиче из семантике глагола – овај резултат је контекстуално условљен, и управо такви посредни ефекти су карактеристични за перфектност искуства, како у ужем, тако и у ширем смислу. С обзиром да оваква радња квалификује субјекта, могло би се рећи да перфектност искуства у ужем

²⁰⁷ „Other senses often associated with the anterior are the **experiential**, in which certain qualities or knowledge are attributable to the agent due to past experiences [...]“ (Бајби и др. *ibid.*)

²⁰⁸ Слично и А. В. Бондарко (1971:86–88,94–95) наводи следеће: „Приглядевшись внимательнее к перфектности, которую в исключительных случаях может выражать прошедшее несовершенное, мы обнаруживаем, что эта перфектность особого рода, что она не совпадает с грамматикализованным, достаточно отвлеченным перфектным значением, выраженным формами прошедшего совершенного. В перфектном значении этих последних форм существенную роль играет элемент результативности: обозначается состояние как результат предшествующего действия или действие, результат которого актуален для более позднего временного плана. При несовершенном же виде налицо элемент актуальности последствий действия, но подлинной результативности нет. Ее заменяет лексическая 'кумуляция опыта'“.

смислу подразумева и нијансу квалификативне перфектности. Ми смо нашли неколико оваквих примера, које смо већ наводили, а овде их понављамо:

Ездил Ходорсковский на Запад. *Говорил* там с людьми (Завтра, 13.8.2003);

Гусейн раз пять *залетал* в СИЗО и пару раз *кантовался* в зоне (Криминальная хроника, 24.7.2003);

Я *ездил* почти на всей модельной гамме представительных «Мерседесов» начиная с 50-х годов (Автопилот, 15.2.2002);

Папа *летал* на больших самолетах в разные страны и города (Фокс);

Ја *сам* у своме животу неколико пута своје тело *излагала* мучењу (Вила);

Има вишеструких убица и таквих који су већ неколико пута *бежали* са робије и због тога су оковани (Проклета авлија);

И, значи, никада *се ниси женио*... (Нови живот).

4.3.34. На крају се поставља питање које је основно значење прошлог времена несвршеног вида у руском и српском језику. Уколико глагол означава поновљиву радњу, она ће у минималном контексту, без неке временске одредбе, бити схваћена или у значењу перфектности искуства, или у значењу чињеничне перфектности. Поновићемо један од примера које смо већ наводили:

Папа *летал* на больших самолетах в разные страны и города (Фокс).

У овом примеру имамо облик прошлог времена од глагола *летать*. Облик *летал* изражава значење перфектности искуства, које актуелизује множински облици одредби на смер – ако је субјекат летео у разне земље и градове, јасно је да се радња више пута понављала и да је кратна. Уколико уклонимо овај контекст који фаворизује експеријенцијално тумачење облика прошлог времена:

Папа *летал*;

значење облика прошлог времена није више тако недвосмислено. Међутим, облик *летал* ће још увек бити, овако изговорен, ван сваког контекста, најпре схваћен у значењу перфектности искуства. Глагол *летать* спада у моторно-кратне глаголе. Наравно, оваква реченица се може лако употребити у актуелно-трајном значењу у саставу неког наратива:

Папа сел в самолет. Папа *летал*;

али већ тај наратив представља контекст, односно не може се рећи да је овде облик *летал* употребљен у *минималном контексту*.

Навешћемо и једну реченицу из српског језика:

Ја *сам* у своме животу неколико пута своје тело *излагала* мучењу (Вила).

У овој реченици такође имамо глагол који означава поновљиву радњу. Значење перфектности искуства актуелизује одредба за понављање *неколико пута* и одредба за трајање *у свом животу*. Уколико уклонимо овај контекст:

Ја *сам* своје тело *излагала* мучењу;

најпре ћемо схватити да је радња о којој је реч кратна, временски неодређена, и да се могла догодити у било ком периоду закључно с временом говорења. Семантика глагола *мучити се* не указује притом обавезно на кратну радњу, радњу која се понавља. Па ипак, и овај глагол ће у минималном контексту најпре бити протумачен у значењу перфектности искуства. Горенаведену реченицу је, међутим, лако употребити и у актуелно-трајном значењу, али за то је потребан шири контекст наративног текста. Узмимо сад неки глагол другачије семантике:

Да, он *работает*, *просил* не откривањ (Шварц).

Глагол *просити* изражава радњу која се по правилу односи на неку конкретну ситуацију. Било да човек моли да се не отварају врата, били да моли за помоћ, увек су то конкретне прилике. Овакав глагол у минималном контексту најпре изражава значење чињеничне перфектности. Значење перфектности искуства код оваквог глагола мора се актуелизовати:

Он много раз *просил* не откривањ.

Облици прошлог времена глагола који означавају непоновљиве радње, наравно, неће моћи бити употребљени у општефактичком значењу, па самим тим ни у значењу перфектности искуства или чињеничне перфектности. Навешћемо један пример:

Он *рождався* трудно и родился совсем слабым, желтушным — несмотря на это бабушка велела дочери постить младенца по средам и пятницам — то есть не давать молока и поить морковным соком (Тетя Мотя).

У овом примеру употребљен је глагол *рождатся*, који са субјектом у једнини означава непоновљиву радњу, и самим тим не може означити кратну радњу, односно не може бити употребљен у општефактичком значењу. Он у овом примеру није ни употребљен у општефактичком значењу – реч је о наративу, и глагол је употребљен у актуелно-трајном значењу са синхроним референтном тачком у прошлости. Ако бисмо лишили овај пример наративног контекста:

Он *рождався*;

облик *рождався* би и даље могао бити схваћен једино у актуелно-трајном значењу. Ово уједно и основно значење за облике прошлог времена глагола несвршеног вида који означавају непоновљиве радње. Узмимо и аналогни пример из српског језика:

Нови албум *се рађао* четири године и негде смо очекивали да ће добро проћи у нашој земљи, не могу рећи да сам изненађен позитивном реакцијом (Политика, 13.2.2008).

У овом примеру облик *се рађао* употребљен је у значењу перфектности резултата у ширем смислу, односно перфектности текуће релевантности – у овом конкретном контексту чињеница да се нови албум рађао четири године има као посредни ефекат добар квалитет албума, на шта указује други део реченице. У другом делу реченице субјекатски резултатив такође указује и на референту тачку у садашњости. Уколико облик прошлог времена ставимо у минимални контексту:

Нови албум *се рађао*.

облик прошлог времена само може бити протумачен у актуелно-трајном, односно у чистом претериталном значењу.

*

У руском и српском језику перфектност искуства одговара општефактичком значењу несвршеног вида. Ово аспектуално значење

изражава добро још и значење чињеничне перфектности. Перфектности искуства одговара егзистенцијално општефактичко значење, док чињеничној перфектности одговара конкретно општефактичко значење. Заједничко за оба значења јесте то да представљају радњу као факт који се посматра из садашњости. Ова два значења пре свега одваја обележје кратности, које је својствено егзистенцијалном значењу, односно перфектности искуства, али не и конкретном значењу, односно чињеничној перфектности, која увек изражава појединачну радњу. У вези с кратношћу је и различита временска конкретизација радње код ова два значења. Перфектност искуства нам говори да ли се нека радња догодила најмање једанпут у неком периоду. Таква радња је неконкретизована у времену. Код чињеничне перфектности реч је увек о конкретном догађају који се догодио у одређено конкретно време. Постоје и прелазни случајеви код којих је радња неконкретизована у времену али је истовремено ситуација (или сама радња) непоновљива, тј. није кратна. У оваквим случајевима значење је, чини нам се, ближе перфектности искуства него чињеничној перфектности.

Да би глагол могао имати општефактичко значење, потребно је да радња коју означава, односно сама ситуација у којој се та радња одвија, буде поновљива. Када је у питању чињенична перфектност, овај захтев важи само за чињеничну перфектност изражену општефактичким значењем несвршеног вида, али не и за чињеничну перфектност уопште.

Перфектност искуства може се актуелизовати припадношћу одговарајућој акционалној класи, одредбама за понављање – свиме што актуелизује семантичко обележје кратности, карактеристичним за перфектност искуства, али не и за чињеничну перфектност. Значење перфектности искуства јако је изражено и у изразу *имати прилику*, као и његовим руским еквивалентима *иметь возможность, доводитсяся*, мада ови изрази с одредбом за тачно време могу имати и значење чињеничне перфектности. Перфектност искуства актуелизују и одредбе *уже*, односно *већ*.

Општефактичко значење је уобичајеније у упитним и одричним реченицама, него у потврдним. Прошло време глагола несвршеног вида у упитним и одричним реченицама без додатних темпоралних конкретизатора углавном се односи на неки не тако дуг период који непосредно претходи садашњости, те се радња пре може схватити као појединачна, него као кратна. И глаголи свршеног вида добијају у упитним и одричним реченицама одређену нијансу чињеничне перфектности уз јаче или слабије изражену компоненту перфектности резултата. Посебне упитне реченице се по питању способности изражавања перфектности искуства или чињеничне перфектности не разликују од одговарајућих потврдних.

Указујући на неодређеност радње, перфектност искуства у упитним и одричним реченицама најјаче актуелизују одредбе типа *когда-нибудь, никогда, ни разу, в жизни*, односно *икад, некад, никад, у животу* и сл. Ове одредбе актуелизују значење перфектности искуства и код глагола свршеног вида. Ове одредбе стога могу послужити као тест на перфектност искуства, али се не могу применити у случајевима када је радња кратна али је временски период у току ког се могла догодити кратак.

Одредбе за трајање с незавршеним интервалом у контексту одричних реченица такође актуелизују значење перфектности искуства. Одредбе *еще*, односно *још*, успешно актуелизују значење перфектности искуства код глагола несвршеног вида. С глаголима свршеног вида одреба *еще / још* најчешће указују на неки краћи период који претходи садашњости, актуелизујући значење прелазно између чињеничне перфектности и перфектности резултата. Са глаголима свршеног вида могуће је и значење перфектности искуства или значење прелазно између перфектности искуства и чињеничне перфектности. Одредбе *до сих пор / још увек* с глаголима несвршеног вида у одричним реченицама актуелизују такође значење перфектности искуства, али указују и на то да се нека радња која се није дешавала дешава сада или ће се у будућности дешавати. С глаголима свршеног вида и негацијом одредба *до сих пор* најчешће актуелизује значење прелазно између перфектности искуства и чињеничне перфектности, с јаче

или слабије израженом компонентом перфектности резултата, не указујући притом на то да ће се та радња која се није десила ипак касније догодити. Могуће је и чисто значење перфектности искуства уколико је ситуација недвосмислено кратна. И остале одредбе за трајање с незавршеним интервалом могу с глаголима несвршеног вида и негацијом актуелизовати значење перфектности искуства. Када су глаголи свршеног вида у питању, у руском језику уопште неће бити могућа њихова употреба с оваквим одредбама, док у српском овакве одредбе успешно актуелизују значња перфектности искуства, односно чињеничне перфектности и код глагола свршеног вида, у зависности од тога да ли је радња поновљива или не.

Када је у питању значење перфектности резултата, глаголи несвршеног вида у општефактичком значењу углавном не чувају непосредни резултат или није јасно да ли се резултат чува или не. Изузетак представљају глаголи који означавају радње чији се непосредни резултат природно губи временом. За перфектност искуства, међутим, далеко су карактеристичнији посредни ефекти радње. Овакви ефекти су посебно уобичајени код перфектности искуства у ужем смислу, где је присутна и јака компонента квалификативне перфектности.

У минималном контексту облици прошлог времена несвршеног вида од глагола који означавају поновљиве радње имаће или значење перфектности искуства, или значење чињеничне перфектности. Да ли ће имати једно или друго значење као основно зависи од семантике глагола. Прошло време од глагола који означавају непоновљиве радње имаће у минималном контексту чисто претеритално значење (актуелно-трајно).

4.4. Чињенична перфектност. Значење чињеничне перфектности могу изражавати и глаголи свршеног вида. Бондарко (1971) тако, поделивши значења прошлог времена глагола свршеног вида на перфектно и аористно (95), у оквиру аористног²⁰⁹ издваја три значења, од којих треће по реду – које

²⁰⁹ Бондарко (1971:100) у аористно значење убраја сва значења која не одговарају перфектности резултата (*перфектном значењу* у Бондарковој терминологији), укључујући и чисто претеритално.

није назвао, представља „изоливан, релативно самосталан облик прошлог времена свршеног вида, који изражава појединачан факт у прошлости“²¹⁰ (100; превод С.С.). И ова дефиниција, и примери које наводи Бондарко (1971:100–101), одговарају чињеничној перфектности. Хамбургер (1988:245–246) такође сматра да је ово треће значење које наводи Бондарко перфектно. Навешћемо један такав пример из (Бондарко 1971:100):

Да, еще новость – *встретила* Акундина, уверяет, что в самом ближайшем времени у нас будет революция (А. Толстой, Сестры).

Ову исту реченицу из (Бондарко 1971:100) наводи и Хамбургер (1988:246) као доказ да то треће значење које Бондарко издваја није аористно, већ перфектно. У реченици коју Бондарко наводи радња је представљена као догађај из прошлости који се посматра из садашњости, као факт. Време у овом примеру није прецизирано, али је ипак мање-више одређено контекстом – види се да је то новост, односно скорашња прошлост. Бондарко (1971:100) наводи да је цело аористно значење временски локализовано, те да „констатација појединачног факта из прошлости може бити пропраћена посебним прецизнијим указивањем на време вршења радње“²¹¹ (ibid.). Ове тврдње Бондарко поткрепљује двама примерима на истој страници, од којих ћемо један пренети ради илустрације:

Дмитрий Степанович писал: «...У нас все по-старому. Очень жарко. Кроме того, Семена Семеновича Говядина вчера в городском саду *избили* горчишники, но за что – он скрывает. Вот и все новости...» (А. Толстой, Сестры).

Ово треће по реду значење које наводи Бондарка (1971) Шатуновски (2009) назива *конкретно-фактичким* значењем²¹². За ово значење Шатуновски (2009:89) наводи да „нас обавештава да се 'дати појединачни

²¹⁰ „одиночная, относительно самостоятельная форма прошедшего совершенного, выражающая отдельный факт прошлого“ (Бондарко 1971:100).

²¹¹ „Констатация отдельного факта прошлого может сопровождаться специальным более точным указанием на время совершения действия“ (Бондарко 1971:100).

²¹² Петрухина (2009:64) под *конкретно-фактичким* значењем подразумева приближно оно значење које се код Бондарка назива *аористним*.

конкретни догађај догодио“²¹³, и још на истој страници наводи да је конкретно-фактичко значење веома блиско општефактичком. Шатуновски (2009), међутим, за разлику од Бондарка (1971:100), сматра да догађај исказан глаголом у конкретно-фактичком значењу није везан за неко конкретно место или време, будући да је фокус на факту.

4.4.1. Конкретно-фактичко значење не може учествовати у изражавању догађаја који смењују један други, односно не може учествовати у изражавању наративног низа (в. Шатуновски 2009:89–90). Ако догађаја има више, па чак и ако су неком логичком редоследу, конкретно-фактичко значење их представља као скуп чињеница (Шатуновски 2009:90). Тако у следећој реченици имамо три глагола свршеног вида који означавају три одвојена факта и која су део исте ситуације, али нису део наративног низа. Ове радње не можемо схватити као догађаје који смењују један други, односно све три радње се из садашњости посматрају у истој равни, као факти.

Сегодня мы подробно *обсудили* ход работы над проектом Конвенции о правовом статусе Каспийского моря, *определили* проблемы, которые пока остаются несогласованными, и *договорились* о том, как двигаться дальше (Дипломатический вестник, 2004, № 5).

Ми чињеницу да конкретно-фактичко значење не може бити употребљено у ланцу догађаја, односно да више радњи исказаних прошлим временом у конкретно-фактичком значењу чине само скуп чињеница, тумачимо не временском неодређеношћу, већ његовом референтном тачком која се налази у садашњости. Свака од ових радњи се оријентише према садашњости, а не једна према другој, и стога је свака од њих факт, чињеница, а више њих представљају скуп чињеница. Ми сматрамо да овакве радње јесу временски конкретизоване, мање или више барем временски ограничене, па чак и у случају када такав временски конкретизатор није експлицитно наведен, те да та временска конкретизација проистиче из саме чињенице да

²¹³ „Высказывания с СВ [совершенным видом, С.С.] в конкретно-фактическом употреблении / значении (сокращенно КФ СВ) выносят в коммуникативный фокус модальный компонент 'имеет место', информируют о том, что 'данное единичное конкретное событие *имело место* (в мире или в его фрагменте)' (если диктальное событие уже известно) или, если событие неизвестно и также нуждается в описании, что '*имело место данное* единичное конкретное (определенное) *событие*' (Шатуновски *ibid.*)

је цела оваква радња конкретна и појединачна. Тако, рецимо, у следећем примеру немамо неки конкретизатор времена, али је јасно из текста да се радња исказана прошлим временом односи на време спровођења истраживања:

Проведённое авторами исследование *показало* неоднородность особенностей развития [...] (Дошкольники).

Навешћемо неколико примера радњи локализованих у времену али без временског конкретизатора (а), и са временским конкретизатором (б):

(а) *Выяснилось*, что температура пара электролита превышает ~ 1300 К (Хаос);

В Москве *прошла* учредительная пресс-конференция Лиги независимых экспертов в области информационных технологий ЛИНЭКС (Computerworld, 2004, № 25);

Он *родился* на станции с неброским названием 175-й километр (СиЛ);

Он *появился* на свет в Петербурге, в семье потомственных офицеров (СиЛ);

[...] Александар Гаталица (1964) *се* у свом новом роману „Крај“ *одлучио* да читаоцу понуди управо перспективу сатиричне димензије Београда с краја прошлог века (Кулгод, 2001)

Као што је познато, Војни суд Србије *укинуо је* првостепену пресуду којом је специјални суд осудио 14 оптужених на 231 годину затвора због убиства више од 200 хрватских заробљеника на Овчари, а двојицу окривљених *ослободио је* свих оптужби (Политика, 28.12.2006);

На месту председника, Ахмада *је наследио* Алу Алханов, али гвоздена песница и персонални стуб пакта бившег чеченског муфтије и Руса је Кадиров млађи, Рамзан (Политика, 7.2.2007);

(б) *Поступила* в редакцию 8. X. 2008 г. (Дошкольники);

78-летний китайский лидер Цзян Цзэминь подал прошение об отставке с поста председателя Центрального военного совета / ЦВС / КНР на проходящем в Пекине пленуме ЦК компартии Китая (ИТАР-ТАСС, 18.9.2004);

Большой скандал *разразился* нынешней зимой в Магадане, когда на аэродроме были заморожены полторы сотни солдат-пограничников (МКНН, 30.7.2004);

Безусловно и то, что «Александра Невского» Эйзенштейн *снял* в 1938 году, а не в 1942-м [...] (ВЭ);

Године 1833. и он *је одлучио* да изгради летњу резиденцију у долини Прахове (Политикин магазин, 2001);

Маестро и хоровађа Боривоје Симић *се родио 1. новембра 1920. у Београду* (Политика, 5.2.2001);

У интервјуу за немачки недељник „Шпигл“ он је *2003. године одбацио* могућност независности покрајине [...] (Политика, 14.12.2006).

4.4.2. С обзиром да су конкретно фактичко и општефактичко конкретно значење блиска значења (Шатуновски 2009:89), те да оба значење могу изражавати значење чињеничне перфектности (општефактичко уз то и перфектности искуства), логично се намеће питање да ли су у значењу чињеничне перфектности свршени и несвршени вид потпуно замењиви и ако не, шта одређује њихов избор. Аутори сматрају да јесу замењиви у већини случајева, али не и у свим, односно да се у неким случајевима мора дати предност једном или другом виду (Бондарко 1971:37–38, Зељдович 2002:75–77, Шатуновски 2009:188–191, Петрухина 2009:69–70). Сви ови аутори истичу сложеност овог питања, многоструке утицаје разноврсних фактора на избор овог или оног вида, а примери које наводе своде се више на запажања везано за понашање појединачних глагола, него на неке јасне законитости. Једино правило које истичу многи аутори када је у питању општефактичко значење тиче се поновљивности: несвршени вид, чак и када је у питању појединачна радња у прошлости представљена као факт, може бити употребљен искључиво ако је та радња поновљива (в. Гловинска 1982:132–134, Падучева 2010:39–40, Шатуновски 2009:143–144). Већ први покушаји нашег решавања овог проблема показали су да питање конкуренције видова када је реч о значењу чињеничне перфектности далеко превазилази формат ове дисертације и временска ограничења предвиђена за њену израду, те се стога овим питањем даље нећемо више бавити.

*

Чињеничну перфектност успешно изражавају и глаголи свршеног вида. Чињенична перфектност код глагола свршеног вида одговара конкретно-фактичком значењу. Уколико је радња у прошлости неактуелна и посматра се из садашњости, облик прошлог времена свршеног вида представиће догађај из прошлости просто као факт. Више таквих догађаја не формира наративни низ, већ представља скуп факата, скуп информација о

прошлим догађајима, који се налазе у истој равни у односу на садашњост. Овакви догађаји су увек појединачни и конкретизовани у времену, што може бити исказано и експлицитно одредбом за време.

4.5. Количинска перфектност. Као и трпни партиципи, и прошло време активне дијатезе може изражавати значење количинске перфектности. У контексту количинске перфектности јављају се одредбе за трајање са завршеним интервалом или друге одредбе које се у овом контексту понашају као одредбе за трајање са завршеним интервалом. Тако је у следећем примеру:

В настоящее время Минобороны получило 400 млн. руб. на погашение задолженности энергетиками за конец прошлого года и начало нынешнего (ВКО, 2002, № 1 (4));

употребљена одредба *в настоящее время*. У контексту навођења резултата за неки период она се користи да означи тај период, односно не користи се као одредба која упућује на ширу садашњост, већ као одредба за трајање са затвореним интервалом који траје закључно с тренутком говора. Референтна тачка више није синхрона, већ ретроспективна. Облик прошлог времена *получило* у комбинацији с оваквом одредбом односи се на низ радњи и њихових резултата остварених у прошлости закључно с тренутком говора (можемо претпоставити да министарство 400 милиона рубаља није добило одједанпут), а не на појединачну радњу у прошлости или стање у тренутку говора. Навешћемо још оваквих примера:

На данный момент компания *погасила* 70% долгов перед поставщиками и в 2010 году рассчитывает получить выручку, сопоставимую с докризисной (РБК, 12.1.2010);

За последние 15 лет RBoS *приобрел* 25 американских активов, ANB Amro – 9, BNP Paribas – 13, HSBC – 4 (Вопросы статистики, 2004, № 008);

За последнее десятилетие XX века *произошло* более 150 серьёзных вооружённых конфликтов и войн (Отечественные записки, 2003);

За последнее четырёхлетие федеральный бюджет *вырос* почти в 4 раза, так как региональные бюджеты доросли всего в 2,4 раза (Известия, 14.2.2003);

Тачан број „исписаних и отписаних“ се не прецизира али би се рекло да је Белу кућу у последњих годину дана напустило бар 20 стратега, саветника (Политика, 8.10.2007);

Он је напоменуо да је за протеклих годину дана преминуло 13 њихових штићеника, али услед тешких обољења која нису ни у каквој вези с боравком у дому (Политика, 18.11.2007);

Подршку кандидатури Слободана Милошевића за председника Савезне Републике Југославије [...] својим потписима је до данас дало око 10.000 грађана [...] (Политика, 15.8.2000);

И као што је по доласку у Епархију шумадијску одмах покренуо епархијски лист „Каленић“ и основао истовремено издавачку установу која је од 1978. до данас објавила више од 120 наслова, тако је свугде где ја је служба водила покретао и обнављао листове (Политика, 18.6.2001).

4.5.1. Период за који се евидентирају неки резултати не мора трајати закључно с тренутком говора, већ то може бити било који други интервал. Тако се у следећем примеру:

За этот период тољко в ГВП *обратилось* более 1500 чел., в целом по стране – свыше 4,5 тыс. граждан (МКНН, 30.7.2004);

одредба *за этот период* може односити на период који траје закључно с тренутком говора, али и на било који други период на који указује шири контекст. Слично и у следећем примеру:

То «Единая Россия» кому-то одну козу подарит, и на всю страну об этом орут, хотя 27 млн. коров *вырезали за годы правления их власти*, – сказал лидер КПРФ (Советская Россия, 23.8.2003);

одредба *за годы правления их власти* није нужно везана за период закључно с тренутком говора, односно може се односити на било који период, па и такав који је у тренутку говора завршен. Да је ипак реч о периоду који је трајао закључно с тренутком говора говоре нам прагматички фактори, наше знање о томе да странка „Јединствена Русија“ још увек влада Русијом. Да је био у питању, рецимо, Стаљинов режим, ова иста одредба могла би се односити и на тај период који је давно завршен. Навешћемо још сличних примера:

За год рост основных средств *составил* порядка 100 миллионов рублей (Марийская правда, 17.1.2003);

В стихотворении «Уморилась» девочка рассказывает, что за день она увидела лягушку, гусака, соловья, увидела как растут травы и цветы (Мурзилка, 2003, № 4);

Расходы на оплату труда за 2002 г. составляли 260000 руб. (Бухгалтерский учет, 16.6.2003);

И за нешто више од годину дана извели су насад са више до 1.000 кокица (Политика, 13.3.2008);

Ту тврдњу поткрепљују податком да се на попису из 1991. само 19.000 грађана изјаснило да су Власи. То значи да се за десет година број Влаха удвостучио, иако није било ни досељавања, нити демографске експлозије (Политика, 29.3.2007);

Тако је на недавној промоцији модела задружног сектора привређивања у Италији указано да се број запослених радника у тој земљи за пет година повећао за 200.000 захваљујући формирању разних облика радних задруга (Политика, 16.7.2006).

4.5.2. С одредбама за дужину са затвореним интервалом (укључујући и интервал који се подудара с временом говорења) могу се употребљавати и глаголи несвршеног вида. У таквим случајевима облици прошлог времена глагола несвршеног вида изражавају значење прелазно између перфектности искуства и количинске перфектности:

Вспомним, сколько раз за последние годы спецслужбы лгали президенту (Еженедельный журнал, 17.3.2003);

Шеригем (не забыли такого?) за отведённые ему полчаса грозил Кавальеро четирижды, тогда как Креспо, проведя на поле такой же временной отрезок, не ударил по воротом ни разу (Известия, 7.6.2002);

Минирали су манастир Светих врача Козме и Дамјана у суседном Зочишту, а Хочу су за последње две године нападали до сада 46 пута (Политика, 1.7.2001);

Свака генерација од Његоша до данас градила је своју верзију југословенства (Политика, 11.8.2000).

4.5.3. Резултати о којима се реферише могу бити и појединачни. У том случају значење је прелазно између количинске перфектности и перфектности резултата. У следећем примеру, рецимо:

За годы советской власти люди привыкли, что их права защищает государство (Завтра, 22.8.2003);

облик *привыкли* означава процес који се развијао током дугог низа година, на шта указује одредба *за годы советской власти*. Оваква одредба актуелизује значење количинске перфектности, односно указује на период за који се реферишу одређени резултати. Резултат овог процеса је, међутим, јединствен, односно не представља суму појединачних резултата, и актуелан је у време говорења, што актуелизује елемент перфектности резултата. Слични су и следећи примери:

Президент РФ В. В. Путин справедливо заметил, что Россия за последние десятилетия слишком много *отдала*, настало время что-то и брать (Отечественные записки, 2003);

За протеклих годину дана *изградили смо* компанију чије услуге су изузетно добро прихваћене на тржишту (Политика, 2.3.2008);

Такође, приватни предузетници у овом делу Косова за последње две године *одвукли су се* од плаћања за струју, телефона до свих врста пореза па им рад поменутих канцеларија не би одговарао (Политика, 7.6.2001).

*

Прошло време глагола свршеног вида у оба језика успешно се користи са одредбама за трајање које имају завршен интервал у изражавању количинске перфектности. Завршетак интервала се може подударати с временом говорења, али се реферисање о постигнутим резултатима може односити и на неки други ранији период. Може се реферисати и о појединачним догађајима, и у том случају се значење облика прошлог времена суштински не разликује много од значења чињеничне перфектности. У случају глагола несвршеног вида значење је прелазно између количинске перфектности и перфектности искуства.

4.6. Чисто претеритално значење. На више места у овом поглављу наводили смо примере прошлог времена, како глагола свршеног, тако и глагола несвршеног вида, који су изражавали радње са синхроним референтном тачком у прошлости, односно облике прошлог времена у значењу чистог претерита.

4.6.1. Оваква употреба уобичајена је и очекивана у руском језику, с обзиром да руски језик има само један претеритални облик, који стога мора

да покрива сва значења за која је карактеристично обележје претериталности. Анализирајући средства којима се преводје шпански перфект и аорист на руски језик, Горбова (2014:293), тако примећује да се шпански перфект на руски језик преводи углавном прошлим временом свршеног вида (92% случајева), али да се и шпански аорст у истој мери (88%) на руски језик преводи прошлим временом свршеног вида (*ibid.*) Може се стога закључити да руско прошло време свршеног вида подједнако добро изражава и претеритално, и перфектно значење. Навешћемо један одломак из наратива, где су глаголи свршеног и несвршеног вида у прошлом времену употребљени са синхроним референтном тачком.

Оно *стояло* и *шевелило* тени на стене, *отражалось* бледным в зеркале: на ошупь высокое, гибкое, оно *наклонялось* над мальчиком и *прикасалось* к разгорячённому телу, холодком *скользило* по рукам и животу, по волосам, по лицу, и от этой ласки он *каменел*, *не было* сил ни плакать, ни звать бабушку, а *была* только ровная, покорная безучастность (Купавна);

Надя его *поддержала* – и теперь *застегивала* на нем полушубок, снег *вытряхивала* из-за пазухи, *снимала* с шеи, с бороды, а он *ревел*, и Надя *радовалась*, что наконец-то беспризорники от них оторвутся и ей больше не будет страшно, что Вадю побьют (Матисс).

Синхрона референтна тачка у прошлости је још очигледнија када облици прошлог времена изражавају низ радњи које смењују једна другу, што је типично за глаголе свршеног вида. У оваквим одломцима свака наредна радња има као референту тачку време претходне радње. Навешћемо и један овакав пример:

Папа *подошёл*, взял его за руку, *приложил* эту его единственную руку к своему уху и *сказал*: – Аллё! Слушаю... (Мой одесский язык);

Он *откинул* плед и *схватил* меня за колени, *вывернул* его грубо: – Ничего? (Экобаба и дикарь);

Но, увидев, что *отстал*, мальчик *сгреб* с парашюта снег, *скомкал* его, *отхлопал* снежок потуже, *куснул*, *примерился* замахом, *бросил* и *пустился* догонять (Матисс).

4.6.2. У српском језику постоји више претериталних времена²¹⁴. Једно од њих је и „перфект“, који историјски и по форми одговара руском прошлом времену, те смо га за потребе ове дисертације и називали *прошлим временом*. Постоје, грубо говорећи, два схватања употребе овог облика. Оба гледишта смо детаљно изложили у тачкама 4.1.2–4.1.4, те их овде нећемо детаљно понављати; укратко ћемо само поновити да једни научници у „перфекту“ и даље виде облик који примарно изражава перфектно значење (Мусић 1926:128; Брабец и др. 1952:225–226; Маретић 1963:628–629; Живковић 1963:415–419; Кликовац 2011–2012:26), односно облик који има ретроспективну референтну тачку у садашњости (индикативни перфект) (Белић 1973:142; сл. и у Белић 1926–27:122, 1999:294), док други научници сматрају да перфектно значење код перфекта више није основно, односно да је перфект данас постао нека врста општег прошлог времена (Стојићевић 1951:14; Стевановић 1968а:52; Ивић.М. 1981:19–22, 1995:192–193,196–197; Тошовић 1985:175–177; Миновић 1987:163; Мразовић, Вукадиновић 1990:121; Танасић 2005:390–392, 2009а:69).

4.6.3. Ми смо у овом поглављу на више места показали да „перфект“ изражава сва претеритална значења, па и неперфектна. Као и у руском језику, перфект успешно изражава и чисто претеритално значење. У овом значењу користе се глаголи оба вида. Навешћемо неколико примера из наратива:

Она *се снебивала* и *стајала* мислећи неко време, па најпослије сједе на канапе (Беспуће);

Они *су скочили* боси и необучени из кревета. У другој соби, при светлости мале лампе, *стајала* су два сељака, мокри и покисли, са извртањем дугим кожунима; са дугих, прљавих јарећих длака кожуна и из блатних, каљавих опанака, који *су остављали* за собом широке таргове, *циједила се* и *цурила* вода, правећи жућкасте локвице по поду (Беспуће).

²¹⁴ Тачан број претериталних времена у савременом српском језику зависи од тога да ли се крњи перфект (перфект без копуле) може сматрати посебним глаголским обликом или само подврстом перфекта, односно од тога хоћемо ли у савремене претериталне облике убројати и имперфект, који се у савременом српском језику веома редак и архаичан, и данас се среће још у веома малом броју дијалеката.

Синхрона референца тачка у прошлости посебно је уочљива када имамо низ радњи које смењују једна другу:

Полубилдер који је стигао²¹⁵ да формира све осим леђа и руку, једна врло смешна појава, *окрену се* на петама и убрзаним ходом *удаљио*, вукући цицу за собом (Понедељак);

Исцедио је шампон из кесице на огромну, несразмерну, главу и *почео* да га утрљава као да му живот зависи од тога (Понедељак);

Засели су на неке цигле, *прислонили* око свако на своју рупу и *чекали* осмакиње (Понедељак).

Перфект у чисто претериталној употреби лако се комбинује с осталим средствима која се користе у наративу: аористом, имперфектом или историјским презентом.

Рубен Рубеновић осмотри небо, реку, размисли: Можда. Тја, *рече* отац. *Ћутали смо*. Иза острва, дуго и с напором, *појављивао се* тегљач, потом заређаше шлепови (Јеванђеље);

Кад стигоше пред кућу, *тргао се* и *нашао* ноћ око себе, са мјесецом који *се помаља* (Беспуће);

И кад *је затворио* прозор и *лагано се окренуо*, *сио* и *налактио се* о сто, док је комадић свијеће *изгарао* у великим немирним пламеновима, он луташе очима по ниској соби [...] (Беспуће).

4.6.4. Ипак, уколико аутор користи искључиво перфект или га користи ван контекста догађаја који се смењују, па понекад чак и тада, осећа се извесна статичност перфекта, односно постоји тенденција да се догађаји испричани искључиво перфектом схвате као скуп чињеница, као факти из прошлости, а не као низ догађаја који следе један за другим. У следећем примеру аутор користи скоро искључиво облике перфекта и само један облик историјског презента (подвучено). Да није тог једног облика презента, радње исказане перфектом могле су бити схваћене као скуп факата.

Вече пре тога бомбе *су падале* по граду, а он *се ушикао* с Блашкетом, ортаком који *је имао* ту несрећу да је дан пред бомбардовање *повадио* све зубе из горње вилице не би ли наместио нове али га *је рат спречио* у томе. Зубарка *је запалила* пут Мађарске, појачана с његових 600 марака. *Срели су се* вече пре

²¹⁵ Овај конкретно облик не учествује у наративном низу, и стога није истакнут. Значење овог облика бисмо одредили као прошло перфектно, односно у питању је претпрошла радња чији су резултати актуелни у референтно време у прошлости.

тога, док је он чекао аутобус. *Продао је* кола два – три дана пре тога. Не сећа се разлога. Блашке га је *стартовао* с питањем: - Мпхх, блблблкмх? (Понедељак).

*

Милка Ивић (Ивић.М. 1958:144–149) сматра да је за српски перфект карактеристично одсуство динамичности (*D момента* у њеној терминологији). Ивић (Ивић.М. 1958), истина, не говори ништа о референтној тачки перфекта, избегавајући тиме дискусију о синтаксичком индикативну и релативу, уобичајену за нашу србистику, али се из овог одсуства динамичности може закључити да перфект претежно има ретроспективну референту тачку у садашњости, односно да се претежно употребљава индикативно. Ово се у суштини слаже с миљењем које је имао Белић (1926-27:122, 1973:142; 1999:294) да се перфект с копулом употребљава искључиво индикативно.

Примери које смо наводили овом поглављу, као и на више места у овој дисертацији, донекле демантују ове тврдње: уколико се неким обликом изражавају радње које смењују једна другу или се тај облик употребљава са другим облицима типичним за наратив, које Милка Ивић (Ивић.М. 1958) одређује као динамичне (презент, имперфект, аорист и др.), тај облик у том контексту не може бити у потпуности нединамичан, односно статичан, а још мање искључиво индикативно употребљен, као што је то Белић тврдио. Па ипак, приметно је да перфект углавном представља радње као чињенице, и то се види и из ове дисертације, односно да је и у наративу радња изражена искључиво облицима перфекта мање жива, него када се перфект употреби заједно с другим средствима типичним за наратив. То све указује да му је функција претежно приказивање радњи у прошлости као факата, односно да му је референтна тачка типично ретроспективна у садашњости, али да се у одговарајућем контексту референтна тачка може пребацити и у прошлост, односно да радња у таквом контексту може стећи извесну динамичност.

Ако се чињенична перфектност прихвати као перфектно значење, додуше гранично с чистим претериталним, може се рећи да је перфект у

српском језику ипак у великој мери остао перфект. Он је развио и друга значења, и може се данас користити и као наративно време, али му је основна функција још увек перфектна. Користећи се Плунгјановом терминологијом (Плунгјан 2011:391–392), можемо рећи да *перфект* данас у српском језику представља *проширени перфект*.

У руском језику је прошло време данас и једино претеритално време, тако да покрива сва претеритална значења, укључујући и перфектно. Догађај у целости испричан у прошлом времену стога неће, као у српском језику, имати нединамичан карактер. За прошло време у руском језику није карактеристична никаква посебна референтна тачка, односно оно је данас опште прошло време које подједнако добро покрива сва значења за која је карактеристично обележје претериталности.

Прошло време у руском и перфект у српском језику, који смо из практичних разлога у овој дисертацији такође називали *прошлим временом*, испољавају висок степен корелације. Оба облика изражавају читав дијапазон значења од квалификативног перфектног до чистог претериталног значења, односно до перфектности искуства.

Разлике ипак постоје. У српском језику радни партицип може се употребљавати самостално, ван састава прошлог времена и других сложених облика који у себи имају радни партицип. Радни партиципи који могу да се употребљавају самостално граде се од медијалних неповратних трансформативних глагола свршеног вида, претежно инхоативних. Радни партицип употребљен самостално, ван састава сложених глаголских облика, има увек резултативно значење, било да је употребљен атрибутивно, било предикативно. Предикативно употребљен радни партицип у резултативном значењу назвали смо *медијални резултатив*.

Квалификативна перфектност означава промену неког својства субјекта. Квалификативно значење поседује многе особине резултатива и представља прелазно значење између резултативности и перфектности

результата. Као и код резултативног значења, код квалификативног значења резултат увек одговара неком стању у најширем смислу (стицању или губљењу неког својства, промени просторне конфигурације, положаја у односу на друге објекте итд). Исто тако, код квалификативног значења резултат се односи само на једног члана реченице – субјекат (граматички), снажно је лексички детерминисан, глаголи који изражавају ово значење по правилу су непрелазни, па је и цела конструкција, исто као и резултативна, непрелазна. Такође, квалификативноперфектно значење, као и резултативно, могу да изразе глаголи само одређене семантике. Па ипак, ово значење, иако блиско резултативном, није резултативно, што доказује и немогућност употребе глагола у квалификативноперфектном значењу с одредбама које доказују резултативно значење. Квалификативно значење у оба језика изражавају медијални трансформативни глаголи свршеног вида, неповратни и повратни. Ово значење најбоље изражавају ипак неповратни инхоативни глаголи.

За перфектност резултата суштинско обележје јесте актуелност, односно постојање неких посредних ефеката радње у прошлости. Перфектност резултата у суштини изражава догађај који је актуелан у садашњости, односно који има неке посредне ефекте. Радња може, и најчешће и има и непосредни резултат. Код глагола који имају јако изражен непосредни резултат, он најчешће чини радњу актуелном саму по себи. Такав резултат по правилу подразумева мноштво посредних ефеката. Слабљењем непосредног резултата долазе до изражаја посредни ефекти, који су код ове врсте перфектности увек присутни. Издвојили смо два типа перфектности резултата у зависности од тога који резултат код њих доминира: перфектност резултата у ужем смислу – код кога доминира непосредни резултат, и перфектност текуће релевантности – код кога доминирају посредни ефекти. Глаголи који изражавају перфектност резултата у ужем смислу типично су свршеног вида. Перфектност резултата у ужем смислу најјаче изражавају глаголи кретања, глаголи говорења, почетносвршени глаголи и уопште сви глаголи који означавају радњу чији је непосредни

результат ново стање. Чисто значење садашње релевантности могу изражавати било који глаголи, а, с обзиром да је ово значење искључиво ситуативно условљено, овом врстом перфектности се нисмо бавили. Мање или више изражен елемент перфектности резултата присутан је и код многих глагола несвршеног вида у општефактичком значењу.

Чињенична перфектност одговара радњи у прошлости која се посматра из садашњости као факт. Чињенична перфектност изражава радњу која је увек појединачна и конкретизована у времену. Таква радња може имати непосредни резултат, али код чињеничне перфектности непосредни резултат није више актуелан, односно такав догађај нема посредне ефекте. Код чињеничне перфектности акценат је на томе да се неки конкретан догађај *догодио*, а не на евентуалној актуелности догађаја. Ово одсуство актуелности представља главну разлику између перфектности резултата и чињеничне перфектности. Чињеничну перфектност и перфектност резултата спаја фактичност – оба значења тичу се појединачних, конкретизованих догађаја из прошлости, који се представљају као факт. Може се рећи да је значење чињеничне перфектности на неки начин усађено у значење перфектности резултата, и да перфектност резултата прелази у чињеничну перфектност слабљењем посредних ефеката радње. Када су у питању глаголи несвршеног вида, општефактичко значење одговара и чињеничној перфектности, и перфектности искуства. Уколико одговара чињеничној перфектности, оваква врста општефактичког значења назива се *конкретно општефактичко значење*. С обзиром да је радња код чињеничне перфектности појединачна и временски конкретизована, сваки контекст који указује на појединачност радње, на њену временску конкретизацију код општефактичког значења несвршеног вида доводи до значења чињеничне перфектности. Чињеничну перфектност такође добро изражавају и глаголи свршеног вида у конкретно-фактичком значењу.

Перфектност искуства везује се пре свега за глаголе несвршеног вида. Као и чињенична перфектност, перфектност искуства радњу представља као факт, догађај у прошлости који се посматра из садашњости. Овај факт,

међутим, није појединачан, већ кратан, и временски неконкретизован. Перфектност искуства не изражава конкретне ситуације, не односи се на конкретне догађаје, већ догађаје представља типски, као врсту догађаја која се догодила барем једанпут или се није догодила ниједанпут за одређени период. Тај период може бити без почетка и трајати до тренутка говора, а може бити и у извесној мери ограничен, како се леве, тако и с десне стране. Перфектности искуства пре свега одговара егзистенцијално општефактичко значење. Перфектност искуства актуелизују код глагола несвршеног вида средства која указују на кратност, пре свега неке одредбе или контекст који указује на дужи временски интервал. Перфектност искуства актуелизују одредбе *уже*, односно *већ*. Изражавању перфектности искуства посебно погодује контекст упитних и одричних реченица, а нарочито употреба одредби типа *икад*, *никад* и сл. Ове одредбе указују на временску неодређеност радње и дуг период у току кога је радња могла да се догоди, те представљају веома јака средства актуелизације перфектности искуства, способна да актуелизују ово значење чак и код глагола свршеног вида. Перфектност искуства код глагола несвршеног вида актуелизују и одредбе за трајање с незавршеним интервалом у контексту одричних реченица. Нека од ових средстава могу актуелизовати значење перфектности искуства и код глагола свршеног вида.

Количинску перфектност, као и перфектност искуства, карактерише фактична и временски неодређена радња. Фактичност количинске перфектности, међутим, другог је типа: код перфектности количине не саопштава се да ли се нека радња догодила, већ да су остварени резултати за одређени период, односно колико пута се нешто догодило, колико се променио неки показатељ и сл. Актуелизују је одредбе за трајање са завршеним интервалом у комбинацији с разним одредбама, објектима и сл, који указују на количину, број неких резултата. Завршетак се може поклопити с тренутком говора, али и с неким другим тренутком. Типично се јавља с глаголима свршеног вида, али се срећу и глаголи несвршеног вида у случају да се жели нагласити колико се пута нека радња поновила.

Прошло време глагола оба вида у оба језика може се користити и у чистом претериталном значењу, у чисто наративном контексту. У српском језику се примећује да је ситуација у прошлости исказана искључиво облицима перфекта најчешће нединамична. Ово је вероватно последица тога што је перфекту типично својствена ретроспективна референтна тачка у садашњости, односно приказивање догађаја као факата. Већу динамичност перфект добија само ако се употреби с другим средствима која се обично користе у приповедању или у контексту низа догађаја који смењују један другог.

У оба језика прошло време ће у минималном контексту по правилу изражавати перфектно значење. Кад су глаголи свршеног вида у питању, њихово основно значење одговара перфектности резултата или квалификативној перфектности, у зависности од семантике глагола. Глаголи несвршеног вида по правилу ће, у зависности од семантике, у минималном контексту изражавати значење перфектности искуства или чињеничне перфектности. Изузетак представљају глаголи који означавају непоновљиве радње и који, стога, не могу да изразе општефактичко значење. Њихово основно значење биће чисто претеритално, односно у минималном контексту биће протумачени у актуелно-трајном значењу.

Може се рећи да је употреба перфекта у српском језику још увек примарно перфектна. Па ипак, с обзиром да данас перфект може да се користи и у приповедању, он у целини одговара тзв. *проширеном перфекту*. Руском прошлом времену, будући да је и једини претеритални облик у савременом руском језику, подједнако су својствене све референтне тачке, тако да се оно не би могло окарактерисати као некакав *проширени перфект*, већ као *опште прошло време*.

5. ПАРТИЦИПИ БЕЗ КОПУЛЕ У ПРЕДИКАТИВНОЈ ФУНКЦИЈИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Један од првих истраживача који се озбиљније позабавио партиципима без копуле, пре свега радним, употребљеним предикативно (крњим перфектом, перфектом без копуле, краћим перфектом, кратким перфектом)²¹⁶ био је Љубомир Стојановић (Стојановић.Љ. 1921:197–198, 1922–1923). Стојановић (Стојановић.Љ. 1922–1923:7–8) за ове облике користи назив *партиципска конструкција*, односно издваја их од пуног перфекта у засебан облик. Стојановић (Стојановић.Љ. 1922–1923) примећује да се пуни перфект и партицип без копуле не могу увек замењивати (7–9), односно да чак и када је замена могућа, партицип без копуле има другачије значење од пуног перфекта (8), те на истој страници каже: „У партиципској се конструкцији констатује само факт извршења радње, и у толико и прошлост, али се она нарочито не истиче, док се у перфекатској конструкцији нарочито истиче прошлост, а не мисли се толико на извршеност радње.“ Ово објашњење нас наводи на закључак да партицип без копуле у предикативној функцији има некакво аспектуално значење, а да пуни перфект има више темпорално значење. Стојановић (Стојановић.Љ. 1922–1923:10) даље појашњава наводећи да „у оваквим конструкцијама партицип има више адјективно него темпорално значење“²¹⁷.

5.1. Примери које Стојановић наводи у (Стојановић.Љ. 1922–1923) разнородни су и неklasификовани, и не упућују увек на тај закључак.

²¹⁶ Ми ћемо у овом поглављу користити термин *партицип без копуле употребљен предикативно* пре свега да бисмо ускладили терминологију с терминологијом у осталим поглављима, али ћемо термин *крњи перфект* такође понегде користити, углавном онда када будемо наводили мишљења других истраживача који су користили овај термин. У оквиру овог поглавља поред радних партиципа, који су досад највише проучавани, односно традиционално једино и сматрани крњим перфектом, бавићемо се и трпним партиципима, пошто сматрамо да су они део исте појаве губљења копуле и да се они по употреби суштински много не разликују од радних партиципа.

²¹⁷ Слично и у (Стојановић.Љ. 1921:197): „Овом се конструкцијом партиципом, као адјективом, описује ново стање субјекта или објекта извршено глаголском радњом пре неке друге радње.“

Поједини примери које наводи Стојановић заиста потпуно или делимично одговарају његовим наводима да предикативно употребљен партицип без копуле има „више адјективно него темпорално значење“. Ово „резултативно значење“, „значење стања“, „придевско значење“ наводе и други аутори: Грицкат (1954) на много места, Стевановић (1968а:62–65, 1974:617–619), Тошовић (1985:178), Кликовац (2011–2012:32). Тако, рецимо, у следећем примеру:

Порани истог јутра па стане гледати по граду, а град *опустео*, већ је мало и народа остало (Стојановић.Љ. 1922–1923:9).

партицип *опустео* може се схватити у резултативном значењу, односно као стање у коме се налази град у референтно време. Референтна тачка је у том случају синхрона, пошто је акценат на стању у референтно време, а не на радњи која је до тог стања довела. Овом облику се може додати одредба за трајање без нарочите промене значења:

Порани истог јутра па стане гледати по граду, а град *још увек опустео*.

Могуће је и перфектно тумачење, односно могуће је схватити и да облик *опустео* означава радњу у прошлости која је актуелна у референтно време²¹⁸.

Сродни су и следећи примери, у којима се непосредни резултат такође чува у референтно време:

Кад ли, мој брате, прокопа (зид), али тамо, царска кћер *заспала* па јој више главе гори свијећа (Стојановић.Љ. 1922–1923:9);

²¹⁸ Примери које Стојановић наводи углавном су из наратива. Такав је случај и с овим примером, где на наратив указују облици историјског презента. За нас то да ли је референтна тачка у правој садашњости (времену говорења) или у текућем, општем времену приповедања није од значаја и, као што смо већ рекли у тачки 3.8.3, глаголски облици у значењу резултативности и перфектности исто се понашају и када је референтна тачка у време говорења, и када је пребачена у прошлост у приповедању – што се тиче перфектности и резултативности све је то садашњост. Партицип *опустео* исто би био употребљен и да је у питању дијалог, рецимо да је неко сад отворио прозор и рекао: - *Опустео град*; где би референтна тачка била заиста у времену говорења. Такав је и следећи пример који наводи Стојановић:

- А како си ти, беже Џиво? – Жив, ама већ *остарио* (Стојановић.Љ. 1922–1923:8).

У овом поглављу ћемо стога такође занемарити референтну тачку, односно и време говорења, и текуће време приповедања ћемо третирати као *садашњост*.

(б) Ја се машим руком, а то нема главе, *заборавио* је на води (Стојановић.Љ. 1922–1923:8).

За разлику од претходног примера, партиципи се више не могу схватити резултативно, будући да нису образовани од глагола који могу изразити овакво значење (медијалних трансформативних неповратних глагола). Овим примерима се стога не могу додати одредбе које указују на синхрону референту тачку, а које доказују резултативно значење:

*Кад ли, мој брате, прокопа, али тамо, царска кћер *још увијек* заспала, па јој више главе гори свијећа;

*Ја се машим руком, а то нема главе, *заборавио* је *још увек* на води.

С обзиром на ретроспективну референтну тачку, партиципи у оба примера имају перфектно значење. Непосредни резултат радње у примеру (а) јесте стање у коме се налази царска кћи. Ово стање је последица процеса који је започео у прошлости – процеса падања у сан. У примеру (б) непосредни резултат се чува у референтно време – говорникове главе у време у коме тече прича нема, она је остала *заборављена* на води, али овакав резултат не бисмо могли назвати стањем у коме се глава налази нити неким њеним својством. У примеру (а) значење бисмо конкретизовали као квалификативноперфектно, док би значење у (б) одговарало перфектности резултата.

5.2. У многим примерима које Стојановић наводи партицип је употребљен у чистом претериталном значењу. Граматичко значење овако употребљеног партиципа најмање одговара Стојановићевој дефиницији значења партиципске конструкције. Такав је партицип употребљен у следећем примеру који Стојановић наводи:

Кад је свануло *превео* ага свога коња, а чипчија ждријепца (Стојановић.Љ. 1922–1923:7).

У овом примеру лако бисмо партицип могли заменити неким другим обликом специјализованим за наравију, нпр. историјским презентом или аористом:

Кад је свануло, *прёведе* / *превёде* ага свога коња, а чипчија ждријепца.

Сличан је и следећи пример из наше грађе:

Како куме, јок? Оно кад су нам трубачи свирали до зоре, а ти се, куме, *ваљао* по срчи? [...] Па после, кад смо се враћали са сплава, ти *упао* у залеђену Саву? И? Па ништа, куме, разбио си се ко звечка (Кум).

Замена историјским презентом је могућа и у овом примеру:

Сећаш се онога, куме? Оно кад су нам трубачи свирали до зоре, а ти се, куме, *ваљаш* по срчи? Па после, кад смо се враћали са сплава, ти *упаднеш* у залеђену Саву?

Замена аористом не звучи већ тако добро зато што су ови кратки наративи у саставу дијалога, где се аорист данас среће претежно у експресивном значењу (в. главу 6, посвећену аористу).

5.3. Стојановић (Стојановић.Љ. 1922–1923:10) је конструкције с радним партиципима употребљеним предикативно укључио у ширу појаву конструкција без копуле (без *verbum-a finitum-a*, у његовој терминологији), правилно приметивши да се поред радног партиципа у оваквим конструкцијама могу употребљавати и други изрази, поготову трпни партиципи, обични придеви и сл. Ово по њему (*ibid.*), између осталог, и указује да се конструкције без финитног глагола употребљавају више у придевском, него у глаголском значењу.

5.4. Грађа коју је сакупио Стојановић добија нову интерпретацију од стране Белића (1999:293–294)²¹⁹, који излагање своје знамените теорије синтаксичког индикатива и релатива започиње управо анализом радног партиципа без копуле употребљеног предикативно (крњег перфекта), односно грађе коју наводи Стојановић (Стојановић.Љ. 1922–1923). Белић (1999:294) правилно примећује да је у примерима које Стојановић наводи референтна тачка у прошлости, односно да је крњи перфект у њима употребљен релативно, изводећи општи закључак да је крњи перфект облик с релативном употребом. Одсуство копуле у презенту код крњег перфекта Белић (1999:294) тумачи управо том референтном тачком у прошлости,

²¹⁹ У питању је ново издање познате Белићеве студије *О синтаксичком индикативу и „релативу“*, објављене први пут 1928. године у *Symbolae grammaticae in honorem Ioanis Rozwadowski, II*.

односно одуством везе радње у прошлости са садашњошћу код крњег перфекта²²⁰, за разлику од пуног перфекта, који се по Белићу употребљава индикативно (сл. и у Белић 1926-27:122–124, 1955–1956:283, 1973:143).

Релативну употребу радног партиципа без копуле употребљеног предикативно помињу касније и Вуковић (1938–1939:84, 1967а:21), Грицкат (1954), Стевановић (1968а:60–68, 1974:616–621), Станојчић (2000б:387). Релативно употребљен крњи перфект излази из оквира теме наше дисертације, те се њиме нећемо бавити.

5.5. Вуковић (1938–1939:91–96, 1967а: 21–22) први примећује да крњи перфект може бити употребљен и индикативно. Наиме, Вуковић се бавио другим типом употребе радног партиципа без копуле, који Стојановић и Александар нису запазили – употребом радног партиципа у *јављању*, односно саопштавању свежих вести. Референтна тачка у овој употреби партиципа налази се у времену говорења, а, с обзиром да се говори о догађајима који су се догодили пре времена говорења, ретроспективна је. Овако употребљен партицип, с обзиром да је догађај о коме се јавља новост, те је актуелан у време говорења, свакако има перфектно значење. Индикативну употребу крњег перфекта за јављање новости помињу касније и други аутори: Стевановић (1968а:68–69, 1974:622–623), Станојчић (2000б:388), Танасић (2005:396–397), Кликовац (2011–2012:31).

Расправљајући о специфичностима значења радног партиципа без копуле (крњег перфекта), Вуковић (1938–1939:91–96) примећује да се радни партицип у *јављању* може замењивати аористом или пуним перфектом, али да значење није исто²²¹. Говорећи о могућности замене аористом, Вуковић

²²⁰ Овакав перфект Белић (1973:143–146) назива (*историјским*) *релативним перфектом*, усаглашавајући тиме назив за овај облик с већ постојећим термином *историјски презент*.

²²¹ У (Вуковић 1967а:21) аутор ипак укратко каже: „[...] он се [крњи перфект] по значењу приближава аористу апсолутног индикатива кад је њим наглашена најближа прошлост, и аористом је једино могуће га и заменити без осетније промене у значењу.“ Даље Вуковић (*ibid.*) наводи два примера, од којих први садржи и аорист, и крњи перфект у истом контексту (*У Пљеви се подигнула раја, подиже је Симела Шолаја*), док за други пример (*Ој народе Лике и Кордуна, дошло вријеме да се диже буна*) наводи да се крњи перфект у њему

(1938–1939:92) примећује да се оба облика у индикативној функцији могу користити за изражавање радњи из непосредне прошлости, али да се „означавање блискости радње моменту садашњости у аористу добија [...] непосредно у самом основном значењу облика, а у крњем перфекту то долази посредно преко значења јављања (саопштавања).“ Ради илустрације узећемо један од примера које Вуковић наводи:

Крепала нам крава (Вуковић 1938–1939:91–96).

Уколико се у оваквим реченицама партицип замени аористом:

Крѣпа нам крава;

по Вуковићу (1938–1939:92) нагласак више неће бити на новини тог догађаја, већ на томе да се тај догађај догодио недавно, у непосредној прошлости²²². У случају замене пуним перфектом по Вуковићу (1938–1939:93) такође се губи право значење изненадности. Вуковић (*ibid.*) наводи да се пун перфект може употребити у јављању, али да се „у ствари губи [...] помало карактер јављања (или саопштавања) о нечем новом.“ Пун перфект се стога може употребити и када је у питању јављање о догађајима за које се очекивало да ће се догодити. Тако нпр. горенаведени тип реченице у случају замене пуним перфектом:

Крепала нам је крава.

Вуковић (*ibid.*) тумачи овако: „У изразу н. пр. *крепала овца* јавља се случај који је дошао неочекивано или који хоће да се као неочекиван саопшти, – па би ту још обичније било: *крепала једна овца*; а изразом *крепала*

може заменити аористом. По нама у првом примеру имамо релативни крњи перфект, односно ово није никакво јављање свежих вести, већ наротив, казивање о догађајима из прошлости, што се види и из жанра у коме је овај пример употребљен, а то је епска народна песма. Притом облик *се подигнула* због уобичајеног срастања повратне речце и копуле у српском језику ни не можемо са сигурношћу идентификовати ни као крњи, ни као пуни перфект. У другом примеру крњи перфект је употребљен модално: жели се рећи да *треба* да се подигне буна, да *ваља* подићи буну. Ово и објашњава апсолутну замењивост облика крњег перфекта у примерима које Вуковић наводи.

²²² У (Вуковић 1967а:22) овај аутор, међутим, каже: „[...] аорист у основи свога значења има истицање непосредно блиске прошлости, зато је он најобичнији у јављању, саопштавању нових догађаја, у наглашавању изненадних, неочекиваних ситуација.“ Вуковић касније одустаје од схватања да аорист као основно има значење истицања блиске прошлости (в. поглавље 6.4).

је овца саопштава се о некој овци која је била у питању, о којој се слично саопштење могло очекивати, – па би ту било обично и: *крепала она овца*.”²²³

5.6. Треба рећи да је у јављању свакако присутна и компонента перфектности резултата. „Резултативну“ компоненту истиче и Танасић (2005:397), који сматра да код крњег перфекта „резултативна“ компонента ипак није у првом плану²²⁴, с чиме се ми слажемо. У реченици *Крепала нам крава* партицип не изражава само значење свеже вести – он нам такође говори, као и пуни перфект, да постоји некакав непосредни резултат који се чува у време говорења (Крава је мртва) и чији су посредни ефекти актуелни у време говорења (нпр. финансијски губитак, туга због губитка вољене животиње и сл.) Без таквог резултата или посредних ефеката радње догађај ни не би био вест, никога се би ни тицао. Стога се може рећи да је значење перфектности резултата од самог почетка на неки начин уткано у перфектност свежих вести, односно да је њен обавезни елемент. Кликовац (2011–2012:31) чак за партицип без копуле експлицитно каже: „Кад има резултативно значење, њиме се може истицати *новина, неочекиваност догађаја*, одн. изражавати емоционални став према неком догађају“.

5.7. По нама реченица у аористу може бити употребљена и онда чак када је већ свима познато да је крава крепала, када то није никаква новост, него се жели само експресивно истаћи значај тог догађаја; нпр. у ситуацији где двоје људи стоје изнад мртве краве и један каже *Крѐпа нам крава*. Ово није новост више, обојица виде да је крава мртва. Једини разлог да се употреби аорист јесте експресија. Реченица с партиципом, међутим, употребила би се онда када лицу коме се та реченица саопштава није познато да је крава крепала; нпр. када је један човек у кући, а други, који је управо био

²²³ Вуковић (1938–1939:91) прво наводи пример с кравом која је крепала, па касније, на страници 93. даје објашњења овог примера с овцом, што, наравно, суштински ништа не мења.

²²⁴ „У облику крњег перфекта јављају се и несвршени и свршени глаголи. Свршени глаголи се јављају чешће. И овде долази до изражаја резултативност свршених глагола. Међутим, та резултативност не може се стављати у први план; овим обликом се исказује првенствено догађај који се десио пре момента говора, који се саопштава као новост“ (Танасић 2005:397).

у штали, улази у кућу и саопштава новост. Наравно, ту би могао бити употребљен и аорист, али нам се чини да је крњи перфект природнији. Другим речима, аорист не носи, за разлику од партиципа без копуле, значење новости, он више изражава експресију. Реченица с партиципом без копуле такође носи експресиван карактер, али се експресивно истиче пре свега његова новина.

5.8. На експресивност индикативно употребљеног крњег перфекта и аориста указао је и Вуковић (1938–1939): „По природи својој такав перфект увек носи нагласак у реченици, а у том нагласку, мање или више, осећа се призивак усклика којим хоће онај који јавља или саопштава да изазове изненађење“ (92); „Тај призивак усклични има, некад не у мањој мери него крњи перфекат, и аорист у правој својој употреби за јављање и саопштавање [...]“ (94). На експресивност партиципа без копуле уопште, укључујући и релативно употребљеног, указује на много места и Грицкат (1954), затим Стевановић (1968а:69, 1974:623–624), Танасић (2005:396), Тошовић (2006:215–217), Кликовац (2011–2012:31), Пипер и Клајн (2014:393), Поповић (2015:71–72). Поповић (2015:72) ову експресивну функцију партиципа без копуле идентификује као *адмиративност*²²⁵. Понекад експресивност партиципа без копуле једино и оправдава његову употребу у случајевима ретроспективне референтне тачке у садашњости; мислимо на случајеве када нема никаквог јављања новости, већ се једноставно говори о прошлим догађајима, најчешће недавним, експресивно. Основно значење крњег перфекта у оваквим примерима одговара перфектности резултата, али се цела радња представља експресивно. У таквим случајевима радни партицип без копуле замењив је аористом. У следећем примеру радни партицип без копуле могли бисмо заменити и аористом, и пуним перфектом:

²²⁵ „Функция указания на неожиданное действие, противопоставляемое ожидаемому, и выражение разной степени удивления по этому поводу свидетельствует об отмеченности сербского усеченного перфекта в отношении выражения адмиративности. По-видимому, отсутствие вспомогательного глагола отражает 'выхолащивание' темпоральной локализации из перфекта, что, в свою очередь, делает данную форму удобной для выражения невременных значений, в частности адмиративного“ (Поповић 2015:72).

- (а) Берба 2004. Словенци су моји стари пријатељи, *послали* ми неколико картона. Опоро, умерено јако, а питко, сјајно иде уз дивљач (Нови живот);
- (б) Словенци су моји стари пријатељи, *послаше* ми неколико картона;
- (в) Словенци су моји стари пријатељи, *послали су* ми неколико картона.

Реченица с радним партиципом без копуле носи благи експресивни карактер. Она нам говори не само да се резултат слања картона с вином чува у садашњости, односно да је вино сада ту, него нам саопштава и неко осећање говорника. Говорник као да жели да каже да су га Словенци баш лепо изненадили. Замена радног партиципа без копуле аористом не мења смисао експресије. Пуни перфект је такође могућ, али се губи експресија – слање вина постаје само факт, радња која се догодила у прошлости, чији се резултат чува у садашњости.

Навешћемо још пар примера партиципа без копуле у експресивној функцији, овога пута пасивне дијатезе:

Кад нешто изгори нема га више. *Враћено* боговима (Уговор);

Ево, шта ми вреди... Фирма *продата*. Ја *отпуштен* као технолошки вишак (Кум).

5.9. Радном партиципу без копуле посвећена је и цела једна монографија – *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама* Ирене Грицкат (Грицкат 1954). Грицкат се у овој монографији бави углавном релативно употребљеним радним партиципом без копуле, анализирајући детаљно разне типове реченица у коме се он може јавити. Грицкат (1954:63–71) мањи део своје студије посвећује и индикативно употребљеном радном партиципу без копуле, наиме радном партиципу употребљеном у неправим пословицама (64), насловима новинских чланака (64–68), краћим написима, нпр. у канцеларијском језику, читуљама, узгредним информацијама у основном тексту (69–70), биографијама и енциклопедијским текстовима (70), дидаскалијама (70–71).

5.10. Најближи значењу јављања свежих вести су новински наслови. Употребу партиципа без копуле у новинским насловима поред Грицкат

(1954:64–68) истиче и велики број других аутора: Стевановић (1968a:73, 1974:629), Станојчић (2000b:387), Танасић (2005:396), Кликовац (2011–2012:31), Поповић (2015:73–74). Грицкат (1954:65–67) наводи да је у новинским насловима изостављање копуле обавезно када је субјекат потпуно непознат. Тако је у примеру:

Тело мушкарца *извучено* из Мораче (Блиц, 24.1.2016);

трпни партицип без копуле немогуће је заменити обликом пуног перфекта пасивне дијатезе, односно трпним партиципом с копулом у презенту. Овај пример је суштински истог типа као и Вуковићев пример с вешћу да је крепала крава: додавање копуле би учинило мушкарца чије је тело извучено већ познатим одраније. Оваква реченица с копулом би се могла употребити као вест у самом тексту новинског чланка или у дијалогу, и то онда када је већ претходно било речи о нестанку неког мушкарца, па се даље саопштава да је тело тог мушкарца пронађено и извучено из реке. Сличног типа су и следећи примери с партиципима активне и пасивне дијатезе:

Ухапшен дилер хероина у Нишу (Блиц, 24.1.2016);

Тинејџер *покушао* да обије кафану у Нишу (Блиц, 24.1.2016);

ТУЧА У ЦЕНТРУ НИША Петорица младића *потукла се* након свађе (Блиц, 24.1.2016);

СМРТ У КАФАНИ Младић убијен у селу код Шапца пре пар година *избегао* сличну судбину (Блиц, 24.1.2016).

5.11. Када је у питању могућност употребе копуле у самим насловима новинских чланака у случају да је субјекат познат, Грицкат (*ibid.*) наводи да је пун перфект тада „сасвим исправан“, те наводи пример:

Позната рекордерка у пливању Швеђанка Н. Н. *препливала* (је) Ламанш (Грицкат *ibid.*).

Ми се слажемо да партицип с копулом у овом наслову где је субјекат познат звучи нешто боље него у наслову у коме је субјекат потпуно непознат, али ипак сматрамо да и овакав наслов звучи стилски неприхватљиво и да би и ту морао бити употребљен партицип без копуле. Ми у грађи нисмо наишли

ни на један наслов с пуним перфектом у контексту познатог субјекта. У следећим примерима, рецимо, субјекат је познат, па ипак је употребљен партицип без копуле, а његова замена пуним перфектом звучала би необично:

Лепа Брена *очитала* лекцију млађим колегиницама (Пулс, 21.1.2016);

СКАНДАЛ Вики *ударила* Карлеушу на снимању „Звезде Гранда“ (Пулс, 21.1.2016);

У ПАРОВИМА ЗАБЕЗЕКНУТИ: Наташа Шавија *ушла* у ријалити! (Пулс, 24.1.2016);

Шампиони *дочекани* на балкону Скупштине града (Политика, 23.1.2016).

Могуће је да се језик од времена писања студије Ирене Грицкат променио, те да су у њено време били прихватљиви и наслови с пуним перфектом. У прилог овој хипотези говори и чињеница да Белић (1955–1956:286) у свом приказу студије Грицкат дели њено мишљење, не налазећи у насловима с пуним перфектом у случају познатости субјекта ништа необично. Стевановић (1968а:73, 1974:629) чак сматра да је у насловима генерално, изузев у ретким случајевима, употреба пуног перфекта потпуно прихватљива.

5.12. Танасић (2005:396) и Кликовац (2011–2012:31) сматрају да је употреба партиципа без копуле (крњег перфекта) у и насловима у неким случајевима постала шаблон. Свакако да се партиципи без копуле данас користе у насловима којима се информишу читаоци о неким догађајима који нису ни неочекивани, ни нека битна новост, који су често сасвим безначајни и банални. О оваквим догађајима се у дијалогу не би саопштавало партиципима без копуле, и то би указивало, евентуално, на шаблонизацију употребе партиципа без копуле у насловима. На пример, у следећим насловима (а), који се односе на догађаје који нису неочекивани, изненадни, од нарочитог значаја, много би било природније да је употребљен презент (б):

(а) Сека Алексић *признала*: Убризгавам ботокс (Блиц, 23.1.2016);

Певачица *открила* да није успешна у љубави! (Блиц, 23.1.2016);

ЖЕНЕ ГА САДА ЈОШ ВИШЕ ВОЛЕ! Поп певач *показао* набилдовано тело!
(Блиц, 23.1.2016);

(б) Сека Алексић *признаје*: „Убризгавам ботокс“;

Певачица *открива* да није успешна у љубави;

Поп певач *показује* набилдовано тело.

Ми мислимо да употреба партиципа без копуле у оваквим случајевима има другачију мотивацију. Приметили смо, наиме, да су у сензационалистичким новинама, какве су, на пример, *Блиц* и *Пулс*, наслови с партиципима посебно учестали. Ми сматрамо да се партиципи без копуле данас користе у новинским насловима у контексту догађаја за које се у дијалогу такав облик не би употребио не толико зато што је употреба партиципа без копуле у насловима постала клише, већ више из жеље да се такви догађаји прикажу као већи него што јесу, неочекивани, изненађујући, сензационални. Ефекат сензације се постиже и другим средствима, која се често користе у комбинацији с партиципима без копуле: узвичницима, разним „префиксима“²²⁶ уз наслове - СКАНДАЛ, СКАНДАЛОЗНО, ОТКРИВАМО, ШОК, ШОКАНТНО, УЖАС, ХОРОР, односно деловима наслова истакнутим великим словима. У новинама које немају сензационалистички карактер, на пример у *Политици*, партиципи без копуле се користе у насловима умереније, понајвише у спортској рубрици. Ово уједно значи да партиципи без копуле у насловима ипак чувају своје значење перфектности свежих вести, односно да се могу користити као средство актуелизације значења свежих вести.

5.13. У насловима новинских чланака партиципи без копуле се користе и када је у питању давање информације о догађајима који нису скорашњи:

ОТКРИВАМО Караџић и Младић *се крили* у истим зградама (Блиц, 23.1.2016);

²²⁶ Термин *префикс* овде није употребљен у морфолошком или творбеном смислу, већ у ширем значењу, у којем се, нпр. у енглеском језику, употребљава – као елемент који се ставља пре нечега (нпр. у значењу позивног броја, абривијатуре испред назива брода и сл.), у овом случају наслова. „Префикси“ у насловима су данас прилично устаљени и шаблонизовани.

НЕПОЗНАТИ ДЕТАЉИ О ХВАТАЊУ ХАШКОГ БЕГУНЦА Тадићу на тренингу *јавили*: Младић пао! (Блиц, 24.1.2016).

Оваква употреба партиципа без копуле могућа је само у новинским насловима. Такве информације и нису новости, већ само непознати подаци из прошлости, те саопштавање о њима одговара заправо чињеничној перфектности. Партиципи без копуле су у насловима употребљени само како би се ове чињенице из прошлости представиле као новости, односно како би се наслову дао сензационалистички карактер. У дијалогу или у неком тексту информативног садржаја, између осталог тексту новинског чланка, могао би бити употребљен само пун перфект – средство чија је једна од основних функција изражавање чињеничне перфектности (а). Сматрамо да би чак и у наслову боље звучао пун перфект (б):

(а) – Знаш шта сам чуо? ?Караџић и Младић *су се крили* у истим зградама!

Тадић у то време ништа није знао о Младићу. Тадићу су на тренингу *јавили*: Младић пао!

(б) „Караџић и Младић *су се крили* у истим зградама“;

„Тадићу *су јавили* на тренингу: 'Младић пао!'“

5.14. У насловима се среће и пуни перфект, али тамо где није могуће употребити партиципе без копуле, а то су углавном упитне реченице, зависне реченице. Навешћемо неколико примера:

ПОЛЕМИКА: Да ли су Мики и Анђела *имали секс*? (Пулс, 22.1.2016);

ХИТ: Како су репери *описали* Милета Китића! (Пулс, 22.1.2016);

Мики разочаран Анђелом: Да ли *сам* ја то *заслужио*? Матора: Од***аће те чим *изађете*! (Пулс, 22.1.2016);

Погледајте скандал због ког *је* Маја *напустила* студио! (Пулс, 23.1.2016).

5.15. Ако оставимо партиципе по страни, за новинске наслове карактеристично је и иначе изостављање копуле. Навешћемо пар примера из „Политике“:

Славни војвода пасторче музеја (Политика, 23.1.2016);

Односи Лондона и Москве хладнији од сибирске зиме (Политика, 23.1.2016);

Србија и даље на европском престолу (Политика, 23.1.2016).

5.16. Може се извести закључак да изостављање копуле у новинским насловима генерално јесте данас постао шаблон, али да су партиципи још увек сачували своје значење перфектности свежих вести, што се види из његове обилате употребе као средства актуелизације овог значења у сензационалистичком новинарству²²⁷. На шаблонизацију употребе партиципа без копуле у новинским насловима указује евентуално немогућност коришћења пуног перфекта тамо где би у дијалогу најпре био употребљен пун перфект, а то је давање информације о познатим лицима о којима је већ говорено.

5.17. Може се рећи да је значење перфектности свежих вести за партиципе без копуле основно. У минималном контексту реченица с партиципом без копуле најпре ће бити схваћена као свежа вест. Ово својство партиципа без копуле се и искориштава у новинским насловима. Сва остала значења партиципа без копуле морају се актуелизовати. Узмимо, на пример, следећу реченицу, коју смо већ наводили:

Берба 2004. Словенци су моји стари пријатељи, *послали* ми неколико картона. Опоро, умерено јако, а питко, сјајно иде уз дивљач (Нови живот).

У овој реченици партицип *послали* изражава значење перфектности резултата, а крњи перфект је одабран уместо пуног да би се целом изразу дала доза експресивности. Из ширег контекста је јасно да је о вину већ било реч, односно чињеница да је стигло вино није више вест, већ је реч о новој информацији да су Словенци ти који су послали неколико картона тог вина. Ова информација је актуелна у време говорења, те партицип има значење перфектности резултата. Да је овај партицип употребљен у минималном контексту, он би најпре био протумачен у значењу перфектности свежих вести:

Словенци ми *послали* неколико картона вина.

²²⁷ Поповић (2015:72–74) употребу партиципа без копуле у насловима, као и у другим краћим записима, аутобиографијама и сл. тумачи кроз евиденцијалност, наводећи да овај облик има и конфирмативно значење – изражавање информације о догађају којем говорно лице није нужно морало присуствовало, али која се жели представити као поуздана информација. Ми се слажемо с аутором да овај облик свакао изражава и ту нијансу значења.

Још јачи ефекат свеже вести би се постигао другачијим редом речи, тематским положајем партиципа:

Послали ми Словенци неколико картона вина.

Узмимо један други пример:

Када сам био у Румунији, он је то одмах дојавио Александру и знате шта је мој син учинио? *Послао* два ескадрона коњице на границу, да спрече мој улазак у Србију (Вила).

Овде је партицип без копуле употребљен у оквиру наратива, у чистом претериталном значењу. Уколико би се овај партицип употребио ван контекста наратива, у минималном контексту, имао би значење перфектности свежих вести:

Син *послао* два ескадрона коњице на границу.

Узмимо још и овај пример:

Нема пута, све *завејано* (Хероји).

У овом примеру партицип *завејано* употребљен је у контексту статичне ситуације, а партицип има резултативно значење. Резултативност партиципа актуелизује контекст презента, у коме је употребљен статални глагол. Уколико би се овај исти партицип употребио у минималном контексту с истим редом речи:

Све завејано;

добили бисмо помало необичну реченицу. Реченица с оваквим редом речи је необична због тематског положаја логичког објекта, који је карактеристичан за резултативне конструкције, али не и за јављање новости, у којима је уобичајенији тематски положај предиката. Реченица у којој је предикат у тематском положају звучи много прихватљивије, и недвосмислено у минималном контексту указује на перфектност свежих вести:

Завејано све.

5.18. У оквиру *неправих пословица* Грицкат (1954:64) наводи низ фразеологизама који могу да се употребе индикативно као опис нечијег изгледа или стања. Грицкат (ibid.) за овакве изразе каже: „краћим перфектом глагола се не казује радња у прошлости (у изразу 'Испуцале ми руке као борова кора' на 'пуцање руку' као на збивање уопште се не мисли) већ њен резултат у садашњости (о испуцалим рукама се говори као о предмету који постоји у говорниковој садашњости).“ Кликовац (2011–2012:31) такође наводи „резултативно значење“ у „пословицама којима се коментарише неки актуелни догађај“. Израз који наводи Грицкат се заиста може схватити у резултативном значењу, и то у смислу у коме се термин *резултативност* користи у овој дисертацији, што је лако доказати и додавањем одређене одредбе:

Испуцале ми руке као борова кора сваке зиме.

Неки од фразеологизама које Грицкат (ibid.) наводи одговарају више квалификативној перфектности (а) или перфектности резултата (б), нпр:

- (а) *Објесио* руке као пиштоље;
- (б) *Отишао* ће шева не пјева.

У примеру (а) непосредни резултат радње изражене радним партиципом је стање у ширем смислу, положај тела, али сам партицип нема резултативно значење, што се може проверити додавањем одговарајуће одредбе:

*Још увијек *објесио* руке као пиштоље.

У примеру (б) глагол има непосредни резултат који је актуелан, али тај резултат није стање, тако да бисмо такво значење одредили као перфектност резултата.

Занимљиво је да ће облици радног партиципа из израза које Грицкат наводи имати исто значење и ван ових израза, што доказује да њихово значење није везано за ове специфичне изразе, већ да се ови облици могу

употребљавати у описима и у слободном говору (ове реченице смо сами измислили као илустрацију):

Испуцале ми руке;

Испуцале ми руке ко церова кора;

Види га, сједи, *објесио* руке;

– Где је Милан? – *Отишао* за Русију.

Навешћемо неколико примера описа с партиципима употребљеним с референтном тачком у садашњости:

- (а) А види ја – *обријан, дотеран, лепо обучен*, возим џипа, ал шта ми то вреди кад ме бриге поједоше (Кум);
- (б) Нема пута, све *завејано* (Хероји);
- (в) А врата? *Наштелована* (Кум);
- (г) Осећам: уста ми *се осушила*, у слепим очима, у билима, под грлом, под грудима, свуда, лудо брзо бије, куца нешто као чекић; полудећу, умрећу, шта ће бити са мном! (Витло).

У примеру под (а) имамо низ субјекатски употребљених дводијатезних трпних партиципа, који се, будући да су субјекатски употребљени (реч је о одраслој особи која се сигурно сама облачи, дотерује и сл.), могу употребити искључиво резултативно. У примеру под (б) имамо трпни партицип објекатске дијатезе, који се у овом конкретном контексту (*Нема пута*) може искључиво резултативно протумачити. У примеру под (в) партицип се може протумачити и као резултативно употребљен, и као употребљен у значењу перфектности резултата. У примеру (б) непосредни резултат радње исказане глаголом *осушити се* је стање. Радни партиципи повратних глагола не могу да изразе чисто резултативно значење, што смо већ показали у 4.1.32, а што можемо поново показати и на овом примеру додавањем одговарајуће одредбе (*Уста ми се *још увек* осушила).

Наравно, у свим горенаведеним примерима могао се употребити и пуни перфект, а употреба партиципа без копуле мотивисана је потребом за експресивношћу, односно сви ови описи с партиципом без копуле експресивнији су од одговарајућих облика с пуним перфектом.

5.19. Употреби партиципа без копуле за описе статичних ситуација сродна је употреба у дидаскалијама, коју наводи Грицкат (1954:70–71). Нашли смо доста примера описа сцене с партиципима без копуле и то искључиво пасивне дијатезе. Ово није чудно, будући да трпни партиципи далеко боље изражавају резултативно значење, које заједно са статалним значењем управо и преовладава у описима. Навешћемо неколико примера:

На рир платну *монтиране* фотографије (Хероји);

Врх брда *покривен* снегом (Хероји);

Дуца храмље, држи се за руку, аркада му *разбијена* (Кум);

С једне стране на тенку *нацртана* велика црвена петокрака (Хероји);

Поред њега *наслоњена* на дрво стара пушка (Хероји).

Употребљени глаголи спадају у оне чији трпни партиципи имају резултативно значење као основно. У описима изгледа сцене само се тако могу протумачити, односно контекст искључује акционално тумачење.

Ако би овакви партиципи били употребљени у новинским насловима били би схваћени искључиво акционално, као новости. На пример:

„На рир платну *монтиране* фотографије“;

„Војводе Степе *покривена* асфалтом“;

„Мајклу Тајсону *разбијена* аркада“;

„На тенку *нацртана* велика црвена петокрака“;

„Платан испред Милошевог конака *наслоњен* на стубове“.

Логично је да се партиципи у вестима могу схватити искључиво акционално, пошто су вести догађаји, јавља се шта се догодило, а не у каквом је стању нешто, што искључује резултативно тумачење трпних партиципа.

5.20. Употребу партиципа без копуле у краћим написима, нпр. у канцеларијском језику, читуљама, узгредним информацијама у основном тексту, биографијама, енциклопедијским текстовима, које наводи Грицкат (1954:69–70), идентификовали бисмо као чињеничну перфектност. У овој употреби дају се штуре информације, чињенице о догађајима из прошлости,

гледано из позиције садашњости. Рекли бисмо да је изостављање копуле у оваквим текстовима мотивисано потребом за сажетошћу и да је постало део жанра, шаблон (сл. и у Танасић 2005:398)²²⁸. И Кликовац (2011–2012:32) наводи да се крњи перфекат употребљава „у биографијама у којима треба укратко саопштити најбитније чињенице из нечијег живота.“ Навешћемо један пример из биографије Ивана Пантића, аутора драме *Куме, изгоре ти!* (Кум), коју смо користили за грађу:

ИВАН ПАНТИЋ је рођен 1964. године у Београду. *Дипломирао* драматургију 1990. године на Факултету драмских уметности. До сада *написао* драмске комаде [...] (Кум).

Као што видимо, употреба партиципа без копуле је део жанра, а пун перфект је обавезан једино када је субјекат изражен (*Иван Пантић *рођен* 1964. године у Београду), с обзиром да би без копуле настало значење свеже вести. Употреба партиципа без копуле није увек, барем у биографијама, обавезна, чак и када субјекат није изражен. Као пример да биографија може бити написана и пуним перфектом навешћемо део биографије драмског писца Горана Марковића, чију смо драму *Villa Sanchino* (Вила) такође користили као грађу:

Горан Марковић је рођен 1946. у Београду у познатој глумачкој породици. *Завршио је* студије филмске режије на чувеној Прашкој академији ФАМУ. Први дугометражни играни филм *Специјално васпитање*, који је *снимио* 1977. године, *донео му је* велико признање [...] (Вила).

Исто ово значење, чињеничноперфектно, у разговору неће бити изражено партиципима без копуле, већ пуним перфектом. На пример, када би биографија Ивана Пантића била у саставу монолога, свакако би се користио пун перфект, а партиципи без копуле би звучали јако чудно. Нпр, када би о своме сину говорио отац Ивана Пантића, он сигурно не би рекао:

Мој син Иван је рођен 1964. године у Београду. **Дипломирао* драматургију 1990. године на Факултету драмских уметности. До сада **написао* драмске комаде.

²²⁸ „Облик крњег перфекта овде [у текстовима биографског садржаја] долази јер је погодан за сажето изношење података, одређених прошлих догађаја из нечијег живота. У питању је устаљени начин саопштавања за овакве врсте текстова“ (Танасић 2005:398).

5.21. Стил сличан оном у биографијама, краћим написима и сл. може се срести и у краћим извештајима у оквиру разговора или приватне комуникације. Такав би био следећи текст:

Ја се *вратио* из похода. Ишао сам пешке до оног „Родића“ код мене, лепа шетњица. *Донео* једну пастрмку, *купио* коначно млеко за тело (из личне комуникације).

Овај текст је био део имејла, али би сасвим било у духу српског језика и када би један овакав краћи извештај био и у саставу разговора. Партиципи без копуле изражавају радње које су актуелне у време писања (за разлику од биографија), те имају изражену компоненту перфектности резултата. Постоји и компонента перфектности свежих вести, јер све су ово заправо нове информације, мале вести о којима се извештава. На компоненту перфектности свежих вести указује и чињеница да се партиципи без копула користе и онда када је субјекат изражен (*ја се вратио из похода*), за разлику од биографија, где нема такве употребе. Ова компонента је слабије изражена него у контексту јављања, а нема ни уобичајене за контекст јављања експресивности.

5.22. У биографијама се у духу жанра изоставља копула и када су у питању друга перфектна значења, која се нормално у говору не изражавају крњим перфектом. Тако у следећем примеру из биографије драмског писца Ивана Панића, аутора драме *Куме, изгоре ти!* (Кум) имамо значење количинске перфектности:

До сада *написао* драмске комаде: *Сад се смеј Сотире* (1990), *Сократов тестамент* (1992), *Бол – Болен* (1993), *Кад ћеш доћи* (1999) [...]

У овом примеру радним партиципом без копуле у комбинацији с одредбом за трајање са завршеним интервалом *до сада* евидентира се постигнут резултат – драме које је у поменутом интервалу аутор написао. Овај резултат се не изражава бројчано, већ се резултат, а то су драме, наводе поименице.

У оквиру истог жанра срећу се партиципи без копуле и у значењу перфектности искуства, која се такође не изражава овим средством у говору.

Навешћемо један пример из биографије Миладина Шеварлића у склопу уводних напомена његовој драми *Нови живот*, коју смо користили као грађу за израду ове дисертације:

Објављивао песме, позоришне критике, прозу и есеје, *писао* филмска и телевизијска сценарија.

У наведеном примеру активни партиципи несвршеног вида *објављивао* и *писао* означавају да се субјекат бавио нечим, односно да је барем једанпут у току свог живота вршио ове радње. Значење ова два партиципа одговара перфектности искуства у ужем смислу, те је присутна и одређена нијанса квалификативне перфектности с обзиром да ово искуство на неки начин одређује, карактерише субјекта. Такође, присутна је и нијанса количинске перфектности – у реченици се говори не само чиме се лице бавило, већ се и набрајају резултати. Одредба за трајање са завршеним интервалом није употребљена, али се може претпоставити да се подразумева неки дужи период закључно са садашњошћу. Сличан је и следећи пример из исте биографије:

У два мандата *био* председник Удружења драмских писаца Србије.

У говору се значење перфектности искуства исказане партиципом без копуле може срести само изузетно, као кратка информација о томе да је говорно лице такође имало искуства у некој радњи, некој ситуацији:

– Прочитала сам „Животињску фарму. – Читао (из личне комуникације).

5.23. Употреба партиципа без копуле од глагола несвршеног вида у значењу перфектности искуства ограничена је на потврдне реченице. За разлику од пуног перфекта, њих је немогуће употребити у упитним и одричним реченицама, па самим тим ни у контекстима типичним за перфектност искуства. Као илустрацију навешћемо пар примера с пуним перфектом из грађе (а), којима ћемо касније покушати да изоставимо копулу (б):

(а) Да ли су љубавнице икад *мењале* свет? (Политика, 5.11.2006);

И, значи, никада *се ниси женио*... (Нови живот);

(б) *Да ли љубавнице икад *мењале* свет?

*И, значи, никада *се не женио*...

Употребљени без копуле у предикативном положају, радни и трпни партицип понашају се слично. Индикативно се у говору радни и трпни партицип без копуле употребљавају за изражавање читавог низа значења: перфектности свежих вести, перфектности резултата, квалификативне перфектности и резултативног значења. У биографијама и другим текстовима где је употреба партиципа без копуле мотивисана потребом за сажетошћу ови облици се могу употребљавати још и у значењима чињеничне перфектности, перфектности искуства и количине.

Партиципи без копуле јако добро изражавају значење перфектности свежих вести. Ово значење је за партиципе без копуле основно, односно употребљен у минималном контексту, партицип без копуле ће најпре бити схваћен у значењу перфектности свежих вести. У овом значењу се партиципи без копуле не могу заменити ни аористом, ни правим перфектом. Заменом аористом губи се значење свежих вести, односно аористом се може саопштавати и о догађајима који нису нови и непознати. Замена пуним перфектом донекле умањује ефекат новине који је својствен партиципима употребљеним без копуле, те се додавањем копуле често добија ефекат говорења о субјекту о коме је већ било речи. Партицип без копуле употребљен у контексту јављања неке новости (нпр. у новинском наслову) може се схватити искључиво акционално. Перфектност свежих вести увек садржи и компоненту перфектности резултата, с обзиром да само догађаји који су актуелни могу бити вест. Такође, партиципи употребљени у контексту свежих вести имају увек благи експресивни карактер.

Употреби партиципа без копуле за обавештавање о новостима која се среће у дијалогу најближа је употреба ових облика у новинским насловима. У насловима се данас по правилу користе партиципи без копуле, чак и онда када их у дијалогу не бисмо употребили, нпр. када је реч о одраније познатом

субјекту или када се говори о сасвим неважним догађајима, или када се даје нова информација о догађајима који уопште нису недавни. Ово је, вероватно, навело Танасића (2005:396) и Кликовац (2011–2012:31) да закључе да се данас у употреби партиципа без копуле примећује извесна шаблонизација. Ми се слажемо да је шаблонизација ових средстава присутна, поготову ако се ова појава посматра шире у контексту општег изостављања копуле у насловима која је заступљена и онда када су друге речи и изрази у предикативном положају у питању, не само партиципи. Међутим, сматрамо да партиципи без копуле ипак чувају у насловима своје основно значење новине и изненађења, односно да се употребљавају и онда када их у дијалогу не бисмо употребили не толико због шаблонизираних употребе ових средстава, колико због сензационализма у новинарству, који тежи да и безначајне догађаје представи као велике вести.

Експресивни елемент је веома важан код партиципа без копуле употребљених предикативно. Често догађај о коме се саопштава нема карактер новости, те се у таквим случајевима употреба партиципа без копуле уместо пуног перфекта мотивише једино експресивношћу партиципске конструкције. Партиципи без копуле тада имају значење перфектности резултата, или, у случају статичних ситуација, значења која се крећу између резултативности и квалификативне перфектности.

Употреби партиципа у описима изгледа и разних стања коју налазимо у дијалогу и књижевним текстовима, где се партиципи без копуле употребљавају у резултативном или квалификативноперфектном значењу, блиски су описи сцене које налазимо у дидаскалијама. У дидаскалијама се најчешће употребљавају трпни партиципи, и то у резултативном значењу.

Партиципи без копуле употребљавају се и у разним приликама када је потребно штуро дати неку информацију о догађају из прошлости: у краћим написима, биографијама, енциклопедијским текстовима. Оваква употреба партиципа без копуле је прилично шаблонизирана. У оваквим текстовима партиципи без копуле најчешће се употребљавају у значењу чињеничне

перфектности. Срећу се и значења перфектности искуства и количинске перфектности. Ван контекста шаблонизираних текстова партиципи без копуле се не користе у значењима чињеничне перфектности, количинске перфектности и перфектности искуства. У биографијама је пун перфект обавезан када је изражен субјекат, јер би се у супротном добило значење свежих вести.

Слична употреба партиципа без копуле среће се и у краћим извештајима у разговору. С обзиром да су догађаји о којима се реферише по правилу актуелни у време говорења, значење партиципа без копуле у оваквим краћим извештајима одговара перфектности резултата. За разлику од уобичајене употребе партиципа без копуле у значењу перфектности резултата, у краћим извештајима значење партиципа без копуле је лишено уобичајене експресивности – догађаји се представљају просто као чињенице, али такве чињенице које су актуелне и нове. Присутно је стога и значење перфектности свежих вести, које је нешто слабије изражено него у контексту јављања.

На крају дискусије може се извести општи закључак да партиципи без копуле представљају средство специјализовано за изражавање перфектности свежих вести, а да остала перфектна значења која ови партиципи изражавају могу да се изразе и другим средствима, пре свега пуним перфектом. За изражавање осталих перфектних значења *контекстуална ограничења* су већа код партиципа без копуле него код пуног перфекта. Најчешће је потребно да ситуација буде таква да захтева да буде експресивно представљена. У експресивном контексту се од перфектних значења јављају само значења перфектности резултата и квалификативне перфектности. Остала перфектна значења – перфектност искуства, чињенична перфектност и количинска перфектност могући су код овог облика само у текстовима у којима је употреба партиципа без копуле мотивисана потребом за сажетост. Све ово нам говори да пуни перфект далеко слободније изражава перфектна значења од партиципа без копуле, код ког су сва перфектна

значења осим перфектности свежих вести условљена ширим контекстом, што ситуативним, што жанровским.

За разлику од пуног перфекта, партиципи без копуле могу изразити и чисто резултативно значење. Као и пуни перфект, партиципи без копуле могу се употребљавати и у чистом претериталном значењу. Партиципими без копуле употребљавају се подједнако добро са свим референтним тачкама, за разлику од пуног перфекта коме је својствена ретроспективна референтна тачка у садашњости. Код пуног перфекта употребљеног у приповедању осећа се извесна нединамичност, док то с радњом исказаном партиципом без копуле уопште није случај.

Може се на крају извести закључак да партиципи без копуле представљају средство специјализовано за изражавање перфектности свежих вести, али да у целини гледано перфектно значење изражавају слабије и далеко већа ограничења од пуног перфекта, те да у односу на пуни перфект представљају периферно средство изражавања перфектности.

6. АОРИСТ

На перфектно значење аориста експлицитно досада нико од истраживача српског језика није скретао пажњу. Углавном се усталило мишљење да аорист има две функције: 1) да означи радњу која се одиграла у непосредној прошлости; 2) аорист се употребљава у приповедању, као наративни облик. Ова прва функција одговарала би перфектности недавне прошлости.

6.1. Први истраживач који је указао на ове две функције аориста био је Љубомир Стојановић (Стојановић.Љ. 1921:191–192), тако што је указао да се аорист користи да означи *прошлост* и *садашњост*²²⁹; примери које Стојановић (ibid.) наводи углавном²³⁰ одговарају употреби аориста у приповедању и употреби аориста за означавање догађаја из непосредне прошлости. Навешћемо два таква примера ради илустрације:

- (а) Кад *прóђе* дан и ноћ, ђевојка *остаде* чиста и здрава од губе (Стојановић.Љ. 1921:192);
- (б) Ето, овђе ме нешто *уједе* (ibid.)

У примеру (а), који Стојановић идентификује као пример аориста за прошлост, референтна тачка је код првог аориста синхрона у прошлости; у примеру (б) референтна тачка је ретроспективна у садашњости, а догађај непосредно претходи времену говорења.

6.2. Пуни израз схватање да аорист има две функције добија код Александра Белића²³¹. Белић (1926–1927:114–116) аорист, односно његову

²²⁹ Пре Стојановића аорист „за праву садашњост“ наводи и Маретић (1963:621; прво издање 1899.) Примери који наводи Маретић одговарају, заправо, недавној прошлости: *О чули ме, мој брате Стефане!*, „*Већ чувате ли, сва моја дружино!*“

²³⁰ Неки примери које Љубомир Стојановић наводи за прошлост по нама имају синхрону тачку у садашњости, док неки примери које наводи за садашњост по нама имају референтну тачку у прошлости, али то није од суштинске важности за основну Стојановићеву идеју.

²³¹ „Јасно је, дакле, овде да сем једног извршеног тренутка аорист значи још нешто. Стојановић претпоставља прошлост и садашњост, како би се рекло на основу горњих примера. Али, у ствари, то није тачно. Јасно је да у свима тим примерима имамо прошлост

употребу, разматра у оквиру своје теорије синтаксичког индикатива и релатива. Белић сматра да се аорист употребљен у дијалогу, за који каже да означава непосредну прошлост, управља према времену говорења, односно да је употребљен *индикативно*. Овакав аорист Белић назива *индикативни аорист*. За аорист употребљен у проповедању Белић наводи да се управља према некој тачки у прошлости, и овакав аорист Белић назива *релативни аорист*. Ово гледиште Белић понавља и у својим каснијим радовима (Белић 1999:294–295, 1938–1939:180–183, 1955:2–4, 1973:137–141).

Мишљење да индикативни аорист у српском језику означава радњу из непосредне прошлости (времена говорења, исте говорне ситуације и сл.) прилично је устаљено у домаћој србистици, и велики број српских лингвиста га наводи или као искључиво значење индикативног аориста (Белић 1973:138, 1926–27:114–116, 1938–1939, 1955:4, 1999:295; Вуковић 1938–1939:91–92²³²; Стевановић 1951–1952:276, 1957:130–139, 1968а:84–88, 1968б:399, 1974:646–648; Миновић 1987:166; Мразовић, Вукадиновић 1990:119; Станојчић 2000б:391; Танасић 2005:424) или као његово основно значење, дозвољавајући да индикативни аорист понекад може изразити и радње из дубље прошлости (Стојићевић 1951:8; Вуковић 1967а:23; Ивић.П. 1953–1954:236–238; Ивић.М. 1958:143; Сладојевић 1955–1956:135²³³; Пипер,

који се обележава глаголским обликом: 'Од тога часа не могаше...' наравно у прошлости; 'Досад нам прича' – опет се односи, истина на непосредну прошлост, али на прошлост.

Ако испоредимо све примере које је Стојановић навео и за прошлост и за садашњост, за мене је јасно да у свима тим примерима имамо обележавање прошлости. Само што у случајевима које наводи Стојановић за садашњост имамо непосредну прошлост са тачке гледишта онога ко наводи.“ (Белић 1973:137–138).

²³² Вуковић након изласка Стојићевићеве монографије (Стојићевић 1951) мења мишљење, сматрајући сада да индикативни аорист може изразити и радње из дубље прошлости (Вуковић 1967а:23; 1967б:103–104; слично и у Вуковић 1967г:298–299). У (Вуковић 1967а; први пут објављено 1952), међутим, овај аутор се још увек држи Белићеве концепције да је основно значење индикативног аориста означавање радње из непосредне прошлости (22–23), али већ тада, вероватно под утицајем Стојићевића (1951), прихвата да индикативни аорист ипак може означавати и радње из дубље прошлости (23).

²³³ Сладојевић (1955 – 1956) на страни 131 каже „Наше је мишљење да се аористом казује да је радња *прошла, ограничена и доживљена* од стране говорног лица; а *о томе колико је радња удаљена од момента говора говорног лица, аористом се, по нашем мишљењу, не казује ништа*.“ У истом делу на страни 135 овај аутор ипак каже и ово: „Иначе тачно је да се у синтаксичком индикативу аорист највише употребљава за радње које припадају непосредној или блиској прошлости.“ Касније, у (Сладојевић 1966:58), овај аутор мења

Клајн 2014:391²³⁴). Навешћемо неколико примера за аорист који означава радњу из непосредне прошлости:

А, овај, шта оно *хтедох* да те питам, *побеже* ми мисао... (Лаушевић);

Ми смо се овде окупили као пријатељи; да се дружимо, да се сетимо старих дана... *Рекосте* да иде и годишњица матуре (Нови живот);

- Ти бре један манијак! Оптерећен си! Оптерећени манијак! – Па шта *би* сад? Где *нестадоше* широка схватања? (Кусур).

6.3. Неки аутори, начелно или у детаљима, нису се слагали с тим да се индикативни аорист употребљава само за догађаје из недавне прошлости, односно истицали су неке друге моменте у значењу аориста. Први је на ово указао Александар Стојићевић (1951). Стојићевић је сматрао да се индикативни аорист може употребљавати и за догађаје из дубље прошлости уколико је говорник лично доживео догађаје о којима говори. Стојићевић (1951) је овакво причање о временски удаљеним догађајима којих је говорник био очевидац назвао *спомињање* (од 50. странице па надаље), за разлику од причања о догађајима „из прошлости с којима говорник (онај који приповеда) лично нема никакве везе“ (42) – тзв. *приповедања у ужем смислу смислу* (39), *приповедања у релативу* (40), касније само *приповедања*. Стојићевић из *приповедања* издваја и укључује у *спомињање* свако причање о доживљеним догађајима, па чак и оне случајеве где је аорист могуће заменити неким другим наративним обликом, пре свега историјским презентом (в. стр. 39–40, 50–51, и другде). Премда се могућност замене историјским презентом обично узима као непобитан доказ да је у питању наратив²³⁵, односно да је облик употребљен релативно (в. Белић 1926–

мишљење по питању типичне употребе индикативног аориста, те наводи следеће: „У чланку о аористу рекао сам да се имперфекат и аорист у индикативу најчешће употребљавају за радње блиске тренутку садашњости (ЈФ XXI, стр. 135). То се мишљење у знатној мјери мијења услед чињенице да сад сматрам да је и употреба ових облика у приповиједању (бар у огромној већини случајева) индикативна у ужем смислу [...]“

²³⁴ „У савременом српском књижевном језику, пре свега у језику књижевности, основно значење аориста је значење радње која је извршена непосредно пре времена говорења о њој [...], а то значење се у зависности од контекста може варирати или неутрализовати“ (Пипер, Клајн 2014:391).

²³⁵ Бајби и др. (1994:62) такође истиче историјски презент као типичан наративни облик.

1927:115–116, 1938–1939:180, 1955:3, 1973:128,140; Вуковић 1967б:103–104; Стевановић 1951–1952:277), Стојићевић (1951:39–40,43 и другде)²³⁶ држи да је у случају доживљености радње аорист и у оваквим случајевима употребљен индикативно, што правда мешањем стилова, односно продирањем историјског презента из релатива у индикатив. Ипак, Стојићевић (1951:8), и поред тога што сматра да индикативни аорист може означити и временски удаљену радњу, налази да се индикативни аорист употребљава претежно да означи радњу из скорашње прошлости, мада не инсистира на томе да то мора бити непосредна прошлост²³⁷.

6.4. Стојићевићева гледишта изазвала су оштру критику и читаву полемику у нашој научној јавности (Стевановић 1951–1952; Вуковић 1967б (први пут објављено 1954), Вуковић 1967в (први пут објављено 1955), Стевановић 1957, Вуковић 1967г (први пут објављено 1961)). Сам Стојићевић није успео да учествује у тој дискусији услед изненадне смрти. Ми нећемо износити хронолошки преглед те дискусије, већ ћемо само изнети главне ставове појединих водећих синтаксичара поводом значења и употребе аориста у српском језику.

Стојићевићево *спомињање* није била нова ствар. Сам термин је, као што Стојићевић (1951:31) сам наводи, први употребио Маретић (1963:618–619). Што се самог значења овог термина тиче, непосреду идеју за *спомињање* као посебан случај приповедања у најширем смислу Стојићевић је могао наћи код Јована Вуковића (1938–1939:84), премда Вуковић (1967г:306)

²³⁶ Могућност замене аориста историјским презентом у приповедању наводи још Маретић (1963:618). Маретић наводи да се у осталим типовима употребе (приопћавање, јављање и спомињање), која углавном одговарају синтаксичком индикативу, аорист не може заменити историјским презентом. У неким примерима које Маретић (1963:618–619) наводи за „приопћавање“ таква замена је ипак могућа, што говори да ти примери представљају такође приповедање, нпр. *Снио сам, кнеже, да ти јашеш на коњу, пак згази у једно велико блато и заглиби се, а ја се деси близу тебе, и ти ме побрати, те те извади из блата* (Маретић 1963:618); упореди: *Сањам, кнеже, да ти јашеш на коњу, па згазиш у једно велико блато и заглибиш се, а ја се десим близу тебе, и ти ме побратимиш, те те ја извадим из блата*.

²³⁷ „У горњим примерима аорист означава скорашњу прошлост, и таква је његова употреба, уз употребу за непосредну прошлост, најобичнија у свакодневном говорном језику. Али аорист може означавати и још даљу прошлост, од пре више година и од пре више деценија [...]“ (Стојићевић 1951:8).

наводи да је Стојићевић на доживљеност радње код аориста и имперфекта независно и отприлике у исто време кад и он указао у својим универзитетским предавањима. Вуковић (ibid.) у дијалектолошком опису говора Пиве и Дробњака говори о двама стиловима у приповедању: „У причању о прошлим догађајима – у правом наративном начину говора, у коме се могу се јасно у овом говору издвојити два стила. У приказивању догађаја из сопственог памћења добар причалац ће претежно употребљавати имперфекат и аорист, а у приповедању о догађаја који се причају 'по чувењу', о догађајима из старије традиције и у народним приповеткама преовлађује перфекат ('крњи') и презент ('историјски') [...] Рекао бих још да су имперфекат и аорист веома необични – ако не и искључени – у другом стилу овога говора“ (слично и на стр. 89). Ово би уједно био и први наговештај евиденцијалне употребе аориста (и имперфекта) у српској лингвистици. Ипак, Вуковић (1938–1939) у овом раду остаје у оквирима Белићеве теорије синтаксичког индикатива и релатива, сматрајући да индикативно употребљен аорист означава радњу из непосредне прошлости (91–92)²³⁸.

Након изласка Стојићевићеве монографије (1951) Вуковић је објавио њен приказ (Вуковић 1967б)²³⁹, у коме углавном критикује Стојићевића, али и прихвата нека Стојићевићева гледишта по питању употребе аориста. Вуковић (1967б:96–98) у суштини одбацује Стојићевићево *спомињање*, наглашавајући да су доживљеност радње и временско одмеравање радње две одвојене појаве, и да их не треба мешати, односно да се глаголски облици и за доживљене²⁴⁰, и за недоживљене радње могу употребљавати релативно²⁴¹.

²³⁸ Говорећи о могућности замене крњег перфекта аористом у контексту јављања новости, Вуковић (1938–1939:91) каже следеће: „*Не може бити речи о том да у оваквим примерима није радња одмерена према моменту праве садашњости*, нити о том да ту перфекат не стоји у свом самосталном значењу. Ако би се у таквим случајевима заменио овај перфекат аористом, *који у основи има баш означавање радње из непосредне прошлости* [...]“ (истакао С.С.)

²³⁹ Рад објављен оригинално 1954. године.

²⁴⁰ „Да и непосредно доживљена прошлост у односу на посредно доживљену у језичком осећању може постојати као категорија за глаголска значења, и да се и то може одразити на свој начин у употреби глаголских облика, за то смо већ нашли доказа у употреби аориста и имперфекта у нашем језику (и не само нашем – види у бугарском), али она не

Другим речима, није свака доживљена радња обавезно у индикативу, односно могуће је приповедање (у релативу) и о догађајима које је приповедач лично доживео. *Спомињање* је одбацио и Стевановић (1951–1952:274–277, 1968а:83, 1974:648), а касније се више ни не помиње као релевантна теорија у српској синтакси глагола.

6.5. И ми се слажемо да доживљеност радње и одмеравање радње представљају две различите ствари, односно да доживљене радње могу имати и референтну тачку у прошлости. Тако у следећем примеру:

Тако сам се препала када ми је мајор бануо у кућу! *Помислих*: одох ја под лед... (Вила);

облик аориста *помислих* део је наратива и употребљен је свакако у релативу, с референтном тачком у прошлости, иако је у питању доживљена радња. Референтна тачка догађаја исказаног овим аористом практично је експлицитно задато временском реченицом *када ми је мајор бануо у кућу* у претходној сложеној реченици. Овај облик је стога могуће заменити историјским презентом:

Тако сам се препала када ми је мајор бануо у кућу! *Помислим*: одох ја под лед...

Сличан је и следећи пример приповедања о личном догађају уклопљеном у дијалог, који одлично одсликава жив говор, и у коме се јављају облици типични за наратив – историјски презент, крњи перфект и један несумњив²⁴² облик аориста:

Он лично... Прво ми се у ствари јави његова секретарица, пита: да ли је то тај и тај? Ја једва промуцам име, презиме заборавим, не могу да се сетим да ме убијеш... Онда се јави он лично... Мени се обе ноге одсекле не могу да проговорим... Он каже: „Здраво друже, здраво јуначино, како иду ствари на терену?“ Ја хоћу да одговорим, а не могу, стегло ми се грло, муцам, кркљам као да ме неко дави... А он помислио квар на линији и *прекиде*... (Хероји).

може, осим на вештачки начин, бити одвојена од релатива и на посебан начин третирана у односу на индикатив и релатив.“ (Вуковић 1967б:98).

²⁴¹ „И за субјективно, и за посредно доживљену прошлост, радња се може одмеравати временски у односу на моменте о којима се говори, и ту увек имамо посла са релативном употребом глаг. времена.“ (Вуковић 1967б:97).

²⁴² В. анализу у тачки 6.24.

Облик *прекиде* могуће је заменити неким другим наративним обликом, нпр. крњим перфектом или историјским презентом, па и перфектом (мада би се у том случају изгубила динамичност радње), што свакако указује на то да је у питању релативно употребљен аорист:

А он помислио квар на линији и *прекинуо* / *прекине* / *прекинуо је*...

Што се тиче облика *јави* и *пита*, они би се могли схватити и као облици историјског презента, и као облици аориста, с обзиром да то из писаних текстова врло често није јасно, будући да се облици аориста и презента често подударују гласовно у трећем лицу једнине, а да се текстови по правилу не акцентују. У говору постоји разлика у акценту, у нашем случају: *ја́ви* – аорист, *ја̀ви* – презент, *пи́та* – аорист, *пѝта* – презент. Облик *јави*, могао би се схватити и као облик историјског презента, и као облик аориста, односно не би се ништа променило у значењу ни у једном, ни у другом случају. Што се тиче облика *пита*, мислим да је овај облик лакше протумачити као историјски презент, него као аорист, с обзиром да је у питању глагол несвршеног вида. У сваком случају, сви ови облици су употребљени релативно, иако је у питању доживљена радња.

6.6. У поменутом приказу Стојићевићеве монографије (1967б:103–104) Вуковић мења мишљење да у српском језику индикативни аорист означава радње из непосредне прошлости, те даје за право Стојићевићу када овај тврди да индикативни аорист може означавати и радње из дубље прошлости²⁴³, критикујући истовремено Белића и Стевановића који су, полазећи од аксиома да индикативни аорист означава искључиво радњу из непосредне прошлости, односно из исте говорне ситуације, многе примере где индикативни аорист означава радњу из дубље прошлости једноставно погрешно тумачили (слично и у Вуковић 1967г:297–304).

²⁴³ Вуковић додуше већ у (Вуковић 1967а:23; први пут објављено 1952, одмах након објављивања Стојићевићеве монографије) наводи да индикативни аорист може означавати и радње из дубље прошлости, али се и даље држи Белићевог мишљења да индикативни аорист у свом основном значењу означава радње из непосредне прошлости. У каснијим радовима означавање непосредне прошлости неће помињати као релевантно за индикативни аорист.

Стевановић (1951–1952, 1957, 1968а:84–85), премда оштро критикује Вуковића када је у питању схватање да индикативни аорист може да означи и радње из дубље прошлости, ипак унеколико прилагођава свој став у том смислу што за индикативни аорист шири време које претходи садашњости, односно уместо непосредне прошлости почиње да употребљава термине *време говорења* (1968а:84), *временски период говорења* (1968а:86), *време радње говорења* (1974:646) и сл, који може да обухвати и нешто дубљу прошлост уколико та прошлост припада истој говорној ситуацији (1957, 1968а:84–87, 1974:646–647). Вуковић (1967г:304) критикује и овакво Стевановићево мишљење, истичући да за је за одређење да ли је облик употребљен индикативно или релативно битно једино према ком времену се радња оријентише и ништа друго. С овим Вуковићевим гледиштем се и ми слажемо. Навешћемо један пример за који Стевановић и Вуковић нуде различиту интерпретацију:

Мрки Вуче, подигни бркове да ти виђу токе на прсима, да пребројим зрна од пушакa колика ти токе *изломише* (Стевановић 1957:139 и другде, Вуковић 1967г:300).

Стевановић (1957:139) полази од тога да догађај исказан аористом припада друој временској ситуацији од оне у којој Владика Данило поставља питање, те закључује да је аорист у овом примеру употребљен релативно. Вуковић (1967г:300) сматра да је аорист индикативно употребљен. Ми такође сматрамо да је аорист овде индикативно употребљен, односно слажемо се с Вуковићем да је за то да ли је неки облик употребљен индикативно или релативно битно једино где се налази референтна тачка, да ли се догађај посматра из времена говорења или из неког другог времена. Овај догађај се свакако посматра из времена говорења, на шта указује и облик императива, као и чување непосредног резултата радње у садашњости (изломљене токе). Аорист се у овом примеру лако може заменити перфектом у значењу перфектности резултата, али не и историјским презентом:

Мрки Вуче, подигни бркове да ти виђу токе на прсима, да пребројим зрна од пушакa колика су ти токе *изломила* (**изломе*).

У следећем примеру, који представља коментар на новински чланак о Адолфу Хитлеру, од догађаја о којима се коментарише протекло је барем 70 година, што значи да овај облик без сваке сумње не може припадати истој говорној ситуацији:

Онолики људи *настрадаше* због тога (Блиц, 23.2.2016, коментари).

Па ипак, облик аориста у горенаведеном примеру употребљен је индикативно. На референтну тачку у садашњости указује немогућност замене историјским презентом:

Онолики људи **настрадају* због тога.

6.7. С обзиром на то да аорист с ретроспективном референтном тачком у садашњости – индикативни аорист, не означава обавезно радњу која се догодила у недавној прошлости, ми не сматрамо аорист обликом чије је основно значење перфектност недавне прошлости. Већина примера индикативног аориста које смо досад наводили заправо има значење перфектности резултата. Тако у следећем примеру:

Тери, зашто *уби* Кораба? Коњ је невин ко дете (Раскршће);

облик *уби* означава радњу која се непосредно збила, али истовремено и радњу чији се непосредни резултат чува у садашњости – коњ је у време говорења мртав. Овај пример би одговарао перфектности резултата у ужем смислу. У суштини се значење облика аориста који означавају радњу из непосредне прошлости своди на значење перфектности резултата. Као што смо већ рекли у уводним напоменама овој дисертацији, многи аутори истичу да се перфектност недавне прошлости прилично преклапају (в. Дал 1985:133, Томола 1993:136, Горбова 2014:278). Радња која се недавно догодила свакако ће бити актуелнија у време говорења и биће већа вероватноћа да ће се чувати њени резултати, непосредни или посредни (в. Дал 1985:136; Горбова 2014:280–281). Књазев (2002:86) такође указује на интересантну везу перфектности резултата и перфектности недавне прошлости, наводећи да се у минималном контексту, без навођења времена радње, трпни партицип без копуле у перфектном значењу управо интерпретира као недавни догађај или

догађај из непосредне прошлости, што такође указује на везу између актуелности догађаја и времена протеклог од тог догађаја.

6.8. У претходном примеру радња се заиста догодила недавно. У минималном контексту горенаведена реченица би се управо тако протумачила, а и из ширег контекста нам је јасно да је то управо тако и било (у драми ћерка улази с крвавим вилама). У другачијем контексту таква радња не би морала бити недавна: отац је могао да сазна да је ћерка убила коња Кораба после неколико дана, а да опет постави ово исто питање. И у следећем примеру:

Онолики људи *настрадаше* због тога (Блиц, 23.2.2016, коментари);

који смо већ наводили (в. 6.6), шири контекст нам говори да се радња догодила давно (коментатор тумачи догађаје из Другог светског рата). Међутим, и овај пример би се протумачио као недавна радња у минималном контексту. Оно што чини да се радња означена аористом или било којим другим обликом у перфектном значењу протумачи као радња која се недавно догодила јесте управо чињеница да актуелност догађаја опада с временом. Навешћемо још примера за значење перфектности резултата:

– И сад ја тебе, куме, питам: де *одоше* моје паре? (Кум);

– Јој *уплаши* ме! Шта ћеш ту сам (Проклетство);

Пропаде одмор: Ивана Селаков заглављена на аеродрому у Абу Дабију (Блиц, 28.1.2014).

Непосредни резултати у свим горенаведеним примерима се чувају у садашњости: пара нема, говорник је у време говорења уплашен, одмор не иде по плану.

6.9. Акценат може бити и на посредним ефектима, односно, односно аорист може имати и значење перфектности текуће релевантности. У следећем примеру:

– Откуда да им платим 50 милиона кад ми све *поцрка* (Раскршће);

непосредни резултат је прилично јако изражен и несумњиво се чува – стока је мртва. Међутим, акценат је на посредним ефектима овог догађаја, на томе да говорно лице није у стању да плати одговарајући износ.

6.10. Оно што између осталог чини да се облици аориста у минималном контексту најпре тумаче као да су се догодили у недавној прошлости и што, уосталом, условљава давање предности овом облику када су у питању ситуације које изазивају чуђење, незадовољство, изненађење и сл, јесте и његова изразита експресивност. Велики број аутора приметно је појачану експресивност аориста: Маретић (1963:619)²⁴⁴, Вуковић (1938–1939:94, 1967а:96–97, 1967б:96–97), Брабец и др. (1952:223–224), Тошовић (2006:194–199, 205–213), Керкез (2012)²⁴⁵, Пипер и Клајн (2014:391). Већина облика аориста које смо ми нашли у грађи били су експресивно употребљени. Потреба за експресивним представљањем неког догађаја опада с временом протеклим од тог догађаја, па сматрамо да ова урођена експресивност аориста донекле доприноси раширеном схватању да је индикативни аорист облик који изражава радње из недавне прошлости.

6.11. Експресивност аориста условљава његову употребу у значењу перфектности резултата у неколико типова реченица. Аорист се тако често у овом значењу користи када се жели експресивно приказати неко негативно физиолошко стање у коме се говорно лице налази услед процеса који се десио у прошлости. Навешћемо један такав пример:

– Коначно, докторе! Чекамо вас цео дан. *Пресвиснумо* од глади (Вила).

Слична је и посебно учестала употреба аориста тамо где говорно лице изражава своје или туђе негативно стање, најчешће унутрашње, у коме се налази услед догађаја који су му се догађали неки дужи период. Навешћемо пар оваквих примера:

²⁴⁴ „Када ко што говори у љутини, у жалости или прекоравалујући кога, може употребити аорист“ (ibid.)

²⁴⁵ Керкез (ibid.) наглашава адмиративно значење код аориста.

– А види ја – обријан, дотеран, лепо обучен, возим џипа, ал шта ми то вреди кад ме бриге *поједоше* (Кум);

– У праву си, куме... *Уби* ме овај посао, не могу главу да дигнем... (Кум);

– Ти си се, куме, претворио у своју сенку. Ја тебе, брате, више не препознајем. Затворио си се у ову радионицу ко у цркву, ко у манастирску ћелију. Окружио си се иконама, слушаш гусле, тотално си одлепио. Е мој кује... *Изгоре* ти. *Изгоре* ти, куме, начисто. Ко жишка. Ај, па нек ти је лака земља (Кум);

– Погрешо сам, извини... Покајао сам се али не вреди! Ми *поцркасмо* од глади и зиме... А ви имате и хране и струје... И више него што вам треба! (Хероји);

– Мени и онако не треба. *Поједоше* ме овај рад и деца. Кад легнем, заспим ко топ (Раскршће);

– Вас двојица завежите! Крваву вам мамицу и деци, *изједосте* ми ону искидану белу џигерицу (Раскршће).

6.12. Доста аутора помињало је и употребу аориста у питањима: Томислав Маретић (1963:619–620), Иван Брабец и др. (1952:224), Петар Сладојевић (1953–1954:214), Павле Ивић (Ивић.П. 1953–1954:241–242). И у нашој грађи се аорист јако често јављао у упитним реченицама. Када су у питању опште упитне реченице, аористом у комбинацији с упитном речцом *ли* говорно лице најчешће изражава да је очекивало да ће нешто бити урађено, односно незадовољство зато што нешто није урађено. Оваква питања су веома експресивна. Навешћемо један пример:

Прочита ли ти да сам Милораду написао да сам отпочео припреме за једну акцију? (Светосавље).

У оваквом питању аорист је употребљен не само да би се добила информација о томе да ли се догађај о коме је било речи догодио или не, већ говорно лице саопштава и да је очекивало да ће саговорник прочитати његов напис, односно незадовољство што овај то вероватно није учинио. Питања се односе, дакле, на догађаје који су требали да се догоде, који су били очекивани. С обзиром на експресивност оваквог питања, јасно је да је радња о којој се пита актуелна за говорно лице, односно да су актуелни њени евентуални посредни ефекти, те аорист у овој реченици има појачану компоненту перфектности резултата. Да је употребљен перфект, ово би било

само питање о томе да ли се таква и таква радња догодила или не, и значење би одговарало више чињеничној перфектности:

Да ли си прочитао да сам Милораду написао да сам отпочео припреме за једну акцију?

Експресивност уз употребу перфекта би могла евентуално да се постигне одговарајућом интонацијом или лексичким средствима (нпр. додавањем речце *а* или личне заменице *ти*). Слични су и следећи примери, где смо због експресивности склонији да облике аориста протумачимо у значењу перфектности резултата, него у значењу чињеничне перфектности:

– *Извади ли* ти онај камен, несрећо једна? – Ене га у корито (Тајно оружје);

– *Извади ли* ти онај коњак? – Јој, заборавила сам (Стоје времена);

Но, Иво *преведе ли* ти мени оно што сам проследио од Анштајна (Sic!), Ђоко (Yahoo Groups).

6.13. За питања с аористом карактеристично је да су често реторичка. Ајхенвалд (2004:249) наводи да се евиденцијални облици у упитним реченицама често користе у реторичким питањима, односно да се у неким језицима чак једино и користе на овај начин. Стога, ако прихватимо да се аорист најчешће користи да изрази на неки начин доживљену радњу, употреба аориста у реторичким питањима била би типолошки очекивана. Навешћемо један такав пример:

Еј весна *опра ли* ти овај веш? Видим да немаш машину и то [...] (Google+).

У овом примеру изражени су и непосредни резултат радње (веш је прљав) и посредни ефекти – незадовољство због затеченог стања. Ово питање је реторичко – форма је упитна, али говорно лице заправо не тражи информацију о томе да ли се радња догодила, већ евидентира стање у коме се веш налази, односно он саговорнику саопштава да веш није опран, а упитну форму користи само да изрази своје незадовољство затеченим стањем. Значење бисмо идентификовали као перфектност резултата. Присутна је и примеса чињеничне перфектности, с обзиром да форма реченице одговара општој упитној, односно да се овом реченицом, макар

само формално, тражи информација о томе да ли се нека конкретна радња одиграла или не. У следећем примеру:

Зећанка кренула кући, са новим дјечком који случајно вози Хамера, и излази испред куће а каже јој баба: *изађе ли* ти то Нела, из оне трафике? (Моје право);

говорно лице аористом изражава одређено незадовољство унучиним избором момка, односно начином на који унука жели да поправи свој социјални статус. Питање је реторичко, односно јасно је да Нела није у трафици. Форма је упитна, али ова реченица по смислу одговара потврдној, нпр. *Изађе ти коначно из оне трафике*, тако да је изражено значење перфектности резултата – Нела није у трафици, а присутна је и компонента чињеничне перфектности због форме опште упитне реченице.

6.14. Аорист се среће и у посебним упитним реченицама. У оваквим реченицама изражен је резултат радње, а експресивност аориста посебно истиче посредне ефекте радње. Узмимо следећи пример:

– Исти су они обојица. Мајчини синови. Ко ме *насочи* у ову луду кућу (Раскршће).

У овом питању говорно лице поставља питање само себи, односно питање је реторичко. Непосредни резултат се чува – говорно лице већ удало у кући о којој је реч, али су далеко израженији посредни ефекти ове радње – лице изражава снажно незадовољство због живота који живи у тој кући. Значење аориста у овом примеру одговара перфектности резултата у ширем смислу, односно перфектности текуће релевантности. Следеће питање, међутим:

– Шта оно *рекосмо* за висину? (Кум);

није реторичко. У овом примеру актуелан је свакако непосредни резултат – то што је речено за висину – то се уосталом и пита у реченици, али су од значаја и контекстуално условљени ефекти ове радње – да је говорно лице заборавило то што је речено за висину. Контекстуалне ефекте додатно актуелизује и речца *оно*. Перфектност резултата имамо и у следећим примерима:

– Ааа, што ме уједе овако?! (из „разговора“ са мојом мачком, која ме је управо била ујела);

– Ти си бре један манијак! Оптерећен си! Оптерећени манијак! – Па шта би сад? Где *нестадоше* широка схватања? (Кусур);

Ни мушкарцима није лако: „Где *нестаде* она згодна жена коју сам оженио“ (Супержена);

Где *оде*? упитате се када загубите неку ствар, која би требала бити на свом месту, а доступна је само вама (Вукајлија);

– Шта *уради*, црна ти? (Раскршће);

Што *се ошиша*, Мајо? (лична комуникација преко „Скајпа“).

6.15. Аористом може да се изрази и квалификативна перфектност.

Такав је следећи пример:

Е моја Брено *остари* и ти! (Блиц, 13.9.2010).

У овом примеру облик аориста *остари* односи се на стање у коме се налази лице о коме се говори. Ово стање, међутим, представља се експресивно (за разлику од перфекта, нпр. *Е, моја Брено, остарила си и ти*), о чему говоре још и знак узвика на крају реченице, ред речи и речца за истицање *и*. Ово је уједно и једини пример квалификативне перфектности код аориста који смо нашли у грађи, што је и логично ако се узме у обзир да аорист претежни приказује радњу динамично (Ивић.М. 1958:143–144), а што је у супротности са статичношћу квалификативне перфектности.

6.16. Аорист може да изражава и значење перфектности искуства:

Изађе ли ти некад из центра? (Блиц, 14.3.2012, коментари).

Овде се мисли на типизирану радњу у прошлости која се могла догодити једном или више пута у временском периоду који траје до времена говорења, што управо одговара дефиницији перфектности искуства. На перфектност искуства поготову указује одредба *некад*. Наравно, аористу је у овој реченици дата предност у односу на перфект због његове експресивности: говорник саопштава саговорнику и своје чуђење и незадовољство необавешћеношћу саговорника, што перфект не би могао

тако добро да изрази. Значење перфектности искуства изражавају и облици аориста у следећем примеру, који се на више места наводи у литератури:

Идох у Турску; идох у Француску; идох у Америку, а још не пођох на Ловћен (Стевановић 1957:140).

Стевановић (1957:140) ове облике аориста тумачи као релативно употребљене, стога што полази од аксиома да индикативни аорист мора означавати радњу из непосредне прошлости односно исте говорне ситуације, док су радње у горенаведеној реченици могле да се догоде било када у временском периоду који траје закључно с временом говорења, што Стевановић (*ibid.*) лепо примећује када каже да се мисли „у току свога живота“. Овде је очигледно у питању значење перфектности искуства, што значи да је референтна тачка ретроспективна у садашњости, односно да је у питању индикатив. Сличан је и следећи пример, где такође имамо перфектност искуства, а који Стевановић (1957:140–141) слично тумачи као синтаксички релатив. На значење перфектности искуства поготову указује одредба *икад*:

Иде ли икад у Сарајево? Идох (Стевановић 1957:140).

Сами ови примери аориста несвршеног вида које Стевановић и други истраживачи наводе, а за које смо ми утврдили да имају значење перфектности искуства и да, стога, представљају случајеве индикативног аориста, звуче архаично и необично за данашњи језик, с обзиром да се аорист од глагола несвршеног вида у данашњем језику ређе употребљава (в. нпр. Стевановић 1968а:79–80, 1974:633–634).

6.17. Што се тиче чистог значења чињеничне перфектности, аорист ово значење изражава теже. Аорист, наиме, радњу представља експресивно, што је у супротности с тиме да се код овог типа перфектности радња жели представити као чињеница, односно неекспресивно. Узмимо следећи пример:

Овај пут од мора до овог мјеста радећи десет година својим рукама *изгради* Јегор Строганов калуђер из Русије почетком XIX вијека; Захвални сељани 1971 (натпис на спомен-плочи поред пута који води ка Светом Стефану).

У овом примеру аорист би требало да изрази једну чињеницу, да нас обавести да се један догађај догодио у одређено време у прошлости. С обзиром на урођену експресивност овог облика, аорист не успева да догађај у прошлости представи као пуку чињеницу, те у овом примеру звучи у најмању руку неприродно и архаично. Много би било више у духу српског језика у горенаведеном примеру употребити перфект, коме је посебно својствено изражавање чињеничне перфектности:

Овај пут од мора до овог мјеста радећи десет година својим рукама *изградио је* Јегор Строганов калуђер из Русије почетком XIX вијека; Захвални сељани 1971.

6.18. На неприродност употребе аориста у научном и пословном језику, интелектуалном стилу [оним стиливима за које је најкарактеристичније изношење чињеница; С.С.] указивали су поједини аутори (Сладојевић 1953–1954:214; Вуковић 1967г:310–311)²⁴⁶. Ови аутори одсуство аориста у оваквом језику тумаче недоживљеношћу такве радње, односно сматрају спорадичну употребу аориста у оваквом стилу неправилном²⁴⁷. Нама се чини да је у питању више неподесност аориста као експресивног облика да изрази пуке факте о којима се саопштава у овим стиливима. Узмимо као пример и следећи наратив:

²⁴⁶ Стевановић (1968а:89–90, 1974:649–650) се не слаже с оваквим гледиштем, те, не одвајајући употребу аориста у саопштавању историјских чињеница у научним текстовима од таквог саопштавања у епској народној поезији, употребу аориста у оваквим текстовима тумачи потребом за појачаном експресивношћу, својственом аористу. Ми се не слажемо са Стевановићем по овом питању, и не видимо никакву потребу за експресивношћу у научним историјским текстовима, чак супротно – сматрамо да овакви текстови управо треба да буду лишени експресивности, те да се аорист у оваквим текстовима, уколико се и среће, неправилно употребљава. Као илустрацију навешћемо један такав цитат који оригинално припада Милану Решетару, а који се понавља у сва три поменута Стевановићева дела (1957:140, 1968а:89, 1974:649), у коме, како сматрамо, аорист није употребљен у духу српског језика: „Војвода Карло лотариншки, заповједник војске цара Леополда I и Иван Собејски [sic!], краљ пољачки, год. 1683 *разбише* под Бечом турску војску која га *опсједаше*, а *вођаше* је велики везир Кара-Мустафа; год. 1967, Евген, војвода Савојски, на челу аустријске војске *побиједи* код Сенте цара Мустафу II. Последица тих двију битака *би* мир у Карловцима, у којему Турци *иззубише* Ердeљ...” [истакао С.С.]

²⁴⁷ Узмимо, на пример, следећи навод Сладојевића, који је први указао на везу између доживљености и одуства аориста у научном стилу: „У научном стилу имперфекат и аорист су врло необични, јер се ту не ради ни о каквој доживљености; ту их може употребити само онај ко нема осећаја за значење ових облика“ (Сладојевић 1953–1954:214).

– Не признајем наводе оптужнице. Криво ми је због свега што *се догодило*. Нисам имао намеру никога да усмртим. Возио сам брзином између 80 и 90 километара. У једном тренутку сам се сагнуо да променим станицу на радију, а када сам подигао главу видео сам црну силуету која се померала на средини десне возне траке којом сам се кретао. У тренутку када сам се приближио силуети, нагло сам скренуо у лево, а потом чуо ударац од којег је пукло предње ветробранско стакло (Политика, 28.1.2009).

У њему говорно лице саопштава о доживљеним радњама, па ипак не користи аорист, већ перфект. Употреба аориста у овом примеру би, заправо, била врло необична. Употребу аориста у горенаведеном примеру блокира по нама потреба за неекспресивним представљањем чињеница из прошлости (говорно лице даје изјаву на суду). Да је у питању неформалнији контекст, да се, на пример, говорно лице обраћа својим пријатељима, исто ово лице могло би да употреби експресивнија средства типична за наратив – крњи перфект и аорист. Иста та експресивност (а не доживљеност), урођена аористу, блокираће и његову употребу у контексту чињеничне перфектности.

6.19. Компонента чињеничноперфектног значења, као што смо већ видели, присутна је у општим упитним реченицама, којима је иначе својствено ово значење. Експресивност донекле блокира значење чињеничне перфектности у оваквим реченицама, односно утиче да се радња исказана аористом у овим реченицама протумачи као актуелна. Ове реченице се најпре тумаче у значењу перфектности резултата, али с присутном компонентом чињеничне перфектности. Понекад, када је реч о временски удаљеним догађајима који се више никако не могу протумачити као актуелни, аорист успева да изрази и чисто значење чињеничне перфектности. Такав је следећи пример:

Ђетић са Мораче: Ево вели мајка... био отров за жене... пола села закључавало жене кад он изађе, а друга половина пратила њега... а ја начуо понешто од тога... ЗК: Крв није вода... *изађе* ли ти мајка на крај са том муком?? (Курир, 15.3.2013, коментари).

Облик *изађе* више не може да се протумачи као актуелан, тако да у оваквом случају експресивност аориста није у колизији с његовим чињеничноперфектним значењем.

6.20. Примере аориста у значењу количинске перфектности нисмо нашли, тако да ћемо ради илустрације заменити облик перфекта из неког од примера с перфектом аористом како бисмо видели шта ће из тога да проистекне:

Подршку кандидатури Слободана Милошевића за председника Савезне Републике Југославије [...] својим потписима је до данас *дало је* око 10.000 грађана [...] (Политика, 15.8.2000);

Подршку кандидатури Слободана Милошевића за председника Савезне Републике Југославије [...] својим потписима је до данас *даде* око 10.000 грађана.

Видимо да употреба аориста доводи до појачане експресивности оваквог саопштења. Више се не евидентира просто неки резултат за одређени период, већ се он посебно наглашава. Говорно лице као да се чуди или диви томе што је толики број грађана дао подршку кандидатури Слободана Милошевића. За разлику од чињеничне перфектности, количинска перфектност изгледа да дозвољава овакву експресивност, тако да горенаведена реченица звучи нормално и у духу српског језика. Оваква реченица би се могла чути у дијалогу, али не би могла да се јави у контексту у коме се обично јавља количинска перфектност, а то су новински чланци, извештаји и сл, где се ипак саопштавају суви факти, који су неспојиви с експресивношћу аориста. Навешћемо још оваквих примера из грађе, где смо оригиналне облике перфекта заменили аористом:

Белу кућу у последњих годину дана *нђпусти* бар 20 стратега, саветника;

То значи да *се* за десет година број Влаха *удвостучи*, иако није било ни досељавања, нити демографске експлозије.

6.21. Може се закључити да индикативни аорист данас слободно изражава перфектно значење. Аористу је најсвојственије значење перфектност резултата. Ово је логично када се узме у обзир експресивност аориста, која свакако подразумева и актуелност догађаја, јер обично нема разлога да се неактуелан догађај представља експресивно.

6.22. Међутим, не представља сваки аорист радњу експресивно. Реч је, пре свега, о приповедачком аористу у уметничкој књижевности. Тошовић

(2006:194) наводи да у књижевном стилу аорист користи много чешће него у разговорном стилу, с чиме се, свакако, слажемо. Навешћемо један такав пример:

– Ево ме, татко! – *дотрча* Софка до њега и пољуби га у руку. Он као да осети како Софкин пољубац запахује на купање, и, сав срећан, *остаде* држећи руку на њеној глави, коси. Софка, осећајући врелину и тежину његове руке, *поче* да се угиба [...] (Нечиста крв)²⁴⁸.

У овом примеру облици аориста немају експресивно значење. Аорист је овде употребљен као обичан наративан облик, описује обичне догађаје који смењују један други. Аорист ове догађаје додуше представља живље него што би то могао перфект, што је последица његове урођене динамичности (в. Ивић.М. 1958:143–144). Ниједан од ових догађаја није ни на који начин необичан, изненадан, изненађујући, неочекиван, да би га требало представити експресивно. Мислимо да у живом говору највероватније не би у овом контексту био употребљен ниједан аорист, односно да оваква употреба аориста не одражава начин на који се данас користи аорист у усменом приповедању. Навешћемо још неколико примера:

Бевђелез ју је познавао из пријашњих ноћи. Она се изненади дањој посјети; *устаде*, а он *рече* мирно, с врата: – Јекатерина, дошао сам по тебе (Алија)²⁴⁹;

Не знајући већ шта ће, одједном *подиже* главу и погледа свекра тако очајнички, да се овај пренерази и занесе од страха (Нечиста крв)²⁵⁰.

6.23. Начин употребе аориста у уметничком приповедању постаје очигледнији када се упореди с приповедањем у живом говору. Одломак који наводимо је из драме „Раскршће“ Драгана Томића. Радња драме се одиграва у селу С. у Мачви. Дијалози по нама верно одсликавају експресивни начин приповедања сеоске средине:

– Овај мој луди човек се доватио на раскршћу са њим. Пито га где је био кад су они крварили по Сремском фронту. – По Хрватској и Словенији. – Онај

²⁴⁸ За облике *пољуби* и *осети* не знамо поуздано да ли су облици аориста или презента, с обзиром да текст није акцензован. Можемо претпоставити да су ипак аористи будући да су остали облици у тексту несумњиво аористи (*дотрча*, *остаде*, *поче*).

²⁴⁹ Не знамо да ли је у тексту *изненади* (аорист) или *изненади* (презент).

²⁵⁰ За остале облике (*погледа*, *пренерази*, *занесе*) не знамо да ли су облици аориста или историјског презента, с обзиром да текст није акцензован.

потезе пиштољ да га убије. Али твој отац је био јак и брз. Склепа га на земљу. Удавио би га да га нису отели. *Дође* јесен, а нама нарезали да изнесемо сто педесет метара кукуруза. Нисмо обрали те јесени ни осамдесет. Не прође неколико дана, кад Митар *даде* свекру реферат и *посла* га у Шабац. Кога је Митар послао с рефератом у Шабац, тај се више није враћо. Свекар је добио годину дана робије. Земљу нам *конфисковаше*. Твој деда *умре* у затвору од упале плућа после два месеца. Џабе што нам после *вратише* земљу (Раскршће). (Раскршће).

Видимо да се у оваквом приповедању аорист користи далеко мање, и то онда када радња захтева да буде представљена експресивно. Облик *потезе* употребљен односи се на ситуацију која је била неочекивана, изненадна. Облик *склепа*, који се односи на сличну ситуацију, вероватно је такође био замишљен као аорист, мада ми не можемо са сигурношћу то тврдити, с обзиром да текст није акцентован. Експресивно су употребљени и облици *умре*, *конфисковаше*, *вратише*, којима говорно лице вероватно жели рећи да су му догађаји на које се ови облици аориста односе тешко пали. Слично и Вуковић (1967а:24) примећује да облици аориста „неће бити тако обични у стилу мирног причања, често епског излагања догађаја, као у изразу који хоће да поремети обичан ток излагања.“ Неки облици аориста, међутим, не односе се по нама на радње које би се у савременом градској средини обавезно представиле експресивно, нпр. *дође јесен*, *Митар даде свекру реферат*, *посла га у Шабац*.

6.24. У савременим градским срединама тежи се објективном навођењу чињеница. Данас се говорници труде да чак и своја лична запажања представе као објективне факте. Као илустрација може послужити врло често навођење процената (нпр. *95% ради то и то*) када се у ствари износи лично запажање иза кога не стоји никакво истраживање. Вероватно ово условљава да се аорист у приповедању у разговорном језику користи ређе, него што се користио у дијалектима. Као илустрацију за савремену употребу аориста у приповедању у градској средини могли бисмо навести један пример аориста у телефонском разговору, у коме ми је пријатељ испричао како се споречкао на улици. Транскрипт разговора не поседујем, али сам због природе мојих интересовања обратио пажњу на то која времена користи мој саговорник. Саговорник је користио углавном историјски

презент, а такође и крњи и пуни перфект. Употребио је само један облик аориста, управо онда када је наступио преломни тренутак, који он није очекивао, и који је било потребно посебно експресивно истаћи:

И удари ме човек.

Поприлично верно одсликава употребу наративних облика у разговорном језику и следећи одломак, који смо већ наводили:

Он лично... Прво ми се у ствари јави његова секретарица, пита: да ли је то тај и тај? Ја једва промуцам име, презиме заборавим, не могу да се сетим да ме убијеш... Онда се јави он лично... Мени се обе ноге одсекле не могу да проговорим... Он каже: „Здраво друже, здраво јуначино, како иду ствари на терену?“ Ја хоћу да одговорим, а не могу, стегло ми се грло, муцам, кркљам као да ме неко дави... А он помислио квар на линији и *прекиде*... (Хероји).

Иако за облике за облике *јави, пита* не може са сигурношћу рећи да ли су то облици аориста или историјског презента, за разговорни језик би било обичније када би овде био употребљен историјски презент, пошто, мислимо да нема потребе за неком претераном експресивношћу (мада би и аорист био у духу разговорног српског језика). У тексту преовладава историјски презент, јавља се и крњи перфект, али и један несумњив аорист (*прекиде*), који указује по нама на неочекиваност или на разочарење.

6.25. Аорист се и у разговору понекад среће у значењима која нису увек експресивна. Навешћемо један пример који смо забележили у разговору:

Сретох Сању.

Овакви примери су уобичајени у разговорном језику. Врло су учестали облици *реко*²⁵¹, *рекох, рече, помисли(x), виде(x), (x)тедо(x), написа(x), посла(x), заборава(x), паде ми на памет* и сл. Понеки од ових облика аориста могу се заменити историјским презентом. Ова могућност замене је само привидна. Наиме, иако следећа реченица звучи потпуно нормално у разговорном језику:

Сретнем јуче Сању;

²⁵¹ За овај облик не можемо са сигурношћу тврдити да ли је облик аориста (*рекох*) или облик крњег перфекта (*рекао*).

оваква реченица претпоставља наставак приче, односно претпоставља контекст наратива. Реченица с аористом не подразумева да ће говорно лице наставити да прича о догађају, односно не подразумева још неку радњу. У реченици с аористом говорно лице остаје у садашњости и цео догађај се представља само као факт из прошлости. У реченици с историјским презентом говорно лице се пребацује у време догађаја и посматра целу ситуацију у развоју.

6.26. Могуће да се ови облици употребљавају ван контекста експресивности из језичке економије, како би се избегла употреба сложеног облика перфекта. Тај разлог наводи и Тошовић (2006:209) за учесталу употребу аориста у СМС-порукама и имејловима. По нама, многи примери које наводи Тошовић не разликују се много од примера употребе неекспресивног аориста у дијалогу. Пренећемо пар Тошовићевих примера:

Послах важан мејл;

Написах. Прочитати;

Прочитах. Дојди кад можеш (сва три примера из Тошовић 2006:205).

У понеким од ових примерима осећа се извесна књишка нијанса, односно осећа се да неки од ових облика аориста нису употребљени на начин на који се обично аорист употребљава у разговору – експресивно, већ неекспресивно, што је типично за писани језик. Међутим, у свим овим примерима аорист је индикативно употребљен, за разлику од аориста употребљеног у књижевним наративима, где је аорист употребљен релативно.

6.27. Сматрамо да се у српском језику може јасно издвојити један тип употребе аориста који ћемо назвати *неекспресивни тип* или *књишки тип*, и други тип – *експресивни тип* или, с обзиром да се среће у разговору –

*разговорни тип*²⁵². Оба типа могу бити употребљена и индикативно, и релативно. Као илустрацију навешћемо следећа четири примера:

- (а) Јој, *уплаши* ме, човече (Српски националисти);
- (б) А он помислио квар на линији и *прекиде*... (Хероји);
- (в) Данас *видех* једну девојку која је међу „популарнијим“ на инстаграму, само ћу рећи момци не јављајте се девојкама док их не видите уживо! :) (Исповести);
- (г) Двадесет пети сват *вину се* коњу на седло, па одјури преко поља као преко свода звезда: за њим *остаде* светли траг (Бурлеска).

У примеру (а) аорист има ретроспективну референтну тачку смештену у време писања овог коментара, односно аорист се односи на догађај у прошлости чије се последице осећају у то време. Пример није акцентован, али се не може схватити као историјски презент (или императив), односно изговор с краткоузлазним акцентом учинио би ову реченицу бесмисленом, што је још један доказ да је аорист овде употребљен индикативно. У примеру (б), који је део наратива инкорпорираниог у разговор, говорно лице се пребацује у прошлост, односно референтна тачка је синхрона у прошлости, на шта указује и могућност замене историјским презентом (*и прèкине*). У примерима (а) и (б) аорист је употребљен експресивно, односно на начин на који се обично употребљава у разговору. У примеру (в) облик аориста *видех* има ретроспективну референтну тачку у садашњости, на шта указује облик будућег времена у другом делу реченице. Овај облик аориста није употребљен експресивно, то је само информација о догађају из прошлости. Овај догађај је несумњиво актуелан, на шта указује и други део реченице (*само ћу рећи момци [...]*). Замена историјским презентом је могућа, али отежана, с обзиром да би тај облик подразумевао контекст наратива,

²⁵² Интересантно је и да је и Вуковић у једном свом раду (Вуковић 1967а:22–23) такође издвојио ова два типа аориста, али их је нешто другачије дефинисао: „И аорист и имперфекат у разноврсним комбинацијама показивања међусобних односа у реченици, и у апсолутном индикативу и релативу, могу се често јављати, и у књижевном изразу и у говорима који их чувају, без експресивности својих специфичних значења (у односу на перфект): без истицања блиске прошлости (аорист) и без наглашеног трајања и напоредности (имперфекат), тако да се лако затиру, губе нијансе између њих и перфекта [...]“ Мислимо да је оваква дефиниција аориста настала под утицајем мишљења које је тада владало у науци, а које и данас доминира, да се аорист у основном значењу употребљава за означавање радње из непосредне прошлости. Вуковић ће касније изменити ово схватање, али се овом питању на овај начин није више враћао.

односно пребацавање радње у прошлост. У случају замене историјским презентом, то би се могло схватити као да је говорно лице почело да приповеда, па се онда предомислило, прекинуло приповедање, и пребацило у садашњост. У примеру (г) имамо три²⁵³ везана аориста, што је реткост у разговорном језику, али је уобичајена у књижевном наративу. Сва три облика су део наратива и лако су замњива историјским презентом, што указује да је аорист овде употребљен релативно.

6.28. По нашем мишљењу, постојање двеју различитих употреба аориста – неекспресивне, књишке и разговорне, односно експресивне – примећене су одавно, али су погрешно идентификоване. Разговорна се идентификовала као индикативна, пошто се далеко чешће среће у дијалогу, где је референтна тачка у садашњости, него у наративу инкорпорираном у дијалог, где је референтна тачка у прошлости. Друга врста је означавана као релативна, пошто се далеко чешће среће у наративу, него у индикативу, где обично носи књишки призивок. Такође, прва врста се чешће користи у дијалогу за радње које је лице доживело, док је друга чешћа у фикцији, где је реч о радњама које лице није доживело. Ово је, вероватно, и навело Стојићевића (1951) да устврди да је сваки аорист за доживљену радњу индикативно употребљен.

6.29. Примери аориста које смо досад разматрали у контексту перфектности углавном спадају у експресивни тип. И неекспресивни употребљен индикативно такође ће имати перфектно значење. За овај тип употребе аориста значење ће типично бити прелазно између перфектности резултата и чињеничне перфектности, које ће сада аорист лако изражавати будући лишен експресивности. Тако се у следећем примеру који смо већ наводили:

Сретох Сању.

аорист односи на догађај из прошлост који нема непосредни резултат у садашњости. Догађај ипак није лишен извесне актуелности – то је свакако

²⁵³ Претпостављамо да је *одјури* облик аориста, а не историјског презента.

нова информација – није реч о некаквом, на пример, историјском догађају. Међутим, није реч ни о неком битнијем догађају. Рекли бисмо да је ово више саопштење о томе да се нешто догодило у прошлости, него некаква битна односно актуелна вест вест, те бисмо значење овог облика аориста одредили као прелазно између чињеничне перфектности и перфектности резултата. Облик *сретох* нема експресивно значење, односно може се заменити перфектом без разлике у значењу:

Срео сам Сању.

У оваквим примерима могућа је и замена партиципом без копуле, чиме се добија и компонента перфектности свежих вести:

Срео Сању!

Замена партиципом без копуле уноси значење новине, изненађења. И реченица постаје експресивна. Очекивали бисмо и да се оваква реченица у говору употреби с одговарајућом узвичном интонацијом, а у писаном језику с узвичним знаком.

Сличан је и следећи пример:

– Нијесам чуо да га је вакмајстор шамарао, а да је био у апсу чуо сам, *рече* ми Мина (Швабин шпијун);

где се обликом *рече* просто саопштава о томе да је информацију о којој реферише саговорнику говорно лице добило од Мине. Ова информација је нова, тако да се не може рећи да није актуелна, мада је та актуелност врло мала. За овај облик аориста бисмо такође рекли да му је значење такође прелазно између чињеничне перфектности и перфектности резултата. И овде је замена перфектом могућа без неке специјалне разлике у значењу: *рекла ми је Мина*. Крњи перфект, међутим, боље звучи, вероватно због језичке економије: *рекла ми Мина*.

6.30. Значење перфектности резултата биће нешто израженије код неекспресивног аориста од глагола који означавају радње које подразумевају

и непосредни резултат. Такав је случај с Тошовићевим примерима (Тошовић 2006:205), које смо већ наводили:

Послах (послао сам) важан мејл;

Написах (написао сам). Прочитати;

Прочитах (прочитао сам). Дојди кад можеш.

Када су у питању глаголи који изражавају радње које имају јако изражени непосредни резултат, ту се аорист употребљава по правилу експресивно, успоставља се логична веза између израженог резултата и експресивности, чиме се обично елиминише неекспресивно тумачење аориста. Узмимо следећи пример:

Онолики људи *настрадаше* због тога (Блиц, 23.2.2016, коментари).

Радња изражена глаголом *настрадати* претпоставља прилично јако изражен непосредни резултат – подразумева далеко веће последице од, на пример, глагола написати. Резултат глагола *настрадати* просто условљава експресивно тумачење аориста од овог глагола, односно елиминише тумачење по којем би се аорист од овог глагола протумачио као просто саопштење. И премда су се ови догађаји догодили давно (реч је Другом светском рату), они за говорника чувају своју актуелност.

Издвојили смо два типа употребе аориста – експресивни или разговорни, и неекспресивни или књишки. Оба типа аориста могу се употребљавати и индикативно и релативно. За експресивно употребљен индикативни аорист посебно је карактеристично значење перфектности резултата, али он изражава и сва остала перфектна значења. Неекспресивно употребљен индикативни аорист обично служи за давање простих саопштења о догађајима који су најчешће непознати, нови, па самим тим имају и извесну дозу актуелности. Значење неекспресивног индикативног аориста је најчешће прелазно између чињеничне перфектности и перфектности резултата. Далеко је типичнији експресивни индикативни аорист. Иако се у живом разговорном језику користи најчешће перфектно,

аорист ипак не представља примарно средство за изражавање перфектности. Перфектност се најчешће у српском језику изражава перфектом, а аористу се пружа предност углавном онда када је потребно радњу представити истовремено и експресивно. Ово уједно и условљава релативно малу укупну учесталост аориста у разговорном језику.

Аорист се још увек може употребљавати и релативно, што је историјски и била његова функција. У разговору се релативни аорист употребљава ретко, и то само опет онда када се неки догађај жели експресивно истаћи. У књижевности је релативни аорист користи далеко чешће, и ту његова учесталост далеко превазилази било коју његову употребу у дијалогу, која је, по правилу, резервисана само за догађаје који завређују да буду представљени експресивно. Употреба аориста у књижевности стога не одражава његову употребу у говору, али представља обавезан елемент књижевног стила.

Може се рећи да је данас у разговорном језику аорист примарно нека врста новог перфекта, али таквог који радњу по правилу представља експресивно, нека врста посебног експресивног перфекта. Он у разговору може још увек да се користи и као претерит уколико је радња таква да ју је потребно представити експресивно. Аорист у књижевности функционише као типичан претерит. Користећи се терминологијом Владимира Плунгјана (2011:296), за аорист би се могло рећи да данас представља неку врсту *проширеног претерита*.

7. РАДНИ ПАРТИЦИП ПРОШЛОГ ВРЕМЕНА У РУСКОМ ЈЕЗИКУ

Маслов (1987:201) наводи да се радни партицип прошлог времена у руском може користити у перфектном и резултативном значењу. У следећем примеру:

Уставшая и довольная отправляюсь спать! (Беременность);

радни партицип прошлог времена *уставшая*, употребљен у функцији издвојеног атрибута, означава стање у коме се субјекат налази. Ово стање је производ претходног процеса, те има резултативно значење или квалификативноперфектно значење. Ово потврђује и координација с правим придевом. И у следећем примеру партиципи *почерневший* и *затвердевший* имају резултативно или квалификативноперфектно значење:

Почерневший и *затвердевший*, он высоко сковывает их стволы (Русский репортер, 2014, № 1-2 (329-330)).

7.1. Генерално гледано, активним партиципима прошлог времена у овом значењу значењу тешко је додати одредбе за трајање које би могле доказати њихову способност да изразе резултативно значење. Добијају се доста необичне, скоро неприхватљиве реченице:

?Уже несколько столетий *почерневший* и *затвердевший*, он высоко сковывает их стволы.

Ово се види из следећих примера (а), где ћемо партиципским конструкцијама покушати да додамо одредбе за трајање (б):

(а) «*Ожившие* полотна», который проходит сейчас в центре Artplay, помогают популяризировать классическое искусство или нивелируют ценность самой живописи? (Эксперт, 2014, № 11 (890));

Обгоревшие кисти рук болят, кожа на лице уже и вовсе на кожу не похожа: почернев и потеряв всякую чувствительность, она больше напоминает натянутую толстую полиэтиленовую пленку (Русский репортер, 2013, № 25 (303));

Высохшие семена гремят в стручке, как кастаньеты; монетки по пять и десять сентаво звенят в копилке, словно бубен (Ласточки).

(б) ?Долго ожившие полотна;

?Уже пять дней обгоревшие кисти рук;

?Уже долго высохшие семена.

7.2. Одредбе које указују на хабитуалну ситуацију нешто је лакше додати, и добијене реченице често звуче сасвим нормално:

Всегда уставшая и довольная отправляюсь спатки!

Одредбе за понављање не могу се, међутим, додати сваком партиципу, пошто је често реч о ситуацији која се не може понављати, као што је, на пример, случај партиципима у примеру који смо већ наводили:

?Всегда высохшие семена.

Одредба за понављање уз партицип *высохшие* маргинално је прихватљива једино ако је у питању *различно* семе које је увек осушено, а није уопште уколико је у питању једно исто семе, јер је то у том случају неповратан процес.

7.3. Овакве синтагме с партиципом у резултативном значењу могуће је развити у независну реченицу. Тако у следећем примеру:

Окаменевшие мозоли не дают его пальцам согнуться (Лавр);

партиципску конструкцију *окаменевшие мозоли* могуће је трансформисати у независну реченицу:

Мозоли *окаменели*;

у којој ће се непосредни резултат глагола *окаменеть* у прошлом времену односити на субјекат овакве реченице. Глагол приликом овакве трансформације, односно замене радног партиципа прошлог времена прошлим временом, међутим, неће изражавати резултативно значење, већ квалификативноперфектно, будући да прошло време у руском језику, као што смо утврдили у поглављима 4.1 и 4.2, не може изражавати чисто резултативно значење.

7.4. Ми стога у глави 7 нећемо покушавати да раздвојимо резултативно и квалификативноперфектно значење помоћу одредби за

трајање и понављање, као што смо то чинили у претходним главама, поготову ако се узме да су ова значења ионако јако блиска.

7.5. Резултативно односно квалификативноперфектно значење могу изразити радни партиципи прошлог времена образовани од медијалних трансформативних, повратних и неповратних непрелазних глагола (претежно инхоативних) свршеног вида. То су глаголи који означавају промену неког својства субјекта без његовог активног учешћа у тој промени. То су мање-више исти они глаголи чије прошло време има као основно значење квалификативноперфектно (в. поглавље 4.1). Навешћемо неке партиципе од глагола овог типа које смо нашли у грађи: *захмелевший, подсохший, ободевший, постаревший, уставший, исхудающий, обнишавший, ошалевший, осунувшийся, разбухший, промокий, покрасневший, стихший, обмякший, похудевший, пожелтевший, опухший, отрезвевший, погасший, одичавший, замерзший, протрезвевший, осовевший, оголодавший, загустевший, выцветший, заглохший, выгоревший, продрогший, заболевший, прозревший, намокший, побелевший, оторопевший, окаменевший.*

7.6. Партиципи од глагола који не спадају у оне чији облици прошлог времена изражавају квалификативноперфектно значење као основно не могу изразити резултативно значење. Тако је у следећем примеру:

Поднявшийся ветер расправляет фату, и она плывет над идущими призрачным белым знаменем (Лавр);

партицип *поднявшийся* образован од глагола *подняться*. Овај глагол у основном значењу има значење промене просторне конфигурације (*мужчина поднялся*). У нашем примеру, међутим, он је употребљен као глагол настанка (*ветер поднялся* = ветер *начался*). Глаголи настанка у прошлом времену по правилу не изражавају квалификативноперфектно значење (в. 4.1.19). Партицип *поднявшийся* из нашег примера изражава радњу чији се резултат чува у садашњости – јасно је да ветар још увек дува, а то је јасно и из остатка реченице. Ово постаје још очигледније уколико синтагму *поднявшийся ветер* трансформишемо у просту реченицу:

Ветер *поднялся*;

Да значење партиципа *поднявшийся* не може бити резултативно, може се доказати уколико се овај партицип стави у координацију с правим придевом:

**Поднявшийся и сильный* ветер расправляет фату, и она плывет над идущими призрачным белым знаменем.

Можемо стога закључити да партицип у горенаведеном примеру има значење перфектности резултата. Значење перфектности резултата имамо и у следећим примерима:

Попавшие сюда антипротоны стремительно замедляют свое движение (Знание – сила, 2012, № 11);

Начавшийся век убеждает, что сама природа – посредством климатических изменений – все охотнее помогает в этом человеку (Знание – сила, 2012, № 1);

Эта проблема, *получившая* название Semantic Web, в настоящее время находится на стадии решения (ИПИ).

7.7. За све горенаведене примере с партиципом у значењу перфектности резултата карактеристично је да главни глагол у садашњем времену, док је партицип свршеног вида. Радња означена партиципом увек претходи главној радњи. Радни партицип прошлог времена може изражавати и друга перфектна значења. У следећем примеру партицип несвршеног вида изражава значење перфектности искуства:

Рожавшая женщина сразу может узнать, как она будет переносить таблетки (Домовой, 4.2.2002).

Овај партицип изражава радњу која се догодила барем једанпут у временском периоду до садашњости. Истовремено овај партицип има и нијансу квалификативне перфектности, својствену перфектности искуства у ужем смислу, односно означава жену која има искуство у рађању. Синтагму *рожавшая женщина* могуће је и трансформисати у просту реченицу, у којој је значење перфектности искуства очигледно:

Эта женщина *рожала*.

За овакве примере карактеристично је да је главни глагол у садашњем времену, а да је партицип несвршеног вида. Радња означена партиципом је кратна и могла се догодити једанпут или више пута у временском интервалу који претходни времену главне радње. Навешћемо још примера:

Подвергавшиеся воздействию огня древостой интенсивнее повреждаются сердцевинной гнилью и грибными болезнями (Лесное хозяйство, 20.4.2004);

Упоминавшийся Андрей Гадасин отдает предпочтение «Сбербанку» [...] (Время МН, 2003).

Понекад се овакав партицип у значењу перфектности искуства користи без именице, односно партицип се супстантивизира:

Видевшие фильм предупреждают, что жизнеутверждающего финала ждать не стоит (Домовой, 4.12.2002);

Читавшие «Аиста» по-английски говорят о претенциозности стиля и нарочито шокирующем содержании (Известия, 11.8.2002).

7.8. Радни партиципи се могу користити и у неперфектном и нерезултативном значењу. У том случају главна радња је у прошлости, а партицип означава неки таксисни однос. Уколико је партицип несвршеног вида, партицип изражава таксисни однос истовремености главној радњи. Тако у следећем примеру:

Председательствовавшая Т. Трифонова высказала одно из наиболее серьезных пожеланий, прозвучавших в этот вечер [...] (Октябрь, 2001, № 8);

партицип *председательствовавшая* изражава радњу која је истовремена с главном радњом и која је, с обзиром да је главна радња изражена глаголом свршеног вида, обухвата. Слично је и у следећим примерима:

Стоявшие вокруг парни заржали и стали подбадривать (Купава);

Обожавшая отца девочка была перевезена из сладостно-ленивой Одессы в чопорную, только что полученную московскую квартиру [...] (КК).

Таксисно значење се среће и код партиципа од глагола свршеног вида, и тада партицип изражава типично радњу која претходи главној радњи. Такав је следећи случај где је партицип део наратива:

Ушедшего на дно Фишера не видели и не слышали 20 лет, пока живая легенда в 1992-м не всплыл на югославской сцене в повторном поединке со Спасским (Известия, 3.12.2002).

Радни партицип прошлог времена у руском језику може изражавати перфектно и резултативно значење у контексту главне радње у садашњости. У случају партиципа који изражавају стања најчешће није могуће утврдити да ли су употребљени резултативно или квалитативноперфектно. Резултативно или квалитативноперфектно значење могу имати партиципи од медијалних повратних и неповратних непрелазних трансформативних глагола свршеног вида, типично инхоативних. Радни партиципи прошлог времена од осталих глагола свршеног вида не могу изражавати резултативно односно квалитативноперфектно значење. Они могу изражавати значење перфектности резултата уколико су њихови непосредни резултати или посредни ефекти актуелни у време главне радње. Могуће је и значење перфектности искуства код партиципа од глагола несвршеног вида. Радни партицип у контексту главне радње у прошлости изражава само таксисни однос.

8. ГЕРУНД СВРШЕНОГ ВИДА / ГЕРУНД ПРОШЛОГ ВРЕМЕНА У АДВЕРБИЈАЛНОЈ ФУНКЦИЈИ

Герунд свршеног вида²⁵⁴ у адвербијалној функцији²⁵⁵ у савременом руском језику представљају једно од главних и морфологизираних средстава за изражавање таксиса (в. Бондарко 1987б, Плунгјан 2011:366). Слично је и у српском језику (в. Поповић 2011, 2014б:65–68). У одговарајућем контексту, међутим, герунд свршеног вида моћи ће да изрази и перфектне, односно резултативне нијансе. Маслов (1987:201–202) тако герунде свршеног вида сматра нецентралним али експлицитним средством за исказивање перфектности, која по њему обухвата не само перфектност у ужем смислу (*акционална перфектност* у Масловљевој терминологији), већ и резултативност (*статална перфектност* у његовој терминологији). Слично и Бондарко (1984:67) сматра герунде свршеног вида периферним средством изражавања резултативне односно перфектне статалности²⁵⁶. Маслов (1987:201) наводи неколико примера у којима герунди свршеног вида „указују на стање као резултат претходне радње субјекта“²⁵⁷: *сидел, нахмутившись; спит, свернувшись клубком; смотрел эту сцену, стиснув зубы; шел, опустив голову*. Као што видимо из Масловљевих примера, глагол уз

²⁵⁴ Ми ћемо у овом поглављу користити надаље термин *герунд свршеног вида* и за српски *герунд прошлог времена* (глаголски прилог прошли, прошасти адверб), и за руски *герунд свршеног вида* (деепричастие совершенного вида) како бисмо избегли дугачку фразу *герунд свршеног вида у руском односно герунд прошлог времена у српском језику* сваки пут када говоримо о овим историјски и функционално сродним облицима, занемарујући чињеницу да се у српском језику наведени облици могу градити и од глагола несвршеног вида.

²⁵⁵ Као што смо већ нагласили у поглављу 3.3 (в. напомене), ми се нећемо у овој дисертацији бавити герундима у предикативној функцији, који могу изражавати резултативно и перфектно значење, с обзиром да је дата појава дијалекатска, везана за уско подручје северних руских дијалеката.

²⁵⁶ Бондарко у (Бондарко 1984:66–70), наиме, у оквиру ФСП статалности издваја два центра, односно издваја два типа статалности: резултативну (перфектну) и нерезултативну. Бондарко не одваја перфектност од резултативности, и користи их као синонине. Касније, у (Бондарко 1987в), међутим, перфектност се проучава у оквиру аспектуалности (Маслов 1987).

²⁵⁷ „В том же ряду стоят и деепричастия СВ [совершенного вида; С.С.]. Они, как известно, часто указывают на состояние как результат предшествующего действия субъекта [...]“ (Маслов 1987:201).

који стоји герунд може бити како у прошлом времену, тако и у садашњем времену, односно герунд може изражавати значење како прошле резултативности, тако и садашње. Овамо спада и следећи пример из наше грађе:

Начальник с важным и крайне мрачным видом сидел *насупившись*, а мы всё стояли. (О русской интеллигенции).

У овом примеру герунд *насупившись* има, између осталог, адвербијално значење – он нам говори *како* шеф седи. Герунд, међутим, изражава и стање у коме се шеф налази – *какав је шеф* у тренутку у коме седи, и то такво стање које представља резултат претходне радње (шеф је морао прво да се намршти, да би седео намрштен). С обзиром да је стање у коме се налази шеф актуелно управо у време у коме се одвија радња изражена главним глаголом, ово значење бисмо одредили као прошло резултативно.

Резултативна компонента овако употребљених герунда свршеног вида постаје још очигледнија ако се узме у обзир честа могућност њихове замене трпним партиципима у полупредикативној функцији у резултативном значењу. Навешћемо један такав пример:

Крейсер стоял, *повернувшись* бортом к «Корморану», на расстоянии всего 1100 метров (Криминальный отдел, 2011, № 7);

Крейсер стоял, *повернутый* бортом к «Корморану», на расстоянии всего 1100 метров.

Овај партиципски обрт могуће је чак и развити у просту реченицу, где је резултативно значење још очигледније:

Крейсер *был повернут* бортом к «Корморану».

Јаку нијансу прошлог резултативног значења имамо и у следећим реченицама:

Инженер молча, *нахмутившись*, слушал Александра Федоровича, а тот все продолжал: [...] (Огонёк, 1959, № 33);

Вот и мисс Клэтт сначала замерла, *разинув рот* (или, наоборот, *плотно сжав губы*, – Говард Фаст про это не сообщает), а потом закричала: [...] (Наука и жизнь, 2008, № 10–11);

Господи, как же хорошо нам было смеяться, всем вместе, *обнявшись*... (Даша, 2004, № 10);

Белоснежные лебеди танцевали, *изогнув гибкие шеи*, и танец их был так прекрасен, что Ёжик с Медвежонком заплакали (Новогодняя сказка);

Медвежонок плыл, *зажмурившись*, поэтому всё время натыкался то на Белку, то на Хомячка (Кит).

8.1. Главни глагол може бити и у садашњем времену, и тада ћемо, поред адвербијалног значења, имати и нијансу садашњег резултативног значења. Навешћемо један такав пример:

Поясной «каменный портрет» Ильича стоит в скверике у гимназии №5 на ул. Хохрякова. Товарищ Ленин стоит, *облокотившись* на трибуну (а может, на парту?), набросив на одно плечико пальто, суровым взором встречая гимназистов (Вечерний Екатеринбург, 6.11.2004).

Герунд *облокотившись* нам говори и како скулптура Лењина стоји, односно изражава адвербијално значење, али истовремено нам говори и у ком положају је скулптура, односно казује нам стање у коме се она налази. Овакво стање, међутим, није последица неке претходне радње – Лењин није жив и сигурно се није налактио – овде се стање у коме се налази скулптура представља само као фиктивни резултат неке радње. Може се рећи да герунд у овом примеру има нијансу статалног значења, а не резултативног. Да је, међутим, реч о правом Лењину, значење би било резултативно, што лако можемо да замислимо ако горенаведену реченицу извадимо из контекста. Сличан је и следећи пример:

Стоит эшелон... вдалеке, вагоны открыты, там видно солдат, они сидят в вагонах, *свесив* ноги, кто-то бегаёт вдоль состава, но мы не видим их лиц... это солдаты (Одновр).

Прошло резултативно значење се код герунда свршеног вида у руском језику среће далеко чешће од садашњег резултативног значења, вероватно зато што се статичне ситуације у којима се употребљавају герунди у резултативном значењу, преовладавају далеко чешће срећу у описима прошлости, него у описима садашњих ситуација.

8.2. У руском језику је оваква употреба герунда свршеног вида уобичајена. Милка Ивић (Ивић.М. 1983:163) и за српски језик наводи да

уколико герунд следи иза предиката, а постоји неслагање герунда и предиката реченице у виду, значење герунда се може интерпретирати „као својеврсно стање које одликује субјекат реченице у тренутку док овај остварује предикатску радњу“. Ми, међутим, нисмо у грађи нашли ниједан овакав пример. Чини нам се да оваква употреба герунда ипак није типична за српски језик, односно да би се у српском језику у овом значењу пре користила друга средства. Ми бисмо герунде из горенаведених примера превели, на пример, овако: *нахмутившись – намргођен, сав мрачан; разинув рот – широм отворених устију; плотно сжав зубы – чврсто стиснутих зуба; повернувшись бортом – окренут боком; обнявшись – загрљени; изогнув гибкие шеи – испружених витких вратова; зажмутившись – жмурећи, жмурећи*. Као што видимо, српске еквиваленте руских герунда свршеног вида у резултативном значењу углавном чине трпни партиципи и конструкције с трпним партиципима. Глаголи чији герунди свршеног вида у руском језику изражавају резултативно значење углавном изражавају семантику промене положаја тела.

8.3. Герунди прошлог времена могу се употребљавати и у контексту главне радње у прошлости која има референтну тачку у садашњости, односно у контексту главне радње у перфектном значењу. Радња исказана герундом припада истом временском плану као и главна радња. У том случају и герунд може изражавати перфектно значење. Тако у следећем примеру:

Без обзира на све сукобе, који су условили да на Светско првенство у Јапан одемо без довољно средстава, успели смо да освојимо главно место *изгубивши* од финалиста, репрезентације Белгије (Политика, 11.5.2001);

герунд свршеног вида *изгубивши* изражава таксисни однос истовремености главној радњи. Пошто се главна радња оријентише према садашњости, и герунд се практично оријентише према садашњости, односно добија се нијанса значења перфектности резултата. На ретроспективну референтну тачку главне радње у садашњости указује и немогућност замене историјским презентом:

Без обзира на све сукобе, који су условили да на Светско првенство у Јапан одемо без довољно средстава, *успемо да освојимо главно место *изгубивши* од финалиста, репрезентације Белгије.

Обе радње, и главна радња исказана перфектом, и споредна радња исказана герундом, актуелне су за садашњост, односно у питању је перфектност резултата. Слични су и следећи примери:

В воскресенье она даже была близка к общей победе в Евротуре, но в итоге заняла второе место, *пропустив* вперёд только финнов (Известия, 9.2.2003);

Учёные облегчили эту задачу, *подразделив* организмы на унитарные и модулярные (Знание – сила, 2003);

В понедельник премьер Михаил Касьянов изменил структуру аппарата правительства, *разрешив* руководителю аппарата иметь не шесть заместителей, как сейчас, а восемь (Газета, 1.7.2003);

Он је такође рекао, *најавивши* доношење новог закона о локалној самоуправи, да је солидној вршачкој привреди неопходан нови циклус развоја, у чему ће Вршчанима помоћи влада (Политика, 13.5.2001);

У првом колу Мијатов је направио велико изненађење *победивши* Александра Меншикова (3:1), трећепласираног са последњег шампионата Европе и првака света од пре три године (Политика, 12.5.2001);

Велики произвођачи кондиторске робе из некадашњих југословенских република враћају се ужурбано на овдашње тржиште. Добро су га проучили *искористивши* за ту лекцију све ове ратне године и не *сачекавши* званичне мигове влада и других надлежних институција (Политика, 15.5.2001).

8.4. Герунд свршеног вида може и у контексту садашње главне радње изражавати перфектно значење. За то је потребно да герунд изражава таксисни однос претхођења главној радњи. С обзиром да герунд изражава таксисни однос претхођења главној радњи, а да је главна радња у садашњости, референтна тачка герунда се практично подудара са садашњошћу, и настаје нијанса перфектног значења. Тако у следећем примеру:

Поучествовав в проекте ГАС "Выборы", Борис Щербаков считает, что "Oracle обеспечивает торжество демократии в нашей стране" (Computerworld, 2004, № 28);

герунд свршеног вида изражава радњу која претходи главној радњи и која представља њен узрок и која је самим тим актуелна у садашњости. Ово

перфектно значење одговара перфектности резултата. И у следећим примерима такође имамо нијансу перфектности резултата:

Добившись неплохих результатов по этим направлениям в прошлом году, в корпорации надеются повторить этот успех (Computerworld, 2004, № 28);

Таким образом, *выбрав* похожие структуры, можно определить влияние параметров элемента на критерий и на целевую функцию (Кузов);

Задавшись вопросом о цене и ценности старых вещей, мы оказываемся вне рамок классической политэкономии, стремящейся объяснить цену товара через такие переменные, как затраты труда и полезность (Неприкосновенный запас, 15.1.2004);

[...] како очекивати од малих народа Балкана (са „феноменом малих разлика“) да се извињавају једни пред другима, односно, и много више – да се кају доживевши катарзу! (Кулдоод, 2001).

Строго говорећи, основно значење герунда свршеног вида је таксисно. Герунд се оријентише према главној радњи, а радња коју изражава може да претходи главној радњи, да буде истовремена с њом или да следи за њом. Главни глагол, с друге стране, има временско значење, он се оријентише према некој тачки у времену. Герунд се формално оријентише према главној радњи, али пошто се главна радња оријентише према некој тачки у времену, посредно се и герунд оријентише према тој истој тачки у времену уколико се та тачка подудара са садашњошћу. Тако долази до перфектних нијанси код герунда свршеног вида. Ако герунд изражава таксисни однос претхођења главној радњи чија је референтна тачка синхрона у садашњости (нпр. садашње време, трпни партицип у резултативном значењу), добијамо нијансу перфектног значења. Такође, ако главна радња има перфектно значење, односно ако му је референтна тачка ретроспективна у времену садашњости, а герунд изражава таксисни однос истовремености, герунд такође може бити протумачен као да се оријентише према садашњости, односно у перфектном значењу.

Уколико герунд врши адвербијално-атрибутивну функцију (функцију актуелног квалификатива), герунд ће изражавати резултативну нијансу. Главну радњу типично изражава глагол несвршеног вида, а герунд је

типично образован од глагола са значењем промене положаја тела. Од времена главног глагола зависи да ли ће та резултативна нијанса бити протумачена као садашња резултативна или прошла резултативна. У оваквом случају герунд неће изражавати таксисно значење. Резултативно значење смо нашли само у примерима из руског језика.

Остаје још једна логичка могућност – да главна радња буде у прошлости, а да герунд изражава таксисни однос претхођења главној радњи – у том случају значење ће бити прошло перфектно. Овим случајевима се нисмо бавили, пошто прошла перфектност није тема наше дисертације.

9. САДАШЊЕ ВРЕМЕ / ПРЕЗЕНТ

Када се говори о типовима перфектности, обично се наводи и такозвано значење *перфектности трајне ситуације* (*perfect of persistent situation*) (нпр. Комри 1981:60; Дал 1985:132, 1994б:3000; Бајби и др. 1994:62; Књазев 2002:83; Плунгјан 2011:393; Горбова 2013:66; Татевосов 2015:72). У употреби су још и термини *инклузивна*, *универзална*, *континуативна перфектност*. У многим језицима који имају морфологизирану перфектност, ово значење може се изразити перфектом. Навешћемо један пример из енглеског језика:

I have worked here all my life (Englishforums).

Облик садашњег перфекта *have worked* означава радњу која је почела у прошлости и то дубљој, и која се наставља у садашњости, с тенденцијом да се настави и у будућности. Облик перфекта у овом примеру добија значење перфектности трајне ситуације управо с одредбом за време с незавршеним интервалом који обухвата и садашњост (*all my life*), али који може да се настави и у будућности. Без те одредбе значење више неће одговарати перфектности трајне ситуације:

I have worked here.

У оваквом контексту облик *have worked* има значење перфектности искуства, односно означава да је лице једном или више пута у току живота радило на том месту. Јатриду и др. (2002:157,160,163 и другде) истиче да је значење перфектности трајне ситуације типолошки немогуће без одговарајуће временске одредбе.

9.1. У руском и српском језику значење перфектности трајне ситуације изражава се најчешће садашњим временом глагола несвршеног вида. Ово значење за руски језик наводи и Комри (1981:60). Садашње време ово значење може изражавати у комбинацији с одредбама за незавршен интервал који траје до садашњости, с тенденцијом да се продужи и у будућности. Тако и Танасић (1996б:49–50) наводи *оријентационе временске*

квантификације постериорног типа садашње референцијалне радње, односно одредбе које указују „на лијеву границу садашње референцијалне радње“ (1996б:49), које у комбинацији са садашњим временом несвршеног вида²⁵⁸ у српском језику актуелизују ситуације које су започеле у прошлости и још увек трају у тренутку говора (сл. и у Танасић 2005:354–356). Тако у следећем примеру:

Због угрожености империјалистичке политике Коменвелта, Аустралија и Нови Зеланд увели су их Фокландским острвима, а Ирак и Југославија *налазе се* под санкцијама већ десет година, подсетио је министар Вуковић (Политика, 10.9.2000);

облик садашњег времена *налазе се* у комбинацији с одредбом за незавршен интервал *већ десет година* изражава стање које је започело у прошлости, пре десет година, и које још увек траје у садашњости, с тенденцијом да се настави и у будућности. Без одредбе за трајање облик садашњег времена несвршеног вида неће имати значење перфектности трајне ситуације, већ ће то бити обично садашње време у актуелно-трајном значењу. У следећем примеру, рецимо:

Усред села, као практично једини изузетак, *налази се* велика грађевина од бледожутог мермера (Политика, 17.5.2001).

исти глагол у перфекту без одредбе за трајање с незавршеним интервалом изражава просто значење проширене садашњости. Значење перфектности трајне ситуације имамо и у следећим примерима из руског и српског језика:

Однако на рынке аудита за последние 10 лет *происходит* снижение стоимости аудиторских услуг (Бухгалтерский учет, 16.6.2006.);

А государство Монако, как известно, полностью и уже почти семьсот лет *принадлежит* семейству Гримальди (Домовой, 4.2.2002);

Иако већ 12 година *живим и радим* у ЕУ траже да поднесем докумената и гаранција (Политика, 14.1.2008);

²⁵⁸ У овом поглављу ћемо користити термин *садашње време* и за руско *садашње време* (*настоящее время*), и за српски *презент* како бисмо избегли гломазну конструкцију *садашње време у руском, односно презент у српском*, будући да је у питању историјски и функционално исти облик. Наравно, овде није реч о садашњем времену свршеног вида, које у руском језику више не постоји, односно које је преузело сада функцију будућег времена.

Према његовим речима „ФУП већ више година проучава феномен тероризма [...] (Политика, 30.6.2010);

У ствари, цијели живот радим једно те исто (Свет, 216);

Последњих 6 месеци радим у једном великом фином италијанском ресторану, који је само један од четири италијанска ресторана у самом срцу града (Политика, 14.1.2008).

У свим овим примерима сама одредба за време везује интервал за тренутак говора, односно у комбинацији с несвршеним видом означава да ситуација започета у прошлости још увек није завршена.

9.2. Као одредба за актуелизацију значења перфектности трајне ситуације могу се користити и одредбе за почетак интервала. Ове одредбе саме по себи нису везане за тренутак говора, већ их за тренутак говора везује садашње време несвршеног вида. Такав је следећи пример:

Мы с 11 лет красимся оттеночным шампунем на НГ и на летние каникулы (Ева).

У овом примеру одредба *с 11 лет* означава интервал који је започео када су говорно лице и још неко други имали 11 година и траје до садашњости. Слични су и следећи примери:

С утра Гасан сокрушается о недавнем происшествии (Перс);

Переживал, небось? Я же тебя с детства знаю. Просто выхода нет (ЧК);

„Промена арктичког леда је највећи показатељ како је глобално загревање физички променило планету“, рекао је професор Питер Вадхамс са универзитета у Кембриџу, који још од шездесетих година проучава арктички лед (Политика, 16.10.2009);

Повећан је и СРХ индекс акција српских банака и два предузећа која од прошле године израчунава и објављује Бечка берза (Политика, 5.2.2008).

9.3. Одредба за почетак интервала може бити изражена и зависном временском реченицом која указују на почетак интервала. За овакве реченице Поповић (2011:51) каже: „У главном делу зависнослужених реченица са везницима *откад(a)*, *од кад(a)*, *откако* доминирају имперфективни глаголи [...] Употребом несвршених глагола наглашава се трајност или регуларност ситуације која долази после промене стања у зависној реченици.“ Даље на страни 52 овај аутор истиче и везничке

комплексе *од тренутка када, од дана када, од времена када* и сл. У руском језику овим везницима и везничким комплексима одговара везник *с тех пор как*. У зависној временској реченици јавља се глагол свршеног вида у неком претериталном облику (прошло време у руском, односно неко претеритално време у српском), док се у независном делу јавља глагол несвршеног вида у садашњем времену. Навешћемо један такав пример из руског језика:

Мы с удовлетворением отмечаем, что с тех пор, как Президент Российской Федерации В. В. Путин выдвинул инициативу расширения сотрудничества России с ОИК, наши контакты постоянно развиваются и приобретают всё более конкретное содержание (Дипломатический вестник, 2004, № 6).

У овом примеру зависна временска реченица с везником *с тех пор как* указује на леву границу радње, смештајући је у комбинацији с глаголом свршеног вида *выдвинуть* у прошлом времену у прошлост, док облици садашњег времена глагола несвршеног вида *развиваются и приобретают* изражавају радње које су започела у прошлости, у време радње изражене глаголом свршеног вида у зависној реченици, и које трају до садашњости, с тенденцијом да се наставе у будућности. Навешћемо још примера овог типа:

С тех пор как женился, я уж от тебя прежней любви не вижу (Гроза);

С тех пор, как атеизм стал более или менее распространенным явлением, верующие не устают публично обсуждать эти темы (Православие и мир, 28.9.2015);

Ови таксисти, заједно са још 1.000 колега, *налазе се* на листи чекања, од када је 2005. године уведена нова одлука о ауто-такси превозу, по којој је требало смањити број такси-возила на 4.000, уместо садашњих 7.000 (Политика, 22.9.2007);

Полемика *траје дуже*, откако је искрсла идеја о обнови државног тима (Политика, 28.4.2001);

Управо *се* ти сложени односи Византије и средњовековне Србије *налазе* у средишту интересовања угледне институције какав је Византолошки институт САНУ, још од времена када га је основао Островски (Политика, 22.3.2008).

9.4. Значење перфектности трајне ситуације може бити изражено и у комбинацији с одредбама за трајање које обично означавају затворени интервал. Тако у следећем примеру:

Я здесь тридцать лет работаю и видела, как люди проникаются светом этого образа (Известия, 8.8.2002);

одредба за завршени интервал *тридцать лет* сама по себи није везана за садашњост, већ је за садашњост везује садашње време несвршеног вида.

Слични су и следећи примери:

— ...когда я два с лишним месяца продаю вашу дурацкую квартиру! (Недвижимость);

Пятнадцать суток находится здесь, и за ним никто не приехал? (Срок);

По краю белого небосвода много дней ходят низкие, синеватые, будто в кровоподтёках, тучи (КР);

Сматрао сам то политички коректним према некоме с ким сам у коалицији и дуга година радим заједно (Политика, 25.10.2010).

9.5. Перфектност трајне ситуације може се изражавати и прошлим временом несвршеног вида у руском, односно перфектом несвршеног вида у српском језику, у комбинацији с одредбама *всегда, всю жизнь, односно увек, одувек*. Навешћемо један такав пример:

Молодёжь из глубинки всегда стремилась в крупные центры (Человек, 2005, № 5).

За разлику од одговарајуће реченице с глаголом у садашњем времену, када је реченица у прошлом времену у питању није увек јасно да ли ситуација још увек траје или више није актуелна, односно постоји могућност да се горенаведена реченица схвати као ситуација која више не траје. Ипак, ова ситуација би се у минималном контексту пре схватила као трајна, односно можемо претпоставити да би у случају да ситуација више не траје аутор вероватно уклонио евентуалну двосмисленост употребом одредби *раньше, прежде, односно раније, пре* у српском језику, нпр:

Молодёжь из глубинки раньше стремилась в крупные центры.

Такође, прагматички фактори нам говоре да ова ситуација још увек траје – знамо да је омладина одувек бежала у веће градове, и знамо да је то тако и данас. С обзиром да и прагматички фактори често указују на то да ситуација која је започела у прошлости још увек траје, ово значење прошлог времена глагола несвршеног вида у комбинацији с савременским

одредбама представља у неку руку импликатуру. Тако се импликатура радње која траје до садашњости у горенаведеној реченици лако може поништити, те радња у другачијем контексту у целини сместити у прошлост:

Молодџь из глубинки *всегда стремилась* в крупные центры, но эта тенденция теперь прекратилась.

Уколико бисмо употребили садашње време и одговарајућу одредбу за трајање, значење перфектности трајне ситуације не би се могло поништити:

*Молодџь из глубинки *с 90-х годов стремится* в крупные центры, но эта тенденция теперь прекратилась.

Ово уједно значи да је значење перфектности трајне ситуације за конструкције са садашњим временом њихово значење, док је за конструкције с прошлим временом то само импликатура, која се лако отклања контекстом.

У следећем примеру контекст, односно реченица *и тако ће бити и убудуће* јасно указује на то да ситуација траје и у садашњости, самим тим што ће се продужити и у будуће:

На овим просторима су одувек живели заједно Црногорци, Срби, муслимани, Хрвати, Албанци и тако ће бити и убудуће – рекао је Булатовић (Политика, 25.2.2001).

Слични су и следећи примери:

Ја сроду ни на какіе гранты не подавал. А Сороса всегда козлом *считал*. Ја за идеју! (ЖЖ);

И рубанул сплеча: "Ја всю жизнь *защищал* Родину (Аргументы и факты, 11.6.2003);

Њему је увек Илије *било* жао (Понедељак);

„Никад нисам био новинар 'Политике' али *сам цео живот био* сарадник 'Политике'" (Политика, 27.1.2008).

С обзиром да се значење перфектности трајне ситуације недвосмислено изражава садашњим временом глагола несвршеног вида у комбинацији с одредбама за трајање с незавршеним интервалом, а да се такво значење код прошлог времена у комбинацији с одредбама *увек* и сл. лако може поништити, односно да представља само импликатуру, сматрамо

да је прва конструкција ипак главно средство за изражавање наведеног значења.

Перфектност трајне ситуације у руском и у српском језику изражава се најчешће комбинацијом садашњег времена несвршеног вида и одредбе за трајање. Ове одредбе могу означавати незавршен интервал, завршен интервал или почетак интервала. Као одредбе за почетак интервала могу се користити и одговарајуће временске зависне реченице (с везницима *откад*, *с тех пор* как и сл.)

За разлику од неких других типова перфектности прошло време перфектност трајне ситуације може да изрази само у комбинацији с одредбама *всегда*, *увек* и сл. Иако ће овакве реченице у минималном контексту најпре бити схваћене као реченице које означавају ситуацију која још увек траје, основни смисао ових реченица је лако поништити, односно у одговарајућем контексту их схватити као реченице које означавају ситуације које су се завршиле. С обзиром да се значење перфектности трајне ситуације недвосмислено изражава садашњим временом глагола несвршеног вида у комбинацији с одговарајућим одредбама, а да се такво значење код прошлог времена у комбинацији с одредбама *увек* и сл. лако може поништити, односно да представља само импликатуру, сматрамо да је прва конструкција ипак главно средство за изражавање наведеног значења.

10. ЗАКЉУЧЦИ

Након извршене анализе глаголских облика способних да изразе перфектно значење у руском и српском језику, као и лексичких средстава која у комбинацији с одговарајућим глаголским облицима дају одређена перфектна значења, изнећемо основне закључке до којих смо дошли у овом истраживању, након чега ћемо дати своје схватање структуре функционално-семантичког поља перфектности у овим двама језицима.

10.1.1. У оба језика предикативно употребљени трпни партицип свршеног вида је посебно погодно средство за изражавање перфектног значења. Трпни партицип свршеног вида и нултом копулом у руском, односно копулом у презенту у српском језику, у минималном контексту имаће или значење перфектности резултата, или резултативно значење. Може се стога рећи да су ова значења за овај облик основна.

Да ли ће основно значење појединог партиципа свршеног вида одговарати резултативном значењу или значењу перфектности резултата, зависиће пре свега од његовог лексичког значења. Резултативно значење као основно имаће трпни партиципи свршеног вида који означавају стања која се могу визуелно идентификовати и која омогућавају лаку идентификацију радње која је до њих довела. Резултативно значење такође лако изражавају трпни партиципи који изражавају отвореност, затвореност, приступ неком објекту, дозволу, забрану, као и они који изражавају психичка и физичка стања човека. Партиципи од осталих глагола свршеног вида као основно имају значење перфектности резултата.

Трпни партиципи од неких глагола прелазних не могу изразити резултативно значење, рецимо трпни партиципи од глагола који означавају радњу која не прелази на објекат, од глагола кретања, глагола који означавају пренос власништва. Међутим, и партиципи који у минималном контексту најпре могу бити схваћени резултативно моћи ће у одговарајућем контексту изразити перфектно значење. Ово значи да сваки трпни партицип

свршеног вида од прелазног глагола може изразити значење перфектности резултата, док резултативно значење могу изразити само глаголи одређене семантике. Логично се даље намеће закључак да је значење перфектности резултата код трпних партиципа свршеног вида ипак примарније у односу на резултативно. Међутим, трпни партиципи свршеног вида се у дијалогу ипак најчешће користе резултативно, што, уз чињеницу да партиципи од глагола свршеног вида с нултом копулом / копулом у презенту поједине семантике изражавају управо резултативно значење у минималном контексту, указује на то да ситуација и није баш тако једноставна. Постоје и морфолошка ограничења везано за грађење трпних партиципа – трпни партиципи прелазних глагола се по правилу граде од прелазних глагола, односно по правилу имају објекатску дијатезу. Партиципи свршеног вида свршеног вида од непрелазних глагола – партиципи субјекатске дијатезе, могу се употребити искључиво резултативно. Дводијатезни партиципи свршеног вида који се могу мотивисати и правим повратним глаголима, и одговарајућим прелазним по правилу ће у минималном контексту бити протумачени субјекатски, односно резултативно. Све ово говори о томе да су трпни партиципи свршеног вида с нултом копулом / копулом у презенту морфолошко средство изражавања резултативности, а да је изражавање перфектности њихова важна, али ипак споредна улога.

Трпни партиципи свршеног вида с нултом копулом, односно копулом у презенту имају као основна резултативно значење и значење перфектности резултата. Перфектност резултата представља догађај из прошлости, али такав који је актуелан у садашњости. Резултативност представља стање у најширем смислу које је непосредни резултат радње у прошлости. Радња у значењу перфектности резултата такође може имати непосредни резултат, који такође може бити стање, али код перфектности резултата пресудна је актуелност, односно посредни ефекти радње. Јак непосредни резултат, пре свега ако представља стање, обично је сам по себи довољан да догађај учини актуелним, односно такав резултат обично, али не и обавезно, подразумева неке посредне ефекте. Слабљењем непосредног

результата код перфектности резултата долазе до изражаја управо посредни ефекти, који су код овог типа перфектности увек присутни. Већина трпних партиципа свршеног вида способна је да изрази оба ова значења, а двосмисленост отклањају најчешће одговарајуће одредбе или шири контекст. Резултативно значење најснажније актуелизују одредбе за трајање, одредбе које указују на хабитуалност ситуације, одредбе за место и одредбе за материјал. Значење перфектности резултата најјаче актуелизују одредбе за тачно време у прошлости, одредбе за рок завршетка радње, агентивна допуна, одредбе за брзину и темпо, одредбе за смер.

Трпни партиципи свршеног вида способни су да изразе и друге типове перфектности уз одговарајућа средства актуелизације. У контексту одредби за трајање са завршеним интервалом трпним партиципом свршеног вида моћи ће да се евидентира број резултата, случајева, промена неког показатеља за тај интервал, односно трпни партиципи ће моћи да изразе значење количинске перфектности.

У контексту навођења података из прошлости, типично у оквиру историјских текстова, извештаја, енциклопедијских текстова, али и у свим другим тектовима где се радња у прошлости жели приказати као пуки факт, податак, трпни партиципи свршеног вида моћи ће да изразе и значење чињеничне перфектности. За чињеничну перфектност карактеристичне су појединачне, некратне радње конкретизоване у времену. Такве радње могу имати непосредни резултат, али код чињеничне перфектности овај непосредни резултат није више актуелан, односно за њега више нису везани никакви актуелни посредни ефекти. Једино што је чини перфектном јесте ретроспективна референтна тачка у садашњости, што је уједно и једина разлика између овог значења и чисте претериталности. Чињеничну перфектност и перфектност резултата спаја фактичност – оба значења тичу се појединачних, конкретизованих догађаја из прошлости, који се представљају као факт. Може се рећи да је значење чињеничне перфектности на неки начину усађено у значење перфектности резултата, и да перфектност резултата прелази у чињеничну перфектност слабљењем

посредних ефеката радње, који су код перфектности резултата увек присутни. С обзиром да чињенична перфектност представља значење прелазно између перфектности и претериталности, у оба језика се у овом контексту среће и копула у прошлом времену, мада далеко чешће у руском језику.

Када су трпни партиципи од глагола несвршеног вида у питању, њихово основно значење одговара перфектности искуства. Перфектност искуства нам говори да ли се нека радња догодила барем једанпут у неком периоду. Тај период може бити мање или више ограничен и не мора да траје до садашњости. Радња је кратна и неконкретизована у времену, типска. У руском језику се партиципи од несвршених глагола, поготову непрелазних, ретко срећу и представљају углавном дијалекатску појаву, док су у српском језику уобичајени. Јаче резултативно значење имају једино трпни партиципи несвршеног вида од лимитативних трансформативних глагола, али се и ово значење уклапа у опште значење перфектности искуства – ови партиципи увек говоре да се нека радња над неким објектом догодила, с тим што у случају горепомнутих глагола из тога произилази и одређени квалитет који сада ти објекти поседују, односно стање у коме се налазе. Нијанса перфектност искуства се може изразити и трпним партиципима свршеног вида у контексту одричних и оштих упитних реченица.

Трпни партиципи с копулом у презенту у српском језику, за разлику од одговарајућих руских облика, моћи слободно да изразе и чисто претеритално значење, односно значење радње у прошлости која се посматра из прошлости, а не, као код перфектности, из садашњости. У руском језику је у претериталном значењу обавезна копула у прошлом времену, док се у српском језику могу користити и копула у презенту, и копула у прошлом времену.

10.1.2. Перфектно значење у оба језика такође јако добро изражава и прошло време у руском, односно перфект у српском језику. Ова два облика испољавају висок степен корелације, и изражавају читав дијапазон значења

од квалификативног перфектног до чистог претериталног значења, односно до перфектности искуства.

Разлике ипак постоје. У српском језику, за разлику од руског, радни партицип од ограниченог броја глагола може се употребљавати самостално, ван састава сложених глаголских облика. У питању су трансформативни медијални неповратни глаголи свршеног вида, претежно инхоативне акционалне класе. Употребљени предикативно с копулом у презенту, радни партиципи од оваквих глагола по форми се подударају с перфектом. Ови партиципи, међутим, могу да се употребљавају и с читавим низом другачијих копула, од којих неке не улазе у састав сложених глаголских облика с радним партиципом. Могу се употребљавати и атрибутивно. Значење самостално употребљених радних партиципа је увек резултативно, односно уколико им је значење резултативно, у питању није перфект. Ми смо овако употребљене радне партиципе назвали медијалним резултативима.

У оба језика прошло време (руски), односно перфект (српски), свршеног вида може изражавати значење квалификативне перфектности. Квалификативноперфектно значење поседује многе особине резултатива и представља значење прелазно између резултативности и перфектности резултата. Квалификативно значење у оба језика изражавају трансформативни медијални глаголи свршеног вида, претежно инхоативни, али и неки други медијални глаголи, као што су повратни глаголи који означавају промену просторне конфигурације, повезивање предмета у простору и сл. Компонента квалификативноперфектног значења изражена је и код прошлог времена / перфекта глагола несвршеног вида у значењу перфектности искуства у ужем смислу.

У оба језика прошло време, односно перфект свршеног вида јако добро изражава значење перфектности резултата. За перфектност резултата карактеристична су два типа резултата: непосредни резултат и посредни ефекти. Издвојили смо два типа перфектности резултата у зависности од тога који резултат код њих доминира: перфектност резултата у ужем смислу

– код кога доминира непосредни резултат, и перфектност текуће релевантности – код кога доминирају посредни ефекти. Перфектност резултата у ужем смислу изражавају претежно глаголи кретања, глаголи говорења и сви други глаголи који означавају радње чији је непосредни резултат јаче изражен. Чисто значење текуће релевантности могу изражавати било који глаголи, а, с обзиром да је ово значење искључиво ситуативно условљено, овом врстом перфектности се посебно нисмо бавили. Непосредни резултат могу чувати и неки глаголи несвршеног вида, код којих основно значење одговара перфектности искуства.

У оба језика прошло време, односно перфект, добро изражава и значење чињеничне перфектности. Када су у питању глаголи несвршеног вида, чињеничној перфектности одговара такозвано конкретно општефактичко значење. С обзиром да је радња код чињеничне перфектности појединачна и временски конкретизована, сваки контекст који указује на појединачност радње, на њену временску конкретизацију код општефактичког значења несвршеног вида указује на чињеничну перфектност. Чињеничноперфектно значење такође веома успешно изражавају и глаголи свршеног вида у такозваном конкретно-фактичком значењу. С обзиром да поновљивост радње представља обавезан услов за општефактичко значење, непоновљиве радње се могу изразити искључиво глаголима свршеног вида.

Прошло време / перфект глагола несвршеног вида најчешће изражава значење перфектности искуства. Перфектности искуства у оба језика одговара такозвано опште-фактичко значење. Перфектност искуства код општефактичког значења актуелизују средства која указују на кратност, временску неодређеност, односно на дужи временски интервал у оквиру кога се кратна радња могла догодити: одредбе уже, односно већ, контекст општих упитних и одричних реченица, а нарочито употреба одредби типа икад, никад и сл. Одредбе типа икад указују на потпуну временску неодређеност радње, и представљају веома јака средства актуелизације перфектности искуства, способна да актуелизују ово значење чак и код

глагола свршеног вида. Перфектност искуства код глагола несвршеног вида актуелизују и одредбе за трајање у контексту одричних реченица. Нека од ових средстава могу актуелизовати значење перфектности искуства и код глагола свршеног вида. С обзиром да се општефактичким значењем несвршеног вида изражава и чињенична перфектност, постоји мноштво прелазних случајева, а вероватноћа да ће се облик прошлог времена протумачити у значењу перфектности искуства расте што је временски интервал дужи.

Значење количинске перфектности код прошлог времена у руском, односно перфекта у српском језику типично се јавља с глаголима свршеног вида, али се срећу и глаголи несвршеног вида у случају да се жели рећи само колико се пута нека радња поновила.

Прошло време глагола оба вида у оба језика може се користити и у чистом претериталном значењу, у приповедању. У српском језику се примећује да је ситуација у прошлости исказана искључиво облицима перфекта најчешће нединамична. Ово је вероватно последица тога што је перфекту својствена ретроспективна референтна тачка у садашњости, односно приказивање догађаја као факата. Већу динамичност перфект добија само ако се употреби с другим средствима која се обично користе у приповедању или у контексту низа догађаја који смењују један другог.

Може се рећи да је основно значење прошлог времена, односно перфекта, у оба језика перфектно. Ово је и очекивано у језицима који немају прави перфект, односно опозицију перфект-претерит, где би прави перфект имао ретроспективну референтну тачку у времену говорења, а прави претерит синхрону референтну тачку у прошлости. У условима где се један исти претеритални облик користи с обе референтне тачке референтна тачка у минималном контексту мора бити протумачна као ретроспективна у времену говорења, индикативно. Ово је разумљиво ако се узме у обзир да је референтна тачка у времену говорења примарна у односу на референтну тачку у неком другом времену, исто као што је дијалог примарнији у односу

на наратив. Ово важи и за друге глаголске облике који могу да се употребе с обема референтним тачкама – аорист и партиципе без копуле у српском језику. Прошло време, односно перфект свршеног вида у минималном контексту биће протумачено или у значењу квалификативне перфектности (углавном када је реч о медијалним трансформативним глаголима), или у значењу перфектности резултата. Основна значења прошлог времена / перфекта глагола несвршеног вида јесу значења перфектности искуства и чињеничне перфектности. Да ли ће облик прошлог времена / перфекта несвршеног вида бити протумачен у минималном контексту у једном или другом значењу зависи од њиховог лексичког значења. Код перфектности искуства у ужем смислу у минималном контексту присутна је и јака компонента квалификативне перфектности. Изузетак представљају глаголи несвршеног вида који означавају неповратне радње – њихови облици прошлог времена, односно перфекта, имају као основно претеритално значење, тј. у минималном контексту могу бити схваћени искључиво у актуелно-трајном значењу.

Примећује се, међутим, различита заступљеност прошлог времена у руском језику, односно перфекта у српском језику, у одговарајућим значењима. У српском језику перфект не само што у минималном контексту има перфектно значење, већ се и даље користи претежно с ретроспективном референтном тачком. Може се стога рећи да је употреба перфекта у српском језику још увек примарно перфектна. Српски перфект, међутим, за разлику од каноничног перфекта, данас лако може да се употреби и у приповедању, где му је референтна тачка синхорна у прошлости. Може се рећи да употреба перфекта у савременом српском језику у потпуности одговара једном проширеном перфекту – облику чија је употреба доминантно перфектна, али који је у међувремену стекао и нека неперфектна значења.

Не стоји у потпуности мишљење да перфект „исказујући прошлу радњу ни у ком погледу је не спецификује, за разлику од осталих претериталних облика“ (Танасић 2005:390; сл. и Танасић 2009а:69; Стојићевић 1951:14; Тошовић 1985:175–177; Миновић 1987:163; Пипер,

Клајн 2014:392), односно да је перфект данас у српском језику постао опште прошло време (Стевановић 1968а:47, 1974:605; Линдстед 2000:366). Чињеница јесте да перфект не поседује никакве специфичне експресивне или друге обертонове какве имају партиципи без копуле и аорист, али је такође чињеница, и то ова дисертација показује, да је перфекту, за разлику од друга два поменута претеритална облика, својствена ретроспективна референтна тачка у садашњости. Другим речима, иако ће сва три поменута претеритална облика у српском језику у минималном контексту бити схваћена перфектно (в. претходни пасус), само ће перфекту таква референтна тачка бити својствена, део његовог значења. Отуда и потиче његова урођена нединамичност. Управо оваквом референтном тачком, нединамичношћу, спољашњом перспективом, представљањем радње као факта перфект и спецификује радњу у прошлости.

Руском прошлом времену, премда у минималном контексту још увек има превасходно перфектно значење, подједнако су својствене све референтне тачке (исто као и српском аористу и партиципима без копуле). Ово је разумљиво с обзиром да је ово у руском језику данас и једини преостали претеритални облик. Прошло време у савременом руском језику би се стога могло пре окарактерисати као опште прошло време, него као проширени перфект.

10.1.3. Као важно средство изражавања перфектности у српском језику издвајају се партиципи, радни и трпни, употребљени предикативно без копуле, такозвани крњи перфект. Оба партиципа, и трпни, и радни, могу се употребљавају за изражавање свих врста перфектности.

Партиципи без копуле јако добро изражавају значење перфектности свежих вести. То је и њихово основно значење, значење које ови облици изражавају у минималном контексту, и то значење не може у потпуности пренети ниједан други облик у српском језику. Заменом аористом губи се значење свежих вести, односно аористом се може саопштавати и о догађајима који нису нови и непознати. Замена пуним перфектом донекле

умањује ефекат новине који је својствен партиципима употребљеним без копуле, те се додавањем копуле често добија ефекат говорења о нечему о чему је већ било речи. Перфектност свежих вести увек садржи и компоненту перфектности резултата, с обзиром да само догађаји који су актуелни могу бити вест. Такође, партиципи употребљени у контексту свежих вести имају и експресивни карактер. Перфектност свежих вести се може схватити производ комбиновања експресивности и перфектности резултата у контексту нове, неочекиване информације. Употреби партиципа без копуле за обавештавање о новостима која се среће у дијалогу најближа је употреба ових облика у новинским насловима, мада се у употреби партиципа без копуле у новинским чланцима примећује извесна шаблонизација.

Експресивни елемент је веома важан код партиципа без копуле употребљених предикативно. Често догађај о коме се саопштава нема карактер новости, те се у таквим случајевима употреба партиципа без копуле уместо пуног перфекта мотивише једино експресивношћу партиципске конструкције. Партиципи без копуле тада имају значење перфектност резултата, и тада су углавном замењиви аористом. Могућа је и замена пуним перфектом, с тим што се у том случају губи нијанса експресивности.

Партиципи без копуле се користе и за описе изгледа и разна друга стања, и у том случају имају значења која се крећу између резултативног и значења квалификативне перфектности.

Партиципи без копуле употребљавају се и у разним приликама када је потребно штуро дати неку информацију о догађају из прошлости: у краћим написима, биографијама, енциклопедијским текстовима. Оваква употреба партиципа без копуле је шаблонизирана. Значење овако употребљених партиципа најчешће одговара чињеничној перфектности, али се срећу и значења количинске перфектности и перфектности искуства. У биографијама не само да је могућ и пун перфект, него је и обавезан када је субјекат изражен како би се избегло значење перфектности свежих вести.

Слична употреба партиципа без копуле среће се и у краћим извештајима у разговору. С обзиром да су догађаји о којима се реферише по правилу актуелни у садашњости и нови за саговорника, значење партиципа без копуле у оваквим краћим извештајима има елементе и перфектности резултата, и перфектности свежих вести. За разлику од уобичајене употребе партиципа без копуле у значењу перфектности резултата и перфектности свежих вести, у краћим извештајима значење партиципа без копуле лишено је уобичајене експресивности – догађаји се представљају просто као чињенице, али такве чињенице које су актуелне.

За разлику од пуног перфекта, партиципи без копуле могу изразити и чисто резултативно значење, како садашње, тако и прошло. Као и пуни перфект, партиципи без копуле могу се употребљавати и у чистом претериталном значењу. Партиципима без копуле употребљавају се подједнако добро са свим референтним тачкама, за разлику од пуног перфекта коме је својствена ретроспективна референтна тачка у садашњости. Код пуног перфекта употребљеног у приповедању осећа се извесна нединамичност, док то с радњом исказаном партиципом без копуле уопште није случај. Код партиципа без копуле су сва перфектна значења осим перфектности свежих вести условљена ширим контекстом што ситуативним, што жанровским.

Може се на крају извести закључак да партиципи без копуле представљају средство специјализовано за изражавање перфектности свежих вести, али да у целини гледано перфектно значење изражавају слабије, мање доследно и уз далеко већа контекстуална ограничења од пуног перфекта, те да у односу на пуни перфект представљају ипак периферно средство изражавања перфектности.

10.1.4. Још једно важно средство изражавања перфектности у српском језику јесте и аорист. Издвојили смо два типа употребе аориста – експресивни или разговорни, и неекспресивни или књишки. Оба типа аориста могу се употребљавати и индикативно и релативно. За експресивно

употребљен индикативни аорист посебно је карактеристично значење перфектности резултата, али он изражава и сва остала перфектна значења. Неекспресивно употребљен индикативни аорист обично служи за давање простих саопштења о догађајима који су најчешће непознати, нови, па самим тим имају и мању дозу актуелности. Значење неекспресивног индикативног аориста је најчешће прелазно између чињеничне перфектности и перфектности резултата.

Поставља се ипак питање места аориста у функционално-семантичком пољу перфектности у српском језику. За аорист би се могло рећи да, за разлику од перфекта, перфектна значења изражава уз далеко већа ограничења. Перфектна значења изражена аористом, као прво, увек су скопчана с великом дозом експресивности, тј. аорист не изражава просто перфектност, већ истовремено и чуђење, неочекиваност и сл, а уколико ситуација не налаже да буде представљена експресивно, предност ће увек бити дата перфекту. Аорист изражава већу дозу експресивности и од партиципа без копуле – може се рећи да је аорист у савременом српском говорном језику најчешће резервисан за посебно експресивне исказе. Аориста нема у читавом низу жанрова – свугде онде где је неприхватљива његова експресивност, где се инсистира на чињеницама – у научном стилу, историјским текстовима, извештајима, биографијама и сл. Аорист се у разговорном језику по правилу среће појединачно, односно ретко се срећу аористи у низу. Аорист се најчешће користи и за доживљене радње. Сва ова ограничења условљава и релативно малу заступљеност аориста у живом језику.

Аорист се у говору обично користи с ретроспективном референтном тачком у садашњости, дакле перфектно. Ово је последица урођене експресивности аориста: у говору се аорист најчешће користи експресивно, а експресивно ће чешће бити представљене радње које су актуелне у садашњости. Аорист, као и перфект и партиципи без копуле, може да се користи и релативно, у приповедању. Аорист, међутим, за разлику од перфекта, не показује никакву нединамичност радње уколико се употреби

релативно. У говору ће аорист у приповедању по правилу бити употребљен онда када је радњу потребно експресивно представити, а то ће најчешће бити нека неочекивана ситуација. У књижевности, где је аорист данас и најчешћи, овај облик се употребљава неекспресивно, потпуно слободно, у својој оригиналној историјској функцији. Може се рећи да као што перфект и поред померања у смеру претерита чува своју историјску перфектну основу, тако и аорист чува своје оригинално претеритално значење, иако се данас у говору примарно користи као некакав нови перфект. За аорист би се могло рећи, користећи се Плунгановом (2011:391) терминологијом, да данас представља проширени претерит.

С обзиром на неодвојивост перфектног значења аориста од његових експресивних и евиденцијалних значења, његову малу учесталост у говору, његову слободну употребу у приповедању (барем у књижевности), може се рећи да аорист представља периферније средство изражавања перфектности у односу на перфект, слично као и партиципи без копуле.

10.1.5. У руском језику перфектност може изражавати и радни партицип прошлог времена. У контексту главне радње у садашњости, партицип свршеног вида може изражавати како резултативно значење, тако и значење перфектности резултата. Партиципи несвршеног вида могу изражавати и значење перфектности искуства. Присутно је и чисто таксисно значење у случају главне радње у прошлости. Перфектно значење код овог облика свакако није основно, дијапазон перфектних значења им је ограничен, а и сами партиципи нису нарочито чести облици, те је јасно да радни партицип прошлог времена спада у периферна средства изражавања перфектности у руком језику.

10.1.6. У оба језика јавља се још једно периферно средство изражавања перфектности – герунд свршеног вида (руски), односно герунд прошлог времена (српски). Основно значење овог облика је таксисно, али се у одговарајућем контексту понекад срећу и перфектни и резултативни обертони. Перфектни обертони се срећу у таксисном односу

истовремености када се главна радња у прошлости оријентише према садашњости и у таксисном односу претхођења када се главна радња налази у садашњости. Од перфектних значења герунди могу да изразе искључиво значење перфектности резултата, што свакако указује на периферни положај ових облика у функционално-семантичком пољу перфектности у обама језицима. Герунди се у језику ни не јављају често, поготову у живом говору. Постоје и синтаксичка ограничења – герунди се користе само у адвербијалном положају, у контексту друге, главне радње. С обзиром на све ово, рекли бисмо да герунди у оба језика представљају изразито периферно средство изражавања перфектности. Што се српског језика тиче, поставља се и питање положаја герунда прошлог времена у односу на друга два периферна средства исказивања перфектности – партиципе без копуле и аорист. Мислимо да су партиципи без копуле и аорист знатно ближи центру у односу на герунд прошлог времена с обзиром да слободнију употребу ова два претеритална глаголска облика у изражавању перфектног значења и њихову способност да изразе у одговарајућим контекстима већи спектар перфектних значења. Мислимо, такође, да је у руском језику и радни партицип прошлог времена незнатно ближе центру од герунда свршеног вида с обзиром на његов нешто шири дијапазон перфектних значења код у односу на герунд.

10.1.7. На самој периферији функционално-семантичког поља перфектности у оба језика нашло би се садашње време, односно презент. Овај облик, премда чест у оба језика, може да изрази само једно перфектно значење – перфектност трајне ситуације. И сам овај тип перфектности представља „периферно“ перфектно значење. У многим чак језицима који имају перфект перфектност трајне ситуације се не изражава перфектом, већ садашњим временом (Комри 1981:60; Дал 1985:137). Садашње време у оба језика може да изрази перфектност трајне ситуације само у строго дефинисаном контексту – у комбинацији с одредбама за трајање с незавршеним интервалом (у које спадају и одговарајуће зависне временске

реченице). Све ово нам говори о изразитом периферном статусу садашњег времена у функционално-семантичким пољима перфектности у оба језика.

10.2. Након овог прегледа морфолошких средстава способних да изразе перфектно значење у руском и српском језику покушаћемо да представимо модел(е) функционално- семантичког поља перфектности у сваком од ових језика. Одлучили смо се за два модела. Први модел анализира перфектност као једно целовито значење. У првом моделу рангирање средстава способних да изразе перфектно значење врши се на основу тога колико слободно дато средство изражава перфектност, колики дијапазон перфектних значења је дато средство способно да изрази, колико се само средство често јавља у језику, колико често се јавља у перфектном значењу, колико је перфектно значење које најчешће изражава блиско прототипском и сл. Други модел перфектност посматра као скуп појединих типова перфектности. Овај модел је полицентричан. Сваки тип перфектности има свој центар и своју периферију, а локални центри се налазе ближе или даље од општег центра у зависности од удаљености појединог типа перфектности од прототипског перфектног значења.

10.3.1. Низ аутора је трпне партиципе с нултом копулом сматрао морфологизираним средством изражавања перфектног значења. Буланин (1996) и Књазев (2002, 2007:497–525) су, на пример, трпни партицип с нултом копулом у перфектном значењу називали пасивним перфектом, док га је Козински (1988:501) називао садашњи перфектни пасив²⁵⁹. Идеја да трпни партицип с нултом копулом представља морфологизирано средство изражавања перфектности има дугу традицију. Почев од Шахматова (2001:486,489)²⁶⁰, низ аутора је истакло да трпни партиципи свршеног вида без копуле боље изражавају перфектно значење од прошлог времена свршеног вида (нпр. Собољевски 1939:199–200; Виноградов 1972:445, 447; Лебедева 1959а, 1959б; Комри 1981:54,58; Маслов 1987; Пупинин 2005:88–

²⁵⁹ Такође и Комри (1981:54) истиче да у руском језику постоји посебан перфект у пасивној дијатези.

²⁶⁰ Прво издање је изашло постхумно 1925–27. г.

89). Ова мишљења, међутим, проистичу из неразликовања перфектности од резултативности, уског схватања перфектности искључиво у значењу перфектности резултата или схватања да су перфектност и резултативност део исте семантике.

Горбова (2013, 2014), међутим, јасно одваја перфектност од резултативности, а под перфектношћу подразумева не само перфектност резултата, већ и остала перфектна значења, пре свега перфектност искуства. Овај аутор (Горбова 2013:67, 2014:285–318), на основу анализираних превода шпанског перфекта, долази до закључка да је у руском језику главно средство изражавања перфектности прошло време – свршеног вида за перфектност резултата и несвршеног вида за перфектност искуства, а не трпни партицип.

Ми смо такође у овој дисертацији дошли до сличног закључка. Ако се узме перфектност у целини, може се закључити да се у руском језику перфектност најчешће и најдоследније изражава прошлим временом. Прошло време изражава сва перфектна значења, чак и перфектност трајне ситуације у одговарајућем контексту (мада не недвосмислено као садашње време). У минималном контексту прошло време свршеног вида изражава значења перфектности резултата и, ређе, квалификативне перфектности, која су уједно и централна перфектна значења. Прошло време несвршеног вида у минималном контексту изражава, уз ретке изузетке, значења перфектности искуства и чињеничне перфектности. Прошло време је у руском језику уједно и веома фреквентан облик и може се образовати од било ког глагола.

Трпни партиципи свршеног вида с нултом копулом, с друге стране, премда способни да изразе пун дијапазон перфектних значења, у минималном контексту врло често неће имати перфектно значење, већ резултативно. Неки трпни партиципи ни у каквом контексту неће моћи да изразе перфектно значење, на пример, трпни партиципи од непрелазних глагола. Трпни партиципи се, за разлику од прошлог времена, не могу

градити од било ког глагола – већина непрелазних глагола не гради трпне партиципе. Трпни партиципи од прелазних глагола нису ни толико учестали у језику као прошло време тих истих глагола, односно пасивна дијатеза је ређа од активне²⁶¹. У дијалогу се трпни партиципи углавном употребљавају резултативно.

10.3.2. ФСП перфектности у руском језику би по оваквом моделу имало два центра – један јачи – прошло време, и један слабији – трпне партиципе с нултом копулом. Модел с двама центрима – јачим и слабијим, предлагао је и Пупинин (2015), с тим што је Пупинин, будућу да није одвајао перфектност од резултативности, као јачи центар издвојио трпне партиципе свршеног вида, док је прошло време свршеног вида сматрао слабијим центром. Бондарко (1987а:34) издрваја два типа моноцентричних функционално-семантичких поља: моноцентрична с јединственим граматичким једром и моноцентрична с комплексним (хетерогеним једром). За први тип моноцентричних поља карактеристично је да им центар чини нека граматичка категорија (Бондарко *ibid.*) У руском језику граматичка категорија перфектности није изражена, односно не постоји перфект који би био супротстављен неком неперфектном облику, нпр. некаквом претериту. Стога ни не чуди што је центар ФСП перфектности у руском језику хетероген.

10.3.3. Што се тиче трпних партиципа употребљених атрибутивно и у полупредикативној функцији, ми се њима због ограничења, временских и просторних, нисмо бавили. Можемо ипак претпоставити да и ова средства могу да се групишу с трпним партиципима без копуле у један слабији центар, с обзиром да се контрукције с трпним партиципима употребљеним атрибутивно или полупредикативно могу трансформисати у просте реченице, којима се већ јесмо бавили.

²⁶¹ „[...] перфектная семантика, представленная глаголами СВ [совершенного вида; С.С.] на -л, имеет прототипическую природу и занимает значительно большую часть общей картины реализации перфектности в русском языке, чем *стравнительно редкие пассивные конструкции*“ (Пупинин 2005:88; истакао С.С.)

10.3.4. На периферији функционално-семантичког поља перфектности у руском језику би се налазили радни партицип прошлог времена и герунд свршеног вида. Основно значење ниједног од ових средстава није перфектно. Чини нам се да је партицип прошлог времена ближи центру од герунда свршеног вида. Партицип поред значења перфектности резултата може да изрази и значење перфектности искуства, нијансу квалификативне перфектности, док герунд може да изрази само једно перфектно значење – перфектност резултата. Ово је последица тога што партицип прошлог времена може да се гради од глагола оба вида, док герунд свршеног вида, као што му и назив говори, у савременом руском језику може да се гради само од глагола свршеног вида, те је значење перфектности искуства искључено.

10.3.5. На крајњој периферији функционално-семантичког поља перфектности у руском језику нашло би се садашње време, које може да изрази само један тип перфектности, сам по себи периферан у оквиру перфектних значења – перфектност трајне ситуације, и то само у строго ограниченом контексту.

10.4.1. У српском језику централна средства исказивања перфектности иста су као и у руском. Такође имамо два центра – јачи, који чини перфект, и слабији, који чине трпни партиципи с копулом у презенту (као и атрибутивно и полупредикативно употребљени трпни партиципи). Аргументација је иста као и за руски језик, и нема потребе да је понављамо.

Ако се упореди употреба трпних партиципа у српском и у руском језику, међутим, примећује се ипак извесна разлика. У руском језику трпни партиципи с нултом копулом изражавају или резултативно, или перфектно значење, односно, уз врло ретке спорне случајеве, нису, за разлику од српског језика, способни да изразе чисто претеритално значење. Трпни партиципи с нултом копулом у руском језику нису способни да изразе радњу чији се непосредни резултат не чува у садашњости, што са српским језиком није случај. Ово нам говори да је у руском језику трпни партицип ипак „централније“ средство изражавања перфектности, него у српском, као и да

се руски трпни партицип свршеног вида с нултом копулом мање одаљио од резултативног значења од одговарајућег српског облика.

10.4.2. Нешто периферније би се нашли аорист и партиципи без копуле. И премда ова средства изражавају пун дијапазон перфектних значења, изражавају их уз далеко већа ограничења него перфект и трпни партиципи. Такође, ова средства у већини случајева не изражавају само перфектност, већ и нека друга значења. Ово је посебно тачно за аорист, који уз перфектно значење по правилу изражава и снажну експресивну компоненту чуђења, неочекиваности. Такође, за разлику од перфекта и трпних партиципа, ова средства далеко слободније изражавају чисто претеритално значење. Ова средства се не могу признати за централна ако ништа друго онда због тога што су у језику далеко мање заступљена од перфекта, што је, опет, везано за специфична ограничења њихове употребе.

10.4.3. Герунд свршеног вида и презент налазе се на крајњој периферији функционално-семантичког поља перфектности српског језика. Ми бисмо ипак герунд свршеног вида сврстали у нешто мање периферна средства у односу на презент с обзиром на то да герунд изражава од перфектних значења перфектност резултата, које представља централно перфектно значење, док презент може да изрази само перфектност трајне ситуације, која, сама по себи, представља перфектно значење.

10.5. Уколико бисмо перфектна значења третирали одвојено, могуће је направити и полицентрични модел у коме би сваки појединачни тип перфектности имао свој појединачни центар и периферију. Почнимо од прототипске перфектности – перфектности резултата.

10.5.1. У руском језику значење перфектности резултата типично се изражава прошлим временом глагола свршеног вида. Трпни партиципи свршеног вида такође јако добро изражавају ово значење. Ипак, с обзиром да трпни партиципи појединих прелазних глагола у минималном контексту имају резултативно значење, а не значење перфектности резултата, односно с обзиром да непрелазни глаголи или не граде трпне партиципе или њихови

трпни партиципи изражавају искључиво резултативно значење, трни партиципи се могу сматрати слабијим средством изражавања перфектности резултата у односу на прошло време свршеног вида, односно некаквим слабијим центром одговарајућег функционално-семантичког поља. На периферији овог микропоља нашли би се герунд свршеног вида и радни партицип прошлог времена свршеног вида. Крајњу периферију овог поља чинило би прошло време несвршеног вида, које само у одговарајућем контексту може изражавати перфектност резултата у ширем смислу (перфектност текуће релевантности), односно перфектност резултата у ужем смислу (на пример у случају глагола који означавају радње чији се резултати временом природно губе).

У српском језику перфектност резултата се такође најслободније и најчешће изражава перфектом глагола свршеног вида. Трпни партиципи свршеног вида такође јако добро изражавају ово значење, али је њихово значење често у минималном контексту и резултативно, што одређује њихов нешто перифернији положај у пољу у односу на перфект свршеног вида. Значење перфектности резултата у српском језику јако добро изражава и аорист. Употребљен индикативно, аорист углавном и изражава значење перфектности резултата. Аористу је то и основно значење, оно које се јавља у минималном контексту. Аорист, међутим, скоро увек изражава у истом том контексту и јако велику количину експресивности, тако да аорист не представља само нови перфект, већ експресивни перфект. Ово уједно и условљава, заједно с евиденцијалним обертонима аориста, и његову малу учесталост у језику. Може се рећи да аорист у српском језику представља периферније средство изражавања перфектности резултата – аористу ће предност у односу на перфект бити дата једино ако је догађај такав да захтева да се експресивно представи. Значење перфектности резултата у српском језику веома често се изражава и партиципима без копуле. Основно значење трпних партиципа без копуле јесте значење перфектности свежих вести. Перфектност резултата свакако јесте уткана у перфектност свежих вести, јер свежа вест може се односити само на догађај који је актуелан, али

ми ипак сматрамо да је перфектност свежих вести посебан квалитет који надилази перфектност резултата. Партиципи без копуле, међутим, ван контекста свежих вести доста слободно изражавају значење перфектности резултата. Ово значење је код партиципа без копуле углавном скопчано с експресивношћу, додуше не тако јако израженом као код аориста, што свакако утиче на већу учесталост перфекта у односу на партиципе без копуле када је у питању изражавање перфектности резултата. Партиципи без копуле стога припадају периферији микропоља перфектности резултата. Перфектност резултата такође понекад изражавају и герунди прошлог времена, као и прошло време несвршеног вида у одговарајућем контексту, али опет далеко недоследније и зависније од контекста од аориста и партиципа без копуле, што сведочи о њиховом изразитом периферном статусу у оквиру микропоља перфектности резултата.

10.5.2. Централно средство изражавања квалификативне перфектности у оба језика представља прошло време, односно перфект, трансформативних медијалних глагола свршеног вида. Наизразитије ово значење у оба језика изражавају инхоативни глаголи свршеног вида, чије би прошло време чинило сам центар овог микропоља. За већину трансформативних медијалних глагола свршеног вида значење квалификативне перфектности је у прошлом времену / перфекту основно, односно испољава се у минималном контексту. Нијанса значења квалификативне перфектности у оба језика изражена је и код перфектности искуства у ужем смислу, те се средства која иначе служе за исказивање перфектности искуства могу сматрати периферним средствима исказивања квалификативне перфектности.

10.5.3. Значење перфектности искуства у руском језику изражава се доминантно прошлим временом глагола несвршеног вида. Ово средство може се сматрати централним средством исказивања значења перфектности искуства у руском језику. Уз помоћ одговарајућих средстава актуелизације (контекст опште упитне, одричне реченице, одредбе типа *когда-нибудь*, *никогда* и сл.) значење перфектности искуства или нијансу овог значења

може изразити и прошло време глагола свршеног вида, као и трпни партиципи свршеног вида с нултом копулом. Ово значење је код глагола свршеног вида далеко више контекстуално условљено, присутно често само као једна нијанса у значењу, те се може рећи да прошло време и трпни партиципи свршеног вида представљају периферна средства изражавања значења перфектности искуства. Перфектност искуства се понекад среће и код радних партиципа прошлог времена глагола несвршеног вида.

У српском језику централно средство изражавања перфектности искуства свако је перфект несвршеног вида. У српском језику перфектност искуства добро изражавају и трпни партиципи несвршеног вида, који могу да се граде чак и од непрелазних глагола и употребљавају у овом значењу. Ипак, чини нам се да је перфект далеко чешћи у овом значењу, и уопште, што вероватно има везе с тиме што је сама активна дијатеза учесталија у језику. Уз одговарајућа средства актуелизације (контекст опште упитне и одричне реченице, а нарочито одредбе типа икад, никад) и перфект, односно трпни партиципи, свршеног вида биће способни да искажу значење перфектности искуства или барем њену нијансу значења. С обзиром на већу контекстуалну зависност, перфект и трпни партиципи свршеног вида свакако представљају периферију у односу на одговарајуће облике несвршеног вида. Аорист перфектност искуства изражава само изузетно, уз одговарајућа средства актуелизације (нпр. одредбе типа икад), што је пре свега везано за његову ретку употребу од глагола несвршеног вида, те се ово средство може сматрати заиста маргиналним када је у питању изражавање перфектности искуства. Партиципи без копуле такође јако ретко изражавају перфектност искуства, и то искључиво у контексту сажетог представљања чињеница.

10.5.4. Руски језик, за разлику од српског, нема неко посебно средство за изражавање перфектности свежих вести, односно новост се може јавити било којим средством којим се иначе преноси перфектност резултата. У српском језику трпни партиципи без копуле у минималном контексту имају управо ово значење. Остала средства – аорист, перфект, трпни партиципи с копулом у презенту, могу се користити у контексту јављања неке новости,

али не преносе у потпуности ову нијансу значења. Може се сматрати да је микропоље перфектности свежих вести у српском језику моноцентрично, док би у руском ово поље било дифузно.

10.5.5. Количинска перфектност у руском и у српском језику не може се изразити ниједним морфолошким средством самостално, односно јавља се искључиво у контексту одредби за трајање са завршеним интервалом и елементима који указују на број резултата или промену неког показатеља (синтагме с бројевима у функцији објеката, одредбе за меру, количину итд.) Од морфолошких средстава у овом контексту у руском језику најчешће се срећу трпни партиципи свршеног вида или с нултом копулом, или с копулом у прошлом времену, или прошло време свршеног вида. С обзиром да ова морфолошка средства не преносе значење количинске перфектности без одговарајућих лексичких и синтаксичких средстава, може се закључити да и ова лексичка и синтаксичка средства у руском језику такође спадају у централна средства овог микропоља. У српском језику центар чине перфект свршеног свршеног вида, трпни партиципи свршеног вида с копулом у презенту, одредбе за трајање са завршеним интервалом и одговарајућа лексичка и синтаксичка средства која указују на број, меру, количину и сл. Може се рећи да је у оба језика центар хетероген. Нисмо успели да утврдимо периферију овог поља за руски језик. У српском језику количинска перфектност понекад се може изразити и партиципима без копуле, аористом у комбинацији с одговарајућим средствима актуелизације, те се ова средства могу сматрати периферијом микропоља количинске перфектности.

10.5.6. Значење перфектности трајне ситуације у оба језика типично се изражава садашњим временом (руски), односно презентом глагола несвршеног вида (српски). Садашње време, односно презент ово значење не може да изражава самостално, већ само у комбинацији с одредбама за трајање с незавршеним интервалом, те се, стога, и ове одредбе у оба језика морају сматрати централним средствима овог микропоља. На периферији би се налазило у оба језика прошло време, односно перфект, глагола несвршеног вида у комбинацији с одредбама које указују на свевременост

или одредбама за трајање с незавршеним интервалом. Периферни статус прошлог времена, односно перфекта, условљен је чињеницом да овај облик не изражава значење перфектности трајне ситуације тако недвосмислено као садашње време, односно презент.

10.5.7. Чињенична перфектност у руском језику изражава се подједнако добро прошлим временом оба вида и трпни партиципима свршеног вида с нултом копулом или копулом у прошлом времену. У српском језику чињенична перфектност типично се изражава перфектом глагола свршеног вида и трпним партиципима свршеног вида с копулом у презенту. Ова средства се могу сматрати централним у српском језику. Трпни партиципи несвршеног вида такође доста добро изражавају ово значење, али се срећу доста ређе од партиципа с копулом у презенту. Може се рећи да је овај облик нешто перифернији у односу на трпе партиципе свршеног вида с копулом у презенту. Конкретно-општефактичко значење несвршеног вида се у српском језику среће доста ређе него у руском, те перфект несвршеног вида у српском језику свакако представља периферније средство исказивања чињеничне перфектности. У периферна средства морају се укључити и партиципи без копуле, код којих се чињеничноперфектно значење среће ретко, и то само у контексту шаблонизираних текстова у којима је изостављање копуле мотивисано потребом за сажетошћу. Представљање догађаја као чињеница је у супротности с урођеном експресивношћу аориста, те се ово значење код аориста крајње ретко среће. Може се рећи да је аорист заиста маргинално средство изражавања чињеничноперфектног значења у српском језику.

Као централна средства изражавања перфектности у оба језика издвојили смо прошло време, односно перфект, као јачи центар, и трпне партиципе, као слабији центар. Овакви резултати су у корелацији с већ постојећим моделима ФСП перфектности у руском језику (в. Маслов 1987; Бондарко 2005а; Пупинин 2005; Горбова 2013, 2014), а разлике се лако могу

објаснити пре свега различитим обимом појма перфектности код различитих аутора.

Истражујући перфектност у руском и српском језику дотакли смо се и низа теоријских питања везано за перфектност као граматичко значење. Врло брзо током израде дисертације постало је јасно да се сви случајеви перфектног значења на које смо наилазили не могу сврстати у четири типа перфектности који се традиционално издвајају код овог граматичког значења (перфектност резултата, перфектност недавне прошлости, перфектност искуства и перфектност трајне ситуације.

Издвојили смо два типа нова перфектности: перфектност количине и чињеничну перфектност. Иако је статус чињеничне перфектности као перфектног значења дубиозан, сматрамо да постоји довољно аргумената да се ово значење укључи у перфектно. Уколико прихватимо да постоје централнија и перифернија перфектна значења, односно типови перфектности, чињеничну перфектност је лако објаснити као најпериферније перфектно значење, гранично с чистом претериталношћу.

Изразито периферни статус има и перфектност трајне ситуације, која, за разлику од свих других типова перфектности не представља догађај, већ ситуацију у развоју. За овај тип перфектности ирелевантна је и актуелност – она означава ситуацију која траје, а не догађај који има неке посредне ефекте. Може се рећи да се овај тип перфектности снажно наслања на презенталности, на шта указује и средство којим се ово значење доминантно изражава у руском и српском језику, а и у многим другим језицима.

Прихватили смо и мишљење Лебедеве (1959а, 1959б) да квалификативна перфектност представља посебан тип перфектности. Типолошки статус квалификативне перфектности остаје након ове дисертације непознат, али квалификативна перфектност као посебан тип, прелазан између резултативности и перфектности резултата, несумњиво постоји у руском и српском језику.

Такође смо дошли до закључка да перфектност недавне прошлости и перфектност свежих вести не представљају исто значење, односно да се перфектност недавне прошлости може посматрати као посебан (и најубичајенији) случај перфектности резултата, а да перфектност свежих вести представља посебно значење које у српском језику има своје морфологизирано средство изражавања – партиципе без копуле. Да ли је ово значење заиста посебан тип перфектности, или је перфектност свежих вести само комбинација перфектности резултата и неке модалне компоненте или пак појачане експресивности, остаје да се утврди неким будућим истраживањем.

Током израде дисертације издвојили смо и два посебна типа резултатива које смо назвали локативне резултативне конструкције (у оба језика) и медијалне резултативне конструкције (у српском). Ова два типа резултативних конструкција несумњиво постоје у руском и српском, односно само у српском језику, али њихов типолошки статус остаје након ове дисертације непознат.

И након завршеног истраживања остали смо при почетном схватању перфектности као граматичком значењу за које је суштинска перспектива, а не актуелност. Актуелност је кључна за прототипску перфектност – перфектност резултата, и као таква свакако је суштинско обележје перфектности. Полако прелазећи у претериталност, презенталност, експеријенцијалност, перфектна значења се све више удаљавају од прототипског, а актуелност се све више разводњава. Оно што је заједничко свим перфектним значењима, међутим, јесте искључиво ретроспективна перспектива и референтна тачка у садашњости, која у случају руског и српског језика, а вероватно и других словенских језика, не мора увек да одговара времену говорења.

СКРАЋЕНИЦЕ И СИМБОЛИ

- * - неприхватљива реченица;
- ? – маргинално прихватљива реченица;
- в. – види, видети;
- итд – и тако даље;
- нпр. – на пример
- сл. – слично;
- тзв. – такозвани;
- тј. – то јест,
- уп. – упореди, упоредити;
- ФСП – Функционално-семантичко поље.

ГРАЂА

У изради дисертације користили смо углавном грађу из *Националног корпуса руског језика* (НКРЈ; ruscorpora.ru) и *Корпуса савременог српског језика* (КССЈ; korpus.matf.bg.ac.rs/korpus). С обзиром да *КССЈ* када су питању новински чланци не даје информацију о наслову чланка и аутору, већ само годину, датум или број издања, одлучили смо се да навођење новинских извора уједначимо, односно да информацију о конкретном чланку, која је на *НКРЈ* углавном била доступна, изоставимо код свих новинских чланака, и наводимо само датум, годину или број издања, у зависности од тога који од ових података је у корпусу био наведен. Уколико никаква конкретнија информација осим назива медија није била наведена, наводили смо само назив медија. Када су у питању чланци у научним часописима (а њих је било искључиво на *НКРЈ*), наводили смо читаву информацију о конкретном чланку (аутор, назив чланка, назив часописа, година издања, број). Код књижевних извора наводили смо само име аутора и дело. У већини случајева на *НКРЈ* други подаци нису ни били доступни. Ово је и разумљиво када се узме у обзир да су многа ова дела издавана више пута, што самостално, што у различитим књижевним часописима, у оквиру антологија, хрестоматија. Када су у питању примери с друштвених мрежа, форума, сајтова, наводили смо само назив сајта и линк на насловну страницу, али не и конкретан линк до примера који смо користили, с обзиром да се информација на оваквим медијима стално мења и нема већи значај од примера из личне комуникације. Понекад се дешавало да неки податак једноставно фали, нпр. име аутора књижевног дела или датум издања неког новинског чланка, и у тим случајевима смо наводили оно што нам је било доступно.

Новине, часописи и друга средства масовног информисања:

100% здоровья: *100% здоровья*, НКРЯ.
Автопилот: *Автопилот*, НКРЯ.
Аргументы и факты: *Аргументы и факты*, НКРЯ.
Бизнес-журнал: *Бизнес-журнал*, НКРЯ.
Биржа: *Биржа плюс свой дом*, НКРЯ.
Блиц: *Блиц*, blic.rs
Бухгалтерский отчёт: *Бухгалтерский отчёт*, НКРЯ.
Вести: vesti.rs
Вечерний Екатеринбург: *Вечерний Екатеринбург*, НКРЯ.
Вечерняя Москва: *Вечерняя Москва*, НКРЯ.
Вечерње новости: *Вечерње новости*, novosti.rs
Вијести: *Вијести*, vijesti.me
ВКО: *Воздушно-космическая оборона*, НКРЯ.
Вопросы вирусологии: *Вопросы вирусологии*, НКРЯ.
Вопросы статистики: *Вопросы статистики*, НКРЯ.
Восточно-сибирская правда: *Восточно-сибирская правда*, НКРЯ.
Время МН: *Время МН*, НКРЯ.
Газета: *Газета*, НКРЯ.
Даша: *Даша*, НКРЯ.
Деловой квартал: *Деловой квартал*, НКРЯ.
Дипломатический вестник: *Дипломатический вестник*, НКРЯ.
Домовой: *Домовой*, НКРЯ.
Дружба народов: *Дружба народов*, НКРЯ.
Еженедельный журнал: *Еженедельный журнал*, НКРЯ.
Завтра: *Завтра*, НКРЯ.
ЗВО: *Зарубежное военное обозрение*, НКРЯ.
Здоровье: *Здоровье*, НКРЯ.
Знание – сила: *Знание – сила*, НКРЯ.
Известия: *Известия*, НКРЯ.
Информационные технологии: *Информационные технологии*, НКРЯ.
ИТАР-ТАСС: *ИТАР-ТАСС*, НКРЯ.
Итоги: *Итоги*, НКРЯ.
Комерсантъ-Власть: *Комерсантъ-Власть*, НКРЯ.
Комсомольская правда: *Комсомольская правда*, НКРЯ.
Криминальный отдел: *Криминальный отдел*, НКРЯ.
Криминальная хроника: *Криминальная хроника*, НКРЯ.
Кулдоод: *Политикин културни додатак*, КССЈ.
Культура: *Культура*, НКРЯ.
Курир: *Курир*, kurir.rs
Лебедь: *Лебедь*, НКРЯ.
Лесное хозяйство: *Лесное хозяйство*, НКРЯ.
Лесные новости: *Лесные новости*, НКРЯ.
Марийская правда: *Марийская правда*, НКРЯ.
МКНН: *Московский комсомолец в Нижнем Новгороде*, НКРЯ.
Московский комсомолец: *Московский комсомолец*, НКРЯ.

Мурзилка: *Мурзилка*, НКРЯ.
Народное творчество: *Народное творчество*, НКРЯ.
Наука и жизнь: *Наука и жизнь*, НКРЯ.
Неприкосновенный запас: *Неприкосновенный запас*, НКРЯ.
НИН: Недельне информативне новине, КССЈ.
Новгородские ведомости: *Новгородские ведомости*, НКРЯ.
Огонёк: *Огонёк*, НКРЯ.
Однако: *Однако*, НКРЯ.
Октябрь: *Октябрь*, НКРЯ.
Орадио: *Омладински радио*, oradio.rs
Ослобођење: *Ослобођење*, oslobodjenje.ba
Отечественные записки: *Отечественные записки*, НКРЯ.
Первое сентября: *Первое сентября*, НКРЯ.
Пермский строитель: *Пермский строитель*, НКРЯ.
Пешчаник: *Пешчаник*, pescanik.net
Поиск: *Поиск*, НКРЯ.
Политика: *Политика*, КССЈ.
Политикин магазин: *Политикин магазин*, КССЈ.
Православие и мир: *Православие и мир*, НКРЯ.
Православље: *Православље: Орган Удружења српског православног свештенства Архиепископије београдско-карловачке*, КССЈ.
РБК: *Ежедневная деловая газета «РБК Daily»*, НКРЯ.
Рекламный мир: *Рекламный мир*, НКРЯ.
Ритам: *РТВ „Ритам“*, rtvritam.com
Родина: *Родина*, НКРЯ.
РТС: *Радио-телевизија Србије*. КССЈ.
Русская жизнь: *Русская жизнь*, НКРЯ.
Русский репортер: *Русский репортер*, НКРЯ.
Свет: *Свет*, КССЈ.
Сельская новь: *Сельская новь*, НКРЯ.
Сержант: *Сержант*, НКРЯ.
Советская Россия: *Советская Россия*, НКРЯ.
Солдат удачи: *Солдат удачи*, НКРЯ.
Телеграф: *Телеграф*, telegraf.rs
УНП: *Учет, налоги, право*, НКРЯ.
Финансовая Россия: *Финансовая Россия*, НКРЯ.
ФТТ: *Физика твёрдого тела*, НКРЯ.
Химия и жизнь: *Химия и жизнь*, НКРЯ.
Хулиган: *Хулиган*, НКРЯ.
Человек: *Человек*, НКРЯ.
Экран и сцена: *Экран и сцена*, НКРЯ.
Эксперт: *Експерт*, НКРЯ.
Computerworld: *Computerworld*, НКРЯ.
Global Voices: *Global Voices*, globalvoices.org
National geographic Россия: *National geographic Россия*, nat-geo.ru

Форуми, друштвене мреже, сајтови:

1796: *1796: Гомеопатия и прививки*, 1796kotok.com, НКРЈ.
Автобиографија: *Финансовый университет при правительстве Российской Федерации, Отдел заочного и открытого образования*, dofa.ru, НКРЈ.
Бебац: *Бебац*, bebac.com
Беременность: *Планирование беременности (форум)*, НКРЈ.
Вукајлија: *Вукајлија: речник сленга*, vukajlija.com
Лента: lenta.ru, НКРЈ.
Ева: eva.ru/forum, НКРЈ.
ЖЖ: *Live Journal*, livejournal.com, НКРЈ.
Исповести: *Исповести*, isповести.com
Лимундо: *Лимундо*, limundo.com
Моје право: *Правни форум мојеpravo.net: форум правника, студената права и лаика*, forum.mojepravo.net
Озон: *OzonPress*, ozonpress.net
Прожектор: *Прожектор Перис Хилтон*, НКРЈ.
Проклетство: *farewell.blogger.ba/arhiva/2014/04/24*
Светосавље: *Светосавље: православно хришћанство србског стила и искуства*, svetosavlje.org
Скутери: skuteri.org/forum
Српски националисти: *Српски националисти*, forum.srpskinacionalisti.com
Страна: *Были вы в стране преподаваемого языка? [форум]*, НКРЈ.
Супержена: *Супержена*, superzena.b92.net
Трезвеем: *trezveem.ru*, trezveem.ru
ФБ: *Facebook*, facebook.com
Финаме: *Финам*, forum.finam.ru, НКРЈ.
CEPR: *CEPR: Center for Economic and Policy Research*, cepr.net
Crotuners: crotuners.com
Englishforums: *English Forums*, englishforums.com
Funnyjunk: funnyjunk.com
Google+: *Google +*, plus.google.com
Pro bono: *Pro bono: портал за бесплатну правну помоћ*, besplatnapravnapomoc.rs
Twitter: twitter.com
Yahoo Groups: *Yahoo! Groups*, groups.yahoo.com

Публикације:

АкЧаж: Борис Акунин. *Чайка*, НКРЈ.
Алија: Иво Андрић. *Пут Алије Бевђелеза*, КССЈ.
АМ: Зоя Масленикова. *Жизнь отца Александра Меня*, НКРЈ.
Анекдоты: *Коллекция анекдотов: анекдоты об анекдотах*, НКРЈ.
Анечка: А. И. Пантелеев. *Анечка*, НКРЈ.
АСС: И. А. Барков. *Автоматический синтез структурного описания конструкции. Информационные технологии*, 2004, № 3, НКРЈ.
Африка: Растко Петровић. *Африка*, КССЈ.

Барак: Николай Коляда. *Барак*, НКРЯ.
 Баранкин: Валерий Медведев. *Баранкин, будь человеком!*, НКРЯ.
 Бедные люди: Василь Быков. *Бедные люди*, НКРЯ.
 Бернс: Р. Я. Райт-Ковалева. *Роберт Бернс*, НКРЯ.
 Беснило: Борислав Пекић. *Беснило*, КССЈ.
 Беспуће: Вук Милићевић. *Беспуће*, КССЈ.
 Бљ: Борислав Станковић. *Божји људи*, КССЈ.
 Болото: Василь Быков. *Болото*, НКРЯ.
 БР: Олег Тихомиров. *Без репетиций*, НКРЯ.
 Братья: Алексей Зайцев. *Братья*, НКРЯ.
 Бурлеска: Растко Петровић. *Бурлеска господина Перуна бога грома*, КССЈ.
 ВВ: Вера Белоусова. *Второй выстрел*, НКРЯ.
 ВГ: В. Ф. Панова. *Времена года. Из летописей города Энска*, НКРЯ.
 ВМ: Вячеслав Дурненков. *Внутренний мир*, НКРЯ.
 Веда: Олег Трутнев. *«Веда» оттанцевала «Вальс Бостон»*, НКРЯ.
 Венера: Михаил Шишкин. *Венерин волос*, НКРЯ.
 Верн: Жил Верн. *Једна замисао доктора Окса*, КССЈ.
 Вескобоев: Андрей Дмитриев. *Воскобоев и Елизавета*, НКРЯ.
 Вештице: Милисав Савић. *Одбрана вароши од вештица*. КССЈ.
 Вила: Горан Марковић. *Villa Sachino*.
 Витло: Драгиша Васић. *Витло*, КССЈ.
 Вихри: М. А. Зеликман. Линейные вихри в трехмерной упорядоченной джозевсоновской среде. *Журнал технической физики*, 2005, № 1, НКРЯ.
 Вишнёвый сад: А. П. Чехов. *Вишнёвый сад*, НКРЯ.
 Волшебница: Людмила Петрушевская. *Маленькая волшебница*, НКРЯ.
 ВП: Федор Кнорре. *Весенняя путевка*, НКРЯ.
 Все течет: Василий Гроссман. *Все течет*, НКРЯ.
 ВЭ: Эдуард Лимонов. *У нас была Великая Эпоха*, НКРЯ.
 ГГ: А. Слаповский. Гибель гитариста. *День денег*, НКРЯ.
 Гео: Интерпретация результатов компьютерного моделирования фильтрации воды, нефти и оторочки меченой жидкости для зонально-неоднородного и слоисто-неоднородного нефтяного пласта-коллектора. *Геоинформатика*, 2004, № 1, НКРЯ.
 Главный кригсман: Василь Быков. *Главный кригсман*, НКРЯ.
 Глаша: Анатолий Азольский. *Глаша*, НКРЯ.
 Город: Евгений Гришковец. *Город*, НКРЯ.
 Гостиница: *Коллекция анекдотов: гостиница*, НКРЯ.
 Гроза. А. Н. Островский. *Гроза*, НКРЯ.
 ГС: А. Н. Арбузов. *Годы странствий*, НКРЯ.
 Гулаг: А. И. Солженицын. *Архипелаг ГУЛаг*, НКРЯ.
 Два клена: Е. Л. Шварц. *Два клена*, НКРЯ.
 Два царства: Бранимир Ћосић. *Два царства*, КССЈ.
 ДГП: Марианна Баконина. *Девять граммов пластита*, НКРЯ.
 Динка: Валентина Осеева. *Динка прощается с детством*, НКРЯ.
 ДМВ: Ю. П. Анненков. *Дневник моих встреч*, НКРЯ.
 Дневник: Милош Црњански. *Дневник о Чарнојевићу*, КССЈ.
 ДНК: Сергей Довлатов. *Дорога в новую квартиру*, НКРЯ.

Долорес: Саша Божовић. *Теби, моја Долорес*, КССЈ.
 Дом: Мариам Петросян. *Дом, в которм...*, НКРЈА.
 Дом свиданий: Леонид Юзефович. *Дом свиданий*, НКРЈА.
 Дон Жуан: Эдвард Радзинский. *Продолжение Дон Жуана*, НКРЈА.
 Дошкольники: Л. А. Захирина, Н. Ф. Бережная. Особенности развития старших дошкольников при перинатальной патологии ЦНС. *Вопросы психологии*, 2004, № 5, НКРЈА.
 Дошљаџи: Милутин Ускоковић. *Дошљаџи*, КССЈ.
 ДТ: Владимир Брагин. *В стране дремучих трав*, НКРЈА.
 Дурненков: Вячеслав Дурненков. *Михаил Дурненков*, НКРЈА.
 ДЧ: Дмитрий Данилов. *Друг человека*, НКРЈА.
 Дядя Ваня: А. П. Чехов. *Дядя Ваня*, НКРЈА.
 Евдоким: Олег Тихомиров. *Про козла Евдокима*, НКРЈА.
 Едем: Николай Коляда. *Мы едем, едем, едем в далекие края*, НКРЈА.
 ЕлФ: А. Дорофеев. *Эле-Фантик*, НКРЈА.
 Етика: Анте Кусић. *Улога етике у медицини*, hrcak.srce.hr/file/80601
 Жанна: Андрей Геласимов. *Жанна*, НКРЈА.
 ЖС: Василий Гроссман. *Жизнь и судьба*, НКРЈА.
 Зазар: *Закон о заштити становништва од заразних болести*, КССЈ.
 ЗБ: Василий Аксенов. *Зеленый белет*, НКРЈА.
 Звери: Боба Благојевић. *Све звери што су са тобом*, КССЈ.
 ЗОП: *Закон о полицији*, КССЈ.
 ЗОСП: *Закон о стечајном поступку*, КССЈ.
 ЗОУ: *Закон о универзитету*, КССЈ.
 Иванькиада: Владимир Войнович. *Иванькиада, или рассказ о вселении писателя Войновича в новую квартиру*, НКРЈА.
 Иголочка: Булат Окуджава. *Новенький, как с иголки*, НКРЈА.
 Идеалистка: Александр Володин. *Идеалистка*, НКРЈА.
 Иллюзии: И. Э. Кио. *Иллюзии без иллюзий*, НКРЈА.
 ИМ: Григорий Горин. *Иронические мемуары*, НКРЈА.
 Иная жизнь: Сергей Довлатов. *Иная жизнь*, НКРЈА.
 Инка: Уля Нова. *Инка*, НКРЈА.
 ИПИ: С. Г. Керимов. Интеллектуальный поиск информации, основанный на онкологии. *Информационные технологии*, 2004, № 11, НКРЈА.
 Јеванђеље: Давид Албахари. *Јеванђеље по мом оцу*, КССЈ.
 Кап: Милош Црњански. *Кап шпанске крви*, КССЈ.
 Кит: Сергей Козлов. *Кит*, НКРЈА.
 КК: Людмила Улицкая. *Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света]*, НКРЈА.
 КМ: Александр Терехов. *Каменный мост*, НКРЈА.
 Књига: Едуард Дајч. *Шарена књига о српском питању: коме(н)дија са тучом и певањем у два чин-чина и срећним епилогом*.
 Књкњ: Бранимир Ћосић. *Кроз књиге и књижевност*, КССЈ.
 Колыбельная: Наталия Ермильченко. *Колыбельная*, НКРЈА.
 Константин: Стамен Миловановић. *Константин*.
 Корени: Добрица Ћосић. *Корени*, КССЈ.
 Кос: Дарья Донцова. *Микстура от косоглазия*, НКРЈА.

КП: В. Маканин. *Кавказский пленный*, НКРЯ.
 КР: Варлаам Шаламов. *Колымские рассказы*, НКРЯ.
 Краснуха: В. В. Зверев, Н. В. Юминова. Проблемы кори, краснухи и эпидемического паротита в Российской Федерации. *Вопросы вирусологии*, 3.5.2004, НКРЯ.
 Кроника: Исидора Секулић. *Кроника паланачког гробља*, КССЈ.
 Кузов: В. А. Овчинников. Применение генетических алгоритмов в задачах синтеза кузова автомобиля. *Информационные технологии*, 2004, № 10, НКРЯ.
 Кум: Иван Панић. *Куме, изгоре ти кеса*.
 Кун: Николај Андрејевич Кун. *Легенде и митови старе Грчке*, КССЈ.
 Купавна: Алексей Варламов. *Купавна*, НКРЯ.
 Курорт: Фазиль Искандер. *Курортная идиллия*, НКРЯ.
 Кусур: Маша Филиповић. *Задржи кусур*.
 КШ: Е. Л. Шварц. *Красная шапочка*, НКРЯ.
 Лавр: Евгений Водолазкин. *Лавр*, НКРЯ.
 Лагарпов: Алексей Слаповский. *Жизнь Лагарпова*, НКРЯ.
 Ласточки: Алена Браво. *Комендантский час для ласточек*, НКРЯ.
 Лаушевић: Жарко Лаушевић. *Година прође, дан никада*, КССЈ.
 ЛГЖ: Илья Эренбург. *Люди, годы, жизнь*, книга 2, НКРЯ.
 Лепа Јелена: Мирослав Јосић-Вишњић. *Лепа Јелена*, КССЈ.
 Летним днем: Фазиль Искандер. *Летним днем*, НКРЯ.
 Ликвидаторы: Александр Волков. *Ликвидаторы*, НКРЯ.
 Литпроц: В. Э. Карпов, Т. В. Мещерякова. Об автоматизации нетворческих литературных процессов. *Информационные технологии*, 2004, № 8, НКРЯ.
 ЛК: Людмила Петрушевская. *Лестничная клетка*, НКРЯ.
 ЛП: Р. М. Алгулиев, Р. М. Алыгулиев. Об одном нейронном алгоритме решения задачи линейного программирования. *Информационные технологии*, 2004, №6, НКРЯ.
 ЛСН: Олег Гладов. *Любовь стратегического назначения*, НКРЯ.
 Локвањи: Драгана Абрамовић. *Београдски локвањи: драмски текст по мотивима истовремене приче Оливијеа Лариза*.
 Лопушок: Анатолий Азольский. *Лопушок*, НКРЯ.
 Любовь с алкоголем: Наталия Медведева. *Любовь с алкоголем*, НКРЯ.
 И. В. Бахтерев. *Царь Македон, или Феня и Чеболвеки*, НКРЯ.
 Магелан: Олег Тихомиров. *Подвиг Магеллана*, НКРЯ.
 Марат: А. Н. Арбузов. *Мой бедный Марат*, НКРЯ.
 Матисс: Александр Иличевский. *Матисс*, НКРЯ.
 МД: Александр Солженицын. *Матренин двор*, НКРЯ.
 Месяц: Д. А. Гранин. *Месяц вверх ногами*, НКРЯ.
 Метель: В. А. Соллогуб. *Метель*, НКРЯ.
 Мещанин: Ирина Муравьева. *Мещанин во дворянстве*, НКРЯ.
 Минерал: А. А. Антонов. *Минералогия родинитов Баженовского гипербазитового массива*, НКРЯ.
 Мир: Вячеслав Дурненков. *Мир молится за меня*, НКРЯ.
 ММ: Николай Коляда. *Мурлин Мурло*, НКРЯ.
 Мой одесский язык: Татьяна Соломатина. *Мой одесский язык*, НКРЯ.
 Молитва друга: Вук Драшковић. *Молитва друга*, КССЈ.

Мрамор И. А. Бродский. *Мрамор*, НКРЯ.

МСЗП: Г. Я. Бакланов. *В месте светлом, в месте злачном, в месте покойном*, НКРЯ.

МСС: Александр Терехов. *Мемуары срочной службы*, НКРЯ.

МТ: Александр Галич. *Матросская тишина*, НКРЯ.

Мурманск: Юрий Казаков. *На мурманской банке*, НКРЯ.

Мученики: Фазиль Искандер. *Мученики сцены*, НКРЯ.

На Дрини ћуприја: Иво Андрић. *На Дрини ћуприја*, КССЈ.

На испытаниях: И. Грекова. *На испытаниях*, НКРЯ.

НВ: Андрей Геласимов. *Нежный возраст*, НКРЯ.

Недвижимость: Андрей Волос. *Недвижимость*, НКРЯ.

Незнанка: Момчило Миланков. *Незнанка*, КССЈ.

Немец: Нина Садур. *Немец*, НКРЯ.

Нечиста крв: Борислав Станковић. *Нечиста крв*, КССЈ.

Ника: Виктор Пелевин. *Ника*, НКРЯ.

Нови живот. Миладин Шеварлић. *Нови живот*.

Новогодняя сказка: Сергей Козлов. *Новогодняя сказка*, НКРЯ.

Ноћ и магла: Данило Киш. *Ноћ и магла*, КССЈ.

НП: В. Г. Распутин. *Новая профессия*, НКРЯ.

НР: Конкордия Антарова. *Наука радости. Семейный доктор*, 2002, № 1, НКРЯ.

НСС: Василий Аксенов. *Новый сладостный стиль*, НКРЯ.

О билькама: Веселин Чајкановић. *Речник српских народных веровања о билькама*, КССЈ.

О русской интеллигенции: Дмитрий Лихачев. *О русской интеллигенции*, НКРЯ.

Обертон: В. Астафьев. *Обертон*, НКРЯ.

Облдрамтеатр: Анатолий Азольский. *Облдрамтеатр*, НКРЯ.

Одиннадцать: Сергей Самсонов. *Одиннадцать*, НКРЯ.

Одновр: Евгений Гришковец. *ОдноврЕмЕнно*, НКРЯ.

ОК: Эдвард Радзинский. *Обольститель Колобашкин*, НКРЯ.

Окна. Дина Рубина. *Окна*, НКРЯ.

Ольга Чехова: Виталий Вульф. *Судьба Ольги Чеховой*, НКРЯ.

Спорт: Эдвард Радзинский. *Спортивные сцены 80-х*, НКРЯ.

Отчет: *Отчет о деятельности ХХХХХХ за 1 полугодие 2004 года*, НКРЯ.

ОЧ: Е. Л. Шварц. *Обыкновенное чудо*, НКРЯ.

ПА: Александр Вампилов. *Провинциальные анекдоты. Трагикомическое представление в двух частях*, НКРЯ.

Пата: Спасенија Марковић Пата. *Велики народни кувар*, КССЈ.

ПГ: В. Астафьев. *Пролетный гусь*, НКРЯ.

ПД: Л. Улицкая. *Пиковая дама*, НКРЯ.

Перевод: Сергей Довлатов. *Переводные картинки*, НКРЯ.

Перелом: И. Грекова. *Перелом*, НКРЯ.

Перс: Александр Иличевский. *Перс*, НКРЯ.

Песок: Анатолий Рыбаков. *Тяжелый песок*, НКРЯ.

ПИ: Александр Вампилов. *Прощание в июне*, НКРЯ.

Пиночет: Борис Екимов. *Пиночет*, НКРЯ.

Пираты: Виктория Токарева. *Пираты в далеких морях*, НКРЯ.

Письмовник: Михаил Шишкин. *Письмовник*, НКРЯ.
 Плохая мать: Маша Трауб. *Плохая мать*, НКРЯ.
 Подиум: Татьяна Моспан. *Подиум*, НКРЯ.
 Поље. Бранимир Ћосић. *Покошено поље*, КССЈ.
 Помилование: Марина Палей. *Помилование*, НКРЯ.
 Понедељак: Душан Недељковић. *Понедељак*, КССЈ.
 Пора: Василий Аксенов. *Пора, мой друг, пора*, НКРЯ.
 Порез: *Закон о пореском поступку и пореској администрацији*, КССЈ.
 Последний поклон: Виктор Астафьев. *Последний поклон*, НКРЯ.
 Предатор: Владимир Арсенијевић. *Предатор*, КССЈ.
 Проклета авлија: Иво Андрић. *Проклета авлија*, КССЈ.
 ПЧД: А. М. Черепашук. Поиски чёрных дыр. *Вестник РАН*, 2004, том 74, № 6, НКРЯ.
 Раскол: Раскол. *Вслух о...*, 2003, № 10, НКРЯ.
 Раскршће: Драган Томић. *Раскршће*.
 Рафаэль: Александр Вампилов. *Рафаэль (1962-1972)*, НКРЯ.
 РБЛ: Вальтер Запашный. *Риск. Борьба. Любовь*, НКРЯ.
 Ресторан: Эдвард Радзинский. *Я стою у ресторана*, НКРЯ.
 РЗ: Семен Данилюк. *Рублевая зона*, НКРЯ.
 РНВ: Олей Зайончковский. *Счастье возможно: роман нашего времени*, НКРЯ.
 РНД: Эдуард Шим. *Ребята с нашего двора*, НКРЯ.
 Роцца: П. И. Шаликов. *Темная роцца, или памятник нежности*, НКРЯ.
 Русалка: Татьяна Тренина. *Русалка для интимных встреч*, НКРЯ.
 Руски прозор: Драган Великић. *Руски прозор*, КССЈ.
 Самоубийство: Оксана Ефремова. *История одного самоубийства*, НКРЯ.
 Санька: Захар Прилепин. *Санька*, НКРЯ.
 Свидание: Людмила Петрушевская. *Свидание*, НКРЯ.
 СДД: Игорь Ефимов. *Суд да дело*, НКРЯ.
 Сеобе: Милош Црњански. *Сеобе*, КССЈ.
 Сеобе 2: Милош Црњански. *Сеобе 2*, КССЈ.
 СЗФ: Владимир Лукашик, Елена Иванова. *Сборник задач по физике 7-9 кл*, 2003, НКРЯ.
 СИД: Немања Митровић. *Снови и дани*, КССЈ.
 СиЛ: Евгений Водолазкин. *Соловьев и Ларионов*, НКРЯ.
 СК: Е. Л. Шварц. *Снежная королева*, НКРЯ.
 Складиште: Данило Киш. *Складиште*, КССЈ.
 СЛ: И. И. Лажечников. *Спасская лужайка*, НКРЯ.
 Слон: Иво Андрић. *Везиров слон*, КССЈ.
 Собака: Татьяна Соломатина. *Большая собака, или «Эклектичная живописная вавилонская повесть о зарытом»*, НКРЯ.
 СП: В. Токарева. *Своя правда*, НКРЯ.
 Срби: Јованка Катић. *Срби у позном средњем веку*, КССЈ.
 Србија. Миодраг Павловић. *Србија до краја века*, КССЈ.
 Скрок: Виктор Доценко. *Срок для Бешеного*, НКРЯ.
 СТ: Юрий Давыдов. *Синие тюльпаны*, НКРЯ.
 Стакан: Людмила Петрушевская. *Стакан воды*, НКРЯ.
 Стоје времена: Стојан Срдић. *Стоје времена*, КССЈ.

Сторона: Татьяна Соломатина. *Отойти в сторону и посмотреть*, НКРЯ.
 Страх: Мирјана Новаковић. *Страх и његов слуга*, КССЈ.
 Страховка: *Заявление на страхование гражданской ответственности*, НКРЯ.
 СТС: Александр Вампилов. *Старший сын*, НКРЯ.
 Судбине: Мирослав Поповић. *Судбине*, КССЈ.
 Таблетка: Герман Садулаев. *Таблетка*, НКРЯ.
 Тајно оружје: Мирослав Момчиловић. *Тајно оружје*, КССЈ.
 Тайны: Степан Тимохин. *Полное собрание тайн*, НКРЯ.
 Таня: А. Н. Арбузов. *Таня*, НКРЯ.
 Темпора: Братислав Петковић. *O tempora! O mores! (O времена! O морала!)*
 Тень: Е. Л. Шварц. *Тень*, НКРЯ.
 Тетя Мотя: *Тетя Мотя*, НКРЯ.
 ТМ: А. Геласимов. *Ты можешь*, НКРЯ.
 Толедо: Дина Рубина. *Воскресная месса в Толедо*, НКРЯ.
 ТР: Яков Багров. *Три разговора*, НКРЯ.
 Транспорт: *Закон о потврђивању Европског споразума о међународном транспорту опасног терета на унутрашњим пловним путевима*, КССЈ.
 ТУ: Виктор Доценко. *Тридцатого уничтожить!*, НКРЯ.
 Уби: Елена Исаева. *Убей меня, любимая!*, НКРЯ.
 УВ: Самуил Маршак. *Умные вещи*, НКРЯ.
 Уговор: Миодраг Ђукић. *Уговор*.
 Уговорно право: Младен Драскић и др. *Уговорно право међународне трговине*, КССЈ.
 Уголь: Андрей Сидельников. *Уголь, газ и паруса попробуют заменить человечеству нефть. Детали мира*, 2011, № 1, НКРЯ.
 Уилки: М. С. Шагинян. *Коротко об Уилки Коллинзе*, НКРЯ.
 УО: Александр Вампилов. *Утиная охота*, НКРЯ.
 Фабричная девчонка: А. М. Володин. *Фабричная девчонка*, НКРЯ.
 Фазан: И. Грекова. *Фазан*, НКРЯ.
 Факультет: О. Домбровский. *Факультет ненужных вещей*, НКРЯ.
 Фама: Светислав Басара. *Фама о бициклистима*, КССЈ.
 Фетисыч: Борис Екимов. *Фетисыч*. НКРЯ
 Фокс: А. Геласимов. *Фокс Малдер похож на свинью*, НКРЯ.
 Фонарь: Виктор Пелевин. *Синий фонарь*, НКРЯ.
 ФСС: Радомир Константиновић. *Фина сјајна ствар*, КССЈ.
 Хазарски: Милорад Павић. *Хазарски речник*, КССЈ.
 Ханта: А. Е. Деконенко, Е. А. Ткаченко. *Хантавирусы и хантавирусные инфекции. Вопросы вирусологии*, 2004, № 3, НКРЯ.
 Хаос: В. В. Вячеславов. *Хаотический слой маятника при низких и средних частотах возмущений. Журнал технической физики*, 2004, № 5, НКРЯ.
 ХД: Ю. О. Домбровский. *Хранитель древностей*, часть 1, НКРЯ.
 Хероји: Предраг Перишић. *Хероји*.
 Хофман: Сергей Юрский. *Бумажник Хофмана*, НКРЯ.
 ХП: Данило Киш. *Ното роeticus*, КССЈ.
 ЧБ: Андрей Геласимов. *Чужая бабушка*, НКРЯ.
 ЧК: Михаил Гиголашвили. *Чертово колесо*, НКРЯ.
 Чулимск: Александр Вампилов. *Прошлым летом в Чулимске*, НКРЯ.

Швабин шпијун: Момчило Гојковић Лешов. Швабин шпијун. *Приче из величке библиотеке*, velika.me/index.php?page_id=929&lang=srpski
Шварц: Анатолий Найман. *Жизнь и смерть поэта Шварца*, НКРЯ.
Шкаф: Вячеслав Пьецух. *Шкаф*, НКРЯ.
Шопаловић: Љубомир Симовић. *Путујуће позориште Шопаловић*, КССЈ.
ШР: Герман Садулаев. *Шалинский рейд*, НКРЯ.
ШС: Георгий Владимов. *Шестой солдат*, НКРЯ.
Шума: Ана Родић. *Кућа у шуми*.
Щина: Юрий Буйда. *Щина*, НКРЯ
Экобаба и дикарь: Михаил Гиголашвили. *Экобаба и дикарь*, НКРЯ.
Юнкера: А. И. Куприн. *Юнкера*, НКРЯ.
SNUFF: Виктор Пелевин. *S.N.U.F.F.*, НКРЯ

ЛИТЕРАТУРА

- Авилова 2005: Н. С. Авилова. Категория залога и разряды переходных и непереходных глаголов // Шведова 2005, 613–617.
- Ајхенвалд 2004: Alexandra Y. Aikhenvald. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Байби и др. 1994: Joan Bybee, Revere Perkins, William Pagliuca. *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Балаж 1981: Герхард Балаж. Трехкомпонентные конструкции с формами страдательных причастий в современном русском языке // *Slavica slovaca*, г. 16, џ. 1, 27–42.
- Белић 1926–1927: Александар Белић. О употреби времена у српскохрватском језику (поводом расправа о томе проф. А. Мусића) // *Јужнословенски филолог*, VI, 102–132.
- Белић 1933: Александар Белић. П. Ђорђић: О старословенским трпним придевима // *Јужнословенски филолог*, XII, 260–264.
- Белић 1933–1934: Александар Белић. Musić d-r A., Značenje i upotreba participia u srpskohrvatskom jeziku. Rad, 1935, 250, str. 127–157 // *Јужнословенски филолог*, XIII, 195–202.
- Белић 1934: Александар Белић. О променљивости радног (прошлог) глаголског придева // *Наш језик*, год. II, св. 2, 33–39.
- Белић 1938–1939: Александар Белић. Прилози учењу о употреби времена у српскохрватском језику // *Јужнословенски филолог*, XVII, 179–188.
- Белић 1955: Александар Белић. О глаголу са синтаксичке стране // *Књижевност и језик у школи*, год. II, бр. 1, 1–9.
- Белић 1955-1956: Александар Белић. Ирена Грицкат: О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама (С.А.Н. Посебна издања ССХХIII, Институт за српски језик књ. I, Београд 1954 I-III + 234–8⁰) // *Јужнословенски филолог*, XXI, књ. 1–4, 283 – 287).
- Белић 1973: Александар Белић. *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2 (*Речи с конјугацијом*). Београд: Научно дело.
- Белић 1999: Александар Белић. О синтаксичком индикативу и релативу. *Изабрана дела Александра Белића*, т. 13 (*О различитим питањима савременог језика*). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бондарко 1971: А. В. Бондарко. *Вид и время русского глагола (значение и употребление): Пособие для студентов*. Москва: Просвещение.
- Бондарко 1984: А. В. Бондарко. *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука.

- Бондарко 1987а: А. В. Бондарко. Введение. Основания функциональной грамматики // Бондарко 1987в, 5–39.
- Бондарко 1987б: А. В. Бондарко. Таксис // Бондарко 1987в, 234–319.
- Бондарко 1987в: А. В. Бондарко (ред.): *Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис*. Ленинград: Наука.
- Бондарко 1987г: А. В. Бондарко. Лимитативность как функционально-семантическое поле // Бондарко 1987в, 46–63.
- Бондарко 2005а: А. В. Бондарко. Употребление видов // Шведова 2005, 604–613.
- Бондарко 2005б: А. В. Бондарко. Категория времени // Шведова 2005, 626–636.
- Брабец и др. 1952: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković. *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Буланин 1963: Л. Л. Буланин. О некоторых проблемах залога в русском языке // *Ученые записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета имени А. А. Жданова*, № 322, Серия филологических наук, вып. 68 (*Исследования по грамматике русского языка*, IV), 20–31.
- Буланин 1973: Л. Л. Буланин. Пассив состояния в русском языке // *Ученые записки Ленинградского ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственного университета имени А. А. Жданова*, № 375, Серия филологических наук, вып. 77 (*Исследования по грамматике русского языка*), 37–48.
- Буланин 1996: Русский пассивный перфект // В. В. Богданов, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева (ред). *Язык: история и современность (сборник научных статей)*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-петербургского университета, 158–164.
- Вендлер 1959: Zeno Vendler. Verbs and times // *The philosophical review*, vol. 66, no. 2 (April 1957), 143–160.
- Виноградов 1972: В. В. Виноградов. *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва: Высшая школа.
- Вострикова 2015: Н. В. Вострикова. *Типология средств выражения экспериментивного значения* (докторска дисертација, МГУ).
- Вуковић 1938–1939: Јован Вуковић. Говор Пиве и Дробњака // *Јужнословенски филолог*, XVII, 1–113.
- Вуковић 1967а: Jovan Vuković. Značenje i upotreba glagolskih oblika u srpskohrvatskom jeziku // Вуковић 1967д, 15–28.
- Вуковић 1967б: Jovan Vuković. Aleksandar Stojićević: Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku // Вуковић 1967д, 93–106.

- Вуковић 1967в: Jovan Vuković. Sintaskička vrednost imperfekta u savremenom srpskohrvatskom jeziku // Вуковић 1967д, 107–245.
- Вуковић 1967г: Jovan Vuković. Povodom najnovijih radova i interpretacija posvećenih imperfektu i aoristu // Вуковић 1967д, 275–312.
- Вуковић 1967д: Jovan Vuković. *Sintaksa glagola: studije*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Гловинска 1982: М. Я. Гловинская. *Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола*. Москва: Наука.
- Гловинска 2001: М. Я. Гловинская. *Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола*. Москва: РАН, Институт русского языка им. В. В. Виноградова.
- Грицкат 1954: Ирена Грицкат. *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама*. Посебна издања, књ. ССХХIII, Институт за српски језик, књ. 1, Београд: САН.
- Горбова 2013: Elena Gorbova. Перфектная семантика в русском языке и семантика перфекта в испанском // Morgan Nilsson, Nadezjda Zorikhina Nilsson (eds). *Семантический спектр славянского вида; IV Конференция Комиссии по аспектологии Международного Комитета Славистов; Гётебургский университет, 10 июня – 14 июня 2013 г.; Тезисы*. Göteborg: Göteborgs universitet, 66–68.
- Горбова 2014: Е. В. Горбова. Перфектная семантика в русском языке и семантика перфекта в испанском // *Scando-slavica*, vol. 60: 2, 275–321.
- Дал 1985: Östen Dahl. *Tense and aspect systems*. Oxford, New York: Basil Blackwell.
- Дал 1994а: Östen Dahl. Aspect // R. E. Asher, J. M. Y. Simpson (eds). *The encyclopedia of language and linguistics*, v. 1. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 240–247.
- Дал 1994б: Östen Dahl. Perfect // R. E. Asher, J. M. Y. Simpson (eds). *The encyclopedia of language and linguistics*, v. 6. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 3000–3001.
- Дал, Велупилаи 2013: Östen Dahl, Viveka Velupillai. The Perfect // Matthew S Dryer, Martin Haspelmath (eds). *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, wals.info/chapter/68
- Дал, Хедин 1998: Östen Dahl, Eva Hedin. *Current relevance and event reference*, <https://pdfs.semanticscholar.org/0c6d/22248d7ed801fb1636fce728b859ed85a0e.pdf>
- Ђорџи, Пјанези 1997: А. Giorgi, F. Pianesi. *Tense and aspect: from semantics to morphosyntax*. New York: Oxford University Press.
- Ђорђић 1931: П. Ђорђић. О старословенским трпним придевима // *Јужнословенски филолог*, XI, 89–172.

- Живковић 1963: Sreten Živković. Glavna funkcija perfekta // Mate Hraste, Ljudevit Jonke, Milan Ratković (ured). *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 415–420.
- Житомирский 1915: К. Г. Житомирский. *Молохъ XX вѣка: Правописаніе*. Москва.
- Зельдович 2002: Геннадий Моисеевич Зельдович. *Русский вид: семантика и прагматика*. Торунь: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Ивић.М. 1958: Милка Ивић. Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, III, 139–152.
- Ивић.М. 1980: Милка Ивић. О значењу српскохрватског плусквамперфекта. *Зборник за филологију и лингвистику*, XXIII/1, 93–100.
- Ивић.М. 1981: Милка Ивић. Српскохрватски глаголски облици за исказивање појава које постоје у садашњости // *Јужнословенски филолог*, XXXVII, 13–24.
- Ивић.М. 1983: Milka Ivić. O srpskohrvatskim gerundima // Milka Ivić. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta, 155–176.
- Ивић.М. 1995: Milka Ivić. O razlikovanju načelnog od konkretnog saopštavanja // Milka Ivić. *O zelenom konju: novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoграф, 188–197.
- Ивић.П. 1953–1954: Павле Ивић. Систем значења основних претериталних времена у говору Галипольских Срба // *Јужнословенски филолог*, XX, књ. 1–4, 229–262.
- Иноуе 1975: Kyoko Inoue. *Studies in the perfect*. University of Michigan, 1975.
- Јатриду и др. 2002: Sabine Iatridou, Elena Anagnostopoulou, Roumyana Izvorski. Observations about the form and meaning of the Perfect // M. Kenstowicz (ed). *Ken Hale: a life in language*. Cambridge (MA), London (UK): MIT Press.
- Кашкин 1983: Б. В. Кашкин. Перфект как субъективное время // *Вестник Ленинградского университета*, 20, История, язык, литература, вып. 20, 67–70.
- Кашкин 2010: В. Б. Кашкин. *Парадоксы границы в языке и коммуникации (монография)*. Серия «Аспекты языка и коммуникации», вып. 5, Воронеж: Воронежский государственный университет, О. Ю. Алейников.
- Керкез 2012: Драгана Керкез. Претеритална времена и неочекиваност у српском језику (у поређењу са руским) // Јелица Стојановић (ур). *Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас (Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног у Херцег Новом 20–23. априла 2012. године)*. Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одјелјење за српски језик и књижевност, 459–468.
- Кликовац 2011–2012: Душка Кликовац. *Скрипта за предмет Синтакса српског језика за групе 01 и 36 (по новом наставном програму)*.

- Князев 1981: Заметки о перфекте пассива в русском языке // С. Д. Кацнельсон, Н. Д. Андреев, В. В. Розанова (ред.) *Лингвистические исследования 1981: грамматическая и лексическая семантика*. Москва: Академия наук СССР, Институт языкознания.
- Князев 1988: Jurij P. Knjazev. Resultative, passive, and perfect in Russian // Неджалков 1988, 343–368.
- Князев 2002: Ю. П. Князев. Пассивный перфект в русском языке // Е. Г. Коленова (ред.) *Основные проблемы русской аспектологии*. Санкт-Петербург: Наука, 80–98.
- Князев 2007: Ю. П. Князев. *Грамматическая семантика: русский язык в типологической перспективе*. Москва: Языки славянских культур.
- Козински 1988: Isaak Š. Kozinsky. Resultatives: results and discussion // Неджалков 1988, 497–525.
- Комри 1981: Bernard Comrie. *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Комри 1985: Bernard Comrie. *Tense*. Cambridge, New York, Melbourne, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.
- Коновалова 1978а: Л. И. Коновалова. К вопросу о статальном пассиве // Л. А. Андреева (ред.) *Вопросы формирования грамматического строя русского языка*. Казань: Казанский Ордена трудового красного знамени государственный педагогический институт, 38–48.
- Коновалова 1978б: Л. И. Коновалова. Формы акционального и статального пассива в трехчленных конструкциях // Л. А. Андреева (ред.) *Вопросы формирования грамматического строя русского языка*. Казань: Казанский Ордена трудового красного знамени государственный педагогический институт, 49–70.
- Косериу 1976: E. Coseriu. *Das Romanische Verbalsystem* (hrsg. und bearb. Von H. Bertsch). Tübingen: Narr.
- Красильникова 1973: Е. В. Красильникова. Образования на *-н, -т* // Е. А. Земская (ред.) *Русская разговорная речь*. Москва: Наука, 185–196.
- Ландер 2003: Ю. А. Ландер. Перфект и обстоятельства конкретного времени // В. А. Плунгян, А. Ю. Урманчиева (ред.) *Языки мира. Типология. Уралистика; Памяти Т. Ждановой. Статьи и воспоминания*. Москва: Индрик, 300–312, hse.ru/mirror/pubs/lib/data/access/ram/ticket/7/14875192448fc5646c77b941064870ea5210b98a28/03-perfect.pdf
- Лебедева 1959а: Г. Ф. Лебедева. Качественный и посессивный оттенки перфектного значения глагольных форм прошедшего времени // *Вестник Московского университета. Историко-филологическая серия*, 3, 141–151.

- Лебедева 1959б: Г. Ф. Лебедева. Употребување глагольных форм прошедшего времени совершенного вида в перфектном значении в современном русском литературном языке // П. С. Кузнецов (ред). *Вопросы истории русского языка*. Москва: Издательство Московского университета, 208–226.
- Ленгрен 1970: Леннарт Лённгрен. *Употребување краткой формы страдательного причестия прошедшего времени в современном русском языке*. Uppsala: Söderström & Finn.
- Линдстед 2000: Jouko Lindstedt. The perfect – aspectual, temporal and evidential // Östen Dahl (ed). *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Маретић 1963: Т. Маретић. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (za štampu priredili Mate Hraste i Pavle Rogić)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Маслов 1987: Ю. С. Маслов. Перфектност // Бондарко 1987в, 195–209.
- Маслов 1988: Jurij S. Maslov. Resultative, perfect and aspect // Недјалков 1988, 63–85.
- Маслов 1998: Ю. С. Маслов. Перфект // В. Н. Ярцева (ред). *Большой энциклопедический словарь: языковедение*. Москва: Большая Российская энциклопедия, 372.
- Маслов 2004: Ю. С. Маслов. *Избранные труды: Аспектология. Общее языковедение* (ред. А. В. Бондарко, Т. А. Майсак, В. А. Плунгян). Москва: Языки славянской культуры.
- Меколи 1971: James D. McCawley. Tense and time reference in English // Charles J. Fillmore, D. Terence Langendoen (eds). *Studies in linguistic semantics*. New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney: Holt, Rinehart and Winston Inc., 96–113.
- Милошевић 1973: Ксенија Милошевић. Темпорално значење и синтаксична вриједност контрукција *Сор (praes. perf.) – part. pass.* у српскохрватском језику // *Јужнословенски филолог*, књ. XXX, св. 1–2, 423–437.
- Милошевић 1974: Ксенија Милошевић. Улога имперфективног вида и неких других елемената глаголског значења у семантичком конституисању и интерпретацији једног типа предиката: Конструкција *Сор (praes) + part. pass. (V impf)* // *Зборник за филологију и лингвистику*, XVII/1, 139–171.
- Миновић 1987: Milivoje Minović. *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika za više škole: rečenica, padeži, glagolski oblici*. Sarajevo: Svijetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Митковска, Бужаровска 2011: Лилјана Митковска, Елени Бужаровска. За употреба на *има-перфектот* во македонскиот стандарден јазик во релација со конкурентните глаголски форми // Зузана Тополињска (ур.) *Перифрастични конструкции со 'esse' и 'habere' во словенските и во балканските јазици*. Морфосинтаксички студии, 2. Скопје: Македонска

академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, 55–77.

Мразовић, Вукадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.

Мусић 1926: Аугуст Мусић. Прилози науци о употреби времена у српскохрватском језику // *Глас Српске академије наука*, СХХI, 109–176.

Мусић 1935: А. Musić. Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku // *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 250, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, 112, 127–157.

Недјалков 1980: В. П. Недялков. Заметки по типологии резултативних конструкциј (перфектив, резултатив, перфект, пасив) // И. П. Сусов (ред). *Предложение и текст в семантическом аспекте*. Калинин: Калининский государственный университет, 143–151.

Недјалков 1983а: В. П. Недялков. Русский резултатив (статив, статални пасив): неке типологичке паралеле // И. П. Сусов (ред). *Содержательные аспекты предложения и текста*. Калинин: Калининский государственный университет, 83–92.

Недјалков 1983б: В. П. Недялков (ред). *Типология резултативних конструкциј (резултатив, статив, пасив, перфект)*. Ленинград: Наука.

Недјалков 1988: Vladimir P. Nedjalkov (ed). *Typology of resultative constructions*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Недјалков, Јахонтов 1983: В. П. Недялков, С. Е. Јахонтов. Типология резултативних конструкциј // Недјалков 1983б, 5–40.

Недјалков, Јахонтов 1988: Vladimir P. Nedjalkov, Sergej Je. Jaxontov. The typology of resultative constructions // Недјалков 1988, 3–62.

Недјалков и др. 1974: В. П. Недялков, Г. А. Отаина, А. А. Холодович. Диатезе и залози в нивхском језику // А. А. Холодович (ред). *Типология пассивних конструкциј: Диатезы и залози*. Ленинград: Наука, 232–251.

Номаћи 2006: Мотоки Номати. От посесивности к аспектуалности: дистрибуција глаголов *imeti* и *biti* в словенском језику (в типологическом освящении) // *Slavia Meridionalis*, 6, 65–90.

Номаћи 2007: Мотоки Номати. О посесивно-резултативној конструкцији в славјанских језицима (на материале польског језика в сравнении с другими славјанскими језицима) // *Зборник матице српске за славистику*, 71–72, 599–610.

Онипенко 2004: Н. К. Онипенко. Морфологическе категорије на фоне субјективној перспективи текста // Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва: РАН, Институт русского языка им. В. В. Виноградова; МГУ, Филологический факультет, 311–353.

- Падучева 1998: Е. В. Падучева. Неоднозначность как следствие метонимических переносов: русский перфект на *-н/-т* // Н. А. Козинцева, А. К. Оглоблин (ред). *Типология, грамматика, семантика: к 65-летию Виктора Самуиловича Храковского*. Санкт-Петербург: Наука.
- Падучева 2008: Е. В. Падучева. Имперфектив отрицания в русском языке. *Вопросы языкознания*, №3, lexicograph.ruslang.ru/TextPdf1/imperf_negation_VJa1.pdf
- Падучева 2010: Е. В. Падучева. *Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива*. Москва: Языки славянской культуры.
- Петрухина 2009: Е. В. Петрухина. *Русский глагол: категория вида и времени (в контексте современных лингвистических исследований)*; учебное пособие. Москва: Макс Пресс.
- Пипер, Клајн 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Плунгјан 2001: В. А. Плунгян. Антирезультатив: до и после результата // В. А. Плунгян (ред). *Исследования по теории грамматики*, вып. 1 (*Глагольные категории*). Москва: Русские словари, 50–88, philol.msu.ru/~otipl/new/main/people/plungian.php
- Плунгјан 2011: В. А. Плунгян. *Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира (учебное пособие)*. Москва: РГГУ.
- Половина 1985: Весна Половина. О употреби глаголских времена у савременом српскохрватском разговорном језику // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 14/2, 97–103.
- Поповић 2011: Людмила Попович. Таксисные значения деепричастия в сербском языке // *Јужнословенски филолог*, LXVII, 135–162.
- Поповић 2014а: Људмила Поповић. Посесивна резултативна дијатеза у српском језику у поређењу са другим словенским језицима // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 43/1, 27–45.
- Поповић 2014б: Људмила Поповић. *Контрастивна граматика српског и украјинског језика: таксис и евиденцијалност*. Београд: САНУ.
- Поповић 2015. Людмила Попович. Эвиденциальные функции глагольных форм прошедшего времени (аориста, усеченного перфекта, перфекта) в сербском языке // Björn Wiemer (ed). *Studies in evidentiality marking in West and South Slavic*. Specimina philologiae slavicae, band 183. München, Berlin, Leipzig, Washington: Otto Sagner.
- Поспелов 1952: Н. С. Поспелов. К вопросу о различных временных значениях русского прошедшего совершенного // *Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР*, 1, 61–66.
- Пупинин 2005: Ю. А. Пупынин. Проблемы актуализации перфектной семантики в русском языке // А. В. Бондарко, С. А. Шубик (ред).

Проблемы функциональной грамматики: полевые структуры. Санкт-Петербург: Наука, 86–102.

Рајхенбах 1947: Hans Reichenbach. *Elements of symbolic logic.* New York: The Macmillan Company.

Ремчукова 2007: Е. Н. Ремчукова. *Морфологија современног русског језика: Категорија вида глагола (учебног пособие).* Москва: Флинта, Наука.

Сильницки 1988: George G. Sil'nickij. The structure of verbal meaning and the resultative // (Недјалков 1988), 87–100.

Сичинава 2008: Д. В. Сичинава. Связь между формой и семантикой перфекта: одна неизученная закономерность // А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина (ред). *Динамические модели: слово, предложение, текст (сборник статей в честь Е. В. Падучевой).* Москва: Языки славянских культур, 711–749.

Сладојевић 1953–1954: Петар Ч. Сладојевић. О имперфекту у српскохрватском језику // *Јужнословенски филолог*, XX, књ. 1–4, 213–228.

Сладојевић 1955–1956: Петар Сладојевић. О значењу аориста у српскохрватском језику // *Јужнословенски филолог*, XXI, књ. 1–4, 131–136.

Сладојевић 1966: Петар Ч. Сладојевић. *О основним временским категоријама употребе глаголских облика у српскохрватском језику.* Београд: Научна књига.

Соболевский 1939: С. И. Соболевский. *Грамматика латинского языка.* Москва, Ленинград.

Станојчић 2000а: Живојин Станојчић. Морфологија // Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. *Грамматика српског језика. (уџбеник за I, II, III, и IV разред средње школе).* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 75–129.

Станојчић 2000б: Живојин Станојчић. Синтакса глаголских облика // Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. *Грамматика српског језика. (уџбеник за I, II, III, и IV разред средње школе).* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 382–404.

Стевановић 1940: М. Стевановић. Рефлективни глаголи и променљивост радног глаголског придева // *Наш језик*, VII, 196–205.

Стевановић 1951–1952: М. Стевановић. Александар Стојићевић, Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику. – Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literaturne vede. Dela 3. Ljubljana, 1951, стр. 171, 8⁰ // *Јужнословенски филолог*, XIX, књ. 1–4, 272–287.

Стевановић 1956: М. Стевановић. Глаголски облици пасива // *Наш језик*, н.с, VII, 205–216.

- Стевановић 1957: М. Стевановић. Око значења аориста // *Наш језик*, н.с, књ. VIII, св. 5–6, 128–144.
- Стевановић 1958: М. Стевановић. Још нешто о придевској функцији радног глаголског придева // *Наш језик*, н.с, књ. IX, св. 3–4, 86–92.
- Стевановић 1961: Михаило Стевановић. Глаголски род и питања у вези са њим (Приказано на IX скупу Одељења литературе и језика 21. XI 1961) // *Глас САНУ, ССЛI, Одељење литературе и језика*, књ. 6, 45–63.
- Стевановић 1962: М. Стевановић. Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика // *Наш језик*, н. с, књ. XII, св. 7–10, 201–208.
- Стевановић 1968а: Михаило Стевановић. *Функције и значења глаголских времена*. Београд: САНУ.
- Стевановић 1968б: М. Стевановић. *Граматика српскохрватског језика за гимназије*. Цетиње: Обод.
- Стевановић 1974: Михаило Стевановић. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, том II (Синтакса). Београд: Научна књига.
- Стојановић.Љ. 1921: Љуб. Стојановић. О значењу и употреби глаголских облика у реченицама // *Јужнословенски филолог*, књ. II, св. 3–4, 187–210.
- Стојановић.Љ. 1922–1923: Љуб. Стојановић. Реченичне конструкције без *verbum-a finitum-a* // *Јужнословенски филолог*, књ. III, 7–10.
- Стојићевић 1951: Александар Стојићевић. *Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику*. Dela, 3. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literaturne vede.
- Танасић 1993: Срето Танасић. Инструментал за живо у пасивним конструкцијама. *Наш језик*, XXIX/3–4, 173–181.
- Танасић 1996а: Срето Танасић. О перфекту и плусквамперфекту имперфективних глагола // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXIX/1, 91–97.
- Танасић 1996б: Срето Танасић. *Презент у савременом српском језику*. Библиотека јужнословенског филолога, н.с, књ. 12. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Танасић 2005: Срето Танасић. Синтакса глагола // Милка Ивић (ур). *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 345–476.
- Танасић 2009а: Срето Танасић. Статус плусквамперфекта у српском стандардном језику // Танасић 2009г, 69–77.
- Танасић 2009б: Срето Танасић. Опозиција референцијалност / неререференцијалност и пасивна дијатеза // Танасић 2009г, 95–101.

- Танасић 2009в: Срето Танасић. Пасив у научном стилу српскога језика // Танасић 2009г, 102–109.
- Танасић 2009г: Срето Танасић. *Синтаксичке теме*. Београд: Београдска књига.
- Татевосов 2015: С. Г. Татевосов. *Акционалност в лексике и грамматице: глагол и структура события*. Москва: Языки славянской культуры.
- Терентјева 2008: Елена Витальевна Терентьева. *Эволюция функционально-семантической категории перфектности в русском языке*. Волгоград: Волгоградский государственный университет [автореферат диссертации] – oldvak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/filolog/01-09-2008/TerentevaEV.doc
- Терентјева 2009: Е. В. Терентьева. Функционально-семантическая категория перфектности как объект лингвистического изучения. *Вестник Волгоградского государственного университета*, сер. 2, *Языкознание*, № 1 (9) (*Развитие и функционирование русского языка*), 6–10.
- Томола 1993: Ханну Томмола. «Перфектное значение» в русской языке // *Studia slavica finlandensia*, т. 10, 133–141.
- Тошовић 1985: Бранко Тошович. Прошедшее время в русском и сербскохорватском языках // *Studia russica*, VIII, 171–193.
- Тошовић 2006: Бранко Тошович. *Экспрессивный синтаксис глагола русского и сербского/хорватского языков*. Москва: Языки славянской культуры.
- Трубински 1988: Valentin I. Trubinskij. Resultative, passive and perfect in Russian dialects // Недјалков 1988, 389–409.
- Фекете 2007: Егон Фекете. Између пасива и адјектива // *Зборник Матице српске за славистику*, 71–72, 293–304.
- Хамбургер 1988: Н. Hamburger. The nature of the perfect and the aorist in Russian // *Dutch contributions to the Tenth International Congress of Slavists, Sofia, Linguistics. Studies in Slavic and General Linguistics*, 11. Amsterdam: Rodopi, 235–252.
- Чагина 2004: О. В. Чагина. Краткие причастия несовершенного вида на -н, -т как объект изучения в иностранной аудитории // М. Ю. Черткова (ред). *Труды аспектологического семинара Филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*, том 4. Доклады I Международного конгресса «Русский язык: исторические судьбы и современность.» (Москва, МГУ, 13–16 марта 2001 г.)). Москва: МАКС Пресс, 176–182.
- Шатуновски 2009: И. Б. Шатуновский. *Проблемы русского вида*. Москва: Языки славянских культур.
- Шахматов 2001: А. А. Шахматов. *Синтаксис русского языка* (редакция и комментарии Е. С. Истриной). Москва: УРСС.

Шведова 2005: Н. Ю. Шведова (ред). *Русская грамматика*, т. 1 (*фонетика, фонология, ударение, интонация, словообразование, морфология*). Москва: РАН, Институт русского языка им. В. В. Виноградова.

Шелякин 1987: М. А. Шелякин. Способы действия и поле лимитативности // Бондарко 1987в, 63–82.

Шелякин 2007: М. А. Шелякин. *Категория аспектуальности русского глагола*. Москва: ЛКИ.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Стефан Стојановић је рођен 2. новембра 1977. г. у Београду. Основну и средњу школу завршио у Београду. 1999. г. уписао основне студије на Филолошком факултету у Београду, група за руски језик и књижевност. Основне студије завршио 2003. г. 2005. г. уписао мастер-студије на Универзитету у Алберти, Катедра за савремене језике и културолошке студије, смер словенски језици и књижевности. 2006. г. се пребацио на Универзитет у Торонту, Катедра за словенске језике и књижевности, група словенска лингвистика, где је 2007. г. завршио мастер-студије. Исте године започео докторске студије на Универзитету у Торонту. 2008. г. се пребацио на докторске студије на Филолошком факултету у Београду. 2013. г. пријавио тезу под насловом *Функционално-семантичко поље перфектности у руском и српском језику*.

Наставу држи од 2004. г, када се запослио као наставник руског језика у ош „Иван Горан Ковачић“ у Београду. Током студија на Универзитету у Алберти и Универзитету у Торонту, 2005–2008, држао наставу руског и српског језика у звањима *apprentice teaching assistant*, *teaching assistant* и *course instructor*. У истом периоду у два наврата радио као библиотекарски службеник у Универзитетској библиотеци Универзитета у Алберти „Радерфорд“ и Библиотеци ретких књига „Томас Фишер“ Универзитета у Торонту. Од 2008. г. запослен као наставник на пословима наставе руског језика на Филолошком факултету Универзитета у Београду у звањима сарадника у настави, асистента и вишег лектора. Радио као наставник руског језика у Задужбини Илије М. Коларца. Од 2002. г. бави се хонорарним превођењем с руског и енглеског језика.

Објављивао научне радове из области словенске етимологије, морфологије и синтаксе глагола. Учествовао на више научних скупова.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Стефан Б. Стојановић
број уписа 08058А

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Функционално-семантичко поље
перфективности у руском и српском језику

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 26.3.2017.

Стефан Б. Стојановић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Стефан Стојановић
Број уписа 080584
Студијски програм ЈКК-ДАС Модел језик
Наслов рада Функционално-семантичко тоње перфективности у руском и српском језику
Ментор др Вуђиша Поповић

Потписани Стефан Стојановић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 26.3.2017

Стефан Стојановић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Функционално-семантичко учење перфективности
у руском и српском језику

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 26. 3. 2017.

Потпис докторанда

